

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

KUNGL. BIBL.
21 NOV 1961

SOU
1961:57

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961:57

Socialdepartementet

SOCIALLAGSTIFTNINGEN OCH DE S.K. BEROENDE UPPDRAGSTAGARNA

BETÄNKANDE AVGIVET AV

SÄRSKILT TILLKALLAD UTREDNINGSMAN

Stockholm 1961

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961

Kronologisk förteckning

1. Totalisatorverksamheten. Idun. 140 s. Jo.
2. Sparstimulerande åtgärder. Idun. 121 s. Fi.
3. Effektivare prisövervakning. Idun. 177 s. H.
4. Automatisk databehandling inom folkbokförings- och uppbördsväsendet. Idun. 230 s. Fi.
5. Begravningsplatser och gravar. Norstedt & Söner. 188 s. Ju.
6. Underrätterna. Idun. 339 s. Ju.
7. Enhetlig ledning av krigsmakten. Beckman. 120 s. Fö.
8. Om läkarbehov och läkartillgång. Idun. 228 s. I.
9. Principer för en ny kommunindelning. Beckman. 248 s. I.
10. Preliminär nationalbudget för år 1961. Marcus. V + 105 s. Fi.
11. Den allmänna brottsregistreringen. Kihlström. 318 s. Ju.
12. Statliga belastningsbestämmelser av år 1960 för byggnadsverk. Idun. 50 s. K.
13. Lantbrukets yrkesskolor. Kihlström. 206 s. Jo.
14. Pensionsstiftelser. I. Marcus. 184 s. Ju.
15. Polisens brottsbekämpande verksamhet. Idun. 251 s. + 2 s. ill. I.
16. Kriminalvård i frihet. Idun. 137 s. Ju.
17. Hjälpmedel i skolarbetet. Idun. 244 s. + 12 s. ill. E.
18. Totalförsvarets upplysningsverksamhet. Kihlström. 90 s. Fö.
19. Byggnadsindustrins arbetskraft. Idun. 150 s. S.
20. Vissa frågor rörande allmänna val. Idun. 173 s. Ju.
21. Författningsutredningen. V. Organisationer. Beslutsteknik. Valsystem. Idun. 362 s. Ju.
22. Den svenska utvecklingshjälpens administration. Kihlström. 74 s. U.
23. Svensk trafikpolitik. I. Idun. 387 s. K.
24. Svensk trafikpolitik. II. Idun. 163 s. K.
25. Flygbuller som samhällsproblem. Idun. 200 s. Fö.
26. Reviderad nationalbudget för år 1961. Marcus. V + 87 s. Fi.
27. Skifferoljefrågan. Norstedt & Söner. 144 s. H.
28. Kungl. Teatern. Verksamhet och ekonomi. Marcus. 320 s. E.
29. Förtidspensionering och sjukpenningförsäkring m. m. Idun. 341 s. S.
30. Grundskolan. Hæggström. 881 s. E.
31. Läroplaner för grundskola och fackskolor. Idun. 388 s. E.
32. Handläggning av bostadslån. Idun. 101 s. S.
33. Redareansvarets begränsning. Idun. 101 s. Ju.
34. Huvudmannaskapet för polisväsendet m. m. Kihlström. 227 s. I.
35. Ändamålsenliga studentbostäder. Idun. 224 s. S.
36. Tandsjukvården vid de odontologiska läroanstalterna. Kihlström. 102 s. E.
37. Stämpel- och expeditionsavgifter. Idun. 294 s. Fi.
38. Stöd åt barnaföderskor. Idun. 122 s. S.
39. Lag om allmän försäkring, m. m. Idun. 143 s. S.
40. Länsindelningen inom Stockholms- och Göteborgsområdena. Idun. 384 s. + 2 st. utvikningsblad. I.
41. Reviderad giftlagstiftning. Idun. 326 s. I.
42. Mål och medel i stabiliseringspolitiken. Idun 436 s. Fi.
43. Användningen av August Abrahamsons stiftelse å Nääs. Idun. 93 s. E.
44. Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet. Idun. 233 s. E.
45. Djurplågeri, vetenskapliga djurförsök samt djurskyddsordning. Kihlström. 46 s. Ju.
46. Boxningssportens skadeverkningar. Idun. 104 s. I.
47. Reviderad hyreslag. Idun. 247 s. Ju.
48. Byggnadsstyrelsens organisation. Norstedt & Söner. 124 s. K.
49. Förslag till jordförvärvslag m. m. Idun. 213 s. Jo.
50. Den svenska utvecklingshjälpen. Expertrekrytering och stipendiatmottagning. Kihlström. 79 s. U.
51. Bostadsbyggnadsbehovet. Idun. 53 s. S.
52. Förenklingar i utskänkningslagstiftningen — Ciderfrågan. Idun. 282 s. Fi.
53. Utsökningsrätt. I. Partiella reformer. Norstedt & Söner. 164 s. Ju.
54. Ersättning för kommunala förtroendeuppdrag. Idun. 75 s. I.
55. Effektivare arbetsförmedling för tjänstemän. Idun. 238 s. S.
56. Ändrade bestämmelser om ackumulerad inkomst. Idun. 151 s. Fi.
57. Sociallagstiftningen och de s. k. beroende uppdragstagarna. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 228 s.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961:57

Socialdepartementet

SOCIALLAGSTIFTNINGEN OCH DE S.K. BEROENDE UPPDRAGSTAGARNA

BETÄNKANDE AVGIVET AV
SÄRSKILT TILLKALLAD UTREDNINGSMAN

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
LUND 1961

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet 7

Utredningsdirektiven 9

KAPITEL I

Inledning 11

KAPITEL II

Översikt av gällande bestämmelser 12

Arbetsfredslagstiftningen 12
Yrkesskadeförsäkringslagen 13
Sjukförsäkringslagen 14
Tilläggspensioneringslagen 16
Semesterlagen 18
HB 17:4 19
Vissa andra lagar av social natur 19
Kommissionslagen 19
Skattelagstiftningen 20

KAPITEL III

Historisk återblick 21

Arbetsfredslagstiftningen 21
Sociallagstiftningen i övrigt 27
Kommissionslagen 38
Tidigare överväganden om likställighet mellan s.k. beroende uppdragstagare och arbetstagare på andra områden än inom arbetsfredslagstiftningen 39

KAPITEL IV

Arbetstagarbegreppet i rättspraxis 50

Anmärkningar om lagterminologin och arbetstagarbegreppet 50
1901 års lag om ersättning för olycksfall i arbete 51
1916 års lag om försäkring för olycksfall i arbete 52
Det sociala och det civilrättsliga arbetstagarbegreppet 53
AD:s praxis till år 1945 55
HD:s praxis 1920—1945 62
Lagstiftningen år 1945 65
Rättstillämpningen vid de allmänna domstolarna efter 1945 67

Skogskörslor och annat transportarbete s. 68. Handelsresande och försäkringsagenter s. 73. Övriga rättsfall s. 79.

AD: s praxis efter år 1947 80
Allmänt om HD: s och AD: s praxis 83
Tillämpningen av YFL och SFL 86

Transport- och annat materiellt arbete s. 86. Merkantila mellanhänder s. 92. Musiker, skådespelare och andra konstnärliga yrkesutövare s. 96. Allmänna synpunkter s. 100.

Rättsutvecklingen och de beroende uppdragstagarna 102

KAPITEL V

Utredningens kartläggningsarbete 104

Arbetsmetoden 104
Inom skogsbruket sysselsatta personer 105

Personer sysselsatta med skogsavverkning (huggare m.fl.) s. 106. Skogskörare, som utför körningsarbete med häst s. 106. Andra skogskörare och maskinarbetare med av virkes- eller skogsägaren tillhandahållna redskap eller maskiner s. 107. Skogskörare med egen traktor eller lastbil s. 107. Maskinarbetare med annan egen större maskin (t.ex. barkningsmaskin eller vägmaskin) s. 110. Brosslare s. 111. Kolare s. 112. Några synpunkter på de särskilda problem som uppkommer vid anlitande av medhjälpare inom skogsbruket s. 113. Framförda önskemål s. 114.

Åkare m.fl. som utför körslor med häst, traktor eller bil 115
Handelsagenter, handelsresande och platsförsäljare 118

Handelsagenter s. 119. Handelsresande och platsförsäljare s. 119. Framförda önskemål s. 124.

Försäkringsfältmän 126

Yrkesfältmän s. 134. Fritidsombud s. 136. Framförda önskemål s. 137.

Bensindistributörer 138
Utkörare och vissa nederlagsföreståndare 161

Utkörare av bröd s. 161. Utkörare av charkuterivaror, frukt m.m. s. 163. Utkörare av öl och läskedrycker samt vissa nederlagsföreståndare s. 164.

Glass- och korvförsäljare 164
Småentreprenörer 167
Musiker, sångare, skådespelare m.fl. 169

Restaurangmusiker s. 170. Musiker av showkaraktär samt varietéartister s. 171. Cirkusartister s. 171. Teaterskådespelare s. 171. Musiker, kör och balettpersonal vid teatrarna s. 172. Teaterstatister s. 172. Teaterregissörer s. 173. Filmskådespelare s. 174. Musiker, kör och balettpersonal vid filmen s. 175. Filmstatister s. 175. Filmregissörer s. 175. Skådespelare, sångare m.fl. vid radio och television s. 176. Regissörer vid radio- och TV-teatern s. 178. Musiker verksamma inom radio och television s. 178. Musiker, skådespelare m.fl. engagerade för Folkets parkers centralorganisations, Folkrörelsernas programaktiebolags och Riksteaterns egna turnéer s. 178. Yrkesmusiker verksamma i Folkets parker eller Folkets hus i andra fall s. 179. Amatörmusiker (fritidsmusiker) verksamma i Folkets parker eller Folkets hus s. 180. Orkesterföreningarnas musiker s. 181. Framförda önskemål s. 181.

Litterära och vissa andra konstnärliga yrkesutövare 183

Vissa författare s. 183. Översättare s. 183. Lektörer s. 184. Recensenter s. 184. Tecknare s. 185. Fotografer s. 185.

Allmänt om vissa förut ej behandlade yrkesgrupper 185

KAPITEL VI

Överväganden och förslag 188
Inledning 188
Begreppet beroende uppdragstagare m.m. 189
Utredningens kartläggningsarbete 192
Allmänna synpunkter på frågan om lagstiftning i ämnet 202
Några synpunkter på rättstillämpningen 212
Frågan om vidgade avtalsmöjligheter 218
Lagförslag 223
Förslag till lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 11 september 1936 (nr 506) om förenings- och förhandlingsrätt 224
Förslag till lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister 225
Förslag till lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 22 juni 1928 (nr 253) om kollektivavtal 226
Förslag till lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 22 juni 1928 (nr 254) om arbetsdomstol 227

FÖRKORTNINGAR

AD	Arbetsdomstolen
ADD	Arbetsdomstolens domar
ADL	Lagen den 22 juni 1928 om arbetsdomstol
ATP	Allmänna tilläggspensioneringen
FFL	Lagen den 11 september 1936 om förenings- och förhandlingsrätt
FPL	Lagen den 29 juni 1946 om folkpensionering
FR	Försäkringsrådet
FRP	Referat av försäkringsrådets prejudikat
HB	Handelsbalken
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
HR	Häradsrätt
KAL	Lagen den 22 juni 1928 om kollektivavtal
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
N Rev	Nedre justitierevisionen
OFL	Lagen den 17 juni 1916 om försäkring för olycksfall i arbete
Rfa	Riksförsäkringsanstalten [1]
RR	Rådhusrätt
SemL	Lagen den 29 juni 1945 om semester
SFL	Lagen den 3 januari 1947 om allmän sjukförsäkring
SOU	Statens offentliga utredningar
SOU 1957: 14	Beroende uppdragstagare, Arbetstidsutredningens betänkande, del VII
SvJT (rf)	Svensk Juristtidning (rättfallsavdelningen)
TPL	Lagen den 28 maj 1959 om försäkring för allmän tilläggspension
YFL	Lagen den 14 maj 1954 om yrkesskadeförsäkring

[1] Med riksförsäkringsanstalten avses i betänkandet i förekommande fall även det genom sammanslagning av pensionsstyrelsen och riksförsäkringsanstalten fr. o. m. d. 1 juli 1961 inrättade riksförsäkringsverket.

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet

Genom beslut den 28 maj 1959 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för socialdepartementet att tillkalla en utredningsman för att biträda med utredning rörande de s. k. beroende uppdragstagarnas ställning inom sociallagstiftningen.

Med stöd av bemyndigandet har departementschefen såsom utredningsman tillkallat häradshövdingen i Ingelstads och Järrestads domsaga Gunnar Engström.

Preceptorn i civilrätt vid Lunds universitet, juris doktor Axel Adlercreutz, numera försäkringsdomaren Allan Lundberg och byråchefen i riksförsäkringsverket Conrad Wredmark har tillkallats att såsom experter biträda utredningsmannen.

Till sekreterare åt utredningsmannen har förordnats assessorn i hovrätten över Skåne och Blekinge Jan Erik Elliot.

För övervägande vid fullgörande av utredningsuppdraget har chefen för socialdepartementet till utredningsmannen överlämnat

dels den 18 december 1959 arbetstidsutredningens betänkande del VII »Beroende uppdragstagare» (SOU 1957: 14),

dels den 3 februari 1960 en av ledamoten av riksdagens andra kammare Carl Christenson den 20 februari 1959 gjord framställning rörande de s. k. beroende uppdragstagarnas ställning inom sociallagstiftningen,

dels den 23 mars 1961 en av Svenska musikerförbundet och Svenska teaterförbundet den 11 i samma månad ingiven framställning angående arbetstagarbegreppet i sociallagstiftningen.

Utredningsmannen har under sitt arbete samrått bl. a. med riksförsäkringsverket och socialstyrelsen. Under utredningsarbetet har vidare hållits överläggningar med företrädare för ett 70-tal intresseorganisationer, varjämte upplysningar inhämtats från ett stort antal företag inom skilda branscher. Såvitt angår ett av utredningsmannen framlagt förslag om vidgad avtalsmöjlighet inom socialförsäkringen har samråd ägt rum med socialdepartementets rättsavdelning.

Sedan utredningsuppdraget slutförts, får utredningsmannen härmed vördsamt överlämna sitt betänkande. Kapitel IV i betänkandet, arbetstagarbegreppet i rättspraxis, har utarbetats av experten Adlercreutz, och denne svarar som författare för innehållet i detta kapitel.

Simrishamn i oktober 1961.

Gunnar Engström

/Jan Erik Elliot

Utredningsdirektiven

Direktiven för utredningen framgår av följande, i statsrådsprotokollet för den 28 maj 1959 intagna anförande av chefen för socialdepartementet, statsrådet Nilsson.

I samband med att årets riksdag antog lagstiftningen om försäkring för allmän tilläggspension uttalade sig riksdagen för att vissa särskilda spörsmål rörande tilläggspensioneringen borde ytterligare utredas i olika sammanhang. En av de punkter, på vilka sådan utredning begärdes av riksdagen, gäller möjligheterna att jämställa beroende uppdragstagare med arbetstagare i civilrättslig mening vid tillämpningen av lagen om försäkring för allmän tilläggspension (Särsk. U 1 sid. 109—111; rskr. 269).

Enligt nämnda lag råder viktiga skillnader i fråga om fastställande av pensionsgrundande inkomst och avgiftsbetalning mellan det fall att inkomsten härrör av anställning eller av annat förvärvsarbete. Med inkomst av anställning avses den inkomst, som en försäkrad åtnjutit i allmän eller enskild tjänst såsom arbetstagare i civilrättslig mening. Sådan inkomst är pensionsgrundande fullt ut mellan minimi- och maximigränserna, och pensionsavgiften betales av arbetsgivaren. Inkomst av annat förvärvsarbete än anställning är inte i full utsträckning pensionsgrundande mellan de nyssnämnda gränserna, och pensionsavgiften betalas av den försäkrade själv. Lagen öppnar dock möjlighet för försäkrad, som utför arbete för annans räkning utan att anställning föreligger, att med den för vars räkning arbetet utföres komma överens om att vederlaget för arbetet skall anses som inkomst av anställning, varvid reglerna för detta inkomstslag helt tillämpas.

Den nu angivna möjligheten att jämställa viss inkomst av annat förvärvsarbete med inkomst av anställning enligt lagen om försäkring för allmän tilläggspension torde i icke obetydlig grad ge de s. k. beroende uppdragstagarna tillfälle att i pensionshänseende bli jämställda med arbetstagare i civilrättslig mening. Med beroende uppdragstagare avses personer, som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intar en beroende ställning av väsentligen samma art som arbetstagares till arbetsgivaren. De beroende uppdragstagarna är enligt arbetsfredslagstiftningen likställda med arbetstagare och kan bl. a. träffa kollektivavtal med uppdragsgivaren om sina arbetsvillkor. Genom sina fackorganisationer bör sålunda de organiserade beroende uppdragstagarna kunna utnyttja kollektivavtalsvägen för att uppnå sådan i lagen omförmäld överenskommelse att de i avseende på rätten till tilläggspension blir jämställda med arbetstagarna.

I den av riksdagen godkända reservationen nr 1 av herr Strand m. fl. till särskilda utskottets utlåtande nr 1 vitsordas värdet av den i lagen öppnade möjligheten att genom avtal uppnå överensstämmelse mellan uppdragstagare och arbetstagare i pensionshänseende. När riksdagen likväl förordar utredning angående möjligheterna att genom tvingande bestämmelser i lagen likställa beroende uppdragstagare och arbetstagare i civilrättslig mening, torde det bero på farhågor för att vissa beroende uppdragstagares ställning är sådan, att de kommer att få svårigheter att utnyttja avtals-

vägen för att göra sina intressen gällande i fråga om rätten till tilläggspension på samma villkor som de anställda.

Frågan om de beroende uppdragstagarnas jämställdhet med arbetstagare inom sociallagstiftningen har länge dryftats. Vad gäller arbetsfredslagstiftningen har som av det tidigare anförda framgått en lösning nåtts. Den socialt betonade lagstiftningen i övrigt är emellertid i stor utsträckning tillämplig endast på arbetstagare i civilrättslig mening. Spörsmålet om en utvidgning av tillämpningsområdet till beroende uppdragstagare har senast prövats av arbetstidsutredningen. Utredningen har i sitt år 1957 avgivna betänkande VII (SOU 1957: 14) vid en avvägning mellan å ena sidan behovet av en lagstiftning med nämnda syfte och å andra sidan de svårigheter, som i praktiken skulle uppkomma vid lagstiftningens tillämpning, funnit sig böra avstå från att framlägga något lagstiftningsförslag.

I den förut nämnda, av riksdagen gillade reservationen till särskilda utskottets utlåtande nr 1 anföres, att därest jämställdhet mellan arbetstagare och beroende uppdragstagare kommer till stånd inom pensionslagstiftningen, detta inte lär kunna undgå att medföra återverkningar beträffande motsvarande problem när det gäller andra sociallagar, där det civilrättsliga arbetstagarbegreppet är grundläggande för lagarnas tillämplighet.

Den av riksdagen förutsatta utredningen synes således inte böra gälla endast lagen om försäkring för tilläggspension utan även övrig i det sistnämnda riksdagsuttalandet avsedd lagstiftning, främst yrkesskadeförsäkringslagstiftningen samt sjukförsäkringslagstiftningen i vad rör den obligatoriska försäkringen för tilläggssjukpenning. Motsvarande problem torde också böra penetreras inom semesterlagstiftningen. Med hänsyn härtill synes det lämpligt, att utredningsarbetet anförtros åt en särskild utredningsman, i mån av behov med biträde av experter. Utredningsmannen bör vid sitt arbete söka kontakt med vederbörande intresseorganisationer.

Vid utredningen bör mot bakgrund av rådande faktiska och rättsliga förhållanden en ny prövning göras av behovet för olika grupper av beroende uppdragstagare att inom den ifrågavarande lagstiftningen uppnå full likställighet med arbetstagare i civilrättslig mening. I den mån utredningen leder till att lagstiftningsåtgärder bör vidtagas, bör förslag till erforderliga lagändringar utarbetas.

KAPITEL I

Inledning

Inom skilda delar av svensk rätt är gränsdragningen mellan arbetstagare och andra förvärvsarbetande av betydelse för tillämpningen. Innan redogörelse lämnas för de rättsområden, som är av intresse i förevarande sammanhang, skall här några terminologiska frågor beröras.

Begreppet arbetsavtal användes i allmänhet i den vidsträckta meningen att därmed förstås alla avtal om arbetsprestation. Bland arbetsavtalen skiljer man mellan å ena sidan tjänste- eller anställningsavtal och å andra sidan uppdragsavtal. Dessa båda typer av arbetsavtal representerar de olika sätt som — bortsett från bolagsbildning — står till buds när det gäller att anlita andra för att få arbetsprestationer utförda, nämligen att antingen anställa personer eller vända sig till fria yrkesutövare. Vid tjänste- eller anställningsavtal kallas avtalskontrahenterna arbetsgivare och arbetstagare (arbetare, anställd). Motsvarande benämningar vid uppdragsavtal är uppdragsgivare och uppdragstagare. Parterna i ett ospecificerat arbetsförhållande kallas här nedan huvudmannen och den arbetspresterande parten.

Inom arbetsfredslagstiftningen (men ej på andra rättsområden) behandlas vissa uppdragstagare, vilka brukar kallas beroende uppdragstagare, såsom arbetstagare. Med beroende uppdragstagare avses den »som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares (arbetares) till arbetsgivaren».

Uppdragstagare är i allmänhet självständiga företagare. Det finns dock även uppdragstagare som inte är att beteckna som självständiga företagare. Sistnämnda uttryck användes emellertid ofta som en sammanfattande benämning på alla förvärvsarbetande personer, som inte är arbetstagare, och oaktat invändningar sålunda kan göras mot denna terminologi, användes den i det följande.

Någon allmän lag om arbetsavtal finnes inte i vårt land. Ingen av de särskilda lagar, som reglerar förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare eller eljest innehåller regler rörande arbetstagare, anger närmare innebörden i dessa termer. Ej heller är begreppen uppdragstagare och självständig företagare definierade i lag. Det har alltså överlämnats till rättstillämpningen att precisera innehållet i dessa begrepp.

KAPITEL II

Översikt av gällande bestämmelser

Arbetsfredslagstiftningen

Enligt *KAL* förstås med kollektivavtal ett mellan arbetsgivare eller förening av arbetsgivare, å ena, samt fackförening eller annan liknande förening av arbetare, å andra sidan, slutet avtal om villkor som skall lända till efterrättelse för anställning av arbetare eller om förhållandet i övrigt mellan arbetsgivare och arbetare. Beträffande sådana kollektivavtal och verkningarna därav har genom denna lag i betydelsefulla hänseenden givits en rättslig reglering.

I *FFL* tillförsäkras arbetsgivare såväl som arbetstagare föreningsrätt, varmed förstås rätt att tillhöra förening med uppgift att tillvarataga arbetsgivares respektive arbetstagares intressen rörande anställningsvillkor och förhållandet i övrigt till motparten i arbetsavtalet, att utnyttja medlemskap i förening samt att verka för förening eller bildandet av sådan. Lagen stadgar förbud mot kränkning av föreningsrätten och anger, när sådan kränkning föreligger. Med förhandlingsrätt förstås i lagen rätt att påkalla förhandling rörande reglering av anställningsvillkoren samt rörande förhållandet i övrigt mellan arbetsgivare och arbetstagare. Förhandlingsrätt tillkommer å ena sidan arbetsgivare eller förening av arbetsgivare, vari han är medlem, samt å andra sidan förening av arbetstagare, vari de ifrågavarande arbetstagarna är medlemmar. Förhandlingsrätt för en part medför skyldighet för andra parten att träda i förhandling. Denna skyldighet innebär att parten måste inställa sig vid förhandlingssammanträde samt, om så erfordras, med angivande av skäl framlägga förslag till lösning av fråga, varom förhandling påkallats. Om förhandlingarna icke leder till en uppgörelse, kan ingripande ske av statens förlikningsman. Härom finnes bestämmelser i *lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister*. Om ej heller förhandlingarna inför förlikningsmannen leder till resultat, kan denne anmoda parterna att låta tvisten avgöras av sådan skiljenämnd eller skiljedomare, som utsetts enligt *lagen den 28 maj 1920 om särskilda skiljedomare i arbetstvister*.

Vid sidan av de allmänna bestämmelserna om förhandlingsrätt ger FFL (3 kap.) bestämmelser om en särskild förhandlingsordning, som karakteriseras av att bägge parter är underkastade en ovillkorlig fredsplikt, intill dess att förhandlingarna slutförts på sätt lagen föreskriver. I de fall sistnämnda förhandlingsordning skall tillämpas, gäller icke lagen om medling i arbetstvister. Förutsättningen för att den särskilda förhandlingsordningen skall

vara tillämplig är att huvudorganisation av arbetstagare genom anmälan till socialstyrelsen påkallat tillämpning av de särskilda bestämmelserna.

Enligt *ADL* ankommer det på arbetsdomstolen att pröva mål rörande kollektivavtal. Domstolen har även tillagts behörighet att döma i vissa andra mål, såsom i mål rörande tillämpningen av FFL och i mål om semester enligt SemL, då fråga är om arbetstagare vilkas arbetsavtal regleras av kollektivavtal.

Som ovan angivits gäller inom hela arbetsfredslagstiftningen att såsom arbetstagare (arbetare) anses även den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares (arbetares) till arbetsgivaren.

Yrkesskadeförsäkringslagen

Enligt YFL är med vissa undantag, som här kan förbigås, varje arbetstagare obligatoriskt försäkrad för yrkesskada. Försäkringen bekostas av arbetsgivaren. Om denne är delägare i något av de socialförsäkringsbolag, som inrättats för ändamålet, gäller försäkringen i bolaget. Eljest är arbetstagaren försäkrad i Rfa. Den obligatoriska försäkringen är automatisk. Den gäller nämligen även om arbetstagarförhållandet inte anmälts till försäkringsinrättningen och oavsett om försäkringsavgift erlagts eller ej.

Det obligatoriska skyddet gäller yrkesskada, d. v. s. olycksfall i arbetet eller under färd till eller från arbetsstället ävensom yrkessjukdomar. Arbetstagaren själv, hans arbetsgivare och hans fackliga organisation har möjlighet enligt YFL att hos Rfa eller något av socialförsäkringsbolagen teckna försäkring för erhållande av ett kompletterande skydd för motsvarande skador utom arbetet.

Uppdragstagare omfattas inte av den obligatoriska försäkringen enligt YFL. Frivillig försäkring enligt denna lag kan emellertid tecknas av uppdragstagaren själv eller hans yrkes- eller fackorganisation, däremot inte av uppdragsgivaren. Den frivilliga försäkringen kan i försäkringsavtalet begränsas på olika sätt, t. ex. så att den endast avser skador i arbetet. I den mån begränsning ej skett, bereder den frivilliga försäkringen dygnet runt och året om skydd vid olycksfallsskador och sådana yrkessjukdomar som den obligatoriska yrkesskadeförsäkringen gäller för. Avgiftsskyldig för frivillig försäkring är den som tecknat densamma.

Debitering och uppbörd av avgift sker, då fråga är om obligatorisk försäkring i Rfa, i samband med debitering och uppbörd av arbetsgivarnas avgifter till tilläggspensioneringen och deras bidrag till den obligatoriska sjukförsäkringen. Om summan av avgifterna och bidragen överstiger 1000 kr., sker uppbörden i princip genom anstalten preliminärt under löpande år och

slutligt under andra året därefter. I annat fall sker uppbörden i samband med de allmänna skatterna. Vid obligatorisk resp. frivillig försäkring i socialförsäkringsbolag och frivillig försäkring i Rfa tillämpas i detta hänseende vad som angivits i försäkringsavtalet.

Både den obligatoriska och den frivilliga försäkringen bereder den som skadats ersättning för vissa av skadan föranledda utgifter samt dessutom kompensation för det inkomstbortfall skadan förorsakar. Sistnämnda förmån utgår vid sjukdom i form av sjukpenning och vid invaliditet i form av livränta. Avlider den försäkrade till följd av skadan, utges begravningshjälp samt livräntor till vissa anhöriga.

Den obligatoriska försäkringen är samordnad med den allmänna sjukförsäkringen. Samordningen innebär bl. a., att en arbetstagare, som drabbats av yrkesskada, erhåller ersättning från sjukförsäkringen under den s. k. samordningstiden, som sträcker sig t. o. m. den 90:e dagen efter den, då skadan inträffade, dock längst till den dag skadan medför rätt till livränta. Bortsett från vissa undantagsfall utges ersättning enligt YFL först sedan samordningstiden gått till ända.

Även den frivilliga yrkesskadeförsäkringen är samordnad med sjukförsäkringen. Samordningsreglerna är utformade på ett annat sätt än beträffande den obligatoriska försäkringen, men totalt sett åtnjuter den, som är frivilligt försäkrad, samma förmåner som den obligatoriskt försäkrade, såvida ej i försäkringsavtalet bestämts en lägre ersättningsnivå.

Yrkesskadeförsäkringen spelade tidigare en dominerande roll i det svenska socialförsäkringssystemet. Genom samordningen har sjukförsäkringen emellertid övertagit regleringen av den stora mängd av yrkesskador, från vilka vederbörande är återställd före samordningstidens utgång. Yrkesskadeförsäkringens betydelse ligger därför numera främst i att den bereder livräntor vid invaliditet och dödsfall. Sedan försäkringen för allmän tilläggspension trätt i funktion, minskas behovet härutinnan av yrkesskadeförsäkringen avsevärt, i det att pensioneringen bereder förtidspension vid svårare invaliditet och familjepension vid dödsfall. Yrkesskadeförsäkringens huvudsakliga uppgift blir därefter att ge ersättning vid lägre och medelsvår invaliditet. Den förändring, som sålunda inträder med avseende å yrkesskadeförsäkringens uppgifter, kan ge anledning till en genomgripande omdaning av denna försäkring. En utredning har nyligen tillsatts för att pröva denna fråga.

Sjukförsäkringslagen

Enligt SFL är praktiskt taget alla i riket bosatta svenska medborgare samt alla härstädes bosatta och mantalsskrivna utlänningar försäkringspliktiga fr. o. m. månaden efter den, varunder de fyllt 16 år. Varje försäkringspliktig skall vara medlem i allmän sjukkassa.

Alla kassamedlemmar är obligatoriskt sjukvårdsförsäkrade. Detsamma gäller i regel medlemmarnas barn under 16 år. På grund av sjukvårdsförsäkringen utges ersättning för läkar- och sjukhusvård ävensom för vissa resor m. m.

Medlemmar, vilkas årsinkomst av förvärvsarbete uppgår till lägst 1.200 kr., samt hemmafruar med lägre eller ingen årsinkomst är därjämte obligatoriskt försäkrade för grundsjukpenning, uppgående till tre kr. om dagen, jämte i förekommande fall barntillägg.

Frågan huruvida i ett arbetsförhållande arbetsersättningen utgör inkomst av tjänst eller inkomst av uppdrag, är av betydelse för omfattningen av den arbetspresterandes sjukpenningsskydd utöver grundsjukpenningen och för avgifterna för ifrågavarande skydd samt för frågan om skyldighet att utge arbetsgivarbidrag till vissa delar av sjukförsäkringen.

Utgöres arbetsersättningen av inkomst av tjänst gäller följande.

Uppgår den arbetspresterandes beräknade framtida årsinkomst av ifrågavarande slag till minst 1.800 kr., är han obligatoriskt försäkrad för tilläggssjukpenning, vars storlek svarar mot årsinkomstens belopp och närmare bestämmes av den sjukpenningklass medlemmen tillhör. Den högsta tilläggssjukpenning, som f. n. kan komma i fråga, är 17 kr. om dagen och utges, då årsinkomsten uppgår till 14.000 kr. eller högre belopp. Klassplaceringen verkställes av kassorna på grundval av en förhandsuppskattning av vederbörandes inkomstförhållanden under den närmaste framtiden.

Avgifter för sjukpenningförsäkringen erlägges av arbetstagarna och upptages i samband med uppbörden av de allmänna skatterna. Till kostnaderna för tilläggssjukpenningförsäkringen erlägger arbetsgivarna ett bidrag, som beräknats täcka ungefär 60 % av dessa. Detta arbetsgivarbidrag är, med vissa undantag från vilka här kan bortses, för varje kalenderår 0,85 % av den lön i penningar och naturaförmåner i form av kost eller bostad, som arbetsgivaren under året utgivit till sådana hos honom anställda, som är obligatoriskt försäkrade enligt YFL. Härvid skall hänsyn ej tagas till arbetstagare, vars lön under året ej uppgått till 300 kr., och inte heller till arbetstagares lön i vad denna överstiger 15.000 kr. för år räknat. Arbetsgivarna skall dessutom betala bidrag till sjukvårdskostnaderna för alla sjukvårdsförsäkrade och till kostnaderna enligt 1954 års lag om moderskapshjälp för tilläggspenning åt tilläggssjukpenningförsäkrade. Arbetsgivarbidraget är av kollektiv natur. Huruvida arbetsgivarbidrag erlägges för en lön, som legat till grund för anställds klassplacering, utredes ej. Angående debitering och uppbörd av arbetsgivarbidragen gäller enahanda bestämmelser som i fråga om avgifterna för den obligatoriska yrkesskadeförsäkringen i Rfa.

Arbetsersättning i form av inkomst av uppdrag föranleder icke obligatorisk tilläggssjukpenningförsäkring och ej heller skyldighet för uppdragsgivaren att erlägga bidrag till sjukförsäkringen. Uppdragsinkomst kan

emellertid ligga till grund för frivillig försäkring. Sjukpenningförsäkrad sjukkassemedlem, som åtnjuter annan inkomst av förvärvsarbete än inkomst av tjänst — exempelvis inkomst av uppdrag — äger nämligen genom frivilliga avgifter individuellt försäkra sig hos den centralsjukkassa han tillhör för erhållande av tillägg till den sjukpenning, som utges på grund av den obligatoriska försäkringen. Sådant tillägg får uppgå till högst så stort belopp, att sjukpenningen jämte tillägget motsvarar sjukpenningen i den sjukpenningklass medlemmen skulle ha tillhört, om hela hans årsinkomst av förvärvsarbete utgjort anställningsinkomst. Frivillig försäkring får i regel meddelas endast om medlemmen ej fyllt 55 år och har god hälsa. Avgiftsskyldig är den försäkrade. Avgifterna är väsentligt större än avgifterna för motsvarande tilläggssjukpenning, enär något bidrag till kostnaderna icke utgår från uppdragsgivarna. Ett särskilt statsbidrag med 20 procent av kassans utgifter för denna försäkring utgår dock.

Tilläggspensioneringslagen

Alla svenska medborgare är fr. o. m. det kalenderår, varunder de fyller 16 år, försäkrade enligt TPL. Detsamma gäller om icke svenska medborgare, som är mantalsskrivna i riket. Försäkringen avser att bereda ålderspension, förtidspension och efterlevandepension utöver vad som kan utgå i form av folkpension. Rätt till pension grundas på inkomst av förvärvsarbete. Efter sådan inkomst utgår också avgift till försäkringen. I vissa hänseenden gäller skilda regler för inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete. De viktigaste skillnaderna framgår av vad nedan sägs.

Med inkomst av anställning avses den lön i penningar eller naturaförmåner i form av kost eller bostad, som försäkrad åtnjutit såsom arbetstagare i allmän eller enskild tjänst. Undantag göres dock för lön, som utgivits av en och samme arbetsgivare och som under ett år inte uppgått till 300 kr. Sådan lön jämställes med inkomst av annat förvärvsarbete. Vid beräkningen av inkomst av anställning skall avdrag göras för kostnader, som arbetstagaren haft att bestrida i innehavd anställning, dock endast om kostnaderna minskade med erhållen kostnadsersättning uppgår till minst 500 kr. Inkomst av anställning är efter nämnda avdrag pensionsgrundande till den del inkomsten för år räknat överstiger det s. k. basbeloppet vid årets ingång (januari 1961 4.300 kr.) men ej uppgår till högre belopp än 7 ½ gånger basbeloppet. Avgifterna, som utgår efter viss för året fastställd procentsats, erlägges av arbetsgivarna. Avgifterna är av kollektiv natur och någon individuell avgiftsberäkning förekommer alltså inte. Beträffande debitering och uppbörd av arbetsgivaravgifter gäller samma regler som i fråga om avgifterna för den obligatoriska yrkesskadeförsäkringen i Rfa. Det förhållandet att arbetsgivaravgift inte erlägges eller erlägges endast delvis har ingen in-

verkan på beräknandet av den pensionsgrundande inkomsten för den anställde.

Inkomst av anställning har under vissa förutsättningar kunnat undantagas från försäkringen genom kollektivavtal ingånget före den 1 juli 1961.

Inkomst av uppdrag är vid lagens tillämpning att hänföra till inkomst av annat förvärvsarbete. Med sistnämnda uttryck avses a) inkomst av här i riket bedriven rörelse, b) inkomst av här belägen jordbruksfastighet, som brukas av den försäkrade, samt c) ersättning i penningar (men ej i annan form) för arbete för annans räkning, allt i den mån inkomsten inte är att hänföra till inkomst av anställning. Inkomst, som avses under a), b) eller c), grundar rätt till pension endast om den överstiger 500 kr. Man utgår från den vid taxeringen till statlig inkomstskatt beräknade nettointäkten.

Efter en år 1961 genomförd lagändring, vilken givits retroaktiv verkan från TPL:s ikraftträdande, är inkomst av annat förvärvsarbete i likhet med anställningsinkomst helt pensionsgrundande mellan basbeloppet och 7 1/2 gånger detta. Enligt lagens ursprungliga lydelse var detta icke fallet, utan då gällde väsentliga olikheter mellan de båda inkomstslagen vid bestämmande av den pensionsgrundande inkomsten. I den mån inkomst av annat förvärvsarbete jämte den anställningsinkomst, som kunde föreligga, översteg dubbla basbeloppet, skulle inkomstsumman såvitt den utgjordes av inkomst av annat förvärvsarbete tagas i beräkning endast till två tredjedelar. De äldre reglerna innebar bl. a. att den högsta pensionsgrundande inkomsten blev, om inkomsten utgjordes enbart av anställningsinkomst, 6 1/2 gånger basbeloppet och, om inkomsten utgjordes enbart av inkomst av annat förvärvsarbete, 4 2/3 gånger basbeloppet.

Den avgift för tilläggspensioneringen, som erlägges för inkomst av annat förvärvsarbete (tilläggspensionsavgift), uttages med samma procentsats som arbetsgivaravgiften. Den erlägges av de försäkrade själva och uppbäres i samband med de allmänna skatterna. I regel får pensionsgrundande inkomst på grundval av inkomst från annat förvärvsarbete tillgodoräknas den försäkrade endast under förutsättning att tilläggspensionsavgiften härå blivit till fullo betald inom föreskriven tid.

Inkomst av annat förvärvsarbete kan undantagas från försäkringen genom anmälan av den försäkrade.

Prövningen huruvida en inkomst utgör inkomst av anställning eller av annat förvärvsarbete göres, då det gäller beräkning av pensionsgrundande inkomst, i Stockholm av överståthållarämbetet och i riket i övrigt av de lokala skattemyndigheterna, d. v. s. häradsskrivarna och kronokamrerarna. Prövningen sker året efter inkomståret, i första hand på grundval av de försäkrades självdeklarationer för taxering till statlig inkomstskatt och arbetsgivarnas kontrolluppgifter till taxering. En motsvarande prövning göres av Rfa, när det gäller avgiftsunderlaget för beräknande av arbetsgivaravgift. Även

denna prövning sker i efterhand, nämligen året efter utgiftsåret. Till grund för prövningen ligger i första hand en särskild arbetsgivaruppgift jämte sådana kontrolluppgifter, som nyss nämnts.

Enligt TPL föreligger möjlighet att genom avtal likställa uppdragsinkomst med anställningsinkomst, såvitt gäller arbetsersättning i pengar (men ej i form av naturaförmåner). I TPL stadgas nämligen att ersättning i penningar för arbete som försäkrad utfört för annans räkning utan att vara anställd i dennes tjänst skall, om ersättningen under året uppgått till minst 300 kr., vid lagens tillämpning anses såsom inkomst av anställning, om den försäkrade och den som utgivit ersättningen varit ense därom. I dylikt fall anses den förre som arbetstagare och den senare som arbetsgivare.

Semesterlagen

SemL äger med vissa undantag, som här kan förbigås, tillämpning på arbetstagare i allmän eller enskild tjänst. Enligt lagen är en arbetstagare, som under ett år (kvalifikationsår) utfört arbete åt en arbetsgivare, berättigad att under påföljande år erhålla semester med en och en halv dag för varje månad av kvalifikationsåret, under vilken sådant arbete utförts å minst 16 dagar. Under semestern utgår lön. För s. k. okontrollerad arbetstagare — d. v. s. arbetstagare som utför arbetet i sitt hem eller eljest under sådana förhållanden att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande — gäller särskilda bestämmelser. En sådan arbetstagare blir inte berättigad till semester men äger i stället erhålla s. k. särskild semesterlön för varje tremånadersperiod av kvalifikationsåret, under vilken hans arbetsförtjänst hos arbetsgivaren uppgår till belopp motsvarande minst 16 gånger den genomsnittliga dagsförtjänsten å orten för arbete av den art varom fråga är under en arbetstid av åtta timmar. Semesterlönen till okontrollerad arbetstagare utgår med sex procent av hans sammanlagda arbetsinkomst hos arbetsgivaren under de tremånadersperioder, för vilka rätt till semesterlön föreligger. Om arbetstagaren slutar sin anställning eller entledigas därifrån innan han åtnjutit semester eller semesterlön, vartill han förvärvat rätt enligt lagen, äger han erhålla särskild ersättning härför, s. k. semesterersättning.

SemL:s förmåner är minimiförmåner, som inte får inskränkas men väl kan utvidgas genom avtal.

SemL är inte tillämplig på andra grupper av förvärvsarbetande personer än arbetstagare. Uppdragstagarna faller således utanför lagens tillämpningsområde. Däremot kan självfallet överenskommelse träffas mellan en uppdragstagare och hans uppdragsgivare om att den förre skall åtnjuta semester, som bekostas av den senare.

Enligt detta lagrum tillerkännes »betjänter och tjänstehjon» förmånsrätt i arbetsgivarens konkurs för lön för sista året. Motsvarande rätt föreligger för »annan arbetares dagpenning eller avlöning», om den ej innestått längre än sex månader efter förfallodagen. En självständig företagares eller annan uppdragstagares anspråk på ersättning för utfört arbete har däremot ställning som oprioriterad fordran i konkursen.

Vissa andra lagar av social natur

Begreppen arbetsgivare och arbetstagare användes bl. a. i *lagen den 16 maj 1930 om arbetstidens begränsning, arbetstidslagen för detaljhandeln den 18 juli 1942, arbetstidslagen för hotell, restauranter och kaféer den 23 maj 1947, lantarbetstidslagen den 4 juni 1948, arbetarskyddslagen den 3 januari 1949, skogsförläggningslagen den 25 maj 1951, lagen den 26 juni 1936 om skydd mot vräkning vid arbetskonflikter, lagen den 14 oktober 1939 om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m., lagen den 21 december 1945 om förbud mot arbetstagares avskedande i anledning av äktenskap eller havandeskap m. m.* samt *lagen den 18 juni 1949 om rätten till arbetstagares uppfinningar.* Anledning saknas att i detta sammanhang redogöra för innehållet i dessa lagar.

Kommissionslagen

I lagen den 18 april 1914 om kommission, handelsagentur och handelsresande (kommissionslagen) regleras bl. a. förhållandet mellan handelsagenter och handelsresande, å ena sidan, och deras huvudmän, å andra sidan. Definitionen å handelsagent återfinnes i 65 § kommissionslagen. Med handelsagent förstås den, som åtagit sig uppdrag att för annans (huvudmannens) räkning verka för avsättning av varor genom att upptaga köpeanbud (order) till huvudmannen eller att i dennes namn sluta försäljningsavtal och som icke är anställd i huvudmannens tjänst utan driver verksamheten såsom självständig yrkesidkare med eget kontor eller annan egen lokal för sin rörelse, dit meddelanden angående denna kan sändas. Med handelsresande förstås enligt 85 § samma lag den som åtagit sig uppdrag att för en köpmans räkning resa från ort till annan och därvid, genom upptagande av köpeanbud (order) till huvudmannen eller slutande av försäljningsavtal i dennes namn, verka för avsättning av varor, som icke medföres å resan. Enligt 93 § skall lagens bestämmelser om handelsresande i allo äga motsvarande tillämpning å platsförsäljare, vilka skiljer sig från handelsresande därutinnan att platsförsäljare icke skall resa från ort till annan utan ha sin verk-

samhet inom den ort, där huvudmannen driver sin rörelse. Beträffande rättsförhållandet mellan en handelsresande och tredje man (köparen) har kommissionslagen gemensamma regler för alla handelsresande. I avseende å rättsförhållandet mellan en handelsresande och hans huvudman gäller däremot olika regler, allteftersom den resande är anställd i huvudmannens tjänst (86 §) eller ej (87 §). Någon bestämmelse som anger, när ett dylikt anställningsförhållande föreligger, finnes emellertid icke i lagen.

Skattelagstiftningen

Det skatterättsliga begreppet inkomst av tjänst är bestämt i *kommunalskattelagen den 28 september 1928*. Enligt nämnda lag hänföres till tjänst dels allmän eller enskild tjänst eller stadigvarande uppdrag ävensom varje annan fast eller tillfällig arbetsanställning och dels tillfälligt bedriven vetenskaplig, litterär, konstnärlig eller därmed jämförlig verksamhet, tillfälligt uppdrag, såsom att förrätta bouppteckning, arvskifte, auktion, besiktning, värdering, skogsräkning ävensom annan därmed jämförlig inkomstgivande verksamhet av tillfällig natur. Med tjänst likställes i vissa fall pension, livränta, periodiskt understöd m. m.

Enligt *uppbördsförordningen den 5 juni 1953* är arbetsgivaren i princip skyldig verkställa skatteavdrag vid utbetalning av kontant belopp, som för mottagaren (arbetstagaren) utgör inkomst av tjänst. De närmare föreskrifterna härom återfinns i 39 § uppbördsförordningen samt i särskilda anvisningar till denna. Emellertid har en för hela riket gemensam nämnd (centrala uppbördsnämnden) inrättats, vilken tillagts befogenhet att meddela bindande förklaring beträffande frågor om sättet för uttagande av preliminär skatt samt om verkställande av skatteavdrag. Nämnden äger föreskriva, att skatteavdrag skall ske även i fall, där tveksamhet råder, huruvida civilrättsligt anställningsförhållande är för handen, men där det framstår såsom naturligt och lämpligt med avdragsskyldighet. När speciella skäl påkallar det äger nämnden också medgiva, att skatteavdrag ej skall göras oaktat tvekan icke råder om att civilrättsligt anställningsförhållande föreligger.

KAPITEL III

Historisk återblick

Arbetsfredslagstiftningen

Arbetsfredslagstiftningen ägde från början tillämpning endast på arbetstagare, men genom lagändringar, som genomfördes år 1945, utvidgades lagstiftningen till att gälla även s. k. beroende uppdragstagare. Under förarbetena till dessa lagändringar förekom i huvudsak följande.

Kungl. Maj:t uppdrog år 1941 åt *socialstyrelsen* att verkställa utredning av spörsmålet om erforderliga åtgärder för ernående av rättslig likställighet i olika hänseenden mellan handelsagenter och sådana handelsresande, som avses i 87 § kommissionslagen, å ena, samt arbetstagare, å andra sidan, ävensom att till Kungl. Maj:t avgiva de förslag, till vilka utredningen kunde ge anledning. Styrelsen framlade år 1944 förslag till lagstiftning, varigenom arbetsfredslagstiftningen skulle göras tillämplig även å förhållandet mellan uppdragsgivare och uppdragstagare i de fall, då uppdragstagarna intar en så beroende ställning gentemot uppdragsgivarna, att förhållandet mellan parterna är väsentligen likartat med förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare. Någon motsvarande utvidgning beträffande tillämpningsområdet för övriga lagar inom den arbets- och socialrättsliga lagstiftningen ansåg styrelsen sig däremot icke kunna tillstyrka.

Socialstyrelsen fann i sin utredning att uppmärksamhet borde ägnas även andra uppdragstagare än handelsagenter och handelsresande. Det borde nämligen icke ifrågakomma att giva nämnda yrkesgrupper en privilegierad ställning; också andra kategorier borde kunna få samma rättigheter, om de intog en liknande beroende ställning. I styrelsens utredning uppräknas följande yrkesgrupper, som enligt dess mening framför allt borde komma i åtanke i förevarande hänseende.

1. Handelsagenter samt sådana handelsresande och platsförsäljare, som icke är anställda i huvudmannens tjänst. Hit hör bensinstationsföreståndare samt försäljare av jordbruksmaskiner, symaskiner, dammsugare, golvbonare, radioapparater, böcker m. m.
2. Försäkringsagenter, annonsombud och inkasserare, som icke är anställda i huvudmannens tjänst.
3. Vissa utkörare av bröd, charkuterivaror, läskedrycker m. m., som använder egna hästar eller egna bilar.
4. S. k. smååkare, dvs. häst- eller lastbilägare, som själva verkställer körslor för byggen, väg- och gatuarbeten m. m.
5. Småbrukare m. fl., som med egna hästar eller bilar verkställer skogskörslor eller körslor för vägarbeten.

6. Underentreprenörer vid vissa byggnads-, diknings- och vägarbeten.
7. Stenhuggare, som verkställer uttagning av sten i egna eller av dem själva arrenderade berg.
8. Restaurangmusiker (kapellmästare med eget kapell).

Uppräkningen gjorde icke anspråk på att vara fullständig. På grund av näringslivets växlande förhållanden, anförde styrelsen, torde det nämligen icke vara möjligt att uttömmande angiva vilka yrkesgrupper, som kunde beröras av utredningen. Styrelsen ville icke heller taga ståndpunkt till frågan, huruvida samtliga nämnda yrkesgrupper med säkerhet inneslöt medlemmar, å vilka den föreslagna lagstiftningen kunde bli tillämplig. Syftet med uppräkningen var blott att angiva inom vilka yrkesgrupper de åsyftade uppdragstagarna sannolikt var att finna.

Vad angår gränsdragningen mellan de uppdragstagare, som borde omfattas av arbetsfredslagstiftningen, och övriga uppdragstagare uttalade socialstyrelsen, att avgörande syntes böra vara den helhetsbild, som erhölls av samtliga föreliggande omständigheter, och icke något visst moment i avtalet eller någon viss faktiskt föreliggande omständighet som på förhand angivits. Gränsdragningen kunde under sådana förhållanden endast göras på grundval av en skälighetsprövning. Härom anförde styrelsen vidare följande.

Utgångspunkten för skälighetsprövningen synes böra vara arten och graden av det beroende, vari vederbörande uppdragstagare stå till sina huvudmän. Det är påfallande, att vissa uppdragstagare icke äro så fria som självständiga företagare i allmänhet. Deras handlingsfrihet är i flera fall mera beskuren på grund av innehållet i avtalen med huvudmännen. Erinras må om bensinstationsföreståndarna, vilka genom olika bestämmelser i kontrakten och därtill sig anslutande instruktioner äro i avseende å försäljningens bedrivande, redovisningen, ordningen å bensinstationen och förhållandet till de å stationen anställda biträdena i hög grad bundna i sitt handlande och underkastade en sådan inspektion, som icke är vanlig beträffande självständiga företagare i allmänhet. En liknande bundenhet förekommer för symaskinsagenternas del. Enligt upprättade avtal och instruktioner skola dessa bland annat ställa sig till efterrättelse de särskilda anvisningar, som lämnas av firmorna eller dessas kontrollörer. Då en bundenhet av denna typ föreligger, torde det i allmänhet vara skäligt att likställa vederbörande uppdragstagare med arbetstagare. Det bör framhållas, att den omständigheten, att en uppdragstagares frihet på visst sätt beskurits i fråga om prissättning, kreditgivning och dylikt, icke torde kunna tillmätas någon avgörande betydelse i detta sammanhang. En sådan bundenhet förekommer även i förhållandet mellan fristående företag. Till förhindrande av osund konkurrens uppställes nämligen ofta av vederbörande fabrikanter försäljnings- och kreditvillkor, vilka måste iakttagas av de affärsmän, som sälja deras tillverkningar. En bundenhet av detta slag förlänar icke uppdragstagarna en ställning, som är jämförbar med arbetstagares. Detta kan däremot vara fallet med av huvudman utfärdade föreskrifter angående kontroll från huvudmannens sida, anställandet av biträden, skötseln av och ordningen inom uppdragstagarnas företag, dessas öppethållande och därmed jämförliga förhållanden. Hänsyn bör emellertid tagas icke blott till avtalets rättsliga innehåll utan även till det sätt, varpå detsamma tillämpas, och till de faktiska omständigheter, under vilka arbetet utföres. Vederbörandes sociala och ekonomiska

ställning bör också spela en viss roll. Det synes vidare böra tillmätas betydelse, om uppdragstagarna själva betrakta sig som likställda med arbetstagare och givit denna sin uppfattning till känna genom anslutning till en efter fackliga principer uppbyggd organisation.

På grund av vad sålunda anförts uttalade styrelsen den meningen, att gränsen icke syntes kunna bestämmas på annat sätt än att arbetsfredslagstiftningen gjordes tillämplig på uppdragstagare i de fall, då dessa intager en så beroende ställning gentemot uppdragsgivarna, att förhållandet mellan parterna är väsentligen likartat förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare. Styrelsen framhöll i fortsättningen, att en individuell prövning skulle göras i varje fall, då spörsmålet om uppdragstagarnas ställning i förevarande hänseende blev aktuellt.

Styrelsen övervägde även frågan, huruvida andra lagar, där arbetstagarbegreppet är av betydelse för tillämpningen, borde omfattas av den föreslagna lagstiftningsåtgärden. Rörande dessa överväganden och övriga under ärendets behandling framförda synpunkter på detta spörsmål må hänvisas till ett senare avsnitt.

Socialstyrelsens förslag lades efter remissbehandling till grund för *proposition* nr 88 till 1945 års riksdag med förslag till ändrad lydelse av arbetsfredslagarna. Enligt propositionen skall såsom arbetstagare vid tillämpningen av arbetsfredslagarna även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intar en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares till arbetsgivaren; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagarna.

Föredragande departementschefen anförde vid remiss av förslaget till lagrådet bl. a. följande.

Ur de synpunkter, som ligga till grund för arbetsfredslagstiftningen, synes det icke vara nödigt att densamma begränsas till att omfatta endast arbetstagare i strängt civilrättslig mening. Då det ekonomiska livet i allmänhet torde vara bäst betjänt av att intressekonflikter lösas förhandlings- eller förlikningsvägen, torde det tvärtom vara ur samhällelig synpunkt angeläget, att denna fredsbefrämjande lagstiftning spänner över ett något vidare område. Jag finner det därför lämpligt att sådana grupper av uppdragstagare, som i realiteten gentemot sina huvudmän intaga en beroendeställning av samma art som de egentliga arbetstagarnas, erhålla lagligt skyddad förenings- och förhandlingsrätt samt att arbetsfredslagstiftningen jämväl i övrigt göres tillämplig på dem. Därigenom komma också dessa uppdragstagare att, såsom det synes välbehövligt, få ökade möjligheter att organisationsvägen hävda sina intressen vid uppgörelser om löne- och arbetsvillkor. För ernående av detta resultat synas lagstiftningsåtgärder vara erforderliga.

Lagrådet anförde i sitt yttrande bl. a. följande.

Denna reform synes väl grundad. Rättvisan kräver, att uppdragstagare, som befinna sig i huvudsakligen samma ställning som egentliga arbetstagare, erhålla ena-

handa möjligheter som dessa att tillvarataga sina intressen. Den allmängiltiga formuleringen av förslagen — vilken med hänsyn till sättet för reformens genomförande torde vara ofrånkomlig — synes kunna föranleda viss tvekan rörande lagstiftningens räckvidd. — — — Lagrådet förutsätter därför, att när fråga uppkommer, huruvida någon skall anses såsom självständig företagare eller arbetstagare, och spörsmålet icke skall direkt bedömas enligt arbetsfredslagarna eller därmed likställda författningar av social natur, frågan skall med beaktande av föreliggande tolkningsmoment avgöras enligt allmänna rättsgrundsatser.

Departementschefen underströk med anledning av vad lagrådet anfört, att här föreliggande lagstiftningsåtgärder endast hade avseende å förhållanden, vilka omedelbart regleras av de i ändringsförslagen berörda lagarna. Han anförde vidare:

Såsom av den i ärendet tidigare lämnade redogörelsen framgår, ha emellertid likartade grundsatser redan sedan länge vunnit tillämpning inom lagstiftningsområden där det sociala syftet är starkt betonat, såsom inom den obligatoriska olycksfallsförsäkringen och arbetarskyddslagstiftningen. I den mån man kommer över på den egentliga privaträttens områden måste däremot angelägenheten av klarhet och stabilitet tala emot en analog tillämpning av de principer som nu förordas vad beträffar arbetsfredslagstiftningen. På sådana gränsområden mellan den offentliga och privata rätten som representeras av exempelvis semesterlagen torde bedömandet i det särskilda fallet kunna komma att influeras av föreliggande omständigheter av social natur.

Riksdagen biföll propositionen.

Under förarbetena till 1945 års ändringar i arbetsfredslagstiftningen ägnades endast föga uppmärksamhet åt frågan om en utvidgning av de ifrågavarande lagarna till alla uppdragsförhållanden. Spörsmålet lämnades dock icke helt obeaktat. I *socialstyrelsens utredning* konstaterades endast att någon allmän lagstiftning angående föreningsrättens okränkbarhet eller om skyldighet för part att förhandla med motpartens organisationer icke fanns och att det ej heller framträtt något starkare behov av eller allmännare önskemål om en dylik lagstiftning. Styrelsen fann det med hänsyn härtill befogat att begränsa den förda diskussionen till uppdragstagare, vilkas ställning syntes likartad med arbetstagares.

Vid remissbehandlingen av utredningen framfördes från en del håll tanken att de föreslagna lagändringarna skulle komma att gälla alla uppdragstagare.

Svenska handelsagenters förening ansåg, att förslaget borde remitteras till ytterligare utredning. Föreningen androg bl. a., att genom att åt praxis överlätes avgörandet av huvudspörsmålet — nämligen om uppdragstagaren intager en beroende ställning och alltså faller under ifrågavarande lagstiftning — skulle en rättsosäkerhet inträda som komme att bestå under lång tid och inverka menligt på handeln inom berörda områden.

Sveriges bensinhandlares riksförbund ifrågasatte ur synpunkter, likartade dem som framfördes av Svenska handelsagenters förening, om lagändring-

arna icke borde utsträckas till att omfatta alla uppdragstagare, oavsett om de intoge en beroende ställning eller ej. Förbundet anförde sålunda:

Enligt vår egen självklara uppfattning anse vi det utom all tvekan, att det övervägande flertalet av förbundets medlemmar kunna betecknas som beroende uppdragstagare. Men var går gränsen mellan beroende och icke beroende uppdragstagare? Som vår mening förfäkta vi att denna senare grupp egentligen icke existerar inom vår kår. Men även om en prövande kompetent myndighet enligt sina fastställda normer skulle komma till den uppfattningen, att ett visst fåtal icke beroende uppdragstagare förefunnes, så äro vi dock övertygade om, att vi som beroende uppdragstagare ha största möjliga fördel av att även denna minoritet blir inbegripen i lagens tillämpningsområde. I motsatt fall är det fara värt att ett sådant mindretal kan komma att i avtalshänseende utgöra en farlig konkurrens till de beroende uppdragstagarna, vilket väl knappast torde vara lagstiftarnas avsikt. Det saknas visst icke tendenser som peka mot ett överlåtande av försäljningsuppdragen till mera välsituerade företag och då kan det ju tänkas att lagstiftningen icke utgör det skydd, som avsetts. Den tänkta utvecklingen kan icke anses som självskriven, men erfarenheten stöder oss i vårt antagande att den ligger inom ramen för det möjliga.

Svenska lantarbetsgivareföreningen framförde vissa synpunkter med anknytning till spörsmålet om utvidgning av de ifrågavarande lagarna till alla uppdragsförhållanden. Föreningen framhöll sålunda, att snart sagt vem som helst skulle kunna anses som uppdragstagare i beroende ställning, samt fortsatte:

Nu skall visserligen enligt förslaget förhållandet mellan uppdragstagare och uppdragsgivare vara väsentligen likartat med förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare. Därmed kommer en del uppdragstagare i beroende ställning att falla utanför lagens tillämpningsområde. Avgörandet av frågan om vederbörande uppdragstagare skall jämställas med arbetstagare kommer emellertid i praktiken säkerligen att ske icke med hänsyn till den enskilde uppdragstagaren utan med hänsyn till om föreningen till övervägande del består av uppdragstagare i antydd ställning eller icke. Vid eventuella kollektivavtalsförhandlingar låter det sig icke göra att undersöka den förhandlande uppdragstagarorganisationens medlemsbestånd ur synpunkten om de kunna jämställas med arbetstagare eller icke. Skulle avtalsförhandlingarna resultera i att ett kollektivavtal träffades, skulle väl också arbetsdomstolen, därest en tvist om tolkningen av kollektivavtalet dragas inför dess prövning, troligen ej avvisa tvisten, därför att till äventyrs en del av uppdragstagarorganisationens medlemmar icke skulle anses vara i tillräckligt beroende ställning, så att förhållandet mellan dem och uppdragsgivaren ej vore väsentligen likställt med förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare. Annorlunda vore, när en civilrättslig åtskillnad mellan arbetstagare och självständiga företagare kan göras. Faran med uttryckssättet »väsentligen likartad» är den, att detta begrepp endast kan tillämpas av offentliga myndigheter, ej av de enskilda organisationerna.

Landsorganisationen uttalade sig på följande sätt:

Den begränsning till arbetsfredslagstiftningen, som socialstyrelsen föreslår, synes stå i överensstämmelse med utredningens förutsättningar. Om denna begränsning göres, blir det emellertid svårt att motivera den ytterligare begränsningen till *beroende* uppdragstagare. Denna hade varit förklarlig, om det gällt att utvidga *skydds*lagstiftningens tillämpningsområde, med de ökade ekonomiska förpliktelser som

därav följt för uppdragsgivarna. Det synes emellertid icke finnas något rimligt skäl att begränsa rätten till förhandling, medling, kollektiva uppgörelser och skiljedomsförfarande till en *viss* grupp av uppdragstagare respektive dessas uppdragsgivare. Ur samhällets synpunkt finns inte något intresse därav, uppenbarligen än mindre ur uppdragstagarnas synpunkt. För uppdragsgivarnas del bleve det icke fråga om några ökade ekonomiska förpliktelser, endast om skyldighet att förhandla, deltaga i medling, i händelse av ingånget kollektivavtal under avtalstiden (i likhet med uppdragstagarna) avstå från stridsåtgärder samt att anlita arbetsdomstolen i stället för allmän domstol. Dessa förpliktelser (som alltså icke innefatta förpliktelse att *ingå* kollektivavtal) betyda knappast något för uppdragsgivarna så betungande att man av hänsyn därtill skall nödgas lagfästa en så svårbestämbar för att icke säga obestämbar rättsfigur som »beroende uppdragstagare». Detta begrepp är inte bara en lagstiftningsmässig otymplighet; i praktiken komme det med största säkerhet att medföra tillämpningssvårigheter, tvister och rättsosäkerhet. Beroendet kan ju icke bestämmas efter enhetliga, objektiva grunder, och även beträffande medlemmar av en och samma fackliga organisation växlar det såväl enskilda och grupper emellan som från tid till annan. Frågan om en generell utvidgning av de ifrågavarande lagarna till uppdragsförhållanden har socialstyrelsen knappast ägnat någon uppmärksamhet. Det konstateras endast att någon allmän lagstiftning angående föreningsrättens okränkbarhet eller om skyldighet för part att förhandla med motpartens organisation icke finnes, och att det ej heller framträtt något starkare behov av eller allmännare önskemål om en dylik lagstiftning. Detta är kanske i och för sig riktigt och hade möjligen kunnat åberopas för en begränsning, om det förhållit sig så att en rationell gränsdragning varit praktiskt möjlig. Då detta knappast är fallet, och då några skäl mot lagarnas tillämpning på uppdragsförhållanden i allmänhet icke kunna anföras, anser landsorganisationen sig böra föreslå att begränsningen till »beroende» uppdragstagare slopas.

Föredragande departementschefen berörde endast i förbigående den nu behandlade frågan. Han framhöll, att i yttranden från bl. a. vissa grupper handelsagenter uttalats farhågor för att den ifrågasatta lagstiftningen kunde komma att medföra att uppdragsgivarna lade om sin försäljningsverksamhet med risk för att bemälda yrkesutövare bleve arbetslösa. Departementschefen fortsatte:

Därest, såsom av mig i det föregående förordats, utvidgningen begränsas till att avse allenast arbetsfredslagarna, synes dock lagstiftningsåtgärden knappast komma att av uppdragsgivarna uppfattas såsom innebärande något för dem särskilt betungande. Risk torde därför knappast föreligga att nyssnämnda farhågor skulle besannas. Bensinhandlarnas riksförbund har ifrågasatt om man icke, för att undvika att huvudmännen till skada för de beroende uppdragstagarna koncentrerade sin verksamhet till större, ostridigt fullt självständiga merkantila mellanhänder, borde låta lagextensionen avse alla uppdragstagare, alltså även dem, som intoge en fullt oberoende ställning. Att av nämnda anledning tillgripa en så långt gående åtgärd torde av skäl som nyss nämnts icke vara erforderligt. Ej heller eljest har behov visats föreligga att utvidga området för arbetsfredslagstiftningen till att omfatta andra uppdragstagare än sådana som intaga en beroende ställning av samma art som en vanlig arbetstagares.

Riksdagen gjorde icke något uttalande i frågan.

Sociallagstiftningen i övrigt

Föreskriften i *HB 17:4* om förmånsrätt i arbetsgivarens konkurs för betjänters och tjänstehjons lön för sista året kan föras tillbaka till 1734 års lag. Med tjänstehjon avsågs enligt denna lag sådana tjänare, varom bestämmelser fanns i 14 kap. HB, vilket kompletterades med tid efter annan utfärdade tjänstehjonsstadgor. Dessa bestämmelser har nu upphävts och tjänstehjon i egentlig mening finns således ej numera. Till denna kategori torde emellertid kunna hänföras personer i ställning motsvarande den som äldre tiders tjänstehjon intog. Uttrycket betjänter torde redan i 1734 års lag ha ägt en vidsträckt innebörd. I fråga om såväl betjänter som tjänstehjon har emellertid bland annat den begränsningen ansetts gälla att den förmånsberättigade fordringen måste ha uppkommit på grund av ett stadigvarande tjänsteförhållande. Denna begränsning föranledde ett motionsyrkande vid 1890 års riksdag, vari hemställdes om förslag till ändrad lydelse av nämnda lagrum i syfte att bereda förmånsrätt även åt lönefordran, som tillkom arbetare utan fast anställning. Motionen bifölls av riksdagen och påföljande år antog riksdagen ett genom proposition framlagt förslag om förmånsrätt för annan arbetares lönefordran. Såsom motivering till den föreslagna utvidgningen anförde föredragande departementschefen bl. a., att sedan i rättstillämpningen den uppfattningen gjort sig gällande, att under stadgandet i HB 17:4 borde anses innefattade arbetare, som, utan att vara i gäldenärens tjänst, ägt stadig anställning hos honom, syntes det vara överensstämmande med billighet, att också de arbetare, som på grund av ett mera tillfälligt arbetsavtal förrättat arbete åt gäldenären, erhöll enahanda förmånsrätt. Departementschefen framhöll även, att redan äldre lagberedningen i sitt förslag till handelsbalk tillerkänt arbetare för arbetslön lika förmånsrätt med tjänstehjon, utan hänsyn till om arbetaren ägt stadig anställning eller icke. — Någon definition av bestämningen arbetare innehåller varken lagrummet eller dess förarbeten.

Vår nuvarande lagstiftning om yrkesskadeförsäkring leder sitt ursprung från *1901 års lag angående ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete*. Enligt denna lag var arbetsgivare, som yrkesmässigt utövade vissa närmare angivna verksamheter, skyldig att utge ersättning till arbetare som skadats genom olycksfall i arbete. Från denna skyldighet kunde arbetsgivaren befria sig genom att försäkra sina arbetare i Rfa. Begreppen arbetsgivare och arbetare definierades inte i lagen, men av motiven framgår, att lagen var avsedd främst för kroppsarbetare. Med arbetare förstods dock enligt lagen även arbetsförman.

Den första definitionsliknande bestämningen av begreppet arbetare infördes i *1912 års lag om arbetarskydd. Yrkesfarekommittén* hade i sitt år 1909 framlagda betänkande med förslag till arbetarskyddslag funnit det nödvändigt att på något sätt utmärka att lagen var avsedd att omfatta alla

kategorier som utförde arbete för arbetsgivare inom vissa verksamhetsgrenar, oavsett om de enligt vanligt språkbruk var att anse som arbetare. Kommitténs lagförslag upptog den definitionen att såsom arbetare förstodes envar som utför arbete för arbetsgivares räkning. I den *proposition*, nr 104 år 1912, varigenom förslag till lag i ämnet förelades riksdagen, uttalade föredragande departementschefen emellertid, att med hänsyn till den betydelse begreppen »arbetare» och »arbetsgivare» hade för arbetarskyddslagens tillämpning, dessa begrepp borde bestämmas något närmare än vad kommittén föreslagit. Departementschefen anförde härutinnan bl.a. följande.

För att närmare bestämma begreppet arbetare har från detta begrepp uttryckligen avskilts sådan för annans räkning arbetande person, som i förhållande till denna andre är att anse såsom självständig företagare. Den, för vars räkning arbetet utföres, kan då ej anses såsom arbetsgivare utan blir kund ... Definitionen av arbetsgivare anknyter sig till definitionen av arbetare och angiver såsom arbetsgivare envar, för vilkens räkning arbete utföres av arbetare — sist anförda ord taget i den bemärkelse nyss förut angivits — under den förutsättning likväl att ej mellan de båda parterna står någon tredje person såsom självständig företagare.

I enlighet med det anförda upptogs i lagens 2 § en bestämmelse av följande lydelse: »I denna lag förstås med arbetare envar, som utför arbete för annans räkning utan att i förhållande till denne vara att anse såsom självständig företagare, och med arbetsgivare envar, för vilkens räkning arbete utföres av sådan arbetare, utan att mellan dem står någon tredje person, vilken såsom självständig företagare åtagit sig att ombesörja arbetets utförande».

1901 års lag angående ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete ersattes av *1916 års lag om försäkring för olycksfall i arbete*. Härigenom övergick man från principen om arbetsgivarens omedelbara ersättningsskyldighet till principen om arbetsgivarens försäkringsplikt. Sålunda stadgades i denna lag att envar arbetare — med vissa undantag — skulle vara försäkrad för skada till följd av olycksfall i arbete. Under förarbetena till 1916 års lag gjordes vissa uttalanden rörande uttrycket arbetare.

Ålderdomsförsäkringskommittén föreslog i sitt år 1915 avgivna betänkande (V. Betänkande och förslag angående försäkring för olycksfall i arbete), att lagen skulle skydda »envar arbetare». En närmare definition av begreppen arbetare och arbetsgivare ansågs erforderlig och kommittén hämtade denna från nyssnämnda lag om arbetarskydd, varvid dock uttrycket »utför arbete» utbyttes mot uttrycket »användes till arbete» och rekvisitet »mot avlöning» tillades. Emellertid föreslogs en avlöningsgräns, enligt vilken den vars årsinkomst översteg 5.000 kr. ej skulle anses som arbetare enligt lagen. Gränsen angavs vara satt så högt, att lagen skulle omfatta »alla egentliga arbetare» och alla de övriga »personer för vilka försäkringen kunde anses äga avsevärd betydelse».

I *propositionen*, nr 111 år 1916, upptogs ålderdomsförsäkringskommitténs förslag till definition utan någon kommentar i här ifrågavarande hänseende. Lagrådet gjorde intet uttalande i frågan.

Frågan om den närmare innebörden av begreppen arbetare, självständig företagare och arbetsgivare blev emellertid aktuell vid 1916 års riksdag genom en *motion*, II:274, av herr Tysk, vari hemställdes om en sådan ändring av departementschefens förslag, att skogskörare, vilka självständigt åtoge sig att med hjälp av lejda arbetare utföra skogsavverkning, måtte enligt lagen bli betraktade som arbetare och icke som arbetsgivare. Tysk åberopade bl. a. att dessa timmerkörare, vilka i regel bestod av mindre hemmansägare och trävarubolagens egna arrendatorer, enligt lagförslaget komme att framstå som arbetsgivare, »ehuru de i verkligheten vore lika goda skogsarbetare som någon annan», samt att det vid tillämpningen av lagen torde komma att visa sig, att »dessa ekonomiskt svaga småbönder och arrendatorer få bära de försäkringskostnader, som rättvisligen borde tillkomma skogsbolagen». I sitt utlåtande, nr 1 år 1916, anförde *särskilda utskottet* i anledning av motionen följande.

Den av motionären berörda frågan synes utskottet förtjäna all uppmärksamhet. Utan tvivel är det i många fall svårt att avgöra, huruvida personer i den ställning som i motionen anges, äro att anse som arbetsgivare enligt lagen eller icke. Att giva någon allmän regel för bedömandet av dylika fall torde dock icke låta sig göra, utan lärer frågan böra bedömas efter omständigheterna i varje särskilt fall. Därvid torde i allmänhet tjäna till ledning sådana förhållanden som de närmare bestämmelserna vid avtalets ingående mellan avverkaren och avverkningsrättens innehavare, sättet för lönernas utanordnande, storleken av avverkarens egen arbetsförtjänst, hans deltagande i arbetet o. s. v.

Vid tillämpningen av 1901 års olycksfallslag har ej sällan till avgörande förekommit just sådana fall, som det av herr Tysk angivna. Särskilt torde böra erinras om ett av högsta domstolen den 12 oktober 1911 avdömt mål om rätt till ersättning i anledning av olycksfall under skogsavverkning, därvid följande rättsgrundsats antecknades i högsta domstolens minnesbok: »Innehavaren av en rätt att avverka skog träffade avtal med två personer att de skulle hugga och till såg framköra skogen mot viss betalning per tolft timmer. På grund av avtal med en av ackordstagarna biträdde en tredje person vid huggningen. Denne blev därunder skadad. — Vid uppkommen fråga, huruvida innehavaren av skogsavverkningsrätten vore att anse såsom den skadades arbetsgivare enligt lagen angående ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete den 5 juli 1901, har högsta domstolen, enär vid det ackordsavtal, som innehavaren av avverkningsrätten slutit beträffande berörda avverkning, uppenbarligen förutsatts, ej mindre att ackordstagarna skulle såsom arbetare deltaga i avverkningen, än ock att av dem andra personer kunde komma att i och för arbetets utförande anställas och avlönas, funnit, att innehavaren av avverkningsrätten måste i det avseende, varom nu vore fråga, anses såsom arbetsgivare jämväl i förhållande till den skadade, som blivit på nämnda sätt anställd». På grund av vad nu anförts och då det ej torde vara lämpligt att nu ändra ifrågavarande, ur arbetarskyddslagen hämtade bestämmelse, anser utskottet herr Tysks motion ej böra föranleda någon åtgärd.

Riksdagen följde utskottets förslag härutinnan.

Genom FR:s praxis vid tillämpningen av OFL utbildade sig ett särskilt arbetstagarbegrepp, som brukar kallas det sociala eller socialrättsliga. Begreppet präglades framför allt därav, att ekonomiska och sociala omständigheter tillmättes avgörande betydelse vid ställningstagande till om någon enligt denna lag var att anse som arbetstagare eller ej. Till ledning vid bedömningen uppställdes i praxis för olika yrkesområden särskilda regler, som genom några enstaka rekvisit avgränsade arbetstagare från självständiga företagare. Bland dessa regler må här särskilt framhållas de s. k. byggmästarreglerna. Sålunda gällde bl. a. att den som åtog sig enstaka mindre ackordsarbeten (värdegräns 10.000 kr.) skulle anses som arbetare även om han anlitade anställd arbetskraft och bekostade material, under förutsättning dock att han personligen deltog i arbetet såsom arbetare. De av ackordstagarna anställda arbetarna betraktades också såsom arbetstagare hos byggherren. Bedömningen kom i vissa fall att innebära att personer, som civilrättsligt sett var egna företagare, i icke obetydlig omfattning betraktades såsom arbetstagare. I och med att 1916 års lag ersattes av 1954 års yrkesskadeförsäkringslag, har det socialrättsliga arbetstagarbegreppet försvunnit ur socialförsäkringen.

I motsats till det socialrättsliga arbetstagarbegreppet brukar sättas det civilrättsliga arbetstagarbegreppet, vilket utformats av HD och AD i enlighet med de regler, som gäller inom den allmänna civilrätten. Enligt dessa regler är arbetsavtalet mellan parterna grundläggande för bedömningen av rättsförhållandet mellan dem. Detta arbetstagarbegrepp aktualiserades inom sociallagstiftningen i samband med tillkomsten av 1938 års semesterlag, som — i likhet med gällande semesterlag av år 1945 — ägde tillämpning å »arbetstagare i allmän eller enskild tjänst». Till grund för 1938 års lag låg ett betänkande av *1936 års semestersakkunniga* (SOU 1937: 49).

De sakkunniga föreslog att i lagen skulle upptagas bestämmelser angående vem som skall anses vara arbetsgivare respektive arbetstagare. De föreslagna formuleringarna hämtades från OFL, dock med den förändringen att ordet arbetstagare användes i stället för ordet arbetare. Semestersakkunniga uttalade vidare, att i fråga om tolkningen av de givna definitionerna ledning torde kunna hämtas från den praxis, som utbildats vid tillämpningen av OFL. I ett avseende tog de sakkunniga emellertid avstånd från FR:s praxis, nämligen i fråga om skogskörare, som själv anställde medhjälpare. FR hade bedömt virkesägaren såsom arbetsgivare åt såväl köraren som medhjälparna. Semestersakkunniga ansåg däremot, att skogsköraren i allmänhet borde anses som arbetsgivare för av honom anställda medhjälpare. De sakkunniga uttalade bl. a., att vid en lagstiftning om semester den bör anses vara arbetsgivare som enligt allmänna civilrättsliga regler ingått arbetsav-

talet med arbetstagaren. Det kunde inte anses rimligt, att ett skogsbolag skulle betala semesterlönen till huggarna, om köraren i övrigt svarade för avlöningen. Den omständigheten, att köraren själv deltog i arbetet, måste härvidlag sakna betydelse.

Föredragande departementschefen framhöll i *propositionen*, nr 286 år 1938, att det icke var möjligt att för semesterlagens vidkommande utgå från den tolkning av arbetsgivar- och arbetstagarbegreppen, som enligt praxis tillämpades i fråga om OFL. För semesterlagens vidkommande måste frågan om vem som i det särskilda fallet skall betraktas som arbetsgivare respektive arbetstagare bedömas med hänsyn till vem som slutit arbetsavtalet. Departementschefen fortsatte:

Det måste emellertid, såsom försäkringsrådet och riksförsäkringsanstalten yttrat, anses vara olämpligt att i semesterlagen intaga en definition å arbetsgivar- och arbetstagarbegreppen, som sammanfaller med den i olycksfallsförsäkringslagen använda, ehuru man avser, att tolkningen av bestämmelsen i väsentlig grad skall skilja sig från den för olycksfallsförsäkringslagen tillämpade. Det synes dock ej vara nödvändigt att över huvud i semesterlagen lämna en definition å begreppen arbetsgivare och arbetstagare, då avsikten är att rent avtalsrättsliga regler skola vara avgörande.

I enlighet med det anförda upptogs den av de sakkunniga föreslagna definitionen å arbetsgivare och arbetstagare icke i lagtexten.

Riksdagen gjorde icke något uttalande i denna fråga.

1945 års semesterlag bygger på ett betänkande av *1942 års semesterkommitté* (SOU 1944:59) med förslag till ändrad semesterlagstiftning.

I anslutning till synpunkter, framlagda i socialstyrelsens utredning år 1944 angående ändringar i arbetsfredslagarna, övervägde semesterkommittén frågan om en utvidgning av semesterlagens tillämpningsområde till den personkrets, beträffande vilken tvekan kunde råda om den skulle hänföras till den ena eller den andra kategorien. Kommittén framhöll, att det närmast var fråga om personer, vilka faktiskt intog en ställning som i olika avseenden var likartad med en arbetstagares men som enligt praxis ställdes utanför semesterlagen. Främst dylika personer, anförde kommittén vidare, torde socialstyrelsen ha åsyftat, då den använde uttrycket beroende uppdragstagare. Kommittén förordade emellertid icke någon utvidgning av semesterlagen utan ansåg att med arbetstagare enligt denna lag liksom dittills borde förstås den som är arbetstagare enligt allmänna civilrättsliga regler. Kommittén anförde vidare:

Det civilrättsliga arbetstagarbegreppet torde icke vara något i och för sig givet, oföränderligt begrepp. Utvecklingen har tvivelsutan tenderat till att ge arbetstagarbegreppet en vidare omfattning än det från början haft. Kommittén vill ifrågasätta, huruvida icke utvecklingen numera — bl. a. under inflytande av kollektivavtalsväsendet — gått därhän, att detta begrepp enligt allmänna rättsgrundsatser kan anses äga en något vidare omfattning, än praxis f. n. ger detsamma. Sålunda bör enligt

kommitténs uppfattning exempelvis en skogskörare, som arbetar enligt ramavtalet för Norrland och Dalarna eller eljest på motsvarande villkor, betraktas som arbetstagare. Kommittén vill i samband härmed understryka vikten av att prövningen av frågan, huruvida någon är att anse såsom arbetstagare, sker med hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter och att alltför stor betydelse ej tillerkännes något visst eller vissa avtalsmoment. Där skriftlig överenskommelse föreligger bör ej lbeteckningen eller ordalagen i och för sig vara avgörande, utan särskild vikt bör tiillmätas avsikten med överenskommelsen och det sätt på vilket denna tillämpas. — — Kommittén vill även erinra därom, att en utsträckning av tillämpningsområdet i den riktning socialstyrelsen föreslagit beträffande förenings- och förhandlingsrätttslagen och med denna närbesläktade lagar torde medföra, att vissa organisationer få ökade möjligheter att bevaka sina medlemmars intressen i semesteravseende. Här må ock tilläggas, att organiserade parter äga den möjligheten att komma till rätta med förevarande problem såvitt angår semesterlagen, att yrkesutövarna inordnas under ett kollektivavtal på sådant sätt, att vederbörande enligt avtalet bli att amse såsom arbetstagare.

I *propositionen*, nr 273 år 1945, anslöt sig föredragande statsrådet till vad departementschefen i propositionen nr 88 till samma riksdag med förslag till ändringar i arbetsfredslagstiftningen uttalat därom att på privaträttens områden angelägenheten av klarhet och stabilitet talar emot en analog tillämpning av de principer som förordats beträffande arbetsfredslagstiftningen samt att på sådana gränsområden mellan den offentliga och privata rätten, som representeras av exempelvis semesterlagen, bedömandet i det särskilda fallet kan komma att influeras av omständigheter av social natur. Beträffande semesterkommitténs uppfattning att exempelvis en skogskörare, som arbetar enligt gällande kollektiva ramavtal för Norrland och Dalarna eller på motsvarande villkor, bör betraktas som arbetstagare framhöll föredragande statsrådet, att han icke ansåg sig kunna taga ställning till denna särskilda tolkningsfråga i vidare mån än som framgick av det förut anförda och att frågan torde få bedömas av domstolarna under beaktande av de i varje särskilt fall föreliggande närmare omständigheterna.

Andra lagutskottet hemställde i utlåtandet nr 59 att riksdagen måtte med vissa jämkningar godtaga propositionsförslaget. Utskottet instämde i semesterkommitténs uttalande angående arbetstagarbegreppets innebörd och anförde vidare:

Även enligt utskottets uppfattning tala starka skäl för att en skogskörare, å vilken ramavtalet för skogsbruket i Norrland och Dalarna äger tillämpning eller som eljest utför sitt arbete under liknande villkor, bör betraktas som arbetstagare och att i följd därav vederbörande virkesägare bör anses vara arbetsgivare — och därmed pliktig svara för semesterförmånen — i förhållande till icke blott körarna utan även de huggare, vilka deltaga i arbetet. Motsvarande betraktelsesätt torde även kunna tjäna till ledning vid bedömandet av andra frågor på hithörande område. Jämväl de synpunkter i övrigt, vilka kommittén anfört beträffande arbetstagarbegreppet, finner utskottet beaktansvärda.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande och antog för sin del det i utlåtandet framlagda förslaget till semesterlag.

Under *förarbetena till gällande sjuk- och yrkesskadeförsäkringslagstiftning* diskuterades vilken personkrets som borde åtnjuta obligatoriskt försäkringsskydd.

Socialvårdskommittén övervägde i sitt år 1951 avlämnade betänkande med förslag till yrkesskadeförsäkringslag m. m. (SOU 1951:25) tre alternativ. Kommittén framlade dem sålunda:

Enligt det första alternativet skulle lagen omfatta endast dem, som äro arbetstagare i civilrättslig mening. Detta torde innebära den klaraste gränsdragningen och därför vålla minst svårigheter i tillämpningen. Dessutom måste anses synnerligen praktiskt, om man i yrkesskadeförsäkringslagen har i princip (alltså bortsett från vissa undantag påkallade av särskilda omständigheter) samma begrepp, samma regler som i de för de berörda likaledes ständigt aktuella författningsbestämmelserna om semesterrätt och om källskatteavdrag. Semesterlagen förutsättes här i varje fall tillsvidare icke frångå det civilrättsliga arbetstagarbegreppet. Det angivna alternativet medför emellertid ett utestängande från ifrågavarande försäkringsskydd av stora grupper, som nu enligt praxis omfattas av detsamma. Med hänsyn härtill och då i den allmänna socialförsäkringens nuvarande läge icke är möjligt att i annan ordning bereda dem motsvarande skydd, anser socialvårdskommittén detta alternativ icke böra komma ifråga. Det åt andra hållet längst gående alternativet skulle innebära att låta försäkringen omfatta den arbetande parten enligt alla arbetsavtal i denna terms vidsträckta bemärkelse enligt ovan. Några exempel torde emellertid enligt kommitténs mening visa, att detta alternativ är orimligt. Ägaren av den trasiga skon skulle vara försäkringspliktig för skomakaren, klienten för advokaten, patienten för läkaren och byggherren för storbyggmästaren. Då det enligt socialvårdskommitténs mening icke finnas tillräckliga skäl för en uppdelning *inom* gruppen anställda (dock med reservation för vad senare kommer att anföras beträffande hemarbetare, familjemedlemmar etc.), återstår alltså som tredje alternativ att låta försäkringen omfatta, förutom de enligt anställningsavtal arbetande, jämväl de som arbeta enligt alla övriga arbetsavtal i vidsträckt bemärkelse, i den mån särskilda skäl härför föreligga. Det är detta alternativ, som följts vid tillämpningen av OL, såsom framgår av redogörelsen för praxis. Vid detta alternativ uppkomma frågorna, huru långt utöver det civilrättsliga arbetstagarbegreppet man bör sträcka sig och hur gränsen skall kunna lagtekniskt angivas.

Kommittén kom, efter övervägande av de skäl som kunde tala i den ena eller andra riktningen, till den uppfattningen, att försäkringstillhörigheten i stort sett borde bibehållas vid sitt dåvarande omfång. Kommittén stannade sålunda för det tredje alternativet ovan. Bl. a. gjorde kommittén det uttalandet att ju längre man flyttade ut gränsen för kretsen av de försäkrade, ju större risk förelåg, att gränsdragningen för den därav berörda allmänheten syntes oförståelig för att icke säga orimlig. En långt gående utsträckning av tillhörigheten till försäkringen skulle, framhölls vidare, i många fall medföra synnerliga svårigheter för premiedebitering.

Kommittén konstaterade i fortsättningen, att gränsdragningen till stor del var ett lagtekniskt problem. Uttrycken arbetare, självständig företagare och arbetsgivare, vilka fungerade som hjälpmedel vid angivande av tillämpningsområdet för 1916 års lag, borde enligt kommittén inte begagnas i lagtexten, om man kunde finna andra hjälpmedel. Kommittén föreslog att frågan om försäkringstillhörigheten på denna punkt reglerades genom följande bestämmelse i yrkesskadeförsäkringslagen:

Obligatoriskt försäkrad för yrkesskada är enligt denna lag
dels envar, som mot vederlag arbetar i tjänst hos annan,
dels ock envar, som, utan att vara i den andres tjänst, åtagit sig att mot vederlag ombesörja utförande av arbete för dennes räkning, såframt han väsentligen deltager i detsamma eller brukar väsentligen deltaga i arbete, som han åtager sig att ombesörja, och han icke intager en självständig ställning i förhållande till den andre.

Sådan självständig ställning, som avses i föregående stycke, skall i regel den anses intaga, som åtagit sig arbetet såsom led i yrkesmässig verksamhet, vari han vanligen samtidigt sysselsätter minst två personer, vilka erhålla vederlag för sitt arbete efter andra grunder än han själv, så ock den som, utan att fråga är om dylik yrkesmässig verksamhet, för utförande av det ifrågavarande arbetet anlitar biträde av andra på sätt nyss sagts. Vid bedömande eljest huruvida någon intager sådan självständig ställning, som avses i föregående stycke, skall beaktas särskilt i vilken omfattning han i det arbete, varom är fråga, eller i yrkesmässig verksamhet, vari arbetet utgör ett led, håller maskiner eller annan utrustning, material eller dylikt.

Såsom arbete mot vederlag anses även arbete, som utan vederlag utföres för vinnande av yrkesutbildning.

Socialförsäkringsutredningen fick år 1951 i uppdrag bl. a. att utreda frågan om en samordning mellan sjukförsäkringen och yrkesskadeförsäkringen och i samband därmed överarbeta socialvårdskommitténs förslag till yrkesskadeförsäkringslag. Utredningen framlade år 1952 sitt betänkande (SOU 1952:39). Socialförsäkringsutredningen framhöll i fråga om försäkringstillhörigheten, att den av utredningen föreslagna konstruktionen av en obligatorisk tilläggssjukpenningförsäkring inom den allmänna sjukförsäkringen förutsatte ett enkelt arbetstagarbegrepp. Det arbetstagarbegrepp, som vore enklast i tillämpningen, torde enligt utredningen vara det civilrättsliga, dvs. man utgick från huruvida ett anställningsförhållande förelåg. Utredningen, som föreslog att detta begrepp skulle tillämpas inom sjukförsäkringen, uttalade vidare:

Någon gång kan det givetvis vara svårt att avgöra om anställningsförhållande föreligger. Utredningen vill emellertid erinra om att semesterlagstiftningen medför liknande svårigheter, vilka dock i stort sett blivit lösta i praktiken. För övrigt utvisar förhandenvaron av semesterrätt i de flesta fall, att anställning i civilrättslig mening föreligger.

Utredningen föreslog också att tillhörigheten till den nya obligatoriska yrkesskadeförsäkringen skulle begränsas till arbetstagare i civilrättslig mening, dvs. de anställda. Härom anförde utredningen bl. a.:

Med den betydelse som enligt utredningens förslag inkomst av anställning skall tillmätas såväl för tillhörigheten till som för finansieringen av den obligatoriska tilläggssjukpenningförsäkringen i sjukförsäkringslagen, synes man svårligen kunna låta ett annat arbetstagarbegrepp än det civilrättsliga tillämpas inom yrkesskadeförsäkringen.

1953 års riksdag hade att taga ställning till ett på utredningens betänkande grundat förslag till ändringar i sjukförsäkringslagen och till riktlinjer för en ny yrkesskadeförsäkringslag. Föredragande departementschefen uttalade i *propositionen* nr 178 att han var av samma uppfattning som socialförsäkringsutredningen om att det enligt SemL gällande civilrättsliga arbetstagarbegreppet borde tillämpas inom den samordnade sjuk- och yrkesskadeförsäkringen och att detta begrepp i fortsättningen borde komma till användning även inom yrkesskadeförsäkringen. Departementschefen fortsatte:

I och med att man i likhet med mig godtager utredningens förslag om sjukpenningförsäkringens utformning blir vederbörandes inkomst av tjänst avgörande för frågan om han skall vara obligatoriskt försäkrad för tilläggssjukpenning eller ej. Inkomst av tjänst eller, som man också kan säga, anställning korresponderar med det civilrättsliga arbetstagarbegreppet. För tillämpningen av detta begrepp talar också angelägenheten av klarhet och reda. De skäl, som anförts mot att låta semesterlagen omfatta de beroende uppdragstagarna, synes äga än större giltighet för sjukförsäkringens vidkommande.

Jag förordar alltså att frågan vem som i förevarande sammanhang skall anses som arbetstagare bedömes med ledning av den praxis som utbildat sig vid tillämpningen av semesterlagen. Detta innebär emellertid ej, att inte bedömandet av denna fråga i det särskilda fallet kan komma att influeras av föreliggande omständigheter av social natur. Såsom i olika sammanhang betonats bör frågan, huruvida en person är att anse såsom arbetstagare, avgöras med beaktande av samtliga i samband med avtalet och anställningen förekommande omständigheter. Därvid kan bl. a. de avtalsslutandes ekonomiska och sociala ställning vara ägnad att belysa, hur avtalet bör uppfattas. — — —

På förekommen anledning anser jag mig emellertid böra som min mening uttala, att skogskörare, å vilka gällande ramavtal för skogsbruket äger tillämpning eller som eljest utför sitt arbete under liknande villkor, bör i likhet med de huggare, som deltager i arbetet, betraktas såsom arbetstagare med vederbörande virkesägare som arbetsgivare.

Riksdagen anslöt sig till departementschefens uttalanden i fråga om arbetstagarbegreppet.

Vid *1954 års riksdag* antogs ett genom *proposition*, nr 60, framlagt förslag till yrkesskadeförsäkringslag. I fråga om tillhörigheten till den obligatoriska yrkesskadeförsäkringen uttalade departementschefen i propositionen, att det följde av statsmakternas beslut år 1953, att försäkringen principiellt skall äga tillämpning endast å dem som är att anse såsom arbetstagare och att de regler, som gäller inom den allmänna civilrätten och som utbildat sig vid tillämpningen av SemL, skall vara avgörande vid bestämmande av arbetstagarbegreppets innebörd.

Andra lagutskottet framhöll i sitt utlåtande, nr 22, över propositionen bl. a. att det inte borde komma i fråga att inom den samordnade försäkringen tillämpa två skilda arbetstagarbegrepp och anslöt sig till förslaget att tillhörigheten till yrkesskadeförsäkringen borde anknytas till det civilrättsliga arbetstagarbegreppet. I fråga om den närmare innebörden av detta begrepp uttalade sig utskottet i överensstämmelse med de ovan redovisade av departementschefen vid 1953 års riksdag framlagda synpunkterna.

I *allmänna pensionsberedningens* betänkande »Förbättrad pensionering» (SOU 1957: 7) framlades förslag till utformning av en allmän tilläggspensionering. I betänkandet diskuterades bl. a. vilket arbetstagarbegrepp som borde användas inom den föreslagna pensioneringen. Beredningen erinrade om att det civilrättsliga arbetstagarbegreppet tillämpades inom sjuk- och yrkesskadeförsäkringen och uttalade att det såvitt gällde dessa försäkringsgrenar icke syntes möjligt att frångå nämnda arbetstagarbegrepp utan att konsekvenser av icke önskvärd natur skulle uppkomma. Med hänsyn härtill borde helst det civilrättsliga arbetstagarbegreppet användas även inom tilläggspensioneringen. Beredningen framhöll, att frågan härom emellertid borde bedömas i samband med spörsmålet om vilket system som av administrativa skäl borde väljas för pensioneringens finansiering och den pensionsgrundande inkomstens beräkning. Finansieringen av tilläggspensioneringen föreslogs av beredningen skola ske genom en kollektiv arbetsgivaravgift och beredningen uttalade att det med en sådan lösning bleve möjligt och ur administrativ synpunkt lämpligt att begagna det civilrättsliga arbetstagarbegreppet i fråga om avgiftsberäkningen. Med hänsyn till att den pensionsgrundande inkomsten enligt förslaget skulle grundas på av de försäkrade i självdeklaration lämnade uppgifter uttalade sig beredningen för att det skatterättsliga begreppet inkomst av tjänst, med undantagande dock av pension, livränta, undantagsförmån och periodiskt understöd, borde tillämpas vid pensionsberäkningen.

Beredningens förslag med olika arbetstagarbegrepp på avgifts- och förmånssidan utsattes för stark kritik under remissbehandlingen och upptogs icke i det av departementschefen sedermera framlagda förslaget i ämnet.

Genom proposition nr 55 till *1958 års A-riksdag* framlade Kungl. Maj:t principförslag om införande av en lagfäst tilläggspensionering. Förslaget avslogs av riksdagen. I anledning av detta beslut upplöste Kungl. Maj:t riksdagen och förordnade om nyval till riksdagens andra kammare. I proposition nr 100 till *1959 års riksdag* framlade Kungl. Maj:t därefter förslag till lag om försäkring för allmän tilläggspension, m. m., vilka förslag byggde på de i proposition nr 55 till 1958 års A-riksdag angivna principerna. Vid behandling av frågan vilka inkomstslag, som kan grunda rätt till pension, fastslog föredragande departementschefen till en början, att inkomst, som åt-

njutes av arbetstagare i civilrättslig mening, skall vara pensionsgrundande som inkomst av anställning. Efter att ha behandlat skilda spörsmål i samband med inkomst av angivet slag, fortsatte departementschefen:

Emellertid är det också vanligt att personer uppbär ersättning för arbete, som de utfört för annans räkning, utan att det fördenskull föreligger något anställningsförhållande mellan den för vars räkning arbetet utförts och den som utfört detsamma. Det rör sig här om vad man skulle kunna kalla ersättning för uppdrag av olika slag. I många fall står dylika uppdrag anställningen nära. Ett uppdrag kan genom sin omfattning hindra den som innehar uppdraget att taga anställning och därigenom förvärva pensionsrätt som anställd. I sådana fall synes det rimligt att jämställa inkomst av uppdrag med inkomst av anställning. I andra fall åter har uppdragen karaktär av bisysslor, så att uppdragstagaren erhåller sin huvudsakliga försörjning av annat arbete. Det kunde måhända synas riktigast att inte låta dylika biinkomster grunda rätt till pension. Emellertid säger det sig självt att det skulle ställa sig svårt att dra en objektivt riktig gräns mellan sådana uppdrag, som är så omfattande att de bör likställas med anställning, och sådana som skall anses ha karaktär av bisyssla.

Det är inte sällan förenat med svårigheter att dra gränsen mellan rörelse och uppdrag. Om t. ex. en auktoriserad revisor, som driver en revisionsbyrå, är revisor i ett bolag, torde inkomsten härav vara att hänföra till en intäkt i hans rörelse. Om däremot en lantbrukare har motsvarande revisorssyssla får ersättningen anses utgöra inkomst av ett tillfälligt uppdrag. Gränsdragningen mellan inkomst av rörelse och inkomst av uppdrag erbjuder i åtskilliga fall långt mera invecklade problem än vad det nyss anförda exemplet antyder. Ofta torde bedömningen av frågan huruvida en rörelse skall anses vara bedriven av vederbörande få grundas på den omfattning, i vilken vederbörande åtager sig »uppdrag» av det slag det här gäller.

Med hänsyn till det anförda framstår det som ändamålsenligt att beträffande vissa inkomster av uppdragskaraktär tillskapa möjlighet att låta inkomsten bli pensionsgrundande på samma sätt som anställningsinkomst.

Efter att ha framlagt förslag om möjlighet att genom avtal likställa uppdragsinkomst med anställningsinkomst och närmare redogjort för förslagets innebörd anförde departementschefen vidare:

Den avtalsfrihet, som sålunda avses föreligga på ifrågavarande område, kan förmodas bli av stor betydelse bl. a. i sådana fall då uppdraget — exempelvis ett kommunalt förtroendeuppdrag — med hänsyn till sin omfattning kan sägas stå en anställning nära. Kollektiva avtal av den innebörden att uppdragsinkomst skall vara pensionsgrundande såsom inkomst av anställning kan komma att spela en viktig roll t. ex. när det gäller att jämställa vissa s. k. beroende uppdragstagare — olika slags försäljare, försäkringsombud och andra — med arbetstagare i fråga om rätten till tilläggspension. I de fall då parterna träffar ett dylikt avtal kommer den angivna konstruktionen att tillgodose de önskemål, som för dessa gruppers vidkommande vid 1958 års A-riksdag framfördes i den i anledning av propositionen nr 55 väckta motionen II: 424.

Riksdagen framställde icke någon erinran mot propositionen i förevarande avseenden. Såsom framgår av det följande förordade riksdagen i anledning

av ett motionsyrkande att utredning måtte verkställas beträffande möjligheterna att inom tilläggspensioneringen jämställa beroende uppdragstagare med arbetstagare i civilrättslig mening.

Kommissionslagen

Kommissionslagen bygger på det *kommittéförslag* till lag i ämnet som avlämnades år 1912. Såsom framgår av lagens definition är en av förutsättningarna för att en mellanman skall vara att beteckna som handelsagent att han icke är anställd i huvudmannens tjänst. Vad som skall anses utmärkande för ett anställningsförhållande anges däremot ej i lagen. Angående den närmare innebörden av begreppet handelsagent uttalades i kommittébetänkandet följande.

Till handelsagenter hänföras varken enligt förslaget eller enligt merkantilt språkbruk personer, som äro anställda i den persons eller firmas tjänst, för vilken de förmedla eller sluta avtal. Huruvida mellanhanden står i tjänsteförhållande till huvudmannen eller icke, kan emellertid mången gång vara vanskligt att avgöra. Att i lag fastställa något yttre kriterium härutinnan låter sig icke göra, utan måste hänsyn tagas till en hel del omständigheter, vilka visserligen icke var för sig äro avgörande men, om de ses i sammanhang, i allmänhet torde lämna erforderlig ledning för frågans bedömande. Om t. ex. mellanhanden fritt disponerar sin tid och själv bestrider kostnaderna för sin rörelse, såsom hyra för affärslokal och avlöning åt biträden, tyder detta på att han intager en självständig ställning, men självständig kan han vara, även om han får uppbära hyresbidrag från sin huvudman. En självständig mellanhand erhåller i regel ersättning för sitt arbete i form av provision å de avtal, som av honom förmedlas eller slutas; den, som är anställd i huvudmannens tjänst, åtnjuter däremot vanligen fast lön. Intet hindrar emellertid, att en handelsagent får sig viss minimiinkomst tillförsäkrad av huvudmannen eller att personer, som äro anställda i en affär, hava sin huvudsakliga inkomst i form av provision. I regel utövar handelsagenten sin verksamhet å annan ort än huvudmannen, men det förekommer också, att t. ex. en i stad belägen fabrik till sin agent har en i samma stad bosatt affärsman, vilken förmedlar avsättningen av fabrikens produkter. En annan omständighet, som tyder på att agenturverksamhet föreligger, är att mellanhanden representerar ett flertal affärshus; att någon samtidigt har anställning i flera firmors tjänst är nämligen sällsynt.

I fråga om handelsresande uttalades i betänkandet, att man har att skilja på resande som är anställda i huvudmannens tjänst (s. k. fasta resande) och de som utöva sin verksamhet såsom självständiga yrkesidkare (s. k. provisionsresande). I betänkandet framhölls, att handelsresande av sistnämnda slag i förhållande till sina huvudmän intar ungefär samma ställning som agenter. Det påpekades även, att i den tyska handelslagen bestämmelserna om handelsagenter var tillämpliga å dylika resande, och att de där betecknades såsom resande agenter. Till ledning för bedömande av om en handelsresande är att betrakta som anställd i huvudmannens tjänst eller icke uttalade kommittén bl. a.:

Att avgöra, huruvida en handelsresande är anställd i sin huvudmans tjänst eller ej, torde i allmänhet icke möta större svårigheter, om man känner innehållet av det dem emellan ingångna avtalet. Däremot låter det sig icke göra att angiva något visst avtalsmoment, som skulle hava avgörande betydelse härutinnan, utan hänsyn måste tagas till samtliga föreliggande omständigheter. Icke ens den omständigheten, att ersättning för utfört arbete skall utgå i form av fast lön, föranleder med nödvändighet därtill, att ett tjänsteförhållande måste anses föreligga. Det kan förekomma, att en fast resande huvudsakligen eller till och med uteslutande avlönas med provision, och å andra sidan finnas provisionsresande, som åtnjuta fast arvode eller fått viss minimiinkomst sig tillförsäkrad. Ej heller den omständigheten, att viss uppsägningstid avtalats mellan den resande och hans huvudman, utgör alltid bevis på att den förre är anställd i den senares tjänst. Intet hindrar en provisionsresande att betinga sig uppsägningstid, och många fasta resande finnas, som faktiskt äro anställda i huvudmannens tjänst, utan att något avtal träffats om anställningens varaktighet. Såsom utmärkande för en fast resande i motsats till en provisionsresande plägar stundom framhållas, att den förre arbetar endast för ett handelshus, den senare åter för flera. Ej heller detta är alltid riktigt. Först och främst kan det naturligtvis förekomma, att en provisionsresande faktiskt endast sysslar med försäljning av en enda firmas varor. Men därjämte händer det någon gång, att två eller flera affärsmän slå sig tillsammans och i sin gemensamma tjänst anställa en resande, vilken under sina resor har att samtidigt arbeta för försäljning av deras varor. Och det är icke ovanligt, att en resande, som är anställd i en viss firmas tjänst, med dennas begivande arbetar för försäljning av en eller flera artiklar för andra firmors räkning och sålunda samtidigt är verksam såsom fast resande för en firma och såsom provisionsresande för andra.

Varken i *propositionen*, nr 47 år 1914, eller i *lagutskottets utlåtande*, nr 7 år 1914, gjordes något uttalande rörande dessa spörsmål.

Tidigare överväganden om likställighet mellan s.k. beroende uppdragstagare och arbetstagare på andra områden än inom arbetsfredslagstiftningen

Socialstyrelsen övervägde i sin ovannämnda år 1944 framlagda utredning även frågan, huruvida andra lagar, där arbetstagarbegreppet är av betydelse för tillämpningen, borde omfattas av den föreslagna lagstiftningsåtgärden. Styrelsen erinrade härvid om att de då gällande lagarna om försäkring för olycksfall i arbete och om försäkring för vissa yrkessjukdomar icke gjorts tillämpliga å arbetare, som utför arbetet i sitt hem eller å arbetsställe, som av dem bestämmes. Då sådana arbetare ej var försäkrade för olycksfall i arbete eller yrkessjukdom, kunde det tydligen icke heller ifrågakomma att tillerkänna uppdragstagare, som arbetar under självvalda förhållanden, någon ersättning enligt dessa lagar.

Beträffande den då gällande semesterlagen av år 1938 fann styrelsen, att vissa sociala skäl talade för att beroende uppdragstagare borde tillerkännas semesterrätt. Därest semesterlagen gjordes tillämplig å sådana uppdragstagare, skulle dock dessa i allmänhet endast erhålla semesterlön. Det torde

enligt styrelsen icke var lämpligt att i detta sammanhang taga ställning till principfrågan om utsträckning av semesterrätten till ytterligare områden, inom vilka den medgivna rätten får allenast ekonomisk betydelse. En utvidgning av semesterrätten till ifrågavarande uppdragstagare syntes därför böra anstå. Styrelsen anförde vidare:

Såsom ovan framhållits måste det till stor del bliva en skälighetsprövning, när det gäller att avgöra, vilka uppdragstagare som på grund av sin beroende ställning böra likställas med arbetstagare. Gränserna mellan semesterberättigade och icke semesterberättigade uppdragstagare skulle därigenom bliva svävande. Frånvaron av skarpa gränser skulle leda till ett stort antal tvister.

Det bör vidare framhållas, att det kunde bliva vissa svårigheter att undvika dualism mellan de allmänna domstolarna och arbetsdomstolen, om semesterrätten gjordes beroende av en skälighetsprövning, som skulle göras av flera myndigheter.

Vid ett vägande av skälen för och emot en utsträckning av den lagstadgade semesterrätten till att även omfatta beroende uppdragstagare finner socialstyrelsen, att så starka skäl tala emot en sådan utsträckning, att det icke f. n. bör ifrågakomma att giva beroende uppdragstagare lagstadgad rätt till semester. Det synes tills vidare böra överlämnas åt parterna att genom sina organisationer söka nå fram till en lösning av spörsmålet. En sådan lösning förhandlingsvägen underlättas, om de beroende uppdragstagarnas organisationer tillerkännes förenings- och förhandlingsrätt enligt styrelsens förslag. Sedan erfarenheter vunnits på denna väg, kan det eventuellt senare visa sig lämpligt, att statsmakterna ingripa med lagstiftning på området.

Vad angår bestämmelserna i HB 17:4 om arbetstagares förmånsrätt i arbetsgivarens konkurs för lönefordran ansåg sig styrelsen icke kunna föreslå, att beroende uppdragstagare tillerkändes förmånsrätt. Härutinnan anförde styrelsen bl. a. följande.

De borgenärer, som åtnjuta förmånsrätt enligt handelsbalken 17: 4, erhålla vid konkurs betalning före nästan alla andra fordringsägare. En utsträckning av denna förmånsrätt till nya grupper borgenärer kunde därför få betänkliga konsekvenser. Den skulle leda till en försämring av rättsläget för övriga fordringsägare, bl. a. samtliga inteckningshavare.

Förmånsrätten enligt handelsbalken 17: 4 är en tyst förmånsrätt. Dess förhandenvaro i ett enskilt fall blir icke synlig för tredje man genom någon överföring av besittningen till den egendom, vari förmånsrätten kan göras gällande. En sådan besittningsöverföring vore för övrigt otänkbar, då förmånsrätten gäller i all gäldenärens egendom. Med hänsyn till rättssäkerheten inom kreditlivet är det önskvärt, att antalet tysta förmånsrätter begränsas i görligaste mån. Detta gäller framför allt förmånsrätterna enligt handelsbalken 17: 4 med deras synnerligen goda plats i förmånsrättsordningen.

Därest vissa uppdragstagare skulle komma i åtnjutande av förmånsrätt enligt handelsbalken 17: 4, skulle det till stor del bliva beroende på en skälighetsprövning, vilka uppdragstagare som skulle få denna privilegierade ställning. Skälighetsprövningen skulle innebära, att ett nytt osäkerhetsmoment infördes på kreditlivets område. Detta synes icke vara lämpligt.

Den sociala och ekonomiska ställning, som beroende uppdragstagare intaga, är

visserligen ofta svag, men detta kan icke åberopas som ett avgörande skäl för att de skola tillerkännas förmånsrätt. Då skulle även andra borgenärer på samma sociala och ekonomiska plan, t. ex. vissa leverantörer, med lika rätt kunna kräva förmånsrätt för sina fordringar. Något sådant har dock aldrig ifrågasatts.

Den sociala skyddslagstiftningen i övrigt fann styrelsen ej vara av större intresse för uppdragstagarnas del. Styrelsen ansåg sig därför i avseende å densamma icke behöva närmare ingå på frågan om åstadkommande av rättslig likställighet mellan vissa uppdragstagare och arbetstagare.

I den *proposition*, nr 88, varigenom förslaget till ändringar i arbetsfredslagstiftningen förelades *1945 års riksdag*, berörde föredragande departementschefen något frågan huruvida en motsvarande legal utvidgning av arbetstagarbegreppet borde vidtagas även utom området för arbetsfredslagstiftningen och yttrade härvid, att han utan att i princip ställa sig avvisande mot en sådan utvidgning, vilken närmast skulle avse arbetstagarbegreppet enligt OFL, 1938 års SemL och HB 17: 4, likväl ansåg, att utvidgningen icke då borde äga rum.

Sedan departementschefen framhållit att OFL, som då var under överarbetning, redan enligt praxis omslöt stora grupper av de ifrågavarande uppdragstagarna, anförde han ytterligare:

> Vad semesterlagen beträffar har man — i viss mån i anslutning till uttalanden därom i den proposition vari förslaget till nämnda lag framlades — ansett sig böra nära anknyta till det i enlighet med allmänna civilrättsliga regler utformade arbetstagarbegreppet. Socialstyrelsen har vid sin utredning funnit, att en legal utvidgning av semesterlagens tillämpningsområde icke bör äga rum. Samma ståndpunkt har intagits av 1942 års semesterkommitté, som emellertid ifrågasätter om icke utvecklingen numera gått därhän att arbetstagarbegreppet kan anses äga en något vidare omfattning än praxis f. n. ger detsamma. Kommittén understryker i samband härmed vikten av att prövningen av frågan, huruvida någon är att anse såsom arbetstagare, sker med hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter och att alltför stor betydelse ej tillerkännes något visst eller några vissa avtalsmoment. Där skriftlig överenskommelse förelåge, borde ej beteckningen eller ordalagen i och för sig få vara avgörande, utan särskild vikt borde tillmätas avsikten med överenskommelsen och det sätt på vilket denna tillämpas.
>
> Jag vill uttala min anslutning till den mening i fråga om tillämpningen av semesterlagen, varåt semesterkommittén sålunda givit uttryck. I samband härmed vill jag även understryka att utvidgningen av arbetstagarbegreppet inom arbetsfredslagstiftningen torde komma att föra med sig att det blir lättare för de yrkesutövare varom här är fråga att vinna gehör för sina berättigade krav på semester; dessa komma nämligen att erhålla ökad tyngd då de framställas förhandlingsvägen genom vederbörandes organisationer. Sedan erfarenheterna från den kommande tiden inhämtats bör, därest det visar sig erforderligt, frågan om lagstiftningsåtgärd på detta område ånyo upptagas.

I en *motion*, II: 474, yrkades »att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om vidtagande av sådana åtgärder att även vid tillämp-

ningen av semesterlagen den skall anses som arbetstagare som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares till arbetsgivaren».

Andra lagutskottet hemställde i utlåtande nr 27, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Utskottet anförde bl. a. följande.

Givetvis är det ur social synpunkt önskvärt, att jämväl de yrkesgrupper som här avses erhålla rätt till semester. Att nu taga slutlig ståndpunkt till frågan, huruvida utvidgningen av arbetstagarbegreppet bör äga rum i lagar utanför det väl avgränsade rättsområde som arbetsfredslagstiftningen utgör torde dock icke vara tillrådligt. Såsom ovan framhållits är gränsen mellan beroende uppdragstagare och självständiga företagare flytande. Gränsdragningen måste i väsentlig mån bliva beroende av en skälighetsprövning. Inom arbetsfredslagstiftningen, där de stridiga intressena huvudsakligen företrädas av vederbörande organisationer, blir denna gränsdragning av mindre betydelse. Om utvidgningen av arbetstagarbegreppet nu införes jämväl i semesterlagen, som reglerar förhållandet mellan enskilda parter, skulle såsom 1942 års semesterkommitté anfört ovissheten om tolkningen av begreppet beroende uppdragstagare lätt komma att föranleda tvistigheter. Skälighetsprövningen kan leda till en oenhetlig rättstillämpning, särskilt som mål angående tillämpningen av semesterlagen handläggas såväl av de allmänna domstolarna som av arbetsdomstolen. Av nu berörda skäl anser utskottet, att erfarenheterna rörande tillämpningen av den genom propositionen föreslagna lagstiftningen böra avvaktas, innan åtgärder för lagändring i motionens syfte vidtagas.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande.

Såsom framgår av den föregående framställningen övervägde *1942 års semesterkommitté* frågan om en legal utvidgning av semesterlagens tillämpningsområde till de beroende uppdragstagarna. Kommittén förkastade emellertid denna tanke och förordade i stället att lagen liksom dittills skulle äga tillämpning på dem som enligt allmänna civilrättsliga regler är arbetstagare. Denna inställning godtogs av föredragande statsrådet i den *proposition*, nr 273, till *1945 års riksdag*, vari förslag till ny semesterlagstiftning framlades. Statsrådet framhöll även att han helt anslöt sig till vad departementschefen i fråga om semesterlagen anfört i propositionen nr 88 med förslag till ändringar i arbetsfredslagstiftningen.

I en i anledning av propositionen nr 273 väckt *motion*, II: 584, yrkades att »riksdagen måtte besluta att vid tillämpningen av semesterlagen den skall anses som arbetstagare som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denna intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares till arbetsgivaren».

Andra lagutskottet hemställde i utlåtande nr 59 att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Utskottet anförde härvid följande.

Enligt motionen II: 584 bör den utvidgning av arbetstagarbegreppet inom arbetsfredslagstiftningen, som riksdagen innevarande år beslutat, genomföras även för

semesterlagens vidkommande. I utskottets utlåtande i berörda ärende (nr 27), vilket godkänts av riksdagen, framhöll utskottet bl. a. att erfarenheterna rörande tillämpningen av ändringen i fråga om arbetsfredslagstiftningen borde avvaktas, innan åtgärder för motsvarande ändring av semesterlagen vidtoges. Utskottet finner ej skäl att nu föreslå riksdagen att frångå den sakliga ståndpunkt, som riksdagen för endast kort tid sedan intagit till denna fråga.

Riksdagen följde utskottets förslag.

År 1946 avgav den s. k. *byggnadsborgenärsutredningen* ett betänkande med förslag till lag om tryggande av byggnadsarbetares lönefordran m. m. (SOU 1946:62). Detta lagförslag syftade till att för byggnadsarbetares lönefordran tillskapa ett skydd, väsentligt större än det bestämmelserna i HB 17:4 medger. Enligt den föreslagna särskilda lagen skulle vid tillämpningen av denna även beroende uppdragstagare anses som arbetstagare. I den mån en arbetstagare enligt den föreslagna lagen ägde en gällande panträtt i fast egendom för sin lönefordran, skulle denna fordran icke dessutom vara förenad med förmånsrätt enligt HB 17: 4. Utredningen diskuterade även frågan om en motsvarande utvidgning av arbetstagarbegreppet enligt sistnämnda lagrum men stannade för att icke framlägga något sådant förslag. — Byggnadsborgenärsutredningens betänkande har ej föranlett någon lagstiftning i ämnet.

Vid *1949 års riksdag* väcktes en motion, II:43, vari hemställdes om åtgärder i syfte att inom vissa delar av arbets- och socialrätten bereda beroende uppdragstagare samma ställning som arbetstagare. Motionen föranledde icke någon riksdagens åtgärd.

Vid *1950 års riksdag* väcktes motioner, I:172 och II:206, med yrkande om sådana lagändringar att skogskörare inom SemL och annan lagstiftning, där arbetstagarbegreppet är avgörande för tillämpningen, måtte betraktas som arbetstagare. Ej heller dessa motioner ledde till någon åtgärd från riksdagens sida.

I samband med behandlingen vid *1951 års riksdag* av förslag till ändringar i 1945 års SemL beslöt riksdagen i anledning av motioner i ämnet, I:223 och II:289, I:358 och II:470, I:366 och II:471 samt I:367 och II:472, att hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning av frågan om hänförandet av de s. k. beroende uppdragstagarna under SemL och de övriga författningar, där så kunde vara påkallat. Utredningsuppdraget överlämnades senare samma år av Kungl. Maj:t till arbetstidsutredningen.

I samband med de till *1953 och 1954 års riksdagar* framlagda propositionerna med förslag rörande sjuk- och yrkesskadeförsäkringen väcktes även motioner, 1953:II:587; 1954:I:402 och II:507, vari hemställdes att de beroende uppdragstagarna måtte betraktas som arbetstagare enligt ifrågavarande lagstiftning. Motionerna föranledde icke någon riksdagens åtgärd.

I fråga om riksdagsbehandlingen i övrigt av ovannämnda vid 1949—1951, 1953 och 1954 års riksdagar väckta motioner må hänvisas till den i SOU 1957:14 intagna redogörelsen.

Det till *arbetstidsutredningen* år 1951 överlämnade uppdraget att verkställa den av riksdagen begärda utredningen om hänförandet av de beroende uppdragstagarna under SemL och andra författningar redovisades i form av ett år 1957 avlämnat betänkande, benämnt »Beroende uppdragstagare» (SOU 1957:14). Arbetstidsutredningen presenterade däri i nära anslutning till socialstyrelsens ovan redovisade uppräkning de yrkesområden, inom vilka enligt arbetstidsutredningens mening ett mera betydande antal beroende uppdragstagare vore att finna. Utredningen anmärkte, att det framlagda materialet icke gjorde anspråk på att vara fullständigt på det sätt att det avsåg samtliga inom näringslivet verksamma beroende uppdragstagare. Utredningen framhöll särskilt, att en av anledningarna till brister i materialet vore den rådande ovissheten om var gränsen skall dragas mellan beroende och oberoende uppdragstagare.

Utredningen konstaterade i fortsättningen bl. a., att efter 1945 års ändringar i arbetsfredslagarna en mera allmän tendens gjort sig gällande att avtalsvägen — bl. a. genom kollektivavtal — tillförsäkra beroende uppdragstagare semester m. fl. förmåner. Genom avtalet kunde arbetsvillkoren och arbetsförhållandena ha utformats så, att vederbörande blev att anse såsom arbetstagare. Utredningen anförde vidare:

> Delvis under inflytande av utvecklingen på avtalsfronten har en ändrad rättslig uppfattning om innebörden i arbetstagarbegreppet kunnat konstateras. Det strikta civilrättsliga bedömandet har sålunda uppmjukats genom att hänsyn ansetts böra tagas till — förutom arbetsavtalet mellan parterna — det sätt på vilket förhållandet mellan parterna faktiskt gestaltar sig samt genom att de avtalsslutandes ekonomiska och sociala ställning ansetts böra beaktas vid tolkningen av föreliggande arbetsavtal.
>
> Nu berörda omständigheter har lett till att i många fall förvärvsarbetande eller grupper av sådana, vilka tidigare varit att anse såsom uppdragstagare, kommit att intaga arbetstagarställning. Därmed har de också, såvitt nu är i fråga, blivit likställda med arbetstagare. De förvärvsarbetande, som på angivet sätt ännu icke vunnit dylik likställighet, återfinnes huvudsakligen bland handelsresande, fritidsombud hos försäkringsföretag samt åkare och bensinstationsinnehavare.
>
> Utvecklingen beträffande särskilt kollektivavtalsväsendet har emellertid med säkerhet ännu icke avstannat. Denna jämte den liberalare rättsliga bedömningen av arbetstagarbegreppets innehåll torde, såvitt nu kan förutses, leda till att ytterligare grupper av beroende uppdragstagare inom en tämligen snar framtid avtalsvägen likställes med arbetstagare eller blir i rättslig mening att anse såsom sådana. Det synes med hänsyn härtill med fog kunna göras gällande, att behovet att nu skrida till en lagstiftning i ämnet ej är särskilt starkt.

Ur principiell synpunkt, uttalade utredningen vidare, syntes något avgörande hinder icke föreligga mot att införa beroende uppdragstagare under

SemL, HB 17: 4, SFL och YFL. Vid lagstiftning å området mötte emellertid svårigheter i flera avseenden. Enligt utredningen gällde de största svårigheterna lagstiftningsspörsmålet i dess helhet och i synnerhet frågorna hur gränsen skall dragas mellan beroende och oberoende uppdragstagare samt hur nettoarbetsförtjänsten skall beräknas för de beroende uppdragstagarna. Vissa andra svårigheter skulle också uppstå vid tillämpningen av YFL å dessa uppdragstagare.

Rörande gränsdragningsproblemet anförde utredningen vidare:

Gränsdragningen mellan beroende och oberoende uppdragstagare har diskuterats i motiven till 1945 års ändringar i arbetsfredslagstiftningen. Inom denna lagstiftning, där de stridiga intressena huvudsakligen företrädes av organisationerna på arbetsmarknaden, ansågs emellertid gränsdragningen vara av mindre betydelse. Någon individuell prövning av föreningsmedlemmarnas ställning förutsattes sålunda icke behöva ske. För semesterlagens vidkommande befarade man däremot, att en motsvarande utvidgning lätt skulle komma att medföra tvistigheter och en oenhetlig rättstillämpning. — Semesterlagen liksom 17 kap. 4 § handelsbalken samt sjukförsäkrings- och yrkesskadeförsäkringslagarna avser till skillnad mot arbetsfredslagarna ekonomiska förhållanden mellan enskilda parter. En utvidgning av tillämpningsområdet för dessa lagar till att omfatta jämväl beroende uppdragstagare skulle därför medföra, att en prövning i varje individuellt fall måste ske av vederbörandes ställning såsom beroende eller oberoende uppdragstagare.

Av den undersökning, som utredningen företagit angående de beroende uppdragstagarnas arbetsförhållanden, framgår med all tydlighet, att dessa förhållanden är i hög grad oenhetliga. Icke minst beträffande arten och graden av det beroende, vari uppdragstagarna står till sina uppdragsgivare, föreligger enligt undersökningen väsentliga skillnader icke blott de olika huvudgrupperna emellan utan jämväl som regel inom en och samma huvudgrupp. Uppdragstagarnas ekonomiska och sociala ställning är även mycket varierande. Allt detta medför, att det svårligen låter sig göra att utforma en bestämning av begreppet beroende uppdragstagare på sådant sätt att det med ledning därav går att med någon säkerhet avgöra om i de särskilda fallen vederbörande är beroende uppdragstagare eller ej. På grund härav blir man hänvisad till en bestämning av mera allmän innebörd för att kunna täcka alla de skiftningar i fallen, som kan förekomma. Därest de beroende uppdragstagarna skulle inrymmas under semesterlagen, 17 kap. 4 § handelsbalken och de båda försäkringslagarna synes annan bestämning av begreppet beroende uppdragstagare knappast möjlig än den som redan kommit till uttryck i arbetsfredslagarna. Härav följer att prövningen i varje särskilt fall blir högst skönsmässig.

Det hade från visst håll bland utredningens experter hävdats, att redan den gällande lagstiftningen på ifrågavarande område, med hänsyn till den liberalare syn de dömande myndigheterna dåmera anlade vid tolkningen av arbetstagarbegreppet, ledde till skönsmässiga bedömanden. De uppkommande gränsdragningsproblemen skulle därför icke utgöra något avgörande skäl mot att under lagstiftningsområdet införa även beroende uppdragstagare. Utredningen uttalade i anslutning härtill:

Visserligen kan en skälighetsbedömning komma i fråga även i fall, då enligt gällande lagstiftning gränsdragning skall ske mellan arbetstagare och självständig före-

tagare. Men dessa fall är jämförelsevis få. I den stora massan av fall är nämligen de faktorer, som har betydelse vid prövningen av frågan om någon skall anses som arbetstagare i civilrättslig mening, lätt fastställbara och kan som regel var för sig bedömas objektivt. Helt annorlunda blir däremot förhållandet, om beroende uppdragstagare skall likställas med anställda. Antalet fall av skönsmässig bedömning blir då av sådan storleksordning, att de svårligen låter sig bemästra i praktiken.

Utredningen framhöll i fortsättningen att det torde bli svårt att vid skälighetsprövningar av ifrågavarande slag nå erforderlig likformighet i rättstillämpningen. Särskilt den omständigheten att prövningarna finge göras av ett flertal myndigheter innebar risk för oenhetliga avgöranden. Att överlämna gränsdragningsspörsmålen till ett centralt organ ansåg sig utredningen icke kunna tillråda. Utredningen anförde vidare:

I detta sammanhang vill utredningen framhålla, att ett hänförande av beroende uppdragstagare under semesterlagen m. fl. lagar säkerligen skulle medföra, att vissa andra uppdragstagare, som av de lagtillämpande organen icke ansetts intaga en beroende ställning i förhållande till sina uppdragsgivare, skulle anse sig orättvist bedömda och resa krav på likställighet med de beroende uppdragstagarna. Enligt erfarenheten förhåller det sig också så, att skönsmässiga avgöranden oftare leder till missnöje än avgöranden som träffats på grundval av objektiva förhållanden. De svårbemästrade gränsfallen skulle bli många, och avgörandena skulle förvisso för den enskilde ofta förefalla slumpartade. Innan begreppet beroende uppdragstagare närmare bestämts i rättspraxis — vilket kan dröja avsevärd tid med hänsyn till att betydelsen ur prejudikatsynpunkt av varje avgörande blir ringa — skulle oklarheten om begreppets innehåll medföra rättsosäkerhet.

Utredningen anser sig sålunda kunna konstatera, att en utvidgning av tillämpningsområdet för semesterlagen, 17 kap. 4 § handelsbalken och de båda försäkringslagarna till att omfatta även beroende uppdragstagare skulle föranleda avsevärda svårigheter vid ställningstagande till frågan, var gränsen bör dragas mellan beroende och oberoende uppdragstagare.

I fråga om övriga vid en lagstiftning i ämnet uppkommande svårigheter anförde arbetstidsutredningen:

Beträffande frågan om nettoarbetsförtjänstens beräknande är de förmåner, som genom de ifrågavarande lagarna beredes arbetstagare, i väsentlig mån till sin storlek beroende av arbetstagarens årliga arbetsförtjänst. Å denna beräknas också vissa avgifter o. d. som skall erläggas enligt försäkringslagarna. Vid bestämmande av nämnda arbetsförtjänst gäller regeln att hänsyn ej skall tagas till löneförmåner, som är avsedda att utgöra ersättning för särskilda kostnader. Då arbetstagare erhåller löneförmåner av nu antytt slag, är förmånerna regelmässigt fastställda för sig och icke inräknade i arbetslikviden. Härigenom blir regeln vad arbetstagare beträffar i de allra flesta fallen lätt att tillämpa. Om regeln appliceras å beroende uppdragstagare — vilket sker om dessa vid tillämpningen av lagarna likställes med arbetstagare — skulle det emellertid, enär uppdragstagarnas arbetslikvid vanligen inkluderar ersättning för dylika kostnader, i ett betydande antal fall bli fråga om att beräkna vilken del av arbetslikviden som skall anses motsvara sådan ersättning. Vidare är att uppmärksamma, att det i ett icke ringa antal fall blir så gott som omöjligt att med någorlunda rättvisa bestämma den verkliga nettoarbetsförtjänsten.

Att i de särskilda lagarna införa särbestämmelser om hur nettoarbetsförtjänsten skall beräknas för beroende uppdragstagare är enligt utredningen icke lämpligt med hänsyn till den dubbla gränsdragning som då skulle bli erforderlig.

Även andra vanskligheter är förbundna med en lagstiftning i ämnet. Sålunda skulle en utvidgning av tillämpningsområdet för 17 kap. 4 § handelsbalken leda till försämring av rättsläget för övriga fordringsägare, bl. a. inteckningshavare. — Vidare skulle det vid tillämpningen av yrkesskadeförsäkringslagen å beroende uppdragstagare uppkomma ytterligare fall, där det skulle bli svårt att avgöra, om rätt till ersättning enligt lagen föreligger dvs. om skada ådragits i arbetet respektive under ersättningsbar färd till eller från arbetet.

Arbetstidsutredningens överväganden utmynnar slutligen i följande ställningstagande.

Att svårigheter av förut angivna slag i viss mån gör sig gällande redan med nuvarande ordning är otvivelaktigt. Emellertid bestämmes f. n. de beroende uppdragstagarnas ställning i förevarande avseenden väsentligen av kollektiva uppgörelser och dessas inverkan på lagarnas tillämpning. Detta medför — i motsats till vad förhållandet skulle bli vid en lagstiftning i ämnet — rika möjligheter till en smidig anpassning efter i varje särskilt fall föreliggande omständigheter.

Ytterligare en synpunkt synes här vara att beakta. Uppdragstagarna torde av sina medkontrahenter icke kunna få ut större sammanlagd ersättning — vanligtvis i form av provision å försålda varor eller engångsersättning för viss prestation — än förhandlingsläget vid varje tidpunkt tillåter. Hur denna ersättning sedan fördelas på särskilda poster (egentlig lön, semesterlön, avgifter till försäkring etc.) kan möjligen ha sin betydelse i fråga om den enskilde individens disposition av sina inkomster men blir som regel utan verklig ekonomisk betydelse. Det vill på grund härav synas som om uppdragstagarna skulle ha föga att vinna på att inordnas under semesterlagen och försäkringslagarna. Under en övergångstid skulle eventuellt en del uppdragstagare kunna erhålla vissa förmåner utöver avtalet, men dessa skulle sannolikt försvinna, då gällande överenskommelser uppsagts och ersatts med nya. Vid detta förhållande synes lagstiftning i ämnet icke kunna vara av någon egentlig betydelse för de grupper, som därav skulle bli berörda.

Då utredningen nu gör en avvägning mellan å ena sidan behovet av en lagstiftning i ämnet och å andra sidan alla de svårigheter, som i praktiken skulle uppkomma vid lagstiftningens tillämpning, finner utredningen att nämnda svårigheter är av den art och grad, att de med hänsyn till det jämförelsevis ringa behovet bör leda till ett avstyrkande av lagstiftning. I allt fall synes det lämpligt, att ännu någon tid avvakta den vidare utvecklingen innan ställning tages till lagstiftningsfrågan.

Vid detta ståndpunktstagande har utredningen icke ansett sig böra framlägga något lagförslag. Skulle det likväl anses, att de beroende uppdragstagarna nu bör beredas laglig rätt till semester m. fl. förmåner, synes ingen annan lösning vara möjlig än att de särskilda lagarnas tillämpningsområden utvidgas genom införande i lagarna av bestämmelser, motsvarande dem som år 1945 infördes i arbetsfredslagarna. Åt rättstillämpningen får i sådant fall överlåtas att i görligaste mån söka lösa alla de svårigheter som kommer att uppstå vid lagarnas tillämpning å beroende uppdragstagare.

I anledning av den proposition nr 55 till *1958 års A-riksdag,* vari Kungl. Maj:t framlade principförslag om införande av en lagfäst tilläggspensionering, vilket förslag, som ovan anförts, avslogs av riksdagen, väcktes en

motion, II: 424, vari hemställdes, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t framhålla vikten av att frågan om möjligheten att jämställa de beroende uppdragstagarna med andra löntagare bleve föremål för en noggrann undersökning vid det fortsatta arbetet på pensionsreformens genomförande. Motionen föranledde icke någon riksdagens åtgärd.

Vid *1959 års riksdag* väcktes i anledning av propositionen nr 100 med förslag till lag om försäkring för allmän tilläggspension en *motion*, II: 527, vari hemställdes att — för den händelse propositionen i princip skulle bifallas — riksdagen måtte besluta »att vid tillämpningen av lagen om försäkring för allmän tilläggspension den skall anses som arbetstagare som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares till arbetsgivaren». Uttalanden som anslöt sig till motionens syfte gjordes i till utskottet inkomna skrivelser från Försäkringsfunktionärernas förbund, Sveriges bensinhandlares riksförbund och TCO.

Särskilda utskottet avgav i ärendet utlåtande nr 1 år 1959. I den vid utlåtandet fogade av riksdagen godkända reservationen nr 1 av herr Strand m. fl. anfördes rörande föreliggande spörsmål följande.

Även om förevarande lagstiftningsförslag såsom ovan framhållits i fråga om tolkningen av vad som skall hänföras till inkomst av anställning primärt bygger på det civilrättsliga arbetstagarbegreppet, så har dock i förslaget möjlighet öppnats att göra arbetsinkomst pensionsgrundande såsom inkomst av anställning, oaktat anställningsförhållande i civilrättslig mening ej föreligger. Enligt 5 § andra stycket kan nämligen den som mot ersättning i pengar utför arbete för annans räkning träffa överenskommelse med den som utgiver ersättningen om att ersättningen vid lagens tillämpning skall anses som inkomst av anställning. Verkan härav blir att ersättningen blir pensionsgrundande enligt de regler som gäller för inkomst av anställning i allmänhet och att den som utgivit ersättningen blir skyldig att betala pensionsavgift till försäkringen för densamma. Kan enighet inte nås om att ersättningen på så sätt skall hänföras till inkomst av anställning, blir inkomsten i stället pensionsgrundande enligt de bestämmelser som gäller för inkomst av annat förvärvsarbete, varvid det bl. a. åligger den försäkrade att själv erlägga försäkringsavgiften för densamma. Överenskommelse som nyss sagts kan träffas såväl enskilt som genom kollektivavtal. Departementschefen har framhållit, att i de fall parterna träffar sådana avtal kommer den angivna konstruktionen att tillgodose de önskemål från de beroende uppdragstagarnas sida, som framfördes i en i anledning av proposition nr 55 till förra årets A-riksdag väckt motion med samma syfte som den nu föreliggande.

Utskottet anser för sin del, att genom den föreslagna avfattningen av 5 § andra stycket i lagförslaget mycket vunnits för att tillgodose de beroende uppdragstagarnas berättigade krav att få sin pensionsfråga tillfredsställande ordnad. De uppdragstagare, som önskar få sin inkomst betraktad som inkomst av anställning i lagens mening, torde därigenom i allmänhet kunna ernå detta; det torde här i första hand bli en fråga om hur den sammanlagda ersättningen som uppdragstagaren skall åtnjuta för sin arbetsprestation skall fördelas mellan olika förmånsposter (lön, se-

mester, pensionsavgifter etc.). Det kan dock givetvis tänkas fall, då en uppdragstagare, trots att han så önskar, inte kan få sin arbetsersättning bedömd enligt reglerna för inkomst av anställning. Lagen är ju i detta avseende inte obligatorisk, utan frivillig överenskommelse mellan parterna förutsättes. Utskottet finner därför, att skäl kan anföras för att de beroende uppdragstagarna vid lagens tillämpning automatiskt skall likställas med arbetstagare i civilrättslig mening. Åvägabringande av sådan likställighet — i den mån så lämpligen låter sig göra — kan dock inte ske utan närmare undersökningar av de konsekvenser i olika avseenden detta skulle medföra. Utskottet kan därför inte tillstyrka motionen i vidare mån än att utskottet förordar, att under det fortsatta arbetet med pensioneringens utbyggnad utredning jämväl verkställes beträffande möjligheterna att i förevarande avseende jämställa beroende uppdragstagare med arbetstagare i civilrättslig mening. Därest sådan jämställdhet kommer till stånd inom pensionslagstiftningen, lärer detta inte kunna undgå att även medföra återverkningar beträffande motsvarande problem när det gäller andra sociallagar, där det civilrättsliga arbetstagarbegreppet är grundläggande för lagarnas tillämplighet.

KAPITEL IV

Arbetstagarbegreppet i rättspraxis[1]

Anmärkningar om lagterminologin och arbetstagarbegreppet

Såsom framgår av översikten i kap. III har terminologin vid angivandet av tillämpningsområdet för olika lagar rörande arbetstagare icke varit enhetlig. Termen arbetare avsåg vid tiden för sekelskiftet endast kroppsarbetare. Skulle andra kategorier medtagas, angavs detta särskilt, såsom i 1901 års olycksfallsersättningslag: »Med arbetare förstås i denna lag jämväl arbetsförman.» När i 1912 års lag om arbetarskydd den första definitionsliknande bestämningen av begreppet arbetare infördes, var detta förestavat av att lagen skulle omfatta alla kategorier som utförde arbete för arbetsgivare inom vissa verksamheter, oavsett om de enligt vanligt språkbruk var att anse såsom arbetare. På motsvarande sätt skulle 1916 års OFL, som innehöll en liknande definition, omfatta alla kategorier, ehuru till en början en avlöningsgräns inskränkte tillämpningsområdet. Någon särskild beteckning för ett generellt arbetstagarbegrepp hade man sålunda ännu icke, men termen arbetare kom uppenbarligen senast omkring år 1920 att i lagspråket betyda arbetstagare, så t. ex. i KAL av 1928. Signifikativt är att i 1919 års lag om arbetstidens begränsning vissa grupper arbetstagare (tjänstemän) *undantogs* från tillämpningsområdet: »Såsom arbetare skall vid tillämpning av denna lag ej räknas verkmästare — — —.»

Först på 1930-talet infördes termen arbetstagare i lagspråket för att ange ett generellt arbetstagarbegrepp, så första gången i FFL av 1936. Den användes också i 1935 års förslag till lag om arbetsavtal.

I terminologiskt hänseende intar *HB 17: 4* en särställning. De ålderdomliga kategorierna »betjänter» och »tjänstehjon» kom i praxis att omfatta dem som hade *stadigvarande* till skillnad från tillfällig anställning. När år 1891 bestämmelsen vidgades att omfatta även »annan arbetares dagspenning eller avlöning», var avsikten enligt motiven att med fast anställda jämställa »de arbetare, vilka på grund av ett mer tillfälligt arbetsavtal förrättat arbete åt gäldenären». Det synes framgå av äldre rättspraxis, att icke därmed arbetstagare generellt erhållit förmånsrätt i konkurs för vissa innestående lönefordringar. Termen arbetare avsåg såsom nämnts vid denna tid kroppsarbetare, något som dock icke framgår av motiven. Det tycks icke ha varit så att envar som åtminstone efter vår tids synsätt tydligt var arbetstagare

[1] Detta kapitel har utarbetats av preceptorn Axel Adlercreutz.

kunde räkna med att komma in under bestämmelsen såsom »annan arbetare», om han icke kunde anses som betjänt eller tjänstehjon. En skådespelerska med fast engagemang hos en teaterdirektör förvägrades sålunda förmånsrätt i rättsfallet NJA 1900 s. 282. I NJA 1928 s. 162 fastslogs emellertid, att skådespelare liksom regissörer och musiker kunde erhålla förmånsrätt i likhet med andra förvärvsarbetande, vilket tyder på en utveckling mot ett mera generellt arbetstagarbegrepp vid tillämpning av bestämmelsen. I modern rättspraxis finns, såsom senare skall visas, intet som tyder på annat än att ett generellt arbetstagarbegrepp — bortsett från den särskilda betydelse delägarskap i företaget kan få i vissa fall — skulle användas för att bestämma det gemensamma tillämpningsområdet för dessa regler om förmånsrätt. En annan sak, som det här ej finns anledning att beröra, är hur gränsen skall dragas mellan de olika kategorierna inbördes.

1901 års lag om ersättning för olycksfall i arbete

Vid sidan av HB 17:4 var 1901 års olycksfallsersättningslag den första, kring vilken en HD-praxis rörande gränsdragningen växte fram. Särskilt mellanmansfallen förorsakade tillämpningsproblem, varför praxis mest gällde begreppet arbetsgivare enligt lagen. De viktigaste rättsfallen är plenimålen *NJA 1911 s. 375 I och II*, i vilka mellanmännen på ackord åtagit sig skogsavverkning respektive sågningsarbete. HD, som i ett tidigare avgörande, NJA 1906 s. 533, intagit en tämligen snäv och formell ståndpunkt, ändrade nu sin praxis och kvalificerade en virkesägare respektive en sågverksägare som arbetsgivare enligt lagen med avseende å arbetare, som anlitats av mellanmännen—ackordstagarna. Motiveringen i förstnämnda fall, vilken nästan ordagrant upprepades i det andra, var att det

> vid det ackordsavtal, som J slutit beträffande berörda avverkning, uppenbarligen förutsatts, ej mindre att ackordstagarna skulle såsom arbetare deltaga i avverkningen, än ock att av dem andra personer kunde komma att i och för arbetets utförande anställas och avlönas.

Motiveringen bygger på tolkningen av avtalet. Det hade förutsatts eller underförståtts, att ackordstagarna skulle anställa andra. Avgörande vikt fästes icke vid om avtalet träffats av arbetsgivaren eller i hans namn men avtalskonstruktionen uppgavs icke. På så vis synes HD ha funnit en smidig metod att förhindra, att lagens tvingande förpliktelser övervältrades på dylika osjälvständiga mellanmän.

I övrigt gav rättstillämpningen kring lagen, som endast avsåg kroppsarbetare och arbetsförmän inom vissa näringsgrenar, föga stoff till belysning av gränsen mellan arbetstagare och uppdragstagare.

1916 års lag om försäkring för olycksfall i arbete

Till skillnad från 1901 års olycksfallsersättningslag byggde 1916 års OFL på ett generellt arbetstagarbegrepp, och en rikhaltig praxis rörande gränsdragningen mellan arbetstagare (med lagens term arbetare) och självständiga företagare utvecklades. En viktig utgångspunkt vid utformningen av denna praxis synes ha varit utskottsutlåtandet vid lagens riksdagsbehandling i anledning av Tysks motion, vari yrkades att skogskörare skulle räknas som arbetare utan hinder av att de anlitade lejd arbetskraft. I utlåtandet framhölls att avgörandet måste bero på »omständigheterna i varje särskilt fall». Därvid torde i allmänhet tjäna till ledning sådana förhållanden som de närmare bestämmelserna vid avtalets ingående mellan avverkaren och avverkningsrättens innehavare, sättet för lönernas utanordnande, storleken av avverkarens egen arbetsförtjänst, hans deltagande i arbetet o. s. v.

I anslutning därtill pekade utskottet på HD:s nyssnämnda avgörande i NJA 1911 s. 375.[1]

Emellertid avlägsnade sig FR tämligen mycket från HD:s metod att lägga en smidig avtalstolkning till grund för avgörandet och fäste större avseende vid vissa lätt konstaterbara ekonomiska och sociala faktorer, främst den arbetspresterandes innehav av kapitalutrustning (maskiner, transportmedel o. d.), verkstad och — beträffande lantbrukare — odlad jord och husdjur, antalet av honom sysselsatta arbetare och arbetets omfattning. För olika yrkesgrupper utbildades olika regler. Som exempel kan nämnas de s. k. byggmästarreglerna, som bl. a. innebar, att personer som mera tillfälligtvis åtog sig att utföra mindre byggnadsföretag (värdegräns 10.000 kr.) ansågs som arbetare, även om de anlitade lejd arbetskraft vid arbetets utförande och själva bekostade material, förutsatt att de personligen deltog i arbetet som arbetare. Likaledes bedömdes såsom arbetare ackordstagare som bedrev byggnadsverksamhet yrkesmässigt men i så liten omfattning, att de vanligen sysselsatte mindre än två anställda. Även inom andra yrkesområden kunde den arbetspresterande räknas som arbetstagare utan hinder av att han sysselsatte *en* anställd. Den som hade blott *en* häst skulle enligt ett principbeslut 1952 (med ändring av tidigare praxis) »med avseende å körningsarbete, han utför med hästen åt andra, i regel anses som arbetare enligt olycksfallsförsäkringslagen, såvida icke hans arbete i det föreliggande fallet närmast är att jämföra med ett stadsbuds». Däremot ansågs innehavare av *två* hästar (utom i vissa fall jordbrukare) som självständiga företagare, oavsett under vilka förhållanden arbetet utfördes.

Bakom denna praxis låg utan tvivel en i och för sig välmotiverad strävan att fixera lätt konstaterbara kännetecken, som möjliggjorde att resultatet av bedömningen var relativt förutsebart. Emellertid blev praxis genom det schematiska hänsynstagandet till dylika faktorer ganska ojämn och kunde stund-

[1] Särskilda utskottets utlåtande 1916 nr 1.

om te sig stötande. Sålunda kunde blotta innehavet av en traktor eller en andra häst, som icke alls användes vid arbetets utförande, verka diskvalificerande även när förhållandena i övrigt bar tydlig arbetstagarprägel.

Det sociala och det civilrättsliga arbetstagarbegreppet

FR:s schematiska hänsynstagande till ekonomiska och sociala faktorer vid avgörandet av frågan vem som skulle anses som arbetare eller självständig företagare enligt OFL gav denna rättstillämpning dess särskilda prägel. Man kallar därför det av FR närmare utformade arbetstagarbegreppet det sociala eller socialrättsliga till skillnad från det av de allmänna domstolarna och arbetsdomstolen utbildade civilrättsliga arbetstagarbegreppet, som principiellt bygger på avtalstolkning.

Att en principiell skillnad förelåg synes dock ännu mot slutet av 1930-talet icke ha stått klart, ehuru vissa divergenser uppmärksammades. AD bestred sålunda i det bekanta rättsfallet 1938 nr 112 angående bensindistributörernas ställning enligt FFL — i anledning av ett påpekande av Bensindistributörers riksförbund att FR i visst fall behandlat innehavare av bensinstation med grundlagerkontrakt som arbetstagare — »förefintligheten av två, principiellt åtskilda arbetstagarbegrepp». I princip måste ifrågavarande begrepp ha en enhetlig innebörd. »Även om i praxis skilda myndigheter, på vilka tillämpningen av olika lagar ankommer, kunna i förevarande hänseende komma till olika resultat, berövar detta ej principen dess giltighet». Till jämförelse kan nämnas, att AD i domen 1947 nr 48 fastslog, att det »på olika områden av rättslivet utbildats två skilda arbetstagarbegrepp», det ena civilrättsligt, vilket anknyter till parternas avtal med varandra, det andra socialt, anknutet »till de sociala förhållandena».

Principskillnaden synes ha börjat utkristalliseras i samband med tillkomsten av 1938 års SemL. Semestersakkunniga hade i motiven till sitt lagförslag (SOU 1937:49) framhållit, att frågan vem som skulle anses som arbetsgivare och arbetstagare enligt lagen borde överlämnas att avgöras i rättstillämpningen (s. 116) och att ledning därvid torde »kunna hämtas från den praxis, som utbildats med hänsyn till olycksfallsförsäkringslagen» (s. 192). De föreslog t. o. m. att samma definition som i OFL skulle införas i SemL — med ordet arbetare utbytt mot det modernare arbetstagare. Blott på en punkt tog utredningen direkt avstånd från FR:s praxis, nämligen i fråga om skogskörare, som själv anställde och avlönade medhjälpare. Medan FR i allmänhet klassificerade virkesägaren som arbetsgivare åt både körare och medhjälpare, uttalade de sakkunniga härom:

> Vid en lagstiftning om semester bör den anses vara arbetsgivare, som enligt allmänna civilrättsliga regler ingått arbetsavtalet med arbetstagaren. Det kan icke anses rimligt, att ett skogsbolag skall betala semesterlönen till huggarna, om köraren

i övrigt svarar för avlöningen. Den omständigheten, att köraren själv deltager i arbetet, måste härvidlag sakna betydelse (s. 193).

Enligt de sakkunniga borde sålunda skogsköraren i allmänhet anses som arbetsgivare åt de av honom för arbetets utförande anlitade medhjälparna (jfr s. 125 f.).

I sitt remissyttrande påpekade FR, i likhet med Rfa, att motsvarande divergens förekom icke endast beträffande skogsarbete utan även i andra fall, såsom vid byggnadsarbete, »där ofta personer i kroppsarbetares sociala och ekonomiska ställning åtoge sig ett mindre arbete mot en summa i ett för allt (på entreprenad) och använde medhjälpare vid arbetets utförande». Det framhölls som olämpligt att använda OFL:s definition i SemL, när innebörden förutsattes icke bli densamma.

I propositionen (1938 nr 286) blev dessa synpunkter beaktade. Departementschefen tog för SemL:s vidkommande uttryckligen avstånd »från den tolkning av arbetsgivar- och arbetstagarbegreppen, som enligt numera stadgad praxis tillämpas beträffande lagen om försäkring för olycksfall i arbete». Hänsyn skulle i stället tagas »till vem som slutit arbetsavtalet». Därför ströks också den föreslagna definitionen utan att ersättas med någon annan. En definition ansågs onödig, då avsikten var »att rent avtalsrättsliga regler skola vara avgörande» (s. 213). Kvar stod endast att lagen skulle vara tillämplig »å arbetstagare i allmän eller enskild tjänst» med vissa undantag.

Därmed erkändes officiellt söndringen mellan det civilrättsliga och det särskilt vid tillämpningen av OFL utformade arbetstagarbegreppet, senare kallat det sociala, men än så länge noterades en skillnad endast vid behandlingen av mellanmansfallen.

I övrigt förelåg beträffande arbetstagarbegreppet inom civilrätten uttalanden endast i motiven till 1914 års kommissionslag. I obligationsrättskommitténs betänkande av 1912 med förslag till denna lag gavs för första gången i svensk laghistoria anvisningar om hur ifrågavarande gränsdragning skulle gå till. Innehållet i avtalet förutsattes vara avgörande. Däremot lät det sig enligt kommittén »ej göra att angiva något visst avtalsmoment som skulle hava avgörande betydelse härutinnan, utan hänsyn måste tagas till samtliga föreliggande omständigheter» (s. 224).

Visst inflytande på rättstillämpningen torde också 1935 års betänkande med förslag till lag om arbetsavtal (SOU 1935:18) ha haft, ehuru förslaget aldrig lades till grund för lagstiftning. Förslaget avsåg den s. k. egentliga tjänstelegan, karakteriserad av att »den arbetsskyldige intager en mera underordnad ställning, som samtidigt är av viss varaktighet» (s. 36). Detta uttrycktes i den föreslagna lagtexten med orden att »ena parten (arbetstagaren) åtager sig att mot ersättning arbeta i tjänst hos andra parten (arbetsgivaren)». Subordination och varaktighet skulle sålunda vara särskilt utmärkande för ett arbetstagarförhållande, varjämte framhölls, att åtagandet icke fick gå

ut på ett visst arbetsresultat (arbetsbeting). Förslaget kan sägas ge uttryck för en relativt snäv uppfattning i gränsdragningsfrågan, vilken dock icke diskuterades närmare.

Ett viktigt drag hos det svenska arbetstagarbegreppet är att detta omfattar även sådana grupper som icke står under arbetsgivarens mera omedelbara ledning och kontroll. Som jämförelse kan nämnas, att i Tyskland ifrågavarande grupper endast erkännes som »arbeitnehmerähnliche Personen», vilka i vissa avseenden jämställts med arbetstagare. I Sverige synes aldrig ha ifrågasatts annat än att dylika grupper kan räknas som arbetstagare. I 1912 års lag om arbetarskydd och i 1919 års lag om arbetstidens begränsning gjordes av praktiska skäl undantag beträffande »arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande» (likaså i nuvarande lagar av respektive 1949 och 1930). Motsvarande undantag fanns i 1916 år OFL (däremot ej i YFL). Hemarbetare och andra s. k. okontrollerade arbetstagare ansågs sålunda principiellt falla under begreppet »arbetare» (arbetstagare). I 1938 års SemL (liksom i den nuvarande av 1945) togs denna grupp med och hänfördes sålunda under det allmänna begreppet »arbetstagare i allmän eller enskild tjänst», dock att förmånerna enligt lagen begränsades till semesterlön. På denna punkt synes sålunda aldrig ha förelegat någon principiell skillnad mellan ett socialt och ett civilrättsligt arbetstagarbegrepp. Sannolikt skulle uppställandet av ett krav på arbetsledning och kontroll för ett arbetstagarförhållande ha gjort arbetstagarbegreppet klarare, men det skulle å andra sidan ha stått i strid med gängse uppfattning och sannolikt ha nödvändiggjort särlagstiftning för närliggande grupper. Självfallet måste gränsen mellan beroende uppdragstagare, vilka sällan torde stå under arbetsledning och kontroll, och okontrollerade arbetstagare bli mycket diffus. Anmärkas kan att termen »tjänst» icke längre torde ha kvar något av sin tidigare innebörd av ett relativt personligt färgat och stadigvarande arbetsförhållande. Denna term torde i de nuvarande uttrycken i lagtexterna för det civilrättsliga arbetstagarbegreppet få anses sakna självständig betydelse och helt motsvara termen anställning eller arbetstagarförhållande.

AD:s praxis till år 1945

De första rättsfall, i vilka AD ställdes inför uppgiften att dra en gräns mellan arbetstagare och självständig företagare, gällde kollektivavtals tillämplighet beträffande vissa personer som utförde arbete för kollektivavtalsbunden företagares räkning. KAL:s tillämplighet och AD:s behörighet var beroende av att den arbetspresterande parten var att anse som »arbetare» enligt lagen. Av störst intresse bland dessa rättsfall är ett rörande brödut-

körare och några mål rörande bensindistributörer, vilka kan betraktas som förpostfäktningar till principavgörandet ADD 1938 nr 112.

I det förstnämnda, *ADD 1932 nr 29*, fann AD, att en viss brödutkörare arbetade under andra förhållanden än som förutsattes i ett kollektivavtals bestämmelser om procentutkörare. Han var att anse som egen företagare främst med hänsyn till att han använde egen bil och själv stod för alla driftskostnader samt bar hela risken för återförsäljningen av brödet.

Rättsfallen rörande bensindistributörer gällde bensinstationsföreståndare med s. k. konsignationskontrakt (*ADD 1932 nr 141* och *181, 1933 nr 24* och *71*). Vid denna tid övergick oljebolagen, som till en början drivit bensinstationerna helt i egen regi, alltmer till att »bortkontraktera» dessa genom att utarrendera stationer och överlämna lager av motorbränsle i konsignation, varvid bolagen förbehöll sig tämligen vittgående befogenheter beträffande verksamheten vid stationerna. AD fäste i dessa rättsfall avgörande vikt vid huvudsakligen en omständighet, nämligen »huruvida föreståndaren bar ekonomisk risk för driften vid stationen» (särskilt 1933 nr 71). Uppbar han sålunda enbart provision utan inkomstgaranti, var han att anse som självständig företagare. Även andra omständigheter åberopades dock, såsom i domen 1932 nr 181 att föreståndaren anställde och avlönade medhjälpare.

Först i *ADD 1938 nr 112*, som fick karaktären av ett principavgörande, fäste AD särskilt avseende vid det som sedan sköts fram som det väsentligaste kännetecknet på en arbetstagare, nämligen personlig arbetsskyldighet. Även detta fall gällde bensindistributörer, dels med konsignationskontrakt, dels med fasträknings- eller grundlagerkontrakt. Socialstyrelsen och efter överklagande regeringsrätten hade erkänt Bensindistributörers riksförbund som en förening av arbetstagare enligt FFL — frågan gällde där registrering enligt 8 och 19 §§ — men oljebolagen vägrade att förhandla med förbundet, enär enligt deras mening bensindistributörerna var självständiga företagare, och frågan om dessas förhandlingsrätt bragtes inför AD. I domen uppehöll sig AD särskilt vid innehavarna av konsignationskontrakt och fastställde, att dessa icke kunde anses som arbetstagare — annat än möjligen i särskilda undantagsfall — med hänsyn till att de dels med avseende å utbytet av verksamheten såsom distributörer var helt beroende av resultatet av distributionsrörelsen, dels enligt avtalen med bolagen var oförhindrade att, helt eller delvis, ägna sig åt annan verksamhet. Än mindre kunde de distributörer som hade fasträknings- och grundlagerkontrakt räknas som arbetstagare, i den mån de icke »till äventyrs garanterats viss inkomst».

I fråga om den personliga arbetsskyldigheten framhöll AD bl. a., att distributörerna icke hade förpliktelse att själva deltaga i det manuella arbetet. Att denna frihet icke utnyttjades av flertalet saknade betydelse för bedömningen. »Rättsligt sett kan skillnad icke göras med hänsyn till huru avtalsförhållandet faktiskt utnyttjas.»

En minoritet av tre ledamöter kom till motsatt resultat såvitt angick innehavare av konsignationskontrakt. De tog hänsyn till att flertalet (cirka 80 %) av distributörerna faktiskt hade »sin huvudsakliga sysselsättning å respektive stationer för bolagets räkning». I motsats till majoriteten tillmätte sålunda minoriteten de faktiska förhållandena betydelse. Vad angick avlöningsformen framhöll minoriteten att förut inkomstgaranti varit vanlig men borttagits sedan distributörerna börjat göra anspråk på arbetstagarställning. Blott en sådan förändring borde icke förvandla dem till självständiga företagare. Minoriteten hänvisade till kommissionslagens motiv, enligt vilka »hänsyn måste tagas till *samtliga föreliggande omständigheter*». I fråga om distributörer med fasträknings- och grundlagerkontrakt var minoriteten dock i stort sett ense med majoriteten. Här förelåg icke något »löneförhållande».

I *ADD 1943 nr 66* gällde tvisten, huruvida ett kollektivavtal var tillämpligt å sågnings- och hyvlingsarbete, som J enligt olika kontrakt med vattenfallsverket åtagit sig att utföra vid ett kraftverksbygge. Han skulle därvid själv hålla maskiner och anskaffa arbetsfolk. Avgörande för utgången var, om J skulle anses som självständig företagare eller som bas för ett arbetslag. AD ansåg, »utan avseende å att kontrakten icke inrymt möjlighet för J att på grund av det åtagna arbetet göra någon större vinst utöver vad som motsvarade normal lön för manuellt arbete, — — att J enligt kontrakten intagit ställning av självständig företagare och att hans medhjälpare innehaft arbetsanställning hos honom». Därvid åberopades som stöd, att J använde egna maskiner av betydande värde och ensam betalade underhållet av dessa, att han »haft att själv anställa sina medhjälpare och ansvara för deras avlönande på sätt mellan honom och dem kunde överenskommas», att verkets befogenheter att ge J föreskrifter i avseende å arbetets utförande icke kunde »anses hava sträckt sig utöver vad som varit betingat av det särskilda ändamål, för vilket — — arbetet blivit igångsatt», samt att varje skäl saknades »för antagande, att J hade någon förpliktelse att själv deltaga i det manuella arbetets utförande, även om naturligen vattenfallsverket — — haft anledning räkna med att detta skulle komma att ske». Det betydde därvid intet, att J förutsatts skola »personligen övervaka och leda arbetet».

Härefter skall några fall rörande AD:s tillämpning av 1938 års SemL anföras. *ADD 1941 nr 82 och 119* gällde frågan, huruvida vissa försäljare av Husqvarna symaskiner var berättigade till semester såsom arbetstagare enligt nämnda lag. De tillhörde ett yrkesförbund, som med försäljningsbolaget träffat en såsom kollektivavtal betecknad överenskommelse angående försäljarna, vilka där kallades innehavare av symaskinsagentur. I avtalet stadgades bl. a., att innehavare av ordinarie agentur ständigt skulle sköta denna och varje vecka lämna redovisning, dock att han efter firmans godkännande kunde vara borta högst en vecka under vissa tider med bibehållande av förmånerna, och att agenten under viss sjukdomstid skulle erhålla

med agenturen förenade förmåner. Vissa villkor fastställdes i särskilda på formulär upprättade personliga avtal. Av dessa framgick att agenterna uppbar 15 kr. i veckan som omkostnadsersättning och i övrigt försäljnings- och inkassoprovision. Enligt formuläret förband agenten sig att efterkomma alla av firman i särskild instruktion lämnade föreskrifter för arbetets utförande. Vissa andra bestämmelser kunde inryckas i avtalet, bl. a. rörande sjukersättning och ledighet.

AD konstaterade i förstnämnda dom 1941 nr 82 att såvitt ankom allenast på innehållet i de olika avtalen de därav berörda försäljarna icke var att anse som arbetstagare. Dock framhävde domstolen att andra omständigheter, främst hur avtalen tillämpats, kunde få betydelse vid avgörandet och att det därför inte var uteslutet att vissa medlemmar var att anse som arbetstagare. Detta måste dock avgöras från fall till fall.

I det andra målet (1941 nr 119), som gick ut på en individuell prövning i anslutning till detta avgörande, förklarade AD två av de ifrågavarande agenterna icke vara att anse som arbetstagare. Yrkesförbundet åberopade där särskilt att agenterna hade att prestera ett visst minimiresultat, vilket krävde en oavlåtlig personlig arbetsinsats. Stundom bedrevs s. k. grupparbete, varvid agenterna hade att under ledning av en av bolaget utsedd kontrollör systematiskt besöka vissa hus eller husgrupper. Från bolagets sida bestreds att personlig arbetsskyldighet förelåg. Intet hindrade att mycket av arbetet överläts på andra och att vikarie anskaffades av agenten, blott agenturen sköttes tillfredsställande. Grupparbete förekom i ringa utsträckning och var avsett att hjälpa agenterna. AD uttalade i sistnämnda hänseende, att det icke kunde »anses tillförlitligen styrkt att grupparbete förekommit i den utsträckning och under de tvångsmässiga former som förbundet påstått».

I två fall från denna tid prövade AD huruvida skogskörare var att anse som arbetstagare enligt 1938 års SemL. I *ADD 1942 nr 88* yrkades semesterlön för två huggare, som varit anställda en tid hos domänverket och därefter en tid använts som medhjälpare hos en skogskörare, som åtagit sig avverkning åt domänverket på villkor som fastställts i den s. k. norrlandsöverenskommelsen. Enligt denna hade skogskörare »att för åtagen avverkning anskaffa erforderligt antal huggare».

AD tog först ställning till frågan om köraren kunde anses vara arbetstagare. Norrlandsöverenskommelsen utgick enligt AD från den hävdvunna ordningen att köraren var självständig företagare och att huggarna var anställda hos köraren. Däri hade ingen ändring skett genom norrlandsöverenskommelsernas bestämmelser. Det åberopades särskilt att köraren »icke påtagit sig någon personlig arbetsskyldighet i förhållande till kontraktsgivaren, utan han är tydligen oförhindrad att på sitt ansvar låta andra personer utföra icke blott huggningsarbetet utan också körningen». Vad angick huggarna, fanns det visserligen bestämmelser i överenskommelsen, som kunde

tyda på att dessa stod i direkt rättsförhållande till domänverket, men på grund av närmare angivna omständigheter fann AD, »att innehållet i överenskommelserna icke giver stöd för antagande, att huggarna numera upphört att vara anställda hos köraren och i stället äro anställda hos kontraktsgivaren».

Domstolens arbetstagarrepresentanter var av skiljaktig mening och framhöll bl. a. beträffande köraren, att det visserligen saknades uttrycklig bestämmelse om personlig arbetsplikt men att detta saknade »betydelse, då köraren faktiskt själv deltager i arbetet och väl också måste anse sig förpliktad därtill». De påpekade särskilt att norrlandsöverenskommelsens detaljerade prissättning icke var väl förenlig med körarens ställning som självständig företagare.

I det samtidigt avgjorda målet *ADD 1942 nr 89* blev utgången den motsatta. Det gällde ett yrkande om semesterrätt för en lantbrukare (H) som utfört skogskörslor åt ett aktiebolag i Småland. Hans villkor reglerades i ett kollektivavtal, vari körare upptagits som jämställda med huggare samt med sågverks- och brädgårdsarbetare. Denna rubricering i själva avtalet av köraren som arbetare och därmed underkastad avtalets regler för arbetstagare, bl. a. om rätt för arbetsgivaren att leda och fördela arbetet, blev av stor betydelse för AD. Det måste visserligen enligt AD

ifrågasättas, huruvida icke denna parternas inställning lider inskränkning, i den mån en körare icke personligen fullgör sitt åtagande. Från detta spörsmål kan emellertid i målet bortses, eftersom däri är ostridigt, att H personligen fullgjort allt körningsarbete åt bolaget.

Om nu köraren var att anse som arbetstagare enligt kollektivavtalet, vilket icke innehöll något om semesterförmåner, måste enligt AD

hans rättsförhållande till bolaget på grund av hans körningsåtagande bedömas enhetligt utan hänsyn till att vissa av rättsförhållandet härflytande rättigheter och skyldigheter äro grundade på kollektivavtal och andra direkt på lag, och han måste följaktligen även i fråga om semester betraktas såsom arbetstagare.

Domstolens arbetsgivarrepresentanter reserverade sig med motiveringen, att »körare i allmänhet är att anse som självständig företagare och H icke såvitt visats utfäst sig att personligen utföra i målet ifrågakomna körslor».

Att parternas egen i avtalet uttryckta eller underförstådda uppfattning om rättsläget av AD tillmätts stor betydelse framgår också av *ADD 1944 nr 12*. Några åkare, som tillhörde kommunalarbetarförbundet, hade utfört körningsarbete med häst åt en kommun och gjorde anspråk på semesterförmåner. Kollektivavtalet mellan kommunen och förbundet upptog bl. a. timlön för »åkare, man och häst». Men i detta avtal hade undantag gjorts såvitt angick åkare från avtalets allmänna bestämmelser, bl. a. om semester. Detta ansåg AD snarast tyda på att parterna utgått från att åkarna icke skulle räknas som arbetstagare. Följaktligen måste frågan avgöras enligt allmänna

rättsgrundsatser. Därvid åberopade AD som stöd för att åkarna var att anse som självständiga företagare

att de — — — icke äro pliktiga att personligen utföra åt dem anförtrodda körslor utan kunna överlämna arbetets verkställande åt medhjälpare, som de hava att själva avlöna, *att* åkarna också i betydande utsträckning begagna sig härav, vilket för övrigt är nödvändigt i den mån vederbörande åkare har flera hästar samtidigt insatta i arbete för municipalsamhällets räkning, *samt att* åkarna äro oförhindrade att åtaga sig körning för andra uppdragsgivare än municipalsamhället samt också göra detta i stor omfattning.

Slutligen skall nämnas, att AD i domen *1939 nr 91* i anslutning till 1938 års SemL:s motiv uttalade, att den person bör »betraktas som arbetsgivare, vilken ingått arbetsavtalet med arbetstagaren».

Sin principinställning deklarerade AD klarast i domen *1947 nr 48*, som ehuru från tiden efter den här behandlade perioden kan sägas ge det slutgiltiga uttrycket för AD:s ståndpunkt under det tidigare skedet. AD uppställde där frågan, »huruvida en uppgörelse mellan en uppdragsgivare och en uppdragstagare, som enligt sitt allmänna innehåll utmärker rättsförhållandet såsom en entreprenad, förändrar karaktär därigenom att uppdragstagaren är i den situation, att han kan förutsättas komma att själv utföra det ifrågavarande arbetet helt eller delvis», och klargjorde sin ståndpunkt med ett exempel. Likalydande avtal om grustransporter måste behandlas lika, vare sig den som åtagit sig transporten är ett aktiebolag, en änka, en äldre godsägare, en hemmansägare eller en småbrukare. AD förklarade:

Rättigheter och förpliktelser äro enligt samtliga kontrakten fullständigt identiska. Att det vid kontraktens fullgörande visar sig, att hemmansägaren delvis och småbrukaren helt utfört det med åtagandet förenade kroppsarbetet, är en faktisk omständighet, som i fråga om det verkliga rättsliga läget saknar betydelse. På grund av en uppgörelse, som efter sitt innehåll är ett entreprenadavtal, kan entreprenören icke bli arbetstagare därför att han själv utför det erforderliga arbetet.

AD:s relativt utförliga motiveringar ger viss ledning beträffande domstolens principiella inställning i frågan om arbetstagarbegreppet. Det framgår, att AD fäst i det närmaste avgörande vikt vid avtalets innehåll. Det har klart deklarerats (särskilt i domarna 1938 nr 112 och 1947 nr 48 men också i 1943 nr 66), att de faktiska omständigheter under vilka arbetet utförts eller kunnat förväntas bli utfört, saknar betydelse vid bedömningen. Dock har stundom även faktiska omständigheter åberopats i domskälen. När detta såsom i ADD 1942 nr 89 och 1944 nr 12 skett för att ge ytterligare stöd åt en viss tolkning av avtalet är detta föga anmärkningsvärt. I övrigt har i vissa fall uttalats, att hänsyn måste tagas till hur avtalet tillämpats i det särskilda fallet (se t. ex. 1941 nr 82). Därvid torde domstolen ha ansett sig böra tillmäta de faktiska omständigheterna betydelse *gentemot avtalets innehåll* endast om detta givit en väsentligen felaktig bild av rättsförhållandet. I de tidigare målen angående bensindistributörer synes AD främst ha beaktat, »huruvida icke

arrendekontrakten voro att anse såsom skenavtal och föreståndarna alltså, oberoende av kontraktens innehåll, att anse såsom alltjämt 'anställda' hos firmorna» (AD:s analys av tidigare domar i 1933 nr 71). Även om skenavtalssynpunkten senare kommit mera i bakgrunden, blir det hos AD vid denna tid aldrig fråga om en sammanvägning av samtliga — även rent faktiska — omständigheter. Av uttalanden att döma torde den faktiska gestaltningen av förhållandet mellan parterna ha tillmätts betydelse främst när *huvudmannen* i arbetsförhållandet utnyttjat sin ställning på ett sätt som väsentligt stred mot den arbetspresterande partens ställning enligt avtalet som självständig företagare. I sådant fall skulle trots avtalets innehåll ett arbetstagarförhållande kunna anses vara för handen (se i ADD 1938 nr 112, s. 696 f., uttalandet om de »fall, där distributör fått sig förelagt att uttaga 'semester' å tid, som av vederbörande bolag bestämts», och i ADD 1941 nr 119 resonemanget om grupparbetets betydelse). Däremot tillmättes som nämnts ingen betydelse, hur i ett sådant fall den *arbetspresterande parten* faktiskt utnyttjat sina befogenheter. Möjligen kunde vice versa, när avtalsinnehållet visade ett arbetstagarförhållande, ett uppdragsförhållande likväl anses vara för handen när den arbetspresterande parten icke personligen fullgjort sitt åtagande (se uttalande i ADD 1942 nr 89).

Nära sammanhängande med dessa principer för bedömningen är AD:s fasthållande, från och med domen 1938 nr 112, vid personlig arbetsskyldighet som ett oavvisligt krav — men givetvis ej ensamt tillräckligt skäl — för att ett arbetstagarförhållande skall anses föreligga. Dylik skyldighet torde ha presumerats föreligga, om parterna rubricerat rättsförhållandet som ett arbetstagarförhållande (1942 nr 89), men måste tydligen visas ha förelegat i det särskilda fallet, när avtalet typiskt sett givit den arbetspresterande parten en relativt självständig ställning, såsom konsignations- och fasträkningskontrakten i 1938 nr 112 och avverkningskontrakten i 1942 nr 88. Personlig arbetsskyldighet innefattade dock icke ett krav på att den som åtagit sig arbetet skulle utföra allt själv. AD godtog som arbetstagarförhållanden mellanmansfall, i vilka mellanmannen deltog i det manuella arbetet och i övrigt var att anse som bas för ett ackordslag (såsom i 1941 nr 90 och 1944 nr 59).

Någon principiell skillnad på arbetstagarbegreppet vid tillämpning av olika lagar, KAL, FFL och SemL, synes AD icke ha gjort. I målet 1938 nr 112 uttalade AD tvärtom, att arbetstagarbegreppet måste anses vara enhetligt, och konstaterandet i domen 1947 nr 48 av att två skilda arbetstagarbegrepp utformats betydde icke något avsteg från denna princip i AD:s egen praxis.

En viktig konsekvens av AD:s gränsdragning var att vissa grupper, symaskinsagenter, bensindistributörer, skogskörare ävensom vissa smååkare, vilkas organisationer slutit kollektivavtal eller åtminstone av socialstyrelsen godtagits som organisationer av arbetstagare enligt FFL och lagen om med-

ling i arbetstvister, kom att stå utanför arbetsfredslagstiftningens tillämpningsområde. Ej heller kunde de göra anspråk på semester enligt semesterlagen. Socialstyrelsen hade enligt egen utsago i sin år 1944 avlämnade utredning »i tveksamma fall vid såväl anmälan till registrering som ansökan om opartisk ordförande ansett sig böra hellre godtaga anmälningen eller ansökningen och därmed möjliggöra frågans bedömande av arbetsdomstolen än att genom ett avslag förhindra sådant bedömande». Sedan AD fastställt, att vederbörande organisationer icke representerade arbetstagare eller i vart fall ifrågavarande grupper av medlemmar icke var att anse som arbetstagare, hade socialstyrelsen i sin praxis rättat sig därefter.

Det var bl. a. dessa grupper som genom ändringarna i arbetsfredslagstiftningen 1945 under beteckningen beroende uppdragstagare kom att omfattas av denna lagstiftning. Därigenom tillförsäkrades de förhandlingsrätt, och kollektivavtal rörande dessa grupper fick giltighet och verkan enligt KAL.

HD:s praxis 1920—1945

Redan tidigt gav HD vid tillämpningen av HB 17: 4 ganska vida gränser åt begreppet arbetare. Några rättsfall från början av 1920-talet, *NJA 1923 s. 175, 1924 s. 54* och *274,* belyser detta. De gällde lantbrukare, vilka såsom skogskörare på ackord åtagit sig timmerutdrivning (avverkning och körning) i Norrland och Värmland. Gentemot kraven på förmånsrätt för innestående likvider invändes, att arbetet utförts på entreprenad. Bl. a. skulle enligt avtalet skogskörarna anskaffa erforderlig arbetskraft och själva hålla dragare och redskap. Betalning erlades per kubikfot hugget och transporterat virke. Skulle arbetet icke bli utfört inom avtalad tid, kunde virkesägaren låta utföra det på körarens bekostnad. Det var tydligen fråga om avtal av den typ från tiden före norrlandsöverenskommelserna, som AD i domen 1942 nr 88 betecknade som entreprenadavtal. Det upplystes, att arbetet i viss utsträckning fullgjorts med hjälp av husfolk och möjligen i vissa fall särskild lejd arbetskraft. De bevakade likviderna uppgick i allmänhet till mellan 1.300 och 3.500 kr.

I samtliga fall bedömdes skogskörarna som sådana arbetare som avses i HB 17:4. Skiljaktiga meningar, enligt vilka skogsköraren med hänsyn till innehållet i avtalet icke kunde anses ha haft sådan anställning hos virkesägaren, att han kunde betraktas såsom arbetare i den mening som avses i HB 17:4, förekom dock i samtliga dessa fall.

Motiveringarna i dessa HD-avgöranden är föga upplysande. I fallet 1923 s. 175 förklarades de bevakande fyra hemmansägarna berättigade att tillgodonjuta förmånsrätt enligt HB 17:4 för vissa belopp. I fallet 1924 s. 274 angavs, att skogsköraren »personligen tillika med sitt husfolk och med hjälp av egna dragare utfört ifrågavarande arbete» (N Rev:s av HD godtagna for-

mulering). I fallet 1924 s. 54 slutligen förklarades den bevakade fordringen, vilken ostridigt avsåge ersättning för ifrågavarande arbete, vara »av beskaffenhet att böra utgå med förmånsrätt enligt 17 kap. 4 § handelsbalken» (RR:ns av överinstanserna godtagna motivering).

Det är att märka att HD godtagit skogskörare som arbetstagare i dessa fall, ehuru det varit fråga om åtaganden att utföra visst bestämt arbete (arbetsbeting). Den relativt vida gränsdragningen har visst stöd i — eller strider i vart fall icke mot — motiven till 1891 års lagändring i HB 17:4, enligt vilka även »arbetare, vilka på grund av ett mer tillfälligt arbetsavtal förrättat arbete åt gäldenären», skulle få förmånsrätt för lön såsom »annan arbetare» i likhet med tidigare endast fast anställda. Möjligen har HD också sökt stöd i den rättstillämpning, som utvecklats kring 1901 års olycksfallsersättningslag. Plenimålet 1911 s. 375 anmärkes under rubriken till fallet 1923 s. 175.

Det förekommer i dessa rättsfall ingenting om personlig arbetsskyldighet. Tydligt är dock att åtagandena icke hade någon större omfattning och att åtminstone i de flesta fall medhjälpare användes i relativt ringa utsträckning.

I två andra fall från 1920-talet, vilka likaledes gällde ersättning för ett bestämt arbetsåtagande men av betydligt större omfattning, kom HD till motsatt resultat i denna fråga. I *NJA 1924 s. 432* bevakade O en fordran å betalning för kolningsarbete å närmare 50.000 kr., varför medhjälpare uppenbarligen använts i stor utsträckning. O påstod sig ha utfört arbetet personligen med hjälp av egna dragare och med biträde av husfolk mot vederlag som nära anslöt sig till gängse skogsarbetarlöner. Med hänsyn till vad i målet blivit upplyst angående ifrågavarande arbeten kunde emellertid enligt HD den ersättning, som därför tillkom O, icke betraktas såsom sådan arbetslön som avses i HB 17:4. I det andra fallet, *NJA 1929 s. 634,* hade S i uppgiven egenskap av förman för ett arbetslag (utom S sju personer) utfört gipsrörningsarbete på en byggnad mot visst pris per kvadratmeter, vari ingick även materialet, och yrkade förmånsrätt för arbetslagets resterande fordran på ersättning. Samtliga instanser ogillade yrkandet, varvid särskilt anmärktes, att S åtagit sig att bestå erforderligt material.

Såvitt angår handelsresande förekom fall rörande tillämpning dels av HB 17:4, dels av 86 § kommissionslagen angående uppsägningstid. Icke anställd handelsresande betecknas ofta som provisionsresande, ehuru det förutsättes i kommissionslagen (§ 86 sista st.) och dess motiv, att även anställd handelsresande kan uppbära ersättning uteslutande i form av provision. I *NJA 1930 s. 338* gällde tvisten en handelsresandes yrkande om förmånsrätt för en fordran å provision i huvudmannens konkurs. Han hade haft sin huvudsakliga inkomst som resande för ett annat företag. Det invändes att handelsresanden icke kunde anses vara »betjänt». I det skriftliga avtalet angavs han vara anställd som provisionsresande. HD ogillade yrkandet, enär handels-

resanden »med hänsyn till såväl berörda handlings innehåll som övriga i målet upplysta förhållanden icke kan anses hava varit på sådant sätt anställd i bolagets tjänst, att han är berättigad att åtnjuta förmånsrätt». *NJA 1943 s. 264* gällde tillämpning av 86 § kommissionslagen å en handelsresande C med enbart provision. C var ensamförsäljare av ett handelsbolags tillverkningar. Han hade samtidigt, ehuru i mindre omfattning, bedrivit försäljningsverksamhet för andra firmors räkning. Det invändes från handelsbolagets sida, att han aldrig tjänstgjort på bolagets kontor och fritt organiserat sin verksamhet. HD ansåg att »varken innehållet i — — avtalet eller vad i övrigt förekommit giver vid handen att C var anställd i handelsbolagets tjänst». Ett justitieråd var av motsatt uppfattning i denna fråga.

Såsom förut nämnts ansågs i *NJA 1928 s. 162* vissa skådespelare, regissörer, musiker samt kör- och balettpersonal hos ett teaterbolag böra åtnjuta förmånsrätt enligt HB 17:4 i bolagets konkurs. De hade enligt skriftliga kontrakt haft fast engagemang under en säsong och var förbjudna att utan teaterdirektörens tillstånd medverka vid andra än bolagets föreställningar eller ens lämna Stockholm.

Vad angår begreppet arbetstagare i 1938 års SemL finns endast ett refererat avgörande från HD, *NJA 1942 s. 122*. Fallet gällde en kapellmästare W, enligt avtalet anställd av ett hotellföretag med ett kapell bestående av, förutom W själv, fyra fullt kvalificerade musiker, vilka skulle godkännas av hotellföretaget. Samtliga fem kapellmedlemmar krävde i målet semesterersättning. Enligt avtalsbestämmelserna tillförsäkrades kapellet visst gage per dag jämte fri mat och viss ersättning vid sjukdom. Tjänstgöringstiden skulle vara 40 timmar i veckan att uttagas enligt hotellföretagets gottfinnande. Musikerna hade ej rätt att utan skriftlig tillåtelse av hotellföretaget medverka vid andra musikaliska tillställningar. Efter att ha anfört dessa bestämmelser fortsatte RR, vars utslag fastställdes av HD:

> Enligt kontrakten skulle — såsom ovan anförts — W själv utföra musik i kapellet samt ägde icke utan hotellföretagets tillåtelse medverka vid andra musikaliska tillställningar. Med hänsyn härtill och till övriga i målet upplysta omständigheter har W icke varit att anse såsom självständig företagare i förhållande till hotellföretaget utan måste anses hava varit anställd i hotellföretagets tjänst med särskilt uppdrag att för hotellföretagets räkning anställa medlemmar av kapellet, leda detsamma, utbetala avlöningar till de särskilda kapellmedlemmarna samt i övrigt handhava kapellets angelägenheter.

W kunde därför icke anses ha varit de övriga medlemmarnas arbetsgivare, »utan dessa måste anses med W hava varit anställda i hotellföretagets tjänst».

HovR:n och ett justitieråd ansåg däremot W vara självständig företagare. De fyra kapellmedlemmarna hade anställts av honom och hade följaktligen icke varit arbetstagare i hotellföretagets tjänst.

HD:s praxis under denna tid ger ingen klar bild av arbetstagarbegreppet eller av principerna för bedömningen. Vissa hållpunkter kan dock möjligen framläsas ur de knapphändiga motiveringarna. HD torde icke ha fäst lika stor vikt vid avtalets innehåll som AD utan hänvisat till övriga omständigheter såsom möjligen likvärdiga faktorer. I fallet 1924 s. 274 framhålles sålunda rent faktiska omständigheter vid arbetets utförande, medan minoriteten fäst avgörande vikt vid avtalets innehåll. Det allmänna intrycket är att HD varit mindre snäv men också mindre preciserad i sin ståndpunkt än AD och att en tendens att ta hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter gör sig gällande.

Lagstiftningen år 1945

År 1945 genomfördes två lagstiftningsåtgärder, som blev av stor betydelse för arbetstagarbegreppets utveckling, dels tilläggen i arbetsfredslagstiftningen, varigenom de s. k. beroende uppdragstagarna jämställdes med arbetstagare, dels 1945 års semesterlag, vid vars tillkomst viktiga uttalanden gjordes om arbetstagarbegreppet.

Lagstiftningen om beroende uppdragstagare måste ses mot bakgrunden av AD:s relativt snäva gränsdragning. Det strikt civilrättsliga arbetstagarbegreppet med tonvikt på personlig arbetsskyldighet hade från arbetsfredslagstiftningen tillämpningsområde utestängt vissa mellangrupper av förvärvsarbetande som med hänsyn till de förhållanden varunder arbetet utfördes var mera jämförliga med klara arbetstagare än med klara självständiga företagare. I socialstyrelsens utredning angavs, efter vilka principer man skulle avgränsa dessa beroende uppdragstagare. Hänsyn skulle icke tagas

> blott till något visst moment i avtalet eller någon viss faktiskt föreliggande omständighet, som på förhand angivits. Avgörande synes i stället böra vara den helhetsbild, som erhålles av samtliga föreliggande omständigheter. Under sådana förhållanden kan gränsdragningen endast göras på grundval av en skälighetsprövning. — — — Hänsyn bör — — — tagas icke blott till avtalets rättsliga innehåll utan även till det sätt, varpå detsamma tillämpas, och till de faktiska omständigheter, under vilka arbetet utföres. Vederbörandes sociala och ekonomiska ställning bör också spela en viss roll. Det synes vidare böra tillmätas betydelse, om uppdragstagarna själva betrakta sig som likställda med arbetstagare och givit denna sin uppfattning till känna genom anslutning till en efter fackliga principer uppbyggd organisation (s. 24 ff.).

Utgångspunkten för detta uttalande var AD:s gränsdragningsmetod. »Den allmänna civilrättsliga uppfattningen torde säkrast komma till synes i arbetsdomstolens praxis», yttrade socialstyrelsen (s. 16). Det var gentemot AD:s gränsdragning som skillnaden måste markeras. Däremot saknade, såsom redan framhållits, HD:s praxis ännu vid denna tid i viss mån pregnans.

Socialstyrelsens beskrivning av metoden för klassificering av beroende uppdragstagare får anses ha blivit godtagen vid lagstiftningens genomfö-

rande. Nämnas kan, att denna gränsdragningsfråga aldrig prövats i något refererat rättsfall.

1942 års semesterkommitté diskuterade, i anslutning till socialstyrelsens synpunkter, en utvidgning av SemL:s tillämpningsområde till de s. k. beroende uppdragstagarna, »den personkrets, beträffande vilken tvekan kan råda om den skall hänföras till den ena eller den andra kategorien» (SOU 1944:59 s. 54). Kommittén förordade ingen utvidgning i lagtexten: SemL skulle liksom dittills avse »den som är arbetstagare enligt allmänna civilrättsliga regler», men samtidigt tog kommittén tydligt avstånd från den gränsdragningsmetod som representeras av majoritetslinjen i AD:s dittillsvarande praxis. Kommittén ville »understryka vikten av att prövningen av frågan, huruvida någon är att anse såsom arbetstagare, sker med hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter och att alltför stor betydelse ej tillerkännes något visst eller vissa avtalsmoment» (s. 56).

Dessa uttalanden underströks ytterligare i det fortsatta lagstiftningsarbetet, som ledde till 1945 års SemL. HD har i följande uttalande i rättsfallet *NJA 1949 s. 768* anslutit sig till samma principer:

> Frågan huruvida någon i lagens mening är arbetstagare hos annan eller icke är att bedöma efter vad dem emellan kan anses avtalat, varvid man icke kan inskränka sig till något visst avtalsvillkor såsom ensamt avgörande utan har att beakta alla i samband med avtalet och anställningen förekommande omständigheter. Härvid kan de avtalsslutandes ekonomiska eller sociala ställning vara ägnad att belysa, huru avtalet bör uppfattas. Att förhållandena i varje särskilt fall bliva avgörande hindrar icke att, om avtalet är av en mera allmänt förekommande typ, ledning kan hämtas från den uppfattning om rättsläget som eljest mera allmänt gjort sig gällande.

Det är en påfallande överensstämmelse mellan den metod för bedömningen, som socialstyrelsen förordade beträffande beroende uppdragstagare, och den metod som sålunda accepterats såvitt angår SemL:s arbetstagarbegrepp. Det är svårt att inse, vari skillnaden skall ligga annat än möjligen att något vidare gränser skulle ges begreppet beroende uppdragstagare och att HD mera trycker på avtalstolkningen, ty hänsyn skall vid bedömningen tagas till samma slags faktorer. Likväl upprätthölls mer eller mindre starkt åtminstone skenet av en principiell skillnad, särskilt när yrkandena om utvidgning av semesterrätten till beroende uppdragstagare skulle tillbakavisas. Att socialstyrelsen för sin del kunde peka på en väsentlig skillnad är naturligt med hänsyn till att styrelsen utgick från AD:s snäva arbetstagarbegrepp. Semesterkommittén var på denna punkt vagare. Den avvisade främst med hänsyn till faran för en oenhetlig rättstillämpning en legal utvidgning av semesterrätten till beroende uppdragstagare men verkade som nämnts i stället för en utvidgning av arbetstagarbegreppet i jämförelse med AD:s praxis. Andra lagutskottet uttalade sig avvaktande om kommitténs synpunkter i utlåtandet angående arbetsfredslagstiftningen (nr 27) och anslöt sig till dem

helt i utlåtandet angående ny semesterlag (nr 59), under det att vederbörande föredragande statsråd (Möller respektive Erlander), samtidigt som de i stort sett instämde i semesterkommitténs yttrande angående arbetstagarbegreppet, i anledning av ett lagrådsuttalande framhävde, att »på privaträttens områden angelägenheten av klarhet och stabilitet kraftigt talade emot en analog tillämpning av de principer som nu förordats beträffande arbetsfredslagstiftningen». Dock framhölls också, att »på sådana gränsområden mellan den offentliga och privata rätten, som representerades av exempelvis semesterlagen, kunde bedömandet i det särskilda fallet givetvis komma att influeras av föreliggande omständigheter av social natur».[1]

Uttalandena präglas av vissa farhågor för att åtminstone i dåvarande läge gå lika långt på SemL:s som arbetsfredslagstiftningens område, vilket är fullt naturligt med hänsyn till osäkerheten om vad begreppet beroende uppdragstagare skulle komma att omfatta, men samtidigt gavs starka incitament till en uttänjning och utformning av arbetstagarbegreppet, som i princip strängt taget icke avvek från vad som förordats beträffande begreppet beroende uppdragstagare.

För AD kom arbetstagarbegreppet genom 1945 års lagstiftning om beroende uppdragstagare att i stort sett förlora sin aktualitet, och begreppet beroende uppdragstagare har veterligen icke föranlett några tvister vid AD. I stället har HD kommit att inta en ledande ställning vid utformningen av arbetstagarbegreppet. Såvitt angår SemL:s tillämpning på ifrågavarande svårbedömbara mellangrupper torde den rikligare förekomsten av rättsfall delvis sammanhänga med slopandet i 1945 års SemL av kravet på 180 dagars fortlöpande anställning för semesterrätt. Till den praxis som utbildats vid tillämpningen av SemL har sedermera hänvisats vid genomförandet av lagstiftningen om sjuk- och yrkesskadeförsäkring samt försäkring för allmän tilläggspension.

Rättstillämpningen vid de allmänna domstolarna efter 1945

HD:s viktiga principuttalande i rättsfallet NJA 1949 s. 768 har redan anförts. Dess innebörd torde vara, att det visserligen är fråga om att tolka innehållet i ett avtal men att därvid avseende skall fästas icke blott vid vad som överenskommits utan även vid parternas »ekonomiska eller sociala ställning» och i samband med anställningen förekommande omständigheter, varmed torde avses hur förhållandet mellan parterna faktiskt gestaltar sig. Ytterligare kan vid allmänt förekommande avtalstyper en mera allmän uppfattning om rättsläget bli vägledande. En vidsträckt räjong av fakta skall sålunda tillmätas betydelse vid avgörandet. Detta skall framkomma genom en helhetsbedömning med ledning av samtliga föreliggande omständigheter,

[1] Cit. efter prop. 1945 nr 273 s. 71.

där i gränsfall vad som överväger blir avgörande. Avtalets mera omedelbara innehåll får icke samma nästan avgörande betydelse som för AD i dess tidigare praxis, vilken torde ha erbjudit möjligheter att undgå arbetslagstiftningens tvingande förpliktelser.

Uttalandet, som ansluter till semesterkommitténs rekommendationer, innebär i och för sig knappast någon ny giv för HD utan är väl förenligt med dess tidigare praxis. Det viktiga är att HD nu öppet redovisade en bedömningsmetod och därmed gav rättstillämpningen mera ledning.

Bland rättsfallen skall särskilt uppmärksammas sådana HD-fall som avser de mellangrupper som brukar hänföras till beroende uppdragstagare, nämligen dels rättsfall angående skogskörslor och annat transportarbete, dels rättsfall angående handelsresande och andra merkantila mellanhänder. Även några andra rättsfall skall beröras. Hovrättspraxis behandlas endast undantagsvis.

Skogskörslor och annat transportarbete

Såsom framgår av redogörelsen för förarbetena till olika lagar har gruppen skogskörare tilldragit sig särskild uppmärksamhet. I ett flertal lagstiftningsärenden har uttalats, att de vilkas villkor regleras av ramavtalet för skogsbruket eller som arbetar under liknande förhållanden (intill senaste tid hästkörare) skall betraktas som arbetstagare.

NJA 1949 s. 768, varur HD:s principuttalande redan anförts, gällde frågan »huruvida semesterrätt tillkom ägare av mindre jordbruksfastighet, som genom avtal med sågverksbolag åtagit sig att från vissa bestämda skogslotter framköra där avverkat virke mot ersättning efter kubikmassa». HD kom till resultatet, att avtalen var »i övervägande grad av sådan innebörd som icke låter förena sig med ett arbetstagareförhållande», och ogillade sålunda yrkandet om semesterförmåner. De av HD åberopade omständigheterna var följande:

> Hult och medparter äro självständiga jordbrukare. Ehuru de tidigare i stor utsträckning utfört skogskörningar åt bolaget, hava de i icke obetydlig omfattning förfogat över sin arbetskraft genom avtal med andra än bolaget. Deras nu ifrågavarande åtaganden gentemot bolaget inneburo att från vissa bestämda skogslotter framköra där avverkat virke. Det var avsett, att de därvid skulle nyttja egna hästar och redskap. Hult och medparter ägde på sitt ansvar anlita medhjälpare för arbetet i stället för att själva utföra detsamma i dess helhet. De skulle i arbetet icke vara underkastade särskild övervakning från bolagets sida och skulle kunna själva bestämma över arbetstiden samt utföra de sysslor som funnes nödiga för deras egna jordbruk. Ersättning skulle väl beräknas efter framkörd kubikmassa; men så skulle, såsom anmärkts, säkerligen hava förfarits, även om t. ex. ett åkeri utfört körningarna.

HD påpekade vidare, att skogskörare visserligen enligt vissa kollektivavtal (ramavtalen) betraktats som arbetstagare, »men detta kan hava berott, för-

utom på förhandlingsläget, därpå att dessa skogskörare i åtskilliga hänseenden hava andra arbetsförhållanden än Hult och medparter». Någon ledning fann sålunda icke HD i den allmänna uppfattningen på arbetsmarknaden.

Ett justitieråd ansåg däremot ifrågavarande skogskörare vara att anse som arbetstagare med hänsyn till

att bolaget såsom innehavare av olika avverkningsrättigheter i egen regi bedrivit avverkningarna och för virkets utdrivande träffat muntliga avtal med bl. a. Hult och medparter av innehåll att dessa, envar beträffande visst eller vissa bestämda skogsskiften, skulle till såg framköra det avverkade virket mot viss ersättning för framkörd kubikmassa, *att* vid dessa avtal å ömse sidor förutsatts, att ackordstagarna skulle personligen utföra körningarna, *samt att* de år 1946 utförda körningarna, såvitt nu är i fråga, utförts av dessa.

Det väckte stort uppseende att HD i detta rättsfall icke betraktat skogskörare som arbetstagare. Emellertid innebar icke rättsfallet, att alla skogskörare föll utanför SemL:s tillämpningsområde. Utgången skulle ju bero på förhållandena i varje särskilt fall. HD har såsom påpekats uttryckligen förklarat, att förhållandena i fallet icke visats överensstämma med ramavtalets, men å andra sidan ansåg sig HD icke heller vara bunden av ramavtalets klassificering, vilken kunde bero »på förhandlingsläget».

HD:s strävan att nå ett avgörande på grundval av samtliga föreliggande omständigheter är tydlig. Å andra sidan kan ifrågasättas, om icke HD övervärderat betydelsen av vissa faktorer, vilka sammanhänger med ifrågavarande arbetes natur. Minoritetsmeningen synes ha tagit större hänsyn till de faktiska omständigheter under vilka arbetet utfördes.

Ett annat fall, *NJA 1948 s. 381*, visar att en lantbrukare, i detta fall arrendator av en mindre jordbruksfastighet, som utfört körslor med egen häst och vagn, kunde med avseende å dessa arbeten anses som arbetstagare enligt SemL. Förhållandena i detta fall var dock tämligen annorlunda. Körslorna utfördes åt jordägaren, ett fabriksbolag. De omständigheter, som åberopades i underrättens av alla instanser fastställda dom, var i huvudsak att arrendatorn enligt ett tidigare kontrakt var »skyldig att för bolaget utföra det arbete och de körslor vartill han budades», enligt ett senare kontrakt hade att »i första hand — — — ombesörja körning för bolagets räkning», minst 200 kördagsverken årligen, att arrendeupplåtelsen enligt sitt innehåll åsyftat »att tillförsäkra bolaget stadigvarande arbetskraft för körslor», samt att han faktiskt varit fullt sysselsatt med körslor för bolaget jämte skötseln av arrendebostället, i det han själv utfört nästan samtliga körslor (en son hade utfört de återstående). Därjämte hade bolaget rätt att övervaka arbetets anordnande. Särskilt märkes, att det i detta fall till skillnad från det föregående var fråga om efter hand ålagda arbetsuppgifter. Betydelsefull är också den starka anknytningen till och beroendet av bolaget. Det torde i detta

fall icke ha gällt skogskörslor, men ingenting antyder att HD (utom minoriteter i senare rättsfall) sett annorlunda på sådana än på annat liknande arbete.

NJA 1955 s. 345 gällde tillämpningen av HB 17:4 på en skogskörare. E ägde ett hemman om c:a 2 tld åker och 27 tld skog och ängsmark, vars taxeringsvärde år 1952 utgjorde 10.800 kr. Han var för sin försörjning beroende av skogskörslor. I ett bolags konkurs bevakade han med yrkande om förmånsrätt såsom »annan arbetare» en fordran å c:a 10.000 kr. för körning av virke åt bolaget. Om arbetet hade endast träffats muntlig överenskommelse om att E, som även under tidigare år utfört dylikt arbete åt samma bolag, skulle köra virke för dettas räkning »under drivningssäsongen». Sedan hade efter hand bestämts från vilka skogsskiften timmer skulle köras. Arbetet hade huvudsakligen utförts av E ensam med egna dragare och redskap. Bolagets verkställande direktör gav vissa direktiv under arbetets gång, men arbetstiden bestämde E själv inom ramen för avtalet. Under samma säsong hade han arbetat även åt ett annat företag, varvid han förtjänat c:a 2.800 kr. Bolaget hade olycksfallsförsäkrat E såsom arbetare och under tidigare år till honom utbetalat semesterersättning.

HR:n, vars beslut enhälligt fastställdes av HD, fann E »vara att hänföra till sådan annan arbetare som omförmäles i 17 kap. 4 § HB» med följande motivering:

> Genom vad sålunda upptagits finner HR:n utrett, att E — om än med biträde av annan under kortare tid — personligen med hjälp av egna dragare och redskap utfört körningen. Då hans jordbruksfastighet icke kan bereda full försörjning, måste han ha inkomster även från annat håll. Under ifrågavarande tid, hösten 1951—våren 1952, har han huvudsakligen utfört arbete åt bolaget Grana, som har givit direktiv och närmare bestämt från vilka skogsskiften körning skulle utföras.

HovR:n kom till motsatt slut under åberopande av att E »förfogat över sin arbetskraft genom avtal även med andra», att åtagandena innefattade avgränsade arbetsuppgifter (vissa skogslotter), att E »själv skulle hålla häst och redskap», att han »var oförhindrad att på eget ansvar anlita medhjälpare» och »i viss omfattning begagnat sig av denna rätt», att han »icke var underkastad särskild övervakning från bolagets sida» och själv ägde bestämma sin arbetstid, vilken befogenhet han utnyttjat för körslor under samma drivningssäsong för annat företags räkning. Med hänsyn härtill ansågs avtalet med bolaget vara »i övervägande grad av sådan innebörd som icke låter förena sig med ett arbetstagareförhållande». Att bolaget olycksfallsförsäkrat E och utgett semesterersättning kunde »med hänsyn till utredningen i övrigt icke föranleda till annat bedömande av avtalen».

HovR:ns motivering ansluter sig nära till HD:s i 1949 års semesterfall. HR:n och HD synes däremot snarare fullfölja praxis från de tidigare fallen från 1920-talet rörande tillämpning av HB 17:4 (se ovan s. 62 f.). Om detta

innebär, att HD avsett en snävare tillämpning av SemL än av HB 17:4 är dock osäkert. Då hänsyn skall tagas till en mängd olika faktorer, som ständigt varierar, blir rättsfallens prejudikatvärde tämligen obestämt.

En av HD:s ledamöter gav i ett särskilt yttrande uttryck för sin egen syn på denna fråga. Han pekade bl. a. på att utvecklingen främst genom kollektivavtalens utformning efter 1949 års semesterlagsfall lett till att skogskörare på arbetsmarknaden uppfattades som arbetstagare. Vidare pekade han på det civilrättsliga arbetstagarbegreppets utveckling i mera social riktning och på uttalanden i lagförarbeten om att skogskörare bör behandlas som arbetstagare. »Utvecklingen kan sägas gå i riktning mot ett enhetligt arbetstagarbegrepp, som i princip är civilrättsligt bestämt men inbegriper skogskörare.» Med hänsyn till dessa omständigheter ansåg denne ledamot »tillräcklig anledning icke föreligga att nu frångå den rättstillämpning som genom HD:s omförmälda domar av år 1923 och 1924 fastslagits med avseende å den särskilda kategori yrkesutövare som skogskörarna utgöra».

Yttrandet synes utgå från att skogskörarna i princip icke är arbetstagare men likväl skall behandlas som sådana och sålunda skall ges en särställning. Detta skulle betyda, att rättsfallen från 1920-talet i själva verket givit uttrycket »arbetare» en alltför vid innebörd. Det är knappast att förmoda, att denna mening är representativ för HD. Det torde finnas tillräckliga skäl att anse skogskörare av den typ rättsfallet avser som arbetstagare i civilrättslig mening.

Situationen med dessa två åtminstone till synes motstridiga avgöranden har medfört osäkerhet om huruvida HD i ett nytt semesterlagsfall — eventuellt med hänsyn till utvecklingen under mellantiden — skall följa 1955 års fall eller om meningen är att vara restriktivare vid tillämpning av SemL. Ett sådant rättsfall är *NJA 1957 s. 199*, som dock icke bringat klarhet i frågan. HD kunde nämligen där anföra särskilda skäl — utan motsvarighet i fallen 1949 och 1955 — för att räkna denne skogskörare som arbetstagare. Hans åtagande gentemot virkesägaren, ett bolag, gick icke ut på att åstadkomma ett bestämt arbetsresultat, och avsikten med avtalet var till stor del att bereda köraren (S), som tidigare arbetat vid bolagets såg, arbete även i fortsättningen. HD anförde:

> Den omständigheten att S, när han slutade sitt arbete vid sågen och övergick till att för bolagets räkning utföra skogskörslor, hade att hålla sig med egen häst och egna redskap behöver icke nödvändigtvis innebära, att S blivit att betrakta såsom självständig företagare.
>
> Vad S åtagit sig synes icke hava varit att åstadkomma ett bestämt arbetsresultat, exempelvis att inom föreskriven tid hava framkört allt virke från viss avverkningsplats till upplagsplats vid bilväg; snarare tyda omständigheterna på att han icke åtagit sig annat än att tills vidare fortlöpande köra timmer från avverkningsplatsen till bilvägen. Visserligen har han haft avsevärd frihet att själv ordna arbetet, men detta kan förklaras redan av att sättet för vederlagets bestämmande, nämligen efter

mängden av framkört virke, för bolaget gjorde det obehövligt att utöva tillsyn över arbetets bedrivande.

Väl kan det för bolaget hava varit utan betydelse, om dessa skogskörslor utfördes av S personligen eller av annan i hans ställe, och det skulle följaktligen kunna antagas, att det stått S fritt att, om han så önskade, låta utföra arbetet genom annan person. Att fästa avgörande vikt vid detta förhållande synes dock så mycket mindre påkallat som ett väsentligt skäl för avtalets ingående uppenbarligen varit att S även i fortsättningen skulle beredas arbete.

S erhöll under den ifrågavarande tiden sin försörjning så gott som uteslutande genom de för bolaget utförda skogskörslorna, vilka togo hela hans normala arbetstid i anspråk.

Vid dessa förhållanden finner KM övervägande skäl föreligga att anse S som sådan arbetstagare hos bolaget som i enlighet med semesterlagens bestämmelser var berättigad till semesterersättning.

Två av HD:s ledamöter anförde en särskild motivering för samma domslut. Där ställdes rättsfallet i direkt relation till de två föregående skogskörarfallen. Visserligen fanns enligt denna mening här i jämförelse med 1949 års fall vissa särskilda skäl att räkna S som arbetstagare, främst att han under ifrågavarande tid »ställt praktiskt taget hela sin arbetskraft till bolagets förfogande», men omständigheterna i målet utgjorde icke »tillräcklig grund för uppfattningen, att S i enlighet med avtalet blivit arbetstagare i angivna bemärkelse». Icke desto mindre, med hänsyn till att HD i 1955 års fall, som var väl jämförligt med 1949 års fall, behandlat en skogskörare som arbetstagare och till önskvärdheten av att HB 17:4 och SemL i förevarande hänseende tolkades överensstämmande, fann de

att S i sin egenskap av skogskörare — oberoende av om motsvarande regel bör gälla för andra som, utan att anställningsförhållande föreligger, på grund av sin beroende ställning skola hänföras till arbetstagare vid tillämpningen av lagen om förenings- och förhandlingsrätt — var arbetstagare i semesterlagens mening och alltså berättigad till semesterersättning.

Enligt denna mening är sålunda skogskörare av ifrågavarande typ icke egentligen arbetstagare men behandlas som sådan. Denna åsikt synes överensstämma med den som anfördes i ett särskilt yttrande i 1955 års fall. Såtillvida ger denna motivering mera ledning än majoritetens att den för skogskörarnas särskilda del ger vissa garantier för att de i framtiden skall behandlas som arbetstagare. Å andra sidan torde den ge uttryck för en snävare principiell inställning i fråga om arbetstagarbegreppet, vilket skulle kunna få betydelse vid bedömningen av andra grupper som betecknas som beroende uppdragstagare.

Majoritetens mening ger föga ledning, då avgörande vikt torde ha fästs vid de särskilda omständigheterna i detta fall. Möjligt är dock att avgörandet betecknar en försiktig uppmjukning av ståndpunkten från 1949.

I fallet *SvJT 1960 rf s. 3* förklarade HovR:n för övre Norrland en person

H, som med en honom tillhörig traktor utfört planerings- och schaktningsarbeten åt innehavaren av ett vägbyggnadsföretag G, icke kunna anses som arbetstagare vid tillämpningen av HB 17: 4. HovR:n tog särskild hänsyn till att H:s personliga arbetsinsats ekonomiskt bedömdes »representera ett vida mindre värde än hans maskinella utrustning». Underrätten hade kommit till motsatt resultat med hänsyn bl. a. till att H själv utfört och åtagit sig att utföra arbeten, vilka beräknades pågå flera år, »på av G anvisade platser under samma arbetstid som övriga anställda mot en timlön av 28 kr.» samt hade »att ställa sig arbetsledningens order och anvisningar till efterrättelse». Det synes som om de av underrätten anförda omständigheterna skulle vara tillräckligt vägande för att grunda ett arbetstagarförhållande.

Rättsfallet *NJA 1953 s. 531* är av annan typ. Några lastbilsägare (A och medparter), som åt en byggmästare (B) utfört körningar av varierande omfattning under tämligen långa tidrymder (en eller annan månad), yrkade förmånsrätt i byggmästarens konkurs för fordringar på grund av dessa transporter. Beställningarna hade ingivits till en s. k. lastbilscentral, en sammanslutning av lastbilsägare med tillstånd till beställningstrafik för godsbefordran. Centralen hade till uppgift bl. a. att leda och ordna beställningstrafiken och samordna transporter. HD anförde i sitt beslut:

Vad i målet förekommit giver vid handen, att A och medparter, vilka äro innehavare av tillstånd till beställningstrafik för godsbefordran och själva skolat tillhandahålla för ifrågavarande transporter erforderliga bilar, icke varit gentemot B förpliktade att personligen utföra transporterna utan kunnat överlämna dessa till medhjälpare, som de haft att själva avlöna.

Såvitt av utredningen framgår hava A och medparter därjämte självständigt bestämt, på vilket sätt transporterna skulle utföras, samt varit oförhindrade att under den tid varom i målet är fråga åtaga sig arbeten för annan uppdragsgivare.

Med hänsyn till vad sålunda och i övrigt i målet är upplyst om arten av de angående transporterna gällande avtalen kunna de ersättningsbelopp som tillkomma A och medparter för transporterna icke anses såsom arbetslön varom förmäles i 17 kap. 4 § handelsbalken.

Handelsresande och försäkringsagenter

I *NJA 1947 s. 171* uppkom fråga om tillämpning av 86 § kommissionslagen angående anställd handelsresandes rätt att åtnjuta uppsägningstid. I RR:ns dom, som fastställdes av överinstanserna, anfördes i denna fråga:

I målet är utrett, att B för bolaget under en lång följd av år rest från ort till annan inom Svealand och Östergötland och därvid genom upptagande av order verkat för avsättning av varor som icke medförts å resan samt att B härför av bolaget uppburit dels provision å gjorda försäljningar dels rese- och traktamentsersättning dels ock gottgörelse för vissa omkostnader i övrigt.

På grund härav finner RR:n B hava varit anställd i bolagets tjänst såsom handelsresande och sålunda berättigad att vid anställningens upphörande åtnjuta en uppsägningstid av 3 mån.

Avgörande vikt synes ha fästs vid att B uppbar rese- och traktamentsersättning samt gottgörelse för vissa omkostnader i övrigt. I sistnämnda hänseende upplystes, att det var fråga om ersättning för telefon och transporter. Övriga villkor synes i brist på skriftligt avtal ha varit svåra att fastställa. Avgörandet stod i överensstämmelse med den uppfattning som framgick av i målet avgivna utlåtanden av olika handelskammare samt kommerskollegium. I sistnämnda utlåtande framhölls bl. a.: »I saknad av uttryckliga bestämmelser i ämnet synas de särskilda omständigheter som kännetecknа parternas avtalsförhållande böra beaktas och därvid främst det sätt på vilket ersättning för det nedlagda arbetet utgått.»

Övriga rättsfall ha gällt tillämpning av SemL. I *NJA 1949 not. C 186* ansågs en försäljare av monteringsfärdiga hus icke som arbetstagare hos det företag för vars räkning försäljningarna skedde.

I domsmotiveringen åberopades bl. a., att enligt det kontrakt, som reglerade parternas mellanhavanden, försäljaren — som i ersättning för sitt arbete åtnjöt provision, hyresbidrag och viss ytterligare gottgörelse — ägde anlita medhjälpare i sin verksamhet, att han hade en synnerligen vidsträckt frihet att organisera verksamheten, att han till väsentlig del själv svarade för kostnaderna för densamma, att ersättningen för arbetet helt var beroende av verksamhetens resultat, att försäljaren hade rätt att ägna sig även åt annan verksamhet samt att hans hustru under särskild förutsättning ägde fortsätta med försäljningen.

I *NJA 1950 s. 11* ansågs en resande försäljare (P) icke vara arbetstagare. I RR:ns dom anfördes i huvudsak följande:

Frågan huruvida P:s verksamhet för bolagets räkning varit av sådan art att P blivit berättigad till semesterlön är för sitt bedömande beroende av innehållet i det mellan parterna muntligen ingångna avtalet. — — —

Ostridigt är, att P icke varit skyldig att tjänstgöra på bolagets kontor eller att eljest i bolagets intresse utföra annat arbete än att under resor inom visst distrikt upptaga order för bolagets räkning.

Vidare är i målet ostridigt, att P icke från bolaget åtnjutit annan avlöningsförmån än provision på av honom upptagna order samt att P haft att själv svara för sina resekostnader och övriga kostnader i och för verksamheten. Storleken av P:s ininkomst från bolaget har alltså varit helt beroende av resulatet av verksamheten.

Genom vittnesmål av försäljningschefen L samt genom såsom skriftligt bevis åberopad korrespondens mellan parterna är styrkt, att P ägt rätt att jämsides med sitt arbete för bolaget förmedla försäljningar jämväl för andra firmors räkning samt att P även begagnat sig av denna rätt. Vid angivna förhållande finner RR:n frågan huruvida P ägnat sitt huvudsakliga arbete åt bolaget vara av underordnad betydelse.

P har icke förebragt någon utredning till stöd för sitt bestridande av bolagets uppgift att han ägt rätt att anställa underagenter.

P har icke ens påstått, att avtalet mellan parterna innehållit någon bestämmelse om viss uppsägningstid.

De i målet ostridiga förhållandena att P från bolaget uppburit förskott å resekostnader och att han skolat till bolaget insända veckorapporter över sitt arbete ävensom att bolaget verkställt löneavdrag för gäldande av P påförd preliminär skatt

kunna icke i och för sig föranleda därtill att P skall anses ha varit fast anställd i bolagets tjänst. — — —

På grund av vad sålunda anförts finner RR:n tillförlitlig utredning icke vara förebragt därom att förenämnda avtal innefattat sådana villkor att P kan i förhållande till bolaget anses ha varit arbetstagare i semesterlagens mening och i sådan egenskap berättigad till semesterlön.

Ej heller HovR:n fann styrkt att P varit att anse som arbetstagare i bolagets tjänst. I huvudsak hänvisades till vad som upptagits i RR:ns dom. I övrigt synes HovR:n blott ha konstaterat att parterna hade olika uppfattning i vissa frågor. P hävdade att han var underkastad viss dirigering i sin verksamhet och att han varje vecka insänt rapport jämte ordersedlarna. Bolaget påstod att rapporterna icke var jämförliga med dem som en anställd handelsresande var skyldig att lämna och att de påstådda direktiven blott innefattat önskemål.

HD beviljade icke prövningstillstånd.

NJA 1950 s. 581 gällde en ackvisitör av begravningsförsäkringar (E), anlitad av ett bolag enligt ett muntligt avtal. HD anförde i sin dom i huvudsak:

Av utredningen framgår tillika följande: Ersättning för ackvisitionsarbetet har utgått endast i form av provision. E har ej haft sitt arbete förlagt till någon bolagets lokal och har själv bestämt sin arbetstid. Även i övrigt har hans ställning i förhållande till bolaget varit mycket självständig. Bolaget hade sålunda ej förbjudit honom att anlita medhjälpare eller eljest lämnat honom några närmare instruktioner för arbetet. Frånsett anskaffning av begravningsförsäkringar har han varit oförhindrad att jämsides med sin verksamhet för bolagets räkning driva annan verksamhet. För utgifterna för ackvisitionsarbetet har han själv haft att svara utan annat undantag än att han i sin korrespondens fått använda kassans brevpapper.

Under dessa förhållanden och då upplysningarna i övrigt angående sättet och villkoren för arbetets bedrivande icke giva någon bestämd ledning för bedömande av rättsförhållandets art finner K. M. E icke hava visat, att han varit i bolagets tjänst.

I RR:ns dom, i vilken E förklarades vara arbetstagare, åberopades bl. a. »att E under tiden i fråga ägnat åtminstone huvuddelen av sin arbetskraft åt bolaget». Det angavs också att E själv utfört allt arbete och sålunda icke anlitat medhjälpare.

HD synes av domskälen att döma (se sista stycket) ha varit beredd att ta hänsyn till bl. a. sättet för arbetets bedrivande, men det förhållandet att E faktiskt utfört arbetet själv och så gott som helt ägnat sig åt detta arbete synes icke ha varit tillräckligt i jämförelse med att E icke förbjudits att anlita medhjälpare. Bedömningen förefaller något snäv. Arbete av denna natur synes icke kräva särskild dirigering och kontroll, och lagstiftningen har ju såsom arbetstagare godtagit även sådan som ej står under arbetsledning.

I *NJA 1951 s. 815*, angående en provisionsförsäljare (H) hos ett oljebolag, blev utgången den motsatta. Enligt ett skriftligt avtal hade H anställts »såsom provisionsförsäljare i bolagets tjänst» med tre månaders uppsägnings-

tid i och för försäljning av motorolja inom visst distrikt till priser och på villkor som fastställdes av bolaget. Han fick sälja endast till rena återförsäljare såsom handlande, bilverkstäder o. d. Alla med försäljningsarbetet förenade kostnader skulle han själv bestrida.

RR:n fann utrett, att H stått i ständig telefonförbindelse med bolaget och insänt order så gott som dagligen och att han ägnat hela sin tid åt arbetet för bolaget. Omständigheterna tydde på dels att bolaget hade H:s verksamhet under kontroll, dels att bolaget fäste stor vikt vid att arbetet av honom bedrevs regelbundet och i jämn omfattning. H var därför att anse som semesterberättigad arbetstagare hos bolaget.

Medan HovR:n på skäl, som nära anslöt sig till HD:s i fallet 1950 s. 581, fann H icke vara att anse som arbetstagare, fastställde HD RR:ns domslut med följande motivering:

Enligt § 1 i det i målet åberopade avtalet mellan parterna har H anställts i Gulfbolagets tjänst.

Varken avtalets innehåll i övrigt eller vad i målet blivit upplyst om avtalets tillkomst och de förhållanden under vilka H utfört sitt arbete föranleder till att H likväl skall anses hava varit självständig företagare i förhållande till Gulfbolaget.

Dock ansåg HD att H, som utfört arbetet i sitt hem, var s. k. okontrollerad arbetstagare.

HD synes ha fäst stor vikt vid att avtalet här betecknade försäljaren såsom anställd i bolagets tjänst. Därmed presumerades tydligen ett arbetstagarförhållande vara för handen och denna presumtion kullkastades icke av omständigheterna i målet. Eljest har, särskilt tydligt i fallet NJA 1950 s. 581, bevisbördan lagts på den arbetspresterande parten.

NJA 1957 not. C 303. I detta fall ogillades en handelsresandes (J) krav på semesterersättning och skadestånd för icke åtnjuten uppsägningstid enligt 86 § kommissionslagen. Skriftligt avtal saknades. HovR:n uttalade i sin dom, att frågan om J skulle anses ha varit anställd hos bolaget var att bedöma med ledning av de villkor som kunde finnas avtalade mellan parterna, och anförde vidare:

Såsom häradsrätten upptagit är det ostridigt mellan parterna att någon uppsägningstid ej avtalats, att ersättning för försäljningsarbetet endast utgått i form av provision och att J haft att själv svara för alla kostnader i och för sin försäljningsverksamhet.

Av utredningen får tillika anses framgå, att frågan huruvida J ägt rätt att jämsides med sin verksamhet för bolagets räkning ägna sig åt annan verksamhet icke direkt varit på tal mellan parterna i samband med avtalsförhandlingarna och att något uttryckligt förbud i sådant avseende icke meddelats J. Denne har också — i några fall efter bolagets rekommendation och med dess kännedom — ägnat sig åt försäljningsverksamhet för annan huvudmans räkning.

Även om J:s handlingsfrihet ifråga om verksamhetens utförande i viss mån beskurits genom de av bolaget utfärdade direktiven och anvisningarna har dock, så-

vitt framkommit i målet, hans ställning i förhållande till bolaget i väsentliga avseenden varit självständig. Han har sålunda själv bestämt såväl sin arbetstid som den närmare uppläggningen av försäljningsverksamheten. Han har vidare ej haft sitt arbete förlagt till någon bolagets lokal eller varit tvungen att tjänstgöra på bolagets kontor. Den omständigheten att J av bolaget i skilda avseenden behandlats såsom arbetstagare kan ej i och för sig betaga hans ställning dess självständiga karaktär.

HD meddelade icke prövningstillstånd.

Hovrättens över Skåne och Blekinge dom den 5/1 1961, nr I:5. Fallet gällde en handelsresandes (W) krav på semesterersättning av ett bolag vars produkter han sålt. Här fanns utförliga skriftliga avtal mellan parterna, ett för vart och ett av de nära tre år W varit försäljare för bolaget, av tämligen likartat innehåll.

I RR:ns av HovR:n fastställda dom anfördes i huvudsak:

Frågan huruvida W varit anställd i bolagets tjänst eller egen företagare är beroende av en helhetsbedömning av de omständigheter som kännetecknar det mellan parterna rådande rättsförhållandet. Särskild betydelse bör därvid tillmätas dels formen för den ersättning W uppburit, dels hans rätt att arbeta för andra uppdragsgivare än bolaget och dels graden av den frihet eller bundenhet, under vilken han haft att utföra sitt arbete.

Det är ostridigt, att W bortsett från resebidraget icke från bolaget erhållit ersättning i annan form än provision på av honom gjorda försäljningar samt att han själv haft att svara för alla med försäljningsverksamheten förbundna kostnader. Hans inkomster från bolaget har följaktligen i övervägande grad varit beroende av den intensitet och framgång, varmed han bedrivit sin verksamhet.

Det är vidare ostridigt, att W ägt rätt att anställa underombud och att jämsides med sin verksamhet för bolagets räkning driva försäljning för andra uppdragsgivare ävensom att W begagnat sig av sin rätt i dessa hänseenden.

Vad angår frågan, huruvida de förhållanden under vilka W arbetat inneburit en sådan bundenhet i förhållande till bolaget, att han av den anledningen varit att betrakta som anställd, beaktar rådhusrätten följande: W har icke haft sitt arbete förlagt till någon bolagets lokal utan bedrivit verksamheten från sitt hem. Av hans under sanningsförsäkran lämnade uppgifter framgår, att han icke till bolaget lämnat rapporter beträffande verksamheten, att han icke utövat någon maskinservice åt bolaget eller blivit beordrad därtill, att han icke av bolaget erhållit särskilda direktiv rörande verksamhetens bedrivande, att skyldighet icke förelegat för honom att inställa sig vid de av bolaget anordnade konferenserna samt att han själv bestämt sin arbetstid och planläggningen av sina försäljningsresor. Bolagets direktör L har, hörd under sanningsförsäkran, uppgivit att bolaget aldrig utövat något tvång på W i dennes verksamhet för bolagets räkning samt att W ägt att utan inblandning från bolagets sida själv utse underombud och med dessa träffa överenskommelse om provisionens fördelning.

Av vad ovan anförts framgår att W:s ställning i förhållande till bolaget varit mycket självständig och att W i de avseenden varom nu är fråga intagit en ställning, som är typisk för en egen företagare inom försäljaryrket.

Att W tillställts lönebesked på formulär för arbetstagare eller att bolaget verkställt löneavdrag till gäldande av W påförd preliminär skatt och till taxeringsmyndigheterna lämnat uppgifter angående W:s provisionsinkomster kan i och för sig icke föranleda till att W skall anses ha varit anställd i bolagets tjänst.

Vid övervägande av vad sålunda upptagits angående rättsförhållandet mellan W och bolaget finner rådhusrätten icke styrkt, att W varit arbetstagare hos bolaget.

Enligt de båda tidigare avtalen hade W förbundit sig »att tillsammans med egna försäljare arbeta för försäljning och organisation med ensamförsäljningsrätt» av bolagets produkter och därvid tillämpa de av bolaget bestämda försäljningspriserna och försäljningsvillkoren. Enligt det tredje avtalet hade han tillförsäkrats ensamförsäljningsrätt i vissa distrikt och var oförhindrad att även arbeta för andra icke konkurrerande företag eller driva egen rörelse. Han ägde bedriva försäljningen själv eller genom av honom anlitade egna försäljare. Han uppbar utom provision ett resebidrag, i det tredje avtalet benämnt »rese- och organisationsbidrag», om 200 kr. i månaden. Han skulle själv bestrida medhjälparnas provision, men bolaget åtog sig »att av praktiska skäl — — — på anmodan av Ombudet (utbetala) även provisionen direkt till Ombudets försäljare». I sista avtalet framhölls härom särskilt: »Denna — — — åt Ombudet lämnade service innebär ej att nämnda personer äro att betrakta såsom hos (bolaget) anställda och det åligger Ombudet att för dem klargöra detta».

Av de skriftliga avtalen framgår en tydlig strävan att göra försäljaren till självständig företagare. Meningarna var dock delade om huruvida avtalen gav en riktig bild av rättsförhållandet. En skiljaktig ledamot av HovR:n kom till motsatt resultat och anförde bl. a. att W och bolaget diskuterat och kommit överens om uppläggningen av försäljningsresorna, att W fått i uppdrag att besöka olika firmor, att bolaget i hög grad medverkat vid anställandet och avskedandet av underombud, att W endast mot slutet av avtalstiden och i obetydlig utsträckning arbetat annat än för bolagets räkning, att bolaget i realiteten, genom ett avbetalningskontrakt, tillhandahållit W bil för verksamheten samt att bolaget utåt behandlat W som *sin* försäljare. Ytterligare påpekades att W, när det första avtalet slöts, redan var knuten till bolagets försäljningsorganisation såsom underombud och att avtalet därför betecknade en befordran inom denna organisation.

Detta rättsfall ställer i stark belysning de svårigheter som uppställer sig att bedöma realiteterna i rättsfallen rörande merkantila mellanhänder. Vad som för den arbetspresterande parten ter sig som — eller påstås vara — dirigering och kontroll, hävdas av motparten endast vara en form av service för att hjälpa försäljarna att uppnå bättre resultat till båda parters bästa.

En lösning, som dels kunde vara sakligt motiverad och dels möjligen kunde bidraga till att minska gränsdragningssvårigheterna, vore att behandla personalen i en dylik försäljningsorganisation, som är uppbyggd för att betjäna ett företag, som arbetstagare hos detta företag, så länge icke försäljningsorganisationen framstår som självständig främst genom att användas för försäljning även för andra firmors räkning.

I de flesta fall synes handelsresande icke intaga en ställning som moti-

verar beteckningen självständig företagare, även om de uppbär ersättning helt i form av provision utan inkomstgaranti. De har vanligen personlig arbetsskyldighet och använder sällan medhjälpare åtminstone för det huvudsakliga arbetet. De framstår utåt enbart som representanter för huvudmannen. Inkomstformen kan lika väl vara ett uttryck för ett svagt förhandlingsläge gentemot huvudmannen som ett indicium på en fri ställning.

Ifrågasättas kan, om ens motiven till kommissionslagen, som dock får betecknas som föråldrade på vissa punkter, ger ett entydigt stöd åt den tämligen snäva gränsdragning som utstakats i praxis. Det uttalas där att sådana handelsresande, som »utöva sin verksamhet som självständiga yrkesidkare (s. k. provisionsresande) — — — stå agenterna mycket nära» (s. 43) och att de till huvudmannen intaga »ungefär samma ställning som agenter» (s. 227). Det förutsättes också att det icke är »ovanligt, att en resande, som är anställd i en viss firmas tjänst, med dennas begivande arbetar för försäljning av en eller flera artiklar för andra firmors räkning och sålunda samtidigt är verksam såsom fast resande för en firma och såsom provisionsresande för andra» (s. 224). Betydelsen av att handelsresande har försäljningsuppdrag vid sidan av sin huvudsakliga verksamhet bör sålunda icke överdrivas. Å andra sidan utgår motiven från att icke ens fast eller garanterad ersättning med nödvändighet föranleder »därtill, att ett tjänsteförhållande måste anses föreligga» (s. 224), vilket numera får anses vara föråldrat (jfr Rfa:s anvisningar).

Det torde finnas visst stöd dels i de anförda motiven och i rättsutvecklingen, dels i de sociala realiteterna för en gränsdragning, som gör även handelsresande som ersättes enbart med provision till arbetstagare utom när han har full — avtalsmässig och faktisk — frihet att verka för flera (icke konkurrerande) företags räkning, dvs. när han icke ens behöver huvudmannens medgivande härför. Även handelsresande som faktiskt arbetar endast för en firmas räkning, ehuru med frihet att knyta förbindelser med andra, bör kunna anses som arbetstagare tills åtminstone åtgärder vidtagits för att vidga verksamheten. Har han eget kontor och egen firma registrerad, är han i likhet med handelsagenter i allmänhet att anse som självständig företagare, dock givetvis ej om dessa fakta tillkommit mera för skens skull.

Övriga rättsfall

NJA 1953 s. 138. En befullmäktigad propsmätare (Ö) ansågs vara arbetstagare enligt SemL hos vederbörande virkesmätningsförening. I RR:ns av HovR:n fastställda dom (HD meddelade icke prövningstillstånd) anfördes bl. a.:

»Befullmäktigad propsmätare betecknas i tjänstgöringsreglementet som anställd hos vederbörande virkesmätningsförening. Han har icke frihet att ombesörja det ho-

nom åliggande arbetet genom andra personer. Han är visserligen berättigad att uppdraga mätningarna åt mätarebiträden men endast i den mån han icke själv hinner utföra dem. Föreningen har för det Ö personligen deltagit i eller ensam utfört syssla som vanligen utföres av mätarebiträde till Ö utöver honom tillkommande mätarearvode utbetalat ersättning, beräknad efter en timlön av 2 kr. 80 öre, med 1.281 kr. under år 1949 och 1.460 kr. under år 1950. Ö har sålunda faktiskt själv i väsentlig mån utfört eller tagit del i det manuella mätningsarbetet. Tillsyns- och kontrollarbetet, vilket utgör en väsentlig del av hans verksamhet, kan propsmätare under inga förhållanden överlåta åt annan. — — — Han svarar icke själv för ersättningen åt mätarebiträdena eller för av mätningsuppdragen föranledda resekostnader, och föreningen tillhandahåller honom erforderliga mätningsredskap och blanketter samt utbetalar honom tillkommande arvoden och övriga ersättningar och gör därvid föreskrivna skatteavdrag. Hans möjligheter att driva rörelse och innehava anställning vid sidan av mätningsverksamheten äro enligt tjänstgöringsreglementet underkastade vissa inskränkningar. Han är skyldig att för varje halvår till föreningen avgiva en kortfattad redogörelse över sin verksamhet.»

Ytterligare åberopade domstolen omständigheter, innebärande att Ö var underkastad kontroll och direktiv, och fortsatte:

»Samtliga nu anförda förhållanden tala för att propsmätare bör anses som arbetstagare i semesterlagens mening. Att propsmätare med vissa inskränkningar är oförhindrad att vid sidan av mätningsuppdragen ägna sig åt annan verksamhet, att den honom tillkommande ersättningen i sista hand betalas av uppdragsgivaren, att det ekonomiska utbytet av hans verksamhet är helt beroende av mätningsuppdragen och att någon uppsägningstid icke är avtalad finner RR:n icke kunna föranleda till annat bedömande.»

Slutligen anfördes, att det skulle strida mot allmänt språkbruk att »under sådana avtalsvillkor som de här föreliggande beteckna den arbetsskyldige icke såsom arbetstagare utan såsom självständig företagare».

Ytterligare två fall angående tillämpning av SemL skall beröras. I *NJA 1947 s. 365*, angående en tandläkare anställd på en privat tandklinik, torde knappast ha bestritts att ett arbetstagarförhållande förelåg, utan tvisten gällde främst huruvida tillämpning av SemL var utesluten på grund av ersättningens form (andel i vinst eller icke, jfr 1 § SemL). I *NJA 1949 s. 683* ansågs en skeppare med rätt att uppbära andel i bruttofrakten som arbetstagare i förhållande till fartygsägaren, ett bolag. Han hade att bestrida vissa kostnader, såsom besättningens hyror, kost och logi samt halva brännoljeförbrukningen, men bolaget skulle ensamt sköta befraktningen, och skepparen hade ingen rätt att träffa befraktningsavtal utan bolagets medgivande.

AD:s praxis efter år 1947

Efter domen 1947 nr 48 har AD icke förrän år 1958 i två rättsfall tagit ställning till gränsdragningen mellan arbetstagare och självständiga företagare. I dessa fall har AD anslutit sig till en bedömningsmetod som mer än AD:s tidigare tar hänsyn till faktiska omständigheter. Avgörande är sålunda enligt AD icke blott innebörden av avtalet utan också de faktiska förhållandena i samband därmed.

ADD 1958 nr 17. En kvinnlig hemarbetare R hade på initiativ av sin arbetsgivare, ett bolag, åtagit sig lönsömnad av handskar och för ändamålet anlitat ett relativt stor antal hemarbetare, som hon själv avlönade. Tvisten gällde bl. a., huruvida ett kollektivavtal rörande hemarbete, som bolaget men icke R var bundet av, skulle vara tillämpligt på detta lönsömnadsarbete. R betalade nämligen icke kollektivavtalsenliga ackordspriser. Kollektivavtalen i facket gällde enligt AD:s bedömning endast arbetare anställda hos medlemmar av vederbörande arbetsgivarorganisation, och avgörandet kom att bero på huruvida R var att anse som arbetstagare hos bolaget eller som självständig företagare och därmed arbetsgivare i förhållande till ifrågavarande hemarbetare.

AD konstaterade inledningsvis

att lönsömnad var en inom branschen förekommande verksamhetsform samt att denna erbjöd bolaget vissa fördelar ur produktionssynpunkt och i administrativt hänseende. De priser, som avtalades mellan bolaget och R, synas även ha till en början överstigit vad bolaget enligt kollektivavtalet haft att för motsvarande arbete betala sina direkt anställda hemarbetare.

AD anförde först omständigheter som pekade på ett anställningsförhållande, därefter omständigheter i motsatt riktning och drog sedan sina slutsatser härav:

Vissa omständigheter peka onekligen på att R i realiteten icke var en självständig företagare. Sålunda övergick hon omedelbart från anställningen som hemarbetare hos bolaget till lönsömnadsverksamheten, och detta skedde på bolagets tillskyndan. I lönsömnadsverksamheten utförde hon till en början liksom tidigare själv sömnadsarbete. Vidare utförde hon lönsömnad endast för bolagets räkning. Det material och i huvudsak även de arbetsredskap, som användes inom R:s verksamhet, tillhörde bolaget, vilket även betalade samtliga transportkostnader. Vidare lät R icke inregistrera någon firma. Om detta senare förhållande har emellertid i målet blivit upplyst, att hon avstått därifrån, sedan bolagets direktör förklarat att firmaregistrering troligen icke var nödvändig.

Andra omständigheter tala dock starkt för att R haft ställning av självständig företagare.

Även om R till en början själv deltog i handsömnadsarbetet, ålade avtalet henne sålunda likväl icke att personligen utföra sådant arbete. Hennes deltagande däri synes ej heller ha tillmätts betydelse för avtalsförhållandet. Detta framgår bland annat av att hon senare upphörde därmed och i stället ägnade sig åt annan förvärvsverksamhet, vartill hon var oförhindrad. Hon förefaller ej heller att ha varit förhindrad att överlämna övriga arbetsuppgifter till andra personer. Sålunda skötte hennes man dessa uppgifter under hennes sjukdom.

Såsom nämnts utförde R lönsömnad uteslutande åt bolaget. Då avtalet om denna verksamhet tillkom på grund av bolagets aktuella stora behov av handsömnad, torde vid avtalets ingående visserligen ha förutsatts, att R:s verksamhet i första hand skulle tillgodose detta behov. Såvitt utredningen visar, var R dock icke förhindrad att åtaga sig dylikt uppdrag åt andra än bolaget.

Vid avtalet mellan R och bolaget förutsattes, att hon till fullgörande av sitt åta-

gande mot detta skulle på eget ansvar anlita hemarbetare. Anskaffandet av dessa åvilade R ensam. Bolaget hade icke något inflytande på de av henne tillämpade anställningsvillkoren. Såvitt visats förekom icke någon kontakt mellan R:s hemarbetare och bolaget, vilket ej ens hade vetskap om vilka dessa arbetare voro. R utbetalade av egna medel löner och semesterersättningar, verkställde skatteavdrag och redovisade innehållna skattebelopp till uppbördsmyndighet, avlämnade inkomstuppgifter till taxeringsmyndigheterna och erlade sådana avgifter som en arbetsgivare har att erlägga enligt lagen om yrkesskadeförsäkring.

Bolaget utövade icke någon annan kontroll över R:s lönsömnadsverksamhet än den granskning av de färdigställda handskarna, som självfallet skedde, när dessa avlämnades till fabriken.

Den ersättning R enligt avtalet uppbar av bolaget utgick med visst belopp per par levererade färdigställda handskar. Hon hade icke någon garanti för viss sysselsättning. Enär bolaget ej heller till någon del garanterade hennes inkomst, var denna helt beroende av verksamhetens ekonomiska resultat.

Vid en bedömning av samtliga föreliggande omständigheter finner arbetsdomstolen avtalsförhållandet mellan bolaget och R i övervägande grad vara av sådan innebörd, att hon var att betrakta som självständig företagare. R hade på grund därav ställning av arbetsgivare i förhållande till de av henne anlitade hemarbetarna. Bolaget var således icke ansvarigt för att kollektivavtalet tillämpades på dem.

Utgången torde kunna diskuteras. Eftersom delvis bolagets maskiner användes, kan ifrågasättas om icke bolaget åtminstone i första hand kunde göra anspråk på att få arbete utfört. Så länge därför arbete i realiteten icke utfördes åt andra och med hänsyn jämväl till att R:s upptagande av denna lönsömnadsverksamhet var att tillskriva bolagets initiativ, synes fakta i målet kunna ges den tydningen att bolaget åt R överlämnat att självständigt bestrida vissa arbetsgivarfunktioner (varjämte R till en början även utförde manuellt arbete), varför R mycket väl borde kunna anses som arbetstagare hos bolaget. Vad angår den omständigheten, att R jämväl ägnade sig åt annan verksamhet — hon var kontorsbiträde vid en sjukkassa — synes detta böra tillmätas betydelse endast om arbetet åt huvudmannen ingår som en del av en vidsträcktare verksamhet. Att endast deltid ägnas åt ett arbete utesluter icke ett arbetstagarförhållande. Omständigheterna i detta rättsfall torde dock icke vara typiska för lönsömnadsverksamheten.

Tvistefrågan var av liknande slag i *ADD 1958 nr 31* och utgången blev densamma. Till avgörande förelåg huruvida ett kollektivavtal var tillämpligt på städningsarbete, vilket på entreprenad utlämnats av ett fastighetsbolag till en person J, som tidigare varit heltidsanställd hos bolaget med trappstädning som huvudsaklig arbetsuppgift. Entreprenaden omfattade sex bostadskvarter och ersättningen utgick med en årlig summa av 40.000 kr., som skulle utbetalas med lika belopp per månad. AD anförde i denna fråga i huvudsak följande:

Av utredningen i målet framgår, att bolaget ingått avtalet med J som ett led i en allmän strävan att ersätta de hos bolaget anställda städarna med städningsentreprenörer. Vidare framgår, att denna förändring i städningsarbetet för bolagets del mo-

tiverats av ett önskemål om administrativa lättnader för bolaget. Däremot saknas enligt arbetsdomstolens mening anledning antaga, att avtalet mellan bolaget och J tillkommit för att kringgå kollektivavtalet eller eljest för skens skull.

Vissa omständigheter tala emellertid för att J trots entreprenadavtalet är att betrakta som anställd hos bolaget. Sålunda var han, när avtalet ingicks, anställd som städare hos bolaget, och det måste antagas från hans sida ha varit förutsatt, att han även som entreprenör skulle personligen deltaga i städningsarbetet. Detta har även blivit fallet. Vidare har han hittills icke utfört städningsarbete åt någon annan än bolaget.

Å andra sidan kunna starka skäl åberopas för att J skall betraktas som självständig företagare. Sålunda har någon personlig arbetsskyldighet icke åvilat honom, och någon inskränkning i hans rätt att utföra arbeten åt andra än bolaget har ej funnits. Framför allt var emellertid hans åtagande gentemot bolaget så omfattande, att det enligt såväl bolagets som J:s egna beräkningar förutsatte att medhjälpare skulle i ej ringa utsträckning anlitas för arbetet, och detta har även skett. Gentemot sina medhjälpare har J ensam uppträtt som arbetsgivare. Beträffande arbetets utförande och kontrollen däröver ha icke gällt några andra föreskrifter än sådana, som betingats av arbetets natur. Därtill kommer, att han har att på egen bekostnad svara för redskap och annan materiel i arbetet. Betydelse måste slutligen i detta sammanhang tillmätas även hans åtgärder i syfte att utvidga verksamheten utöver det första åtagandet gentemot bolaget.

Vid en bedömning av samtliga föreliggande omständigheter finner arbetsdomstolen avtalsförhållandet mellan bolaget och J i övervägande grad vara av sådan innebörd, att J måste betraktas som självständig företagare.

Utgången i detta mål synes vara välgrundad främst med hänsyn till att J var inriktad på att utvidga verksamheten och sålunda arbeta upp en rörelse. Han hade registrerat firma och annonserat samt på olika håll lämnat in anbud på städning.

Allmänt om HD:s och AD:s praxis

Den av HD och numera även AD använda metoden att avgöra, huruvida en person skall klassificeras som arbetstagare eller självständig företagare, kännetecknas av en strävan att nå en totalbedömning med hänsyn till en mängd olika faktorer. Metoden är smidig. En nackdel är att den kräver en detaljerad utredning om en mängd olika förhållanden och därför är svårhanterlig för myndigheter, som saknar möjligheter att tillämpa moderna processprinciper och att ägna avsevärd tid åt varje gränsfall.

Metoden anges av HD i principuttalandet 1949 vara att tolka innebörden i ett avtal, dock med hänsynstagande till alla i samband med avtalet och anställningen förekommande omständigheter. Avtalet ställes fortfarande i centrum. AD har för sin del givit sin principståndpunkt den formuleringen, att hänsyn tages till innebörden i avtalet *och* de faktiska förhållandena i samband därmed. Om någon nyansskillnad ligger däri så att faktiska omständigheter skall tillmätas självständigare betydelse än i HD:s praxis är

dock tvivelaktigt. Över huvud förefaller det oklart, vilken reell betydelse avtalstolkningsprincipen har. Det skulle i så fall vara att den kan *begränsa* hänsynstagandet till faktiska omständigheter. Det kan sålunda ifrågasättas om man tolkningsvis bör taga hänsyn till annat än sådana omständigheter som kunnat förutses och »förutsättas» vid avtalets ingående. Å andra sidan torde det icke föreligga något principiellt hinder att räkna med en omformning av rättsförhållandet med hänsyn till faktiska omständigheter under arbetsavtalets löptid, varvid dock måste krävas kännedom härom hos båda parter och någon form av samtycke, åtminstone genom passivitet. I realiteten synes domstolarna i allmänhet anföra fakta som talar i ena eller andra riktningen utan att dessa, när de icke direkt hänför sig till avtalets innehåll, s. a. s. insättes i en tolkningsram. Avsikten verkar snarast vara att bedöma en social situation, i vilken både avtalet och andra omständigheter spelar in. Avgörande blir de förhållanden — avtalsmässiga och faktiska — under vilka arbetskraft användes. Det torde icke vara uttryck för någon reell skillnad, när HD å ena sidan i fallet NJA 1949 s. 768 förklarar, att *avtalen* i övervägande grad var *av sådan innebörd* — — —, och å andra sidan i NJA 1957 s. 199 fann övervägande skäl föreligga att *anse S som sådan arbetstagare hos bolaget* — — —. Dock har möjligen i rättsfallen rörande merkantila mellanhänder tolkningsprincipen haft en begränsande betydelse. När det i domskälen åberopas, att försäljaren eller ackvisitören icke förbjudits anlita medhjälpare, utan att samtidigt hänsyn tages till om medhjälpare anlitats eller om det ens föresvävat parterna att medhjälpare skulle anlitas (NJA 1950 s. 11 och 581 samt HovR:n i NJA 1951 s. 815), förefaller det formella avtalsinnehållet ha givits ett tydligt företräde framför den faktiska gestaltningen av förhållandet mellan parterna.

Den nu gängse civilrättsliga metoden går ut på att vid beaktande av alla i samband med avtalet och anställningen förekommande omständigheter undersöka åt vilket håll — arbetstagarförhållande eller uppdragsförhållande — övervikt befinnes föreligga. Det är dock icke fråga om en enkel hopsummering av antalet faktorer som talar i ena eller andra riktningen utan om en totalbedömning, varvid dock de olika faktorernas inbördes betydelse knappast blir klarlagd.

I rättsfallen rörande merkantila mellanhänder användes emellertid ofta formeln, att ett arbetstagarförhållande icke visats föreligga (se särskilt NJA 1950 s. 11 och 581). Om detta beror på ett principiellt ställningstagande i bevisbördefrågan, är dock icke fullt klart. Det kunde tänkas, att de som gör anspråk på de förmåner, som enligt olika lagar tillkommer arbetstagare, anses böra visa förutsättningarna för dessas tillämplighet. Med visst fog kunde häremot anföras, att den som anlitar arbetskraft bör visa, att han icke därmed ådragit sig de tvingande förpliktelser som åvilar den som använder arbetstagare. I det tidigare fallet NJA 1930 s. 338 användes icke ifrågava-

rande formulering i högsta instans, däremot i HovR:n. Möjligen kan denna formulering ha förestavats av att själva avtalet, särskilt villkoret att vederlaget utgår enbart i form av provision, ansetts så starkt indicera ett uppdragsförhållande, att det givit underlag för en presumtion härom, vilken icke kullkastats genom upplysningar om vissa faktiska förhållanden.

Bland mängden av omständigheter som brukar tillmätas betydelse vid gränsdragningen i HD:s och AD:s praxis, skall här de viktigaste angivas i olika punkter. De kan sägas utgöra kännetecken eller indicier men har icke karaktären av rekvisit.

Kännetecknande för en *arbetstagare* anses vara att han

1) åtager sig att personligen utföra arbetet, vare sig detta uttryckligen avtalats eller får anses vara förutsatt mellan parterna,
2) helt eller så gott som helt själv i realiteten utför arbetet,
3) har att utföra honom efter hand ålagda eller påkommande arbetsuppgifter, m. a. o. ställer sin arbetskraft till förfogande,
4) är helt knuten till *en* arbetsgivare och sålunda — på grund av uttryckligt förbud eller med hänsyn till arbetsförhållandena — är förhindrad att samtidigt utföra liknande arbete av någon betydenhet åt andra,
5) är underkastad ledning och kontroll i fråga om sättet för arbetets utförande, har att iakttaga bestämd arbetstid och utföra arbetet på anvisad arbetsplats,
6) använder arbetsgivarens redskap, maskiner och råvaror och får särskild ersättning för sina direkta utlägg i arbetet,
7) har åtminstone någon garanterad lön.

Kännetecknande för en *självständig företagare* (uppdragstagare) anses på motsvarande sätt vara att han

1) icke är skyldig att personligen utföra arbetet utan är oförhindrad att på eget ansvar låta arbetet utföras helt eller delvis av andra,
2) faktiskt på eget ansvar anlitar medhjälpare,
3) åtager sig en eller möjligen flera bestämda arbetsuppgifter åt uppdragsgivaren,
4) åtager sig eller åtminstone — enligt avtalet eller med hänsyn till arbetsförhållandena — är oförhindrad att åtaga sig liknande arbete av någon betydenhet åt annan,
5) själv bestämmer sin arbetstid, arbetsplats och sättet för arbetets utförande, frånsett de inskränkningar som påkallas av arbetets natur,
6) använder egna redskap, maskiner och råvaror och själv har att stå för utgifterna vid arbetets utförande,
7) är i fråga om vederlaget för arbetsprestationen helt beroende av verksamhetens ekonomiska resultat,
8) har registrerat egen firma och har, där sådant erfordras för viss

verksamhet såsom yrkesmässig automobiltrafik, erhållit personligt tillstånd eller auktorisation av myndighet.

I HD:s och AD:s praxis synes icke arbetsförhållandets längre eller kortare varaktighet ha åberopats. Även avtal om tillfälliga arbetsprestationer kan grunda ett arbetstagarförhållande. En annan sak är att det för tillämplighet av vissa lagar, såsom SemL, krävs en viss intensitet i anställningsförhållandet, varför tillfälliga arbetsprestationer kan komma att sakna praktisk betydelse i detta hänseende. Det finns skäl att vara försiktig med att tillmäta kortvarigheten särskild betydelse som uppdragstagarfaktor.

Tillämpningen av YFL och SFL

Enligt lagförarbetena skall vid tillämpning av bestämmelserna om obligatorisk yrkesskadeförsäkring och försäkring för tilläggssjukpenning det civilrättsliga arbetstagarbegreppet användas. Vid tillämpningen av YFL har intill den 1 juli 1961 FR varit högsta instans, vid tillämpningen av SFL Kungl. Maj:t i statsrådet, varvid yttrande vanligen inhämtats från FR. Kungl. Maj:ts avgöranden om vad som skall anses utgöra inkomst av tjänst i SFL:s mening är fåtaliga och har alltid följt den mening som FR uttalat sig för. FR:s egen praxis är synnerligen rikhaltig. Den omfattar yrkesgrupper vilkas rättsställning HD aldrig haft att pröva. Det är därför till stor del FR:s praxis som ligger till grund för Rfa:s vägledning »Vem är arbetstagare» (utfärdad i oktober 1960), vilken i stora drag ger anvisningar om hur gränsdragningen för närvarande sker.

De av FR:s pleniavgöranden som synes ha störst intresse för utredningen skall här i korthet refereras och kommenteras.[1] Däremot saknas anledning att särskilt behandla Kungl. Maj:ts avgöranden, då de knappast ger något utöver FR:s egen praxis. En viss svårighet vid analysen är att FR:s motiveringar, där sådana finns, ofta är knapphändiga.

Transport- och annat materiellt arbete

I förarbetena till YFL och SFL uppmärksammades särskilt gruppen *skogskörare med häst*. De å vilka gällande ramavtal för skogsbruket ägde tillämpning eller som eljest arbetade under liknande förhållanden borde liksom av dem anlitade medhjälpare betraktas som arbetstagare i förhållande till virkesägaren såsom arbetsgivare.

I samtliga av FR behandlade fall angående skogskörslor med häst har FR ansett skogsköraren vara arbetstagare — som det förefaller utan att in-

[1] Till grund för denna redogörelse ligger i huvudsak FR:s stencilerade föredragningspromemorior och protokoll samt »Referat av Försäkringsrådets prejudikat» (cit. FRP), en årlig rättsfallssamling som numera utgives av Socialförsäkringsbolagens förening. Generellt anges rättsfallen med numret i besvärsdiariet (BD).

gående pröva under vilka förhållanden arbetet utförts, t. ex. huruvida arbetsledning utövats eller om arbetsåtagandet begränsats till viss uppgift. Dock har icke något fall prövats, i vilket skogskörare satt in i arbetet eller disponerat ett flertal hästar eller varit ensam ägare till en stor jordbruksfastighet. Två exempel skall anföras.

BD nr 2001/1955 (FRP 1955 nr 5). S, som jämte sin fader och två bröder arrenderade en gård om c:a 65 har åker, hade åtagit sig skogskörning åt en godsägare i Östergötland och skadades därunder. Han anlitade som medhjälpare sina bröder och hade enligt godsägaren rätt att anlita vem han ville, blott arbetet utfördes avtalsenligt. Ersättning för arbetet jämte semesterersättning skulle utgå enligt kollektivavtal (»Mellansvenska avtalet»).

BD nr 3225/1955 (FRP 1956 nr 21). Ägare av mindre jordbruk (15 har åker) och traktor hade jämte en son enligt muntligt avtal åtagit sig körning med häst av ett skogsskifte mot viss ersättning per kubikfot. De bestämde själva när och hur körningen skulle utföras.

Likaså har av skogskörare anlitade medhjälpare ansetts som arbetstagare i förhållande till virkesägaren (FRP 1960 nr 8).

Om skogskörningen utföres med *traktor*, har däremot intill senaste tid ett arbetstagarförhållande ansetts föreligga endast under speciella förhållanden.

BD nr 697/1956 (FRP 1956 nr 23). L, som icke var jordbrukare och icke var medlem av någon arbetstagarorganisation, hade muntligen åtagit sig att utköra ett parti stockar till en väg. I arbetet användes en traktor, som L och en annan person tillsammans inköpt för 4.000 kr. L hade rätt att sätta annan i sitt ställe och stod icke under virkesägarens arbetsledning. I arbetet, som beräknades vara högst ett par månader, hade han hjälp av en syster, som han själv avlönade. Ersättning utgick per utkörd stock, varjämte L uppbar semesterersättning. Han ansågs icke vara arbetstagare.

BD nr 1684/1956 (FRP 1956 nr 24). Utgången blev här densamma. Småbrukaren E hade vintersäsongen 1955/56 åtagit sig timmerkörning för Råneå revirs räkning och använde för arbetet en traktor, som han inköpt år 1953 för 14.000 kr. för att utföra skogs- och jordbrukskörslor åt allmänheten. Mestadels körde han åt domänverket. Ifrågavarande arbete, som gällde viss virkespost, skulle vara slutfört före 30 april 1956, och E var enligt ett upprättat avverkningskontrakt underkastad bestämmelserna i gällande kollektivavtal (ram-, arbets- och löneavtal) samt särskilda föreskrifter, bl. a. om att arbetet skulle fortgå utan avbrott och att E skulle följa instruktioner och anvisningar lämnade av revirets ombud. Enligt revirets uppgift utfördes dock icke arbetet i dess regi eller under dess arbetsledning. I arbetet, som ersattes enligt kollektivavtalet, anlitade E som medhjälpare en son. Två andra körare, som i arbetet använde häst, hade undertecknat samma avverkningskontrakt, dock med avseende å andra virkesposter.

En stark minoritet i FR kom till motsatt slut och åberopade därvid främst,

att ramavtalet gällde för arbetet och att den omständigheten, att arbetet utfördes med hjälp av en köraren tillhörig traktor, icke borde medföra att han bedömdes såsom självständig företagare, »då andra väsentliga omständigheter, som kunde medverka till en sådan bedömning, icke föreligga».

I två andra fall, *BD nr 1107/1957* (FRP 1957 nr 28) och *BD nr 712/1958* (FRP 1959 nr 2), bedömdes dock skogskörare, som använt egen traktor i arbetet, av majoriteten som arbetstagare med hänsyn till speciella omständigheter. I förra fallet åberopades särskilt att köraren sedan många år innehade arbetsbok som fast anställd skogsarbetare hos arbetsgivaren, Svenska cellulosa aktiebolaget. Körningsarbetet hade utförts mot hästkörarpriser enligt kollektivavtal. I den mån han icke kunde sysselsättas med körning utförde han annat arbete åt bolaget. — I det senare fallet förelåg ingen skyldighet för arbetsgivaren, Fagersta bruks AB, att bereda köraren E arbete året om, men i realiteten hade denne under de senare åren haft full sysselsättning hos bolaget. Arbetet utfördes mot hästkörarpriser. Som medhjälpare anlitade E en son. FR anförde bl. a.:

»Enär E varaktigt arbetat med körningsarbeten enbart eller så gott som enbart åt aktiebolaget, utgör den omständigheten, att han i arbetet använt en honom tillhörig traktor, icke i och för sig hinder för att betrakta honom som anställd hos bolaget.» Dessutom åberopades »de förhållanden i övrigt varunder arbetet bedrivits».

BD nr 1727/1959 (FRP 1960 nr 22), som gällde traktorkörslor vid ett av Vattenfalls kraftverksbyggen (Järkvissle), fick samma utgång med samma motivering. Traktorägaren hade haft oavbrutet arbete där mot 9 kr. i timmen under mer än två år och arbetade helt under Vattenfalls arbetsledning.

I ett den 16/3 1961 avgjort mål, *BD nr 1101/1960,* har FR såtillvida ändrat praxis, att begagnandet av egen traktor för skogskörslor icke skall få särskild betydelse. FR anförde:

Förarbetena till YFL giva vid handen, att skogskörare med häst, som utför arbete enligt gällande ramavtal för skogsbruket eller under liknande förhållanden, i regel skall anses såsom arbetstagare i förhållande till vederbörande virkesägare såsom arbetsgivare. Enligt FR:s mening bör samma betraktelsesätt gälla därest skogskörningsarbetet — under eljest liknande förhållanden — i stället utföres med traktor.

Fallet gällde en arrendator N, som för ett sågverksbolags räkning åtagit sig körning av en viss virkespost under vintern 1959—60, varvid han använde både häst och traktor till ungefär hälften vardera. En son användes som medhjälpare. N skadades under arbete, vari traktorn användes. Körningen, som skulle vara slutförd till visst datum, ersattes med 5 kr. per kubikmeter enligt ortens pris. Huruvida kollektivavtal gällde för arbetet framgår ej klart av handlingarna i målet. N brukade åtaga sig skogskörning åt bolaget och hade för dettas räkning under år 1959 utfört 60 dagsverken men däremot icke utfört dylikt arbete åt annan. FR fann att N var att anse som arbetstagare med avseende å detta körningsarbete.

Utgången av detta rättsfall och än mer det anförda principuttalandet torde berättiga till slutsatsen, att FR såvitt angår skogskörslor med egen traktor accepterar innehållet i de kollektivavtal som ingicks den 14 december 1960 mellan bl. a. å ena sidan Föreningen Skogsarbeten och domänverket, å andra sidan Skogs- och flottningsarbetareförbundet och RLF. På grund av detta utslag har Rfa:s anvisningar på denna punkt ändrats i maj 1961.

I två fall har under särskilda omständigheter — den fasta anknytningen till en viss huvudman — person som utfört transportarbete med egen *bil* ansetts som arbetstagare.

BD nr 430/1958 (FRP 1958 nr 13) gällde en chaufför som med egen personbil utförde transporter uteslutande åt ett tandtekniskt laboratorium och därvid hade att iakttaga bestämda arbetstider och uppbar månadslön med 1.500 kr. Han hade tillstånd att driva beställningstrafik med personbil för gods, men detta tillstånd gällde endast för visst tandlaboratorium (dock annat än det ifrågavarande).

I *BD nr 2676, 3203—3207/1955* (FRP 1956 nr 13) fann FR sex personer, som var för sig utförde körningsarbete uteslutande för en stads räkning — en av dem med egen lastbil och de övriga med egen häst — vara att anse som arbetstagare hos staden med hänsyn till de omständigheter varunder arbetet utfördes. De stod under befäl av stadens arbetsledare och fick dagligen order om de körningar de skulle utföra. De var uppförda på stadens avlöningslistor och uppbar avlöning enligt överenskommelse i form av timpenning eller ackord. I förra fallet erhöll lastbilsägaren 9:90 per körtimme inklusive kostnaden för bilen. I övrigt hade han samma arbetsvillkor som de andra, vilkas timersättning utgick med 5:75.

När någon åtagit sig transport- eller annat arbete i annans jordbruk eller trädgård med egna dragare och redskap (*jordbrukskörslor* m. m.), har mera sällan ett arbetstagarförhållande ansetts vara för handen, vilket i allmänhet torde bero på arbetets tillfälliga natur. I många fall har det gällt småtjänster grannar eller släktingar emellan, ofta i form av s. k. arbetsbyte; i dessa fall saknas skäl att räkna med ett arbetstagarförhållande.

Ett mål rörande detta slags arbete, i vilket arbetstagarförhållande ansetts föreligga, är *BD nr 2989/1955* (FRP 1956 nr 6). I sin motivering anförde FR:

> Utredningen i målet giver vid handen, att klaganden — som innehar ett mindre jordbruk och under större delen av året såsom anställd hos Aktiebolaget S-S utför skogskörslor med häst för nämnda företags räkning — enligt överenskommelse med K mot ersättning varit denne behjälplig med potatissättning, varvid klaganden under K:s ledning utfört ifrågavarande plöjningsarbete.

I arbetet, som pågick c:a tre timmar och utfördes tillsammans med K och hans familj mot 5:50 per timme, användes klagandens häst och plog.

Motsatt utgång blev det i *BD nr 3026/1955* (FRP 1956 nr 7). Småbrukaren G hade med egen häst och såningsmaskin sått gräs på en församlings kyrko-

gård mot 5 kr. per timme. Han brukade utföra nästan allt körningsarbete åt församlingen (snöplogning, jordkörning etc.) och körde även åt andra, mest i jordbruksarbete och i skogen. G hade två hästar och en anställd körkarl, som körde med den andra hästen i skogen. Enligt en senare uppgift var den ena hästen en regementshäst, som sedan återlämnats. — En minoritet av fem ledamöter fann G vara att anse som arbetstagare med avseende å ifrågavarande arbete. Därvid torde ha haft betydelse att G brukade utföra arbeten åt församlingen (enligt egen uppgift »förelades» han arbetsuppgifter av församlingen mot avtalsenlig lön).

Två fall angående *trädgårdsarbete* belyser ytterligare FR:s bedömningsprinciper. Det ena, *BD nr 2884/1957* (FRP 1958 nr 9), gällde en skogs- och flottningsarbetare B, som emellanåt åtog sig trädbeskärning och annat trädgårdsarbete åt alla som ville anlita honom. Han skadades under arbete med beskärning av fruktträd åt en konsumtionsförening, vilket arbete beräknades taga en eller högst två dagar och ersattes per timme. I arbetet använde B egna handverktyg av sannolikt obetydligt värde. B ansågs icke vara arbetstagare. — Det andra fallet, *BD nr 1484/1957* (FRP 1958 nr 10), gällde en innehavare av en handelsträdgård C, som jämväl brukade åtaga sig bl. a. klippning och gallring av träd åt olika villaägare, arbeten som brukade taga mellan en halv och två timmar i anspråk. Han skadades under arbete med beskärning av träd på en kyrkogård, vilket beräknades taga omkring 10 dagar. Beskärningen utfördes tillsammans med griftegårdsmästaren, som hela tiden gav anvisningar. FR fann, »med hänsyn till de omständigheter, varunder arbetet åt pastoratet bedrevs», C vara att anse som arbetstagare.

FR:s inställning torde vara, att arbete av detta slag i allmänhet icke utföres i ett arbetstagarförhållande, dels på grund av att den arbetspresterande utför arbeten åt många uppdragsgivare, dels möjligen med hänsyn till att arbetet kräver viss kunnighet och utbildning (utredning om utbildning förebragtes). Sistnämnda faktor torde i viss mån jämställas med utnyttjandet av eget maskininnehav. Om arbetet avsett enkel grävning el. dyl., hade sannolikt arbetstagarförhållande ansetts vara för handen. I sistnämnda fall rörande trädbeskärning, liksom i det ovannämnda angående plöjningsarbete, berodde utgången på att arbetet utfördes under arbetsledning. Detta är ett uttryck för principen att även den som eljest är självständig företagare blir arbetstagare, om han står under arbetsledning, något som är särskilt påtagligt när hans arbete ingår som ett led i en samordnad verksamhet.

Enligt samma princip blev i *BD nr 2115/1957* (FRP 1958 nr 7) en elektriker med B-behörighet, som drev egen installationsrörelse, arbetstagare med avseende å visst elektriskt monteringsarbete, vilket utfördes i en möbelfabrik som ett tempo vid tillverkning av pulpetstolar, likaså i *BD nr 1715/1956* (FRP 1957 nr 6) en dykare med egen utrustning med avseende å ett arbete som pågick under c:a fem månader under huvudmannens omedelbara

arbetsledning och var samordnat med övriga vid arbetsplatsen förekommande arbeten.

I ett fall avgjort den 27/4 1961, *BD nr 1674/1960*, uppkom fråga om en bergsprängare P med egen borrmaskin, inköpt för 4.000 kr., och viss annan enklare sprängutrustning skulle anses som arbetstagare med hänsyn till den praxisändring FR vidtagit beträffande skogskörare med egen traktor. P var medlem av byggnadsarbetareförbundet och arbetade mestadels som vanlig byggnadsarbetare. Dessemellan åtog han sig sprängningsarbeten, dock enligt egen uppgift aldrig på entreprenad. Han hade aldrig medhjälpare. P hade tillstånd av länsstyrelsen att inköpa en begränsad kvantitet sprängämnen per år men använde ibland av huvudmannen anskaffade sprängämnen. Det arbete, varunder P skadades, beräknades taga 6—8 timmar och utfördes mot timlön. Huvudmannen bestod sprängämnen och fördämningsvirke. FR fann P icke vara att anse som arbetstagare. Fallet synes icke vara typiskt för kategorin bergsprängare, vilka vanligen torde utföra arbetet under mer entreprenadliknande förhållanden, varför utgången i detta särskilda fall kan ifrågasättas. Nämnas kan att en ledamot, ett t. f. försäkringsråd, i ett särskilt yttrande förklarade avgörandet innebära en avvikelse från den nya bedömningsprincipen rörande skogskörare. Han yttrade:

> De allmänna principer, som FR i utslagen lägger till grund för avgörandena måste ha giltighet över hela rådets bedömningsområde. I målet BD nr 1101/1960 torde emellertid FR hava avsett att inskränka praxisändringen till att avse allenast skogskörningsarbeten. Jag finner mig därför oförhindrad att i förevarande mål tillämpa tidigare vedertagen praxis.

Vad som givit de flesta av de anförda fallen deras särskilda karaktär är att den arbetspresterande använt egen maskin- eller annan utrustning vid arbetets utförande. Denna faktor spelade för FR vid tillämpingen av 1916 års OFL en viktig roll som kännetecken på uppdrag, och även vid tillämpningen av YFL har FR krävt förhandenvaro av särskilda bundenhetsfaktorer för att uppväga denna faktor. Undantag har dock numera gjorts beträffande skogskörare med egen traktor, varigenom det från praktisk synpunkt kanske viktigaste problemet undanröjts. Med hänsyn till senare tiders tekniska utveckling och rationaliseringssträvanden synes det vara skäl att använda samma princip över hela linjen. Att en person ställer sig till förfogande jämte personlig maskin- eller annan utrustning torde i allmänhet ligga lika mycket i huvudmannens som i den arbetspresterandes intresse. Modern maskinutrustning kräver omsorgsfull vård, och den som själv äger en maskin torde i allmänhet vara den som bäst ser till att den skötes väl. För huvudmannen kan ett sådant arrangemang väsentligt minska kapitalkostnaderna och sannolikt även administrationskostnaderna. När arbetet utföres under eljest för ett arbetstagarförhållande utmärkande omständigheter, finns det ingen anledning att göra någon skillnad endast därför att den arbetspresterande an-

vänder egen maskinutrustning av sådan beskaffenhet att han vanligen hanterar den själv.

Ett skäl till att skogskörare bör anses som arbetstagare, ehuru de ofta bedriver lantbruk och sålunda kan sägas ha ett företag bakom sig, är att lantbruket vanligen icke ger full sysselsättning. Skogsköraren är då dels jordbrukare, dels skogsarbetare, en för tillgången på arbetskraft lämplig kombination.

Merkantila mellanhänder

BD nr 2267/1955 (plenum 19/4 1956). FR fann en annonsackvisitör D hos ett tidningsföretag vara att anse som arbetstagare. Han arbetade hos tidningen sedan ett flertal år enligt ett muntligt avtal. Ersättning utgick i form av provision, varjämte D erhöll kontanta semesterförmåner. Ehuru han var förbjuden att bedriva annan verksamhet, gjorde han detta i viss utsträckning, varom företaget synes ha haft kännedom. För arbetet åt företaget disponerade D ett rum å dess kontor, där han arbetade några timmar dagligen. Han använde kostnadsfritt företagets telefoner även för interurbansamtal.

BD nr 700/1955 (plenum 7/6 1956). FR fann ett försäljningsombud H hos AB Åtvidabergs industrier vara att anse som arbetstagare. H:s ersättning utgick enbart i form av provision. Den årliga bruttoomsättningen av försäljningsverksamheten uppgick till omkring 730.000 kr. och H:s nettoförtjänst till 25.000—30.000 kr. Han hade sex anställda, som han själv avlönade, två försäljare, två kontorister, en verkmästare och en springpojke. Bolaget skulle godkänna de anställda, bestämma lämpliga lokaler för rörelsens bedrivande och självt teckna hyreskontrakt, ehuru hyran betalades av ombudet. H hade icke tillstånd att sälja andra varor än bolagets. Försäljningsorder översändes till bolaget dagligen och en gång i månaden lager- och kassarapporter. I ett senare mål, *BD nr 2087/1956* (plenum 30/1 1958), förklarades även de å försäljningskontoret sysselsatta underförsäljarna och kontoristerna vara arbetstagare i förhållande till bolaget.

BD nr 3819/1955 (plenum 7/3 1957). FR fann ett försäljningsombud för Husqvarna fabrikslager AB, en s. k. symaskinsagent, icke vara att anse som arbetstagare. Avtalsvillkoren upptog bl. a., att ombudet var att anse som beroende uppdragstagare, att ersättningen utgick i form av provision och »rekreationsbidrag», att ombudet ägde rätt att för rekreation taga ledigt från agenturen å tid, som med hänsyn till arbetet och efter överenskommelse med depotchefen eller inspektören kunde anses lämpligt, att ombudet var skyldigt följa de råd och anvisningar om arbetets utförande som bolaget kunde utfärda samt att agenten var oförhindrad att sälja andra företags icke konkurrerande varor. Enligt ombudets egen uppgift tog arbetet för bolaget hela hans tid i anspråk. I en skrivelse hade han anmodats att förbättra sitt för-

säljningsresultat, varvid möjligheten av uppsägning eller omorganisation av distriktet antyddes.

BD nr 2953/1955 (plenum 19/1 1956). En av en mejeriförening antagen butiksföreståndarska H ansågs vara självständig företagare. H erhöll fast lön jämte provision å försålda mejerivaror. Lönen jämte provisionen garanterades till visst minimibelopp för månad. Hon hade därjämte semesterförmåner. H var skyldig att hålla av föreningen fastställda priser och att på bestämda tider betala de från föreningen erhållna varorna. För kreditförluster var hon själv ansvarig. Hon skulle från föreningen taga hela sitt behov av mejerivaror och förutsattes även efter fritt val sälja andra varor. Under år 1954 uppgick H:s omsättning till över 100.000 kr., varav inemot 70 % belöpte å mejeriprodukter. Föreningen hade tecknat hyreskontrakt om butikslokalen och bekostade hyran härför, telefon och underhåll av dess inventarier i lokalen. H ägde själv anställa biträden, som avlönades av henne. Enligt egen uppgift ägde hon icke utan anmälan till föreningen vara borta från arbetet. Ersättare anskaffades och avlönades av henne själv.

BD nr 1254/1955 (plenum 22/3 1956). FR fann en föreståndare E för ett bryggerinederlag icke vara att anse som arbetstagare i förhållande till bryggeribolaget, för vilket han antagits som försäljningsombud. Han hade förbundit sig att taga hela sitt behov av dryckesvaror från bryggeriet. Ersättning utgick i form av rabatt å från bolaget inköpta varor. Från en bestämmelse om »fast lön» kan bortses, då den icke synes ha haft samband med E:s arbete. E var skyldig att hålla av bolaget fastställda priser, att till bolaget insända veckoredogörelser angående försäljningen samt att ställa sig till efterrättelse gällande författningar och av bolaget meddelade föreskrifter, däribland en särskild utkörarinstruktion. I denna angavs E vara i bolagets tjänst. E disponerade fritt den av bolaget förvärvade lokalen för nederlaget och bestred själv alla kostnader för lagring och distribution samt kontorskostnader. Han ägde en för utkörningen anskaffad lastbil med bolagets emblem på dörrarna. E deltog vanligen själv i arbetet och hade i övrigt anställt en utkörare och en springpojke.

BD nr 730—731/1960 (FRP 1960 nr 24 och 25). Båda dessa rättsfall gällde bensinstationsinnehavare hos Shell-bolaget, vilka FR fann icke vara att anse som arbetstagare. Innehavarna hyrde stationsanläggningen av bolaget och mottog varorna från detta i fast räkning. Utöver oljeprodukter, som måste tagas från bolaget, sålde innehavarna biltillbehör, vilka skulle inköpas från av bolaget anvisade firmor, enligt bolagets uppgift för att säkerställa god kvalitet. Dessutom skulle bilservice tillhandahållas. Personlig arbetsskyldighet förelåg icke, men innehavaren kunde sägas upp om han misskötte stationen. Det förra fallet gällde en relativt stor station med serviceanläggning och åtta anställda. I det senare fallet saknades smörj- och spolhall, varför rundsmörjning och tvättning utfördes endast sommartid i ringa omfattning.

Blott under högsäsong anställdes ett biträde. I det förra fallet hade bensinstationsinnehavaren själv myndighets tillstånd att bedriva handel med eldfarliga oljor, i det senare innehades tillståndet av bolaget.

BD nr 733—734/1960 (FRP 1960 nr 12 och 13). FR fann försäljare av glass från stånd eller vagn, som tillhörde leverantören, icke vara att anse som arbetstagare. I förra fallet erhöll försäljaren provision å försålda varor, i det senare tillhandahölls glassen i fast räkning, dock att osåld förstörd glass utan kostnad för försäljaren utbyttes mot ny. Det förelåg icke förbud att sälja andra varor, men myndighetens tillstånd, som var förbehållet partiellt arbetsföra och liknande fall, omfattade endast glass, och andra varor såldes icke. I det förra fallet förelåg ingen skyldighet att hålla öppet vissa tider, men leverantören, som under säsongen dagligen körde runt till de olika stånden och fyllde på glass, skulle underrättas vid utevaro och kunde då sätta in annan i stället. I det senare fallet körde glassfirman ut vagnarna varje dag och tog in dem på kvällen.

Gemensamt för alla dessa fall utom BD nr 2953/1955 rörande mejeributiksföreståndersken är att mellanhandens förtjänst varit beroende av omsättningen eller verksamhetens resultat. Fast eller garanterad ersättning anses i hög grad indicera ett arbetstagarförhållande. Att ett sådant likväl ej ansetts föreligga i nämnda undantagsfall torde ha berott främst på att föreståndersken haft rätt att sälja andra företags varor, en omständighet som tillmätts stor betydelse vid bedömningen av fall av denna typ.

Även i de fall där FR bedömt mellanhanden som självständig företagare, synes ha förefunnits tillräckliga skäl att anse ett arbetstagarförhållande vara för handen, vare sig ersättning utgått på provisionsbasis eller varor mottagits i fast räkning. Beroendet av en enda motpart är av den arten, att mellanhanden kan avskedas och i sådant fall står utan arbete. Detta gäller även i de fall då försäljare har rätt att sälja andra företags varor, eftersom leverantören förfogar över försäljningsanordningarna. Att kompletteringsvaror saluföres torde för övrigt ligga lika mycket i huvudmannens som i försäljarens intresse. Även i sådant fall framstår försäljningsstället främst som en filial till leverantörens företag, en omständighet som bör kunna tillmätas avgörande betydelse även om försäljaren har en tämligen självständig ställning. Väsentligt är att verksamheten icke, såsom när försäljaren bedriver självständig rörelse, får utan huvudmannens samtycke överlåtas eller vid försäljarens död fortsättas av hans arvingar och att försäljaren, när han lämnar verksamheten eller avskedas, icke kan tillgodogöra sig dess eventuella goodwillvärde. Så är i regel fallet med bensinstationsinnehavare. En komplikation i denna bransch är att bensinstationsinnehavare stundom vid sidan bedriver kiosk-, serverings- eller annan rörelse. I den mån oljebolaget behärskar lokalerna även för denna verksamhet, torde skillnaden i beroende dock icke vara så stor.

Det göres stundom gällande, att det när varor mottages av försäljaren i fast räkning över huvud icke kan vara fråga om ett arbetsavtal, vare sig anställning eller uppdrag, utan om ett köpeavtal och affärsförhållande, så t. ex. numera beträffande de allra flesta bensinstationsinnehavare. Häremot synes med fog åtskilligt kunna invändas. Avtalets egen rubricering av rättsförhållandet är icke avgörande. Även om det icke är fråga om skenavtal, måste de tydliga inslagen av ett arbetsförhållande beaktas. Den reella skillnaden mellan provisions- och fasträkningsfallen torde icke vara väsentlig från den synpunkt som här är aktuell. Visserligen tillkommer i fasträkningsfallen äganderätten till varulagret försäljaren, men dennes självständighet ökas knappast därigenom, och den risk med hänsyn till möjligheten av försäljarens insolvens, som leverantören löper genom detta arrangemang, torde vara tämligen obetydlig. Redovisningen torde förenklas sannolikt till båda parters fördel. När varorna är underkastade förskämning och svinn är det vanligen till leverantörens fördel att avstå från äganderätten. Risken för varornas förstörelse övervältras på försäljaren, som härigenom får ett starkt incitament att noga beräkna åtgången. När så mycket i övrigt i rättsförhållandet pekar på anställning — särskilt leverantörens fasta grepp om försäljningsorganisationen och över huvud försäljarens beroende av en enda motpart — kan ett arbetstagarförhållande icke anses uteslutet endast för att avtalet fått formen och vissa inslag av ett köpeavtal. Bensinstationsinnehavarnas avtal betecknas ofta som försäljningskontrakt eller liknande, vilket innefattar ett åtagande att bedriva försäljnings- och därmed sammanhängande serviceverksamhet, icke endast ett åtagande av sådana förpliktelser som vanligen förbindes med ett köpeavtal.

Vad slutligen angår handelsresandena hänvisas till anmärkningarna ovan s. 78 f.

Ytterligare ett fall, som hör nära samman med denna grupp, skall anföras, *BD nr 330—331/1959* (FRP 1959 nr 27). FR fann här två personer, vilka såsom deltidsarbete utförde inkassering och i mindre omfattning försäljning åt en agenturfirma, icke vara att anse som arbetstagare. Fallet gällde två gifta kvinnor, vilka ägnade sig åt denna verksamhet vid sidan av hemarbetet och hade en årsinkomst härav på c:a 3.000 kr. i form av provision (utan inkomstgaranti). Det förelåg inget förbud för dem att driva annan förvärvsverksamhet därjämte men sådant förekom icke. Deras arbete bestod huvudsakligen i att vardera i sitt distrikt uppsöka firmans avbetalningsköpare för inkassering av förfallande avbetalningar och redovisa beloppen varje vecka. Misslyckade inkassoförsök skulle anmälas till kontoret. Det synes ha varit av stor vikt för firman, att de uppsökte kunderna vid lämpliga tider i samband med avlöningsdagar o. d. och sålunda bedrev verksamheten kontinuerligt. De hade icke rätt att sätta annan person i sitt ställe.

Omständigheterna i fallet synes väl svara mot de krav som bör ställas på

ett arbetstagarförhållande. Ett sådant är icke uteslutet vid bisyssla. Sannolikt är inställningen densamma beträffande en näraliggande grupp, fritidsombuden vid försäkringsföretag. Såsom framgår av Rfa:s anvisningar, behandlas dessa i allmänhet icke som arbetstagare.

Musiker, skådespelare och andra konstnärliga yrkesutövare

BD nr 320/1957 (FRP 1958 nr 20). FR fann av Borås orkesterförening anlitade dirigenter och solister samt militär- och amatörmusiker icke med avseende å deras medverkan i föreningens orkester vara arbetstagare. Orkestern bestod av både militär- och amatörmusiker, samtliga medlemmar i musikerförbundet. Det fanns en ordinarie dirigent, som ledde verksamheten och dirigerade fyra konserter per säsong. Han erhöll ett fast arvode för säsongen å 4.000 kr. I övrigt engagerades gästdirigenter, som hade visst arvode per konsert. Samtliga mera stadigt medverkande musiker var s. k. aktiva medlemmar i föreningen men var befriade från att betala medlemsavgift. Ersättning utgick med ett gage per konsert som varierade mellan 34 och 59 kr. och inkluderade ersättning för instrument, resor, stärktvätt o. d. Solister liksom förstärkning med yrkesmusiker engagerades ofta per konsert.

Rfa fann såväl dirigenterna som samtliga i orkestern ingående medlemmar — således även solister samt militär- och amatörmusiker — vara att anse som arbetstagare i förhållande till orkesterföreningen som arbetsgivare. FR:s utslag i motsatt riktning fick följande motivering:

Vidkommande militär- och amatörmusikerna äro dessa enligt vad utredningen i målet visar aktiva medlemmar av orkesterföreningen. Med hänsyn till föreningens karaktär kan medlemskapet i föreningen icke anses grunda ett anställningsförhållande mellan föreningen och ifrågavarande aktiva medlemmar. Den ersättning, som utgår till dessa medlemmar för deltagande i konserter och förberedelser härför, kan icke heller anses utgöra uttryck för ett anställningsförhållande. Med hänsyn härtill finner Försäkringsrådet, att ifrågavarande medlemmar icke kunna anses såsom arbetstagare enligt yrkesskadeförsäkringslagen i förhållande till föreningen såsom arbetsgivare. — På samma skäl finner Försäkringsrådet, att dirigent, som är aktiv medlem av föreningen, icke är att anse såsom arbetstagare enligt yrkesskadeförsäkringslagen i förhållande till föreningen. — Vad slutligen angår solisterna och de dirigenter, vilka icke äro medlemmar i föreningen, finner Rådet med hänsyn till engagemangens art, kortvarighet och sporadiska förekomst icke heller dessa personer vara att anse som arbetstagare enligt yrkesskadeförsäkringslagen i förhållande till föreningen såsom arbetsgivare.

Medlemskapet i föreningen och — i fråga om de per konsert anlitade — engagemangens art, kortvarighet och sporadiska förekomst blev sålunda avgörande för FR. Sistnämnda fråga behandlas längre fram. Vad angår medlemskapet, synes detta icke ha inneburit någon intressegemenskap av det slag som utesluter ett arbetstagarförhållande, även om möjligen det låga vederlaget kan tyda härpå. Snarare synes föreningens ideella inriktning och

möjligen också musikutövandets karaktär av fritidssysselsättning ha tillmätts betydelse. Det kan ifrågasättas, om detta bort få bli avgörande.

BD nr 541/1959 (FRP 1960 nr 17). FR fann i detta mål vissa artister som turnerade i folkparkerna icke vara att anse som arbetstagare i förhållande till arrangören, en folkparksförening, som arbetsgivare. Fallet gällde två sångare, en skådespelare, två akrobater och musikerna i två olika dansorkestrar. En av sångarna, B, var säsongengagerad av Folkets parkers centralorganisation enligt ett specialkontrakt med en garanterad ersättning för säsongen å 25.500 kr. Gage bestämdes för varje uppträdande och utbetalades av den lokale arrangören. Sångerskan N var engagerad av folkparksföreningen för en kväll enligt ett standardkontrakt använt av Folkparkernas artistförmedling (A-M kontrakt) mot visst gage. Liksom B hade hon med sig egen pianist. Även övriga soloartister samt den ena av orkestrarna (ett utländskt kapell) var engagerade enligt samma kontraksformulär, vilket innehöll bestämmelser om tid, plats och gage samt vissa andra villkor av mindre intresse i förevarande sammanhang. Den andra orkestern bestod av sju fritidsmusiker och var kooperativt organiserad. Gaget delades lika så när som på att orkesterledaren hade något extra som ersättning för sina särskilda sysslor. Noter och förstärkningsanordning var kapellets gemensamma egendom, medan var och en ägde sitt instrument. Beträffande musikerna gällde ett kollektivavtal mellan till Folketshusföreningarnas riksorganisation eller Folkets parkers centralorganisation anslutna bolag eller föreningar och Svenska musikerförbundet rörande löne- och arbetsvillkor för musiker, innehållande förutom lönebestämmelser bl. a. ordningsföreskrifter.

Ett av försäkringsråden, som ansåg samtliga artister vara att anse som arbetstagare, framhöll särskilt »att där ett uppträdande av vederbörande ingår som en integrerande del i en av annan arrangerad och finansierad konsert eller annan nöjestillställning, ett anställningsförhållande som regel bör anses föreligga vid tillämpandet av YFL».

BD nr 542/1959 (plenum 30/6 1960). Fråga var här om S, som i sin orkester sysselsatte fyra andra musiker och en sångerska, var att anse som arbetsgivare för dessa vid olika engagemang år 1957. S och hans kapell spelade mest på restauranger i Stockholm under vintern och turnerade under sommaren i folkparker, på landsortsrestauranger och någon gång i idrottsföreningar. Sålunda hade han med sin orkester under tiden 1/1—30/4 utfört underhållnings- och dansmusik på Restaurant & café du Boulevard och under tiden 1/9—31/12 på Restaurant Berzeliiterrassen enligt kontrakt, som tydligt förutsatte ett arbetstagarförhållande mellan restaurangen och hela orkestern. För enstaka uppträdanden i folkparker användes A-M kontrakt (se ovan BD nr 541/1959), och under hösten 1957 hade S ett turnékontrakt med Folkrörelsernas programaktiebolag (FPA) för engagemang i olika folkparker lördagar och söndagar jämsides med engagemanget på Berzeliiterrassen.

S hade s. k. orkesterförbindelse med sina medverkande, dvs. avtal som band dessa till orkestern under viss tid. Han kom själv överens med de medverkande om deras gage och betalade ut det med avdrag för källskatt. Endast AB Berzeliiterrassen betalade gage direkt till de medverkande med avdrag för skatt.

Rfa räknade S som arbetsgivare för orkestermedlemmarna utom vid engagemangen på restauranger och hos FPA. Beslutet torde innebära att i båda sistnämnda fall S och övriga medverkande skulle anses som arbetstagare hos restaurangen resp. FPA.

FR ändrade beslutet såtillvida, att S icke i något fall skulle vara att anse som arbetsgivare för orkestermedlemmarna och att S och de övriga skulle anses som arbetstagare »allenast under tiderna 1/1—30/4 och 1/9—31/12 i förhållande till Restaurant & café du Boulevard resp. AB Berzeliiterrassen såsom arbetsgivare».

FR:s beslut innebar, att arbetstagarförhållande ansågs föreligga endast vid mera stadigvarande engagemang hos restauranger för utförande av underhållnings- och dansmusik. I denna del av beslutet innefattades sålunda icke ett engagemang hos AB Berzeliiterrassen under tiden 17—31 maj, enligt uppgift på grund av att orkestern vid den tiden mest var ute på turné, ehuru arbetsvillkoren synes ha varit desamma som under vinterengagemangen.

BD nr 543/1959 (FRP 1960 nr 18). FR ansåg i detta fall innehavaren av en restaurang S vara arbetsgivare för en musikensemble, som engagerats för att utföra underhållnings- och dansmusik, men icke för varietéartister, som engagerats vanligen för tvåveckorsperioder för att uppträda två gånger per kväll jämte vissa matinéföreställningar. Rfa däremot hade bedömt samtliga som arbetstagare. De hade alla erhållit ersättning för arbetsdag jämte vissa förmåner (fria måltider o. d.). Det upplystes att restaurangen ständigt hade ett musikkapell som engagerades för 1—3 månader. S slöt avtal med kapellmästaren, vilken i sin tur träffat avtal med orkestermedlemmarna och fördelade gaget.

BD nr 544/1959 (FRP 1960 nr 16). FR ansåg, i motsats till Rfa, en konstnärlig ledare och ett antal skådespelare, som engagerats för »fästningsspelen» i Varberg, icke vara arbetstagare i förhållande till staden. Badortsledningen träffade varje vår överenskommelse med någon skådespelare, som åtog sig den konstnärliga ledningen av spelen, vidtalade lämpliga skådespelare, hyrde teaterrekvisita o. d., medan badkontoret stod för reklam, teaterscen, biljettförsäljning o. d. ävensom för utbetalning av gager etc. enligt den konstnärlige ledarens redovisning. Repetitionerna tog i anspråk c:a 14 dagar, varefter föreställningarna pågick vissa dagar under en tvåveckorsperiod. Ledaren uppbar ett visst arvode, de medverkande skådespelarna visst gage per speldag, vilket fastställts med badkontorets samtycke, varjämte samtliga erhöll traktamente för repetitions- och speldagar.

BD nr 659/1959 (plenum 16/6 1960). För framträdande i radio och television engagerade skådespelare, uppläsare, föredragshållare, musiker m. fl. ansågs enligt ett uttalande av FR icke vara arbetstagare annat än om de engagerats mot viss lön för icke specificerade arbetsuppgifter. Tillfälligt för bestämda program engagerade personer skall sålunda icke räknas som arbetstagare. FR beslöt dock att icke meddela utslag i ärendet, ett av Rfa underställt beslut angående avgiftsdebitering, då det icke kunde uteslutas att omständigheterna i särpräglade fall kunde föranleda en annan bedömning. Gruppen uppgavs omfatta 10.000—15.000 personer, för vilka Sveriges radio tidigare, i den mån de utförde sin uppgift inom företagets lokaler, betalt avgifter till Rfa för att på så sätt ordna olycksfallsförsäkringsfrågan, dock utan att i princip erkänna dem som arbetstagare.

FR synes av de anförda rättsfallen att döma i stort sett ha uppdragit den gränslinjen, att arbetstagarförhållande föreligger endast om engagemanget gäller för relativt lång tid och för icke specificerade arbetsuppgifter, icke när det avser visst program eller eljest är av tillfällig natur. Sålunda har t. ex. musiker, som engagerats för att utföra restaurangmusik, ansetts vara arbetstagare utom vid mera tillfälliga engagemang, oavsett om restaurangföretaget trätt i direkt förbindelse med orkestermedlemmarna eller ej (jfr NJA 1942 s. 122, anfört ovan s. 64).

Att arbetsåtagandet avsett en bestämd uppgift eller varit av tillfällig natur har således varit en avgörande faktor i denna typ av fall. Då denna omständighet icke varit av sådan betydelse när det gällt arbete av materiell art, har uppenbarligen verksamhetens art spelat in. Denna har ansetts i och för sig indicera självständighet, och det har krävts särskilda bundenhetsfaktorer för att uppväga denna faktor.

Det synes med fog kunna riktas kritik mot dessa bedömningsprinciper. För berörda parter måste det t. ex. te sig svårbegripligt, att ett tvåveckorsengagemang på en restaurang icke bedömes på samma sätt som ett enmånadsengagemang på likartade villkor.

Nämnas kan att Rfa före dessa avgöranden bedömde Folkrörelsernas programaktiebolag som arbetsgivare för medlemmar i orkestrar, som för viss tid engagerats av bolaget för uppträdande vissa dagar i veckan på av bolaget anvisade platser, och vid tillämpningen av 1916 års OFL behandlade arrangörerna (t. ex. folkparksföreningar) som arbetsgivare för medlemmar i orkestrar, som engagerats genom Folkparkernas artistförmedling eller på annat sätt. Numera har givetvis Rfa:s anvisningar följt FR:s prejudikat.

Såvitt angår skådespelare och statister vid teatrarna har Rfa efter det anvisningarna utfärdades ansett även dem som engagerats per pjäs vara att anse som arbetstagare. Möjligt är att fallet rörande Varbergs fästningsspel får anses vara ett specialfall med hänsyn till spelens sporadiska förekomst. Dock torde tillräcklig anledning att på sådan grund göra skillnad icke föreligga.

Vad beträffar dessa grupper kan pekas på arbetstagarfaktorer av utpräglad art. Såsom påpekats av Teatrarnas riksförbund i en skrivelse till Rfa utför skådespelarna och statisterna »icke någon självständig konstnärlig prestation utan äro inlemmade i ett större kollektiv, där arbetsinsatser och arbetstider äro strängt reglerade avtalsmässigt och underkastade en mycket sträng arbetsledning även ifråga om arbetsdisciplin».

Ehuru framträdandet har mera karaktär av en engångsföreteelse torde samma synpunkter kunna anläggas på skådespelarverksamheten i radio och television ävensom vid filminspelning, varom dock något refererat rättsfall ännu ej föreligger. Beträffande sångare och musiker som deltager i kollektiva uppträdanden torde samma synpunkter göra sig gällande. Även här ingår den enskildes arbetsinsats i ett samordnat helt.

Samma utpräglade bundenhetsfaktorer föreligger vanligen icke såvitt angår artister som framträder solo eller i en fast ensemble, när deras program är i stort sett inövat på förhand. Engageras de t. ex. av ett nöjesföretag eller en restaurang mot ett visst gage för att underhålla dess publik, kan det dock i allmänhet vara skäl att räkna arrangören som arbetsgivare. Det föreligger vanligen, såsom beträffande varietéartisterna i ovannämnda fall, personlig arbetsskyldighet och sannolikt förpliktelse att rätta sig efter arrangörens anvisningar. Det finns dock fall, där en arrangör på ett påtagligt sätt köper en färdig produktion, särskilt när det gäller utländska toppartister, och själv icke har något inflytande på utformningen och framförandet. Då bör ett arbetstagarförhållande icke anses föreligga mellan arrangör och artist.

Även såvitt angår den konstnärlige ledaren i fallet rörande Varbergs fästningsspel och över huvud regissörer kan anföras skäl att räkna dem som arbetstagare. De har visserligen i allmänhet en självständig ställning ur konstnärlig synpunkt men utnyttjar å andra sidan huvudmannens tekniska resurser och kan sägas utöva en arbetsledande funktion. I nämnda fall stod badkontoret till stor del för den organisatoriska sidan av verksamheten. Motsvarande synpunkter kan anläggas beträffande gästdirigenter (jfr fallet ang. Borås orkesterförening).

Allmänna synpunkter

Bland faktorer som FR tagit hänsyn till utöver dem som redovisats från HD:s praxis märkes främst arbetsförhållandets kortvariga eller tillfälliga natur. Dock måste framhållas att FR på ett helt annat sätt än HD ställts inför fall av kortvariga arbetsförhållanden (jfr ovan s. 86). Såsom framgår av genomgången av rättspraxis har kortvarigheten haft större betydelse vid arbete av konstnärlig och över huvud kvalificerad art än annars. Ehuru det icke direkt uttalats, är således arbetets art en faktor av väsentlig betydelse i FR:s rättstillämpning. Förhandenvaron av särskilda bundenhetsfaktorer

har krävts för ett arbetstagarförhållande i dylika fall. Huruvida denna omständighet haft betydelse i HD:s praxis är osäkert. Möjligen kan en tendens till snävare behandling spåras i fallen rörande merkantila mellanhänder. Beträffande konstnärliga yrkesutövare är HD:s praxis emellertid för sparsam för att ge någon ledning i detta hänseende.

FR har också tagit stor hänsyn till huruvida arbetet reglerats av kollektivavtal och om den arbetspresterande varit ansluten till en arbetstagarorganisation eller eljest brukar vara arbetstagare. Detta torde stå i full överensstämmelse med HD:s principuttalande av år 1949, enligt vilket de avtalsslutandes ekonomiska och sociala ställning kan vara ägnad att belysa hur avtalet bör uppfattas.

Ett fall som visar ett markant avsteg från AD:s tidigare betraktelsesätt, utvecklat särskilt i domen 1947 nr 48 (ovan s. 60), är Kungl. Maj:ts beslut rörande växelstationsföreståndarnas ställning enligt SFL. I enlighet med FR:s yttrande ansågs dessa vara arbetstagare hos televerket, ehuru de hade en i många avseenden fri ställning. De hade att anställa och avlöna erforderligt antal biträden och hade ingen avtalsfäst personlig arbetsskyldighet. Ibland anförtroddes föreståndarskapet åt en juridisk person, turistföretag, bruksaktiebolag o. d. För sistnämnda fall ävensom när det framgick, att föreståndaren icke alls eller endast i oväsentlig omfattning personligen ägnade sig åt stationens skötsel, gjordes dock undantag.

När det fastställdes, att den obligatoriska yrkesskadeförsäkringen i och med ikraftträdandet av YFL skulle omfatta arbetstagare i civilrättslig bemärkelse, var man medveten om att detta skulle medföra vissa inskränkningar i tillämpningsområdet i jämförelse med de tidigare förhållandena. Givetvis har härigenom en del kategorier, som omfattades av det sociala arbetstagarbegreppet, uteslutits från försäkringen, t. ex. småentreprenörer vid byggnadsarbeten, till vilka de själva bestod material (jfr ovan s. 52 de s. k. byggmästarreglerna). Beträffande merkantila mellanhänder kan något påtagligt avsteg från tidigare praxis i allmänhet icke påvisas, ehuru bedömningen numera torde vara mera nyanserad.[1] En markant skillnad är dock att bensinstationsinnehavare i princip räknades som arbetstagare enligt den gamla lagen, så t. ex. i FRP 1938 nr 6. Detta utslag gällde en bensinförsäljare med fasträknings- och grundlagerkontrakt, som hade tre anställda och registrerat egen firma. Undantag gjordes i vissa fall, t. ex. om egen kioskrörelse bedrevs vid sidan av försäljningen för oljebolaget (utslag 24/2 1950). Såvitt angår konstnärliga yrkesutövare synes på senare tid en viss inskränkning i tillämpningsområdet ha vidtagits. Dock har knappast några vägledande prejudikat förelegat tidigare utan endast underordnade myndigheters beslut.

[1] Jfr betr. äldre praxis Löfmark, Försäkring för olycksfall i arbete och yrkessjukdom, 6 uppl. 1952, s. 99 ff.

Ett avgörande från den gamla lagens tid finns refererat i Arbetarskyddet 1928 s. 28. Ett bolag hade i sin verksamhet (nöjesfält) sysselsatt akrobater, musiker och balettsällskap. Enligt bolaget torde i de flesta fall kontrakt ha ingåtts endast med ledaren för en trupp, som åtagit sig att med av honom engagerade biträden utföra vissa artist-, musik- eller dansnummer. Rfa och FR fann dock samtliga vara att anse som arbetstagare hos bolaget enligt OFL.

Å andra sidan har den nya smidigare bedömningsmetoden också medfört utvidgningar. De gamla schematiska reglerna uteslöt från försäkringen i många fall t. ex. innehavare av värdefullare maskinutrustning även om denna icke kom till användning i arbetet, och numera accepteras som arbetstagare även skogskörare med egen traktor, när arbetet utföres under förhållanden jämförbara med hästkörarnas. Större hänsyn tages, åtminstone vid arbete av materiell art, till utövandet av arbetsledning och inlemmandet i huvudmannens företagsorganisation. En nackdel är att den nya metoden i vissa fall är svårhanterligare än den gamla. Dock torde viss schablonisering för praktiskt bruk kunna uppnås även med den nya metoden.

Rättsutvecklingen och de beroende uppdragstagarna

Den rättsutveckling som ägt rum på detta område torde kunna berättiga till slutsatsen, att ett i sina grunddrag enhetligt arbetstagarbegrepp kommit till användning inom sociallagstiftningen och att detta — i jämförelse med AD:s tidigare praxis — vidgats att omfatta grupper, som genom 1945 års lagstiftning fick beteckningen beroende uppdragstagare. Denna utveckling har främjats genom uttalanden i lagförarbeten och HD:s principuttalande år 1949. Därjämte har främst genom den vidgade användningen av kollektivavtal en utveckling mot klarare anställningsförhållanden ägt rum på så sätt, att arbetsvillkoren fått en starkare arbetstagarprägel. Som ett tydligt exempel härpå kan nämnas skogsbranschen. I den mån förvärvsarbetande avtalsvägen tillförsäkrar sig arbetstagarförmåner, kan en tendens förmodas göra sig gällande hos motparten att tillförsäkra sig arbetsgivarbefogenheter. Det kan antagas att denna utveckling och denna växelverkan mellan rättsliga och utomrättsliga faktorer kommer att fortgå.

I linje med denna utveckling ligger, att arbetstagarbegreppet ges ett sådant omfång att det i stort sett inbegriper de s. k. beroende uppdragstagarna. Något principiellt hinder för att rättstillämpningen tar ett sådant steg fullt ut synes icke föreligga i vart fall om begreppet beroende uppdragstagare utmönstras ur lagstiftningen. Denna lösning skulle innebära, att rättstillämpningen måste ta sikte på att dra gränsen vid i jämförelse med nuläget klarare fall av självständiga företagare, och kräver en viss omvärdering av de gängse kännetecknens betydelse, främst en nedtoning av betydelsen av faktorer som användandet av egen maskinutrustning, anlitandet av medhjäl-

pare och vederlagets beroende av verksamhetens resultat. De i detta kapitel givna kommentarerna till rättsfallen har präglats av en sådan inställning. Tillämpningssvårigheterna inom socialförsäkringen med beräkning av nettoförtjänst och kostnader skulle visserligen öka genom denna utvidgning av arbetstagarbegreppet men finns redan i nuvarande läge, eftersom rättspraxis som arbetstagarförhållande godtagit många fall av detta slag. Tänkbart är dock att hänsyn till de praktiska svårigheterna vid administrationen av socialförsäkringarna måste begränsa möjligheterna att under reglerna för arbetstagare hänföra nu utanförstående grupper, som i och för sig skulle kunna göra befogade anspråk på att räknas som arbetstagare.

KAPITEL V

Utredningens kartläggningsarbete

Arbetsmetoden

Vid utförande av det föreliggande utredningsuppdraget har utredningen funnit det vara en primär uppgift att i möjligaste mån söka klarlägga, inom vilka yrkesområden s. k. beroende uppdragstagare är att finna, samt att undersöka de förhållanden, under vilka uppdragstagarna har att fullgöra sina uppdrag, främst de omständigheter, som kan grunda en beroende ställning gentemot uppdragsgivarna. Härvid kan till en början konstateras, att begreppet beroende uppdragstagare saknar den fasta bestämning som är erforderlig för att det skall vara möjligt att genom en analys av begreppet som sådant få en uppfattning om vilka yrkesutövare som härmed åsyftas. En framkomlig väg synes däremot vara att med ledning av den av socialstyrelsen uppgjorda, av arbetstidsutredningen sedermera i stort sett godtagna förteckningen över sannolika yrkesgrupper i åsyftad beroende ställning ävensom de under förarbetena till 1945 års lagändringar gjorda uttalandena om arten av det beroende, som härvidlag är avgörande, söka kartlägga hela fältet av möjliga beroende uppdragstagare. Utredningen har stannat för att arbeta enligt en sådan metod. Det har härvid stått klart för utredningen att det redan på grund av näringslivets växlande förhållanden icke torde vara möjligt att uttömmande angiva de yrkesgrupper, som kan tänkas omfatta beroende uppdragstagare. Till detta kommer att den skälighetsprövning, som enligt socialstyrelsen skall utgöra ett väsentligt led i bedömningen, lämnar utrymme för mycket delade meningar i fråga om hänförlighet under ifrågavarande begrepp. Vid de kontakter, som utredningen haft med företrädare för de rättstillämpande myndigheterna och för intresseorganisationer på skilda områden, har emellertid utöver de uppräknade yrkeskategorierna framkommit endast ett fåtal grupper av intresse i sammanhanget. Att beakta är vidare, att inom nästan alla yrkesområden gränsfall kan förekomma, där det råder tveksamhet om, huruvida vederbörande är att betrakta som arbetstagare eller icke. I de gränsfall, som vid rättstillämpningen bedömes ligga utanför arbetstagarnas krets, föreligger mången gång inte alls en sådan beroendesituation, som är en förutsättning för att man skall tala om beroende uppdragstagare. Det ligger utanför utredningens uppdrag att för gränsfall av detta slag pröva frågan om likställighet med arbetstagare.

I fråga om uppläggningen av utredningens arbete må ytterligare framhållas. Ändamålet med en kartläggning av förekommande grupper beroende

uppdragstagare bör vara att få en så fullständig bild som möjligt av de faktorer som konstituerar den ställning av beroende gentemot uppdragsgivaren, som är utgångspunkten för uppdragstagarnas anspråk på likställighet med arbetstagare inom sociallagstiftningen. För att få fram en sådan bild torde det icke vara erforderligt att undersöka varje särskild yrkesgrupp, beträffande vilken det möjligen skulle kunna hävdas, att den inrymmer beroende uppdragstagare. Det bör för utredningens syften vara tillfyllest att sådana undersökningar framför allt inriktas på större typiska grupper av beroende uppdragstagare.

När det gäller att närmare undersöka de förhållanden, under vilka de beroende uppdragstagarna är verksamma, och taga ståndpunkt till de speciella problem, som från olika yrkesgruppers sida givit anledning till önskemål att inom sociallagstiftningen uppnå likställighet med arbetstagare, har redan en första kontakt med närmast berörda yrkesgrupper visat, att arbetsförhållandena för ifrågavarande personer är synnerligen skiftande, såväl de skilda yrkesgrupperna emellan som ofta inom varje grupp. Utredningen har därför funnit, att en närmare undersökning av de beroende uppdragstagarnas förhållanden lämpligen borde äga rum beträffande varje yrkeskategori för sig. För vissa yrkesområden, inom vilka ett större antal beroende uppdragstagare är verksamma, har bildats särskilda arbetsgrupper, bestående av, förutom utredningsmannen jämte experter och sekreterare, företrädare för såväl uppdragsgivar- som uppdragstagarsidan. Vid arbetsgruppernas sammanträden har även närvarit den befattningshavare inom Rfa, som haft till uppgift att utarbeta förslag till de anvisningar, som anstalten — närmast i anledning av pensionsreformen — tillställt de lokala skattemyndigheterna till ledning vid bedömande av om en viss person är arbetstagare eller ej. Inom andra av utredningen berörda yrkesområden har hållits sammanträden av liknande karaktär med representanter för intresseorganisationer och andra sammanslutningar. Utredningen har därjämte haft att tillgå en mängd olika kontraktsformulär samt inom skilda organisationer utarbetade promemorior och annat material med uppgifter till ledning vid kartläggningsarbetet.

För resultatet av utredningens undersökningar i fråga om vissa grupper beroende uppdragstagare lämnas här följande översiktliga redogörelse.

Inom skogsbruket sysselsatta personer

Med ledning av material som ställts till utredningens förfogande av de företrädare för berörda intresseorganisationer, som ingått i den för förevarande yrkesområde bildade arbetsgruppen, har utförts en kartläggning av hela fältet inom skogsbruket sysselsatta personalkategorier. Ur den katalog som härvid erhållits har därefter kunnat utmönstras, å ena sidan sådana grupper, i fråga om vilka någon tvekan icke kan råda att de är arbetstagare, och å

andra sidan de uppdragstagare, som enligt partsrepresentanternas uttalanden icke kan anses till sina uppdragsgivare intaga en beroende ställning av väsentligen samma art som arbetstagares till arbetsgivaren.

Vid kartläggningen har uppdelning skett i följande grupper.

1) Personer sysselsatta med skogsavverkning (huggare m. fl.).
2) Skogskörare, som utför körningsarbete med häst.
3) Andra skogskörare och maskinarbetare med av *virkes- eller skogsägaren* tillhandahållna redskap eller maskiner.
4) Andra skogskörare och maskinarbetare med *egna* redskap eller maskiner, nämligen
   a) Traktorförare,
   b) Lastbilsförare,
   c) Maskinarbetare.
5) Brosslare.
6) Kolare.

Arbetet inom arbetsgruppen har beträffande dessa kategorier givit följande resultat.

Personer sysselsatta med skogsavverkning (huggare m.fl.)

Rörande denna grupp har Rfa i sina ovan berörda anvisningar till ledning för de lokala skattemyndigheterna uttalat följande: »Den som åtager sig skogsavverkning och därvid regelmässigt själv deltager i arbetet, är med avseende å detsamma att anse som arbetstagare i förhållande till vederbörande virkesägare som arbetsgivare. Jämväl för de medhjälpare, huggaren äger att anställa och avlöna för arbetet, är virkesägaren i regel att anse som arbetsgivare. Vad nu sagts gäller även om i arbetet användes motorsåg eller röjningssåg. Därest i åtagandet ingår jämväl skogskörning, är detsamma i regel att i sin helhet bedöma i enlighet med vad som sägs under rubriken 'Skogskörslor'.»

Intresseorganisationernas företrädare i arbetsgruppen är fullt ense med Rfa om att personer som utför skogsavverkning alltid är att bedöma som arbetstagare. Detta gäller sålunda oavsett vilka handredskap som användes i arbetet, och det är utan betydelse för bedömningen om redskapen äges av virkesägaren eller av skogsarbetaren själv.

Skogskörare, som utför körningsarbete med häst

Rfa:s anvisningar såvitt angår denna grupp är — med bortseende från en sedermera företagen rent redaktionell ändring — av följande lydelse: »Skogskörare, som regelmässigt själv deltager i åtagna skogskörslor, är med avseende å dessa, när fråga är om hästkörslor, att betrakta som arbetstagare i

förhållande till vederbörande virkesägare som arbetsgivare. Även för den arbetskraft, som köraren äger anlita till hjälp i arbetet, är virkesägaren som regel att anse som arbetsgivare.»

Även när det gäller dessa personer föreligger bland intresseorganisationernas representanter i arbetsgruppen enighet om att de genomgående är att betrakta som arbetstagare. Rfa:s företrädare i arbetsgruppen har förklarat sig hysa tveksamhet endast beträffande sådana körare, som hos virkesägaren sysselsätter tre eller flera hästar, och där körarnas verksamhet sålunda får mera rörelsekaraktär. Från uppdragstagarsidan har upplysts, att det numera är sällsynt att en skogskörare tillhandahåller mer än två hästar. Företrädarna för Rfa har då ansett, att man vid en generell bedömning kan bortse från de ifrågavarande sällsynta fallen.

Det må för fullständighetens skull tilläggas, att ett åtagande att utföra hästkörslor, som fullgöres på det sättet, att man låter underanställda utföra arbetet, givetvis ej ger upphov till något arbetsgivare-arbetstagareförhållande mellan virkesägaren och den som åtagit sig körslorna. Det föreligger i stället ett typiskt entreprenadavtal.

Andra skogskörare och maskinarbetare med av virkes- eller skogsägaren tillhandahållna redskap eller maskiner

Även i fråga om denna grupp råder bland intresseorganisationernas företrädare full enighet om att de i samtliga fall är att bedöma som arbetstagare. I Rfa:s anvisningar är dessa yrkesutövare icke särskilt omnämnda.

Skogskörare med egen traktor eller lastbil

Rörande *skogskörare med egen traktor* anfördes i Rfa:s anvisningar i deras ursprungliga lydelse, omedelbart i anslutning till det uttalande angående körare med häst som återgivits ovan: »Utföras skogskörslorna med traktor, som tillhandahålles av skogsköraren, är denne däremot i allmänhet icke att anse som arbetstagare. Undantagsvis kan dock den, som med en traktor åtager sig skogskörslor, vara att anse som arbetstagare med avseende å dessa. Detta är förhållandet, om han på grund av s. k. fastanställning som skogsarbetare hos skogsföretag utför skogskörslorna. Likaså är han i regel att anse som arbetstagare med avseende å de skogskörslor, han utför åt en virkesägare, för vars räkning han faktiskt i stort sett hela året om är sysselsatt härmed eller med annat skogsarbete.»

Vid arbetsgruppens sammanträden under första hälften av år 1960 har intresseorganisationernas företrädare intagit ståndpunkter, som kan sammanfattas sålunda.

Uppdragstagarsidans representanter har hävdat, att lika väl som en hästkörare med egna dragare och redskap har ställning av arbetstagare, sådan

ställning bör tillkomma traktorförare, som använder egen traktor i arbetet. Teknikens utveckling och rationaliseringen inom skogsbruket har, anfördes från dessa representanters sida, framtvingat en utveckling från häst till traktor; någon förändring i övrigt när det gäller förhållandena mellan virkesägaren och köraren har däremot icke ägt rum. En traktor motsvarar visserligen en större kapitalinsats än en häst, men det är enligt dessa representanter icke rimligt, att enbart en förändring med avseende å storleken av det av köraren investerade kapitalet skall medföra, att köraren förlorar sin ställning av arbetstagare.

Uppdragsgivarsidans representanter har medgivit, att det i fråga om arbetsförhållandena icke föreligger någon principiell skillnad mellan en hästkörare med egna dragare och redskap, å ena, och en traktorförare med egen taktor, å andra sidan. Nämnda representanter antydde vid sammanträdena, att man på uppdragsgivarsidan icke var främmande för tanken att i kollektivavtal tillerkänna sådana traktorförare, som är särskilt fast knutna till uppdragsgivaren, arbetstagarställning. Det kunde dock enligt dessa representanters mening icke komma i fråga att låta samtliga traktorförare, som använder egen traktor i arbetet, få sådan ställning. Från uppdragsgivarsidan berördes även efter vilka linjer en avgränsning kunde göras av de grupper, som borde ställas vid sidan om en dylik avtalsbestämmelse.

Enligt överenskommelse den 14 december 1960 mellan å ena sidan domänstyrelsen, Svenska lantarbetsgivareföreningen, Värmlands och västra Bergslagens skogsarbetsgivareförening samt Föreningen Skogsarbeten och å andra sidan Svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet, Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF) och Trävaruindustridepartementet inom Sveriges arbetares centralorganisation skall såsom arbetstagare i förhållande till virkes- eller skogsägaren räknas — förutom de ovan under 1—3 i denna sammanställning redovisade grupperna — »skogskörare, som utför körnings- eller skogsvårdsarbete med egen traktor, om denna är av sådan beskaffenhet och storlek att typen vanligen användes i jordbruket eller är jämförbar med sådan».

I protokollsanteckningar till överenskommelsen föreskrives bl. a. följande. Skogskörare, som nyss nämnts, anses som arbetstagare oavsett om sysselsättningen hos arbetsgivaren är stadigvarande eller tillfällig och oavsett om medhjälpare anlitas eller ej. Som arbetstagare räknas icke skogskörare, som i arbetet använder flera egna traktorer än en, eller egen traktor större än ovan angivna. Då mellan virkes- eller skogsägaren och arbetstagaren står en tredje person, vilken såsom självständig företagare åtagit sig arbetets utförande, är arbetstagaren ej att anse såsom anställd hos virkes- eller skogsägaren.

Under en följande punkt i överenskommelsen uttalas, att som arbetstagare i förhållande till arbetsgivaren räknas jämväl maskinägare, som genom per-

sonligt anställningsavtal stadigvarande knutits till arbetsgivaren och därvid inordnats i dennes verksamhet.

Intresseorganisationernas företrädare i arbetsgruppen har uppgivit, att överenskommelsens huvudbestämmelse rörande traktorförare utformats så, att arbetstagarställning i princip icke tillerkännes traktorförare med sådana — vanligen större — traktorer, som icke brukar användas i skogsbruket. Angående den ovan sist återgivna bestämmelsen rörande maskinägare, som stadigvarande knutits till arbetsgivaren och därvid inordnats i dennes verksamhet, har nämnda representanter förklarat, att den tar sikte på bl. a. en del traktorförare i andra fall än sådana, som enligt tidigare punkt i överenskommelsen skall räknas som arbetstagare.

Inom skogsbruket förekommer även, att körslor utföres med *av föraren tillhandahållen lastbil*. Det synes tveksamt, om sådana körslor bör hänföras under begreppet »skogskörslor». I Rfa:s anvisningar under rubriken »Skogskörslor» hänvisas »beträffande körare inom andra områden än skogsbruket» bl. a. till de regler, som i anvisningarna upptagits under rubriken »Åkeriarbete». Där uttalas bl. a., att den som åtagit sig transporter med av honom tillhandahållen bil i regel icke är att anse som arbetstagare vid utförandet av dessa transporter. I vissa fall, anföres vidare i anvisningarna, kan den som åtagit sig transporterna dock vara att anse som arbetstagare. Härför förutsättes i allmänhet, att han mera stadigvarande utför körslor enbart åt en uppdragsgivare och därvid är inordnad i dennes verksamhet.

I fråga om användningen av traktor och lastbil för virkestransporter har från uppdragsgivarsidan upplysts följande. Transport av virke kan ske som 1) »tilltransport», 2) »direkttransport» eller 3) »vidaretransport». Med tilltransport avses transporten av virket från stubben till avläggsplats vid bilväg eller flottled. Sådan transport är enligt skogsarbetsgivarnas terminologi helt att hänföra till skogskörning. Transport av virke från stubben direkt till industri kallas »direkttransport». Sådan transport förekommer, om förädlingsplatsen ligger på transport-ekonomiskt rimligt avstånd från avverkningsplatsen. Transporten från avläggsplats till förädlingsorten slutligen benämnes »vidaretransport». »Tilltransporten» sker regelmässigt med häst eller traktor, »direkttransporten» företages med traktor eller undantagsvis med häst, medan »vidaretransporten» sker genom flottning, med bil eller undantagsvis med traktor. För att en till- eller direkttransport över huvud taget skall kunna utföras, måste det insatta hjälpmedlet kunna taga sig fram till eller i närheten av det enskilda trädet, som skall avverkas. Detta är med hänsyn till terrängförhållandena i vårt land icke möjligt annat än för häst och för traktor av lämplig konstruktion. Lastbil kan sålunda icke nyttjas för till- eller direkttransporten av virket utan uteslutande för vidaretransporten. Lastbil användes i regel på de allmänna eller av virkesägarna anlagda speciella skogsbilvägarna. På exempelvis snöpackade s. k. bilbasvägar kan

såväl lastbil som traktor nyttjas. I sådana fall rör det sig enligt vad ovan sagts om vidaretransport och icke om till- eller direkttransport. I princip föreligger sålunda den skillnaden mellan å ena sidan lastbil och å andra sidan häst och traktor, att ett nyttjande av den förra förutsätter en även under snöförhållanden iordningställd och för bil framkomlig väg till upplag eller sammanförningsplats för virket, medan häst och för ändamålet lämplig traktor kan ta sig fram i obanad terräng och i terräng med så kallade släpvägar och användes vid tillvaratagande av det avverkade virket där det fällts eller hopsamlats i avverkningstrakten. — Enligt uppdragsgivarsidans företrädare betraktas den lastbilskörning av virke, som för närvarande förekommer inom skogsbruket, allmänt som ren åkeriverksamhet. Blott i undantagsfall ombesörjer en lastbilägare körslor stadigvarande för endast en virkesägares räkning. — De lämnade uppgifterna har i princip vitsordats av uppdragstagarsidans företrädare.

I protokollsanteckning till överenskommelsen den 14 december 1960 uttalas, att såsom arbetstagare icke betraktas den som i arbetet använder egen lastbil. Partsrepresentanterna har vidare framhållit för utredningen, att det ovan redovisade avsnittet i överenskommelsen, enligt vilket som arbetstagare räknas maskinägare, som genom personligt anställningsavtal stadigvarande knutits till arbetsgivaren och därvid inordnats i dennes verksamhet, icke äger avseende å lastbilskörslor.

I anledning av ett pleniavgörande av FR den 16 mars 1961 rörande skogskörare med egen traktor — varom mera nedan — har Rfa i maj 1961 ändrat sina anvisningar i fråga om denna kategori. Anvisningarna i berörda delar lyder numera: »Jämväl när skogskörslorna utföras med av skogsköraren tillhandahållen traktor, är han, när traktorn är av sådan beskaffenhet och storlek, att typen vanligen begagnas i jordbruk, eller är jämförbar med sådan, att med avseende å skogskörslorna i regel anse såsom arbetstagare i förhållande till virkesägaren som arbetsgivare. Undantagsvis kan även skogskörare, som med annan traktor åtager sig skogskörslor, vara att anse såsom arbetstagare i enlighet med vad ovan sagts. Detta är som regel förhållandet, om han utför skogskörslorna på grund av s. k. fastanställning som skogsarbetare hos skogsföretag eller eljest utför dem åt virkesägare, för vilkens räkning han i stort sett hela året om är sysselsatt med skogskörslor eller annat skogsarbete. Även för den arbetskraft, som skogsköraren, när han är arbetstagare, äger anlita till hjälp i arbetet, är virkesägaren som regel att anse som arbetsgivare.»

Maskinarbetare med annan egen större maskin (t.ex. barkningsmaskin eller vägmaskin)

Denna grupp är ej upptagen i Rfa:s anvisningar.

Partsrepresentanterna i arbetsgruppen har vid sammanträdena under första hälften av år 1960 varit ense om att dessa personer icke kan betraktas

som arbetstagare. Man syntes från uppdragstagarsidan i princip inte ens vilja hävda att dessa personers beroende av virkesägaren är så starkt att de kan betraktas som beroende uppdragstagare. Det framhölls bl. a., att en maskinbarkare endast undantagsvis blir mera fast knuten till en och samma virkesägare, emedan arbetets natur är sådan att maskinbarkaren för att kunna helt utnyttja maskinens kapacitet i allmänhet måste arbeta för än den ene, än den andre virkesägaren. I undantagsfall med fastare anknytning till en virkesägare kunde det möjligen anses, att maskinbarkaren intar en sådan beroende ställning till uppdragsgivaren, att ett beroende uppdragstagarförhållande föreligger. Det upplystes inom arbetsgruppen, att en barkningsmaskin betingar ett pris av omkring 80.000 kr och att cirka fyra personer erfordras för att manövrera en sådan maskin. Ersättning för barkningen erlägges, enligt vad partsrepresentanterna upplyste, till maskinägaren i ett för allt (s. k. klumpackord), och maskinägaren får stå alla kostnader inklusive avlöning åt den vid maskinen sysselsatta personalen. — Vad sålunda anfördes beträffande barkningsmaskin gällde i princip även i fråga om vägmaskin.

Enligt protokollsanteckning till överenskommelsen den 14 december 1960 skall maskinägare av här angivet slag i princip icke anses som arbetstagare. I fråga om förevarande kategori gäller emellertid enligt överenskommelsen att maskinägare, som genom personligt anställningsavtal stadigvarande knutits till arbetsgivaren och därvid inordnats i dennes verksamhet, skall räknas som arbetstagare.

Brosslare

Med brossling förstås hopdragning av virke i högar eller framdragning av virke till släpväg eller motsvarande. I allmänhet utföres detta arbete av huggarna och kallas då huggarbrossling. Där brosslingen icke utföres av huggarna, har som regel köraren att ombesörja densamma. Den anses därvid ingå såsom ett led i körningsarbetet. I sådana fall är det vanligt att köraren för brosslingsarbetet anställer och avlönar särskild brosslare, som även kan vara köraren behjälplig med lastning av virket. Särskilda brosslare förekommer numera endast i ringa omfattning och huvudsakligen blott i ett område, omfattande Västerbotten och norra Ångermanland. Rörande brosslarnas förhållanden må i övrigt hänvisas till de uppgifter som redovisats i SOU 1957:14, s. 95 o. f.

Brosslarna är icke särskilt omnämnda i Rfa:s anvisningar. Brosslarna är emellertid att betrakta som medhjälpare till körarna och de uttalanden, som Rfa under rubriken »Skogskörslor» gjort i fråga om arbetskraft, som köraren anlitar till hjälp, gäller således även brosslare.

Det har inom arbetsgruppen stått utanför all diskussion att brosslaren alltid är arbetstagare. Några problem, som direkt faller inom ramen för utred-

ningsuppdraget föreligger sålunda icke i fråga om denna kategori. Vad som ger anledning till att i denna översikt dock särskilt redovisa ifrågavarande grupp är den tvekan, som, enligt partsrepresentanternas uttalanden vid arbetsgruppens förenämnda sammanträden, stundom varit rådande, när det gäller att avgöra vem som skall anses vara arbetsgivare för brosslaren, virkesägaren eller köraren. I sammanhanget må hänvisas till Svenska skogs- och flottningsarbetareförbundets yttrande å s. 101 i SOU 1957: 14. — Partsrepresentanterna har varit ense om, att virkesägaren bör betraktas som arbetsgivare för brosslaren i sådana fall, då brosslaren anlitats enligt virkesägarens bestämmande. Om däremot den situationen föreligger, att köraren anställt brosslare på eget bevåg — stundom utan att, enligt virkesägarens bedömande, behov av sådan föreligger — hävdar man från uppdragsgivarsidan, att köraren är att anse som brosslarens arbetsgivare.

De ståndpunkter, som partsrepresentanterna sålunda intagit, återspeglas i överenskommelsen den 14 december 1960, där det i fråga om medhjälparnas ställning heter: »Som arbetstagare i förhållande till arbetsgivaren räknas enligt detta avtal även medhjälpare till ovanstående kategorier, i den mån de anlitas enligt överenskommelse med arbetsgivaren.»

I övrigt må hänvisas till ett senare avsnitt, där vissa problem rörande inom skogsbruket anlitade medhjälpare behandlas.

Kolare

I Rfa:s anvisningar uttalas: »Kolare, som regelmässigt själv deltager i av honom åtagen kolning eller som ingår i arbetslag för sådant arbetes utförande, är i allmänhet att anse som arbetstagare med avseende å de av kolningen omfattade arbetena.»

De olika förekommande formerna av kolning är följande:

a) s. k. skogskolning, även benämnd milkolning. Arbetet omfattar såväl inkörning av veden till kolbotten som inresning i mila och kolning av milan samt utkörning av träkolen till utlastningsstation eller kolhus. Enligt uppgifter, lämnade vid arbetsgruppens sammanträden, förekommer denna typ av kolning numera sällan. Sådan kolning kunde exempelvis utföras enligt bestämmelser i arrendekontrakt, i vilket arrendatorn åtagit sig att kola ett visst antal milor. Det förekom emellertid även att dylikt arbete utfördes av kolare, som icke var bundna vid huvudmannen genom arrendekontrakt eller liknande. Kolarnas arbetsrättsliga ställning vid skogskolning kan vara tveksam, se t. ex. de äldre rättsfallen SvJT 1945 rf s. 40 och Svea HovR:s dom nr 578/1946, där kolaren ansågs vara självständig företagare. Från uppdragstagarsidan har framhållits, att dessa rättsfall är från en tid, då arbetstagarbegreppet tolkades relativt snävt, och att kolare av detta slag numera torde bedömas som arbetstagare.

b) s. k. platskolning. Sådan kolning utföres sedan veden förts ihop till en central plats, ofta i närheten av ett sågverk. Vid denna kolningsform utför kolaren blott själva kolningsproceduren, däremot ej förberedelse- och avslutningsarbeten såsom körningar o. d. Kolningsarbetet ombesörjes i allmänhet av ett arbetslag. Ersättning för arbetet utgår med ett ackordspris per läst.

För både skogskolning och platskolning gäller i allmänhet kollektivavtal. Intresseorganisationernas representanter har uttalat, att vid kolningsarbete, reglerat genom kollektivavtal, kolaren är att anse som arbetstagare. Rfa:s företrädare har ansett, att dessa kolare som regel bör betraktas som arbetstagare.

Det anförda giver vid handen, att beträffande kolare några problem för utredningen i stort sett icke föreligger.

Några synpunkter på de särskilda problem som uppkommer vid anlitande av medhjälpare inom skogsbruket

Såsom framgår av ovan redovisade avsnitt av Rfa:s anvisningar har frågan om medhjälparnas ställning uppmärksammats såväl i fråga om skogsavverkning som när det gäller skogskörslor. I sammanhanget bör även beaktas vad som ovan sagts om brosslare, som ju är medhjälpare till skogskörarna.

Förekomsten av medhjälpare till den person, med vilken virkesägaren träffat avtal om avverkning av skog eller om skogskörslor, kan medföra komplikationer i vissa hänseenden.

a) Om en person, som om han ensam utfört arbetet varit att anse som arbetstagare, anlitar medhjälpare, medför denna omständighet i och för sig ingen förändring i fråga om den förstnämndes — mellanmannen — rättsställning i förhållande till arbetsgivaren. Mellanmannen bör dock icke betraktas som arbetstagare med avseende å annat arbete, än det han personligen utför. Om emellertid medhjälparen utför den huvudsakliga delen av arbetet och mellanmannen blott en mindre del därav, kan det vara tveksamt, om mellanmannen är att anse som arbetstagare. Den omständigheten att mellanmannen låter sin medhjälpare utföra huvudparten av arbetet och själv endast i mindre mån deltager i detta kan vara ett tecken på en så självständig ställning för mellanmannen, att han icke är att bedöma som arbetstagare. Enligt Rfa:s anvisningar är det ju i fråga om såväl skogsavverkning som skogskörslor en förutsättning för att ett arbetstagarförhållande skall anses vara för handen, att den som åtagit sig arbetet regelmässigt själv deltager i detsamma. Om medhjälparen utför större delen av arbetet, torde nyssnämnda förutsättning ofta ej vara uppfylld. Rfa:s anvisningar rörande medhjälpare inom skogsbruket torde taga sikte på sådana situationer, då medhjälparen närmast har karaktär av biträde åt mellanmannen. I sådana fall

inverkar förekomsten av medhjälpare icke på mellanmannens ställning av arbetstagare.

b) Medhjälparen torde så gott som undantagslöst vara att bedöma som arbetstagare. Det kan emellertid stundom vara tveksamt, vem som är att anse som arbetsgivare för honom, virkesägaren eller mellanmannen. Om mellanmannen icke själv är att anse som arbetstagare i förhållande till virkesägaren, kan inte heller medhjälparen vara arbetstagare i förhållande till denne; i dylikt fall är alltså mellanmannen arbetsgivare för medhjälparen. Problematisk kan situationen däremot bli, om mellanmannen själv är arbetstagare. Därest det mellan virkesägaren och mellanmannen avtalats eller varit underförstått, att medhjälpare må anlitas, eller om anlitande av sådan är brukligt enligt ortens sed, bör virkesägaren betraktas som arbetsgivare även för medhjälparen. Ett sådant bedömande synes stå i överensstämmelse med Rfa:s åsikt, då Rfa i anvisningarna uttalar, i fråga om skogsavverkning, att virkesägaren i regel är att anse som arbetsgivare för de medhjälpare huggaren äger att anställa och avlöna för arbetet, och beträffande skogskörslor, att virkesägaren som regel är att anse som arbetsgivare för den arbetskraft, som skogsköraren, när han är arbetstagare, äger anlita till hjälp i arbetet. Om, å andra sidan, virkesägaren icke samtyckt till eller haft anledning räkna med att medhjälpare anlitas, torde mellanmannen böra betraktas som arbetsgivare för medhjälparen.

Den mening, åt vilken här givits uttryck, synes att döma av innehållet i intresseorganisationernas överenskommelse av den 14 december 1960 motsvara rådande uppfattning på arbetsmarknaden. Ståndpunkten kan framför allt motiveras med att det icke kan anses rimligt att virkesägaren skall åläggas med arbetsgivarställning förenade skyldigheter i andra fall, än då han åtminstone har möjlighet att taga ställning till behovet av medhjälpare och att utöva kontroll över de personer som mellanmannen därvid kan komma att anlita.

Framförda önskemål

Uppdragstagarsidans representanter har till utredningen framfört det önskemålet, att den möjlighet att genom avtal likställa uppdragsinkomst med anställningsinkomst, som f. n. föreligger i fråga om den allmänna tilläggspensioneringen, måtte utsträckas att gälla även beträffande sjuk- och yrkesskadeförsäkringarna. På uppdragsgivarsidan har man inte ställt sig avvisande till detta förslag. Organisationernas företrädare har vid sammanträde med utredningen i februari 1961 i denna fråga andragit i huvudsak följande. Om samtliga de kategorier, som enligt arbetsmarknadsparternas överenskommelse den 14 december 1960 skall räknas som arbetstagare, av de rättstillämpande myndigheterna bedömdes som arbetstagare med avseende å sociallagstiftningen i dess hehet, skulle läget vara tillfredsställande. Det vore

emellertid ovisst, om så komme att ske. Därest vid rättstillämpningen den bedömning vidhölles, som kommit till uttryck i Rfa:s då föreliggande anvisningar, bleve följden att en del av de ifrågavarande yrkesutövarna betraktades som arbetstagare med avseende å SemL och TPL men som självständiga företagare enligt SFL och YFL. Man skulle alltså ha att laborera med två skilda arbetstagarbegrepp, vilket för arbetsmarknadsparterna skulle vara förenat med stora svårigheter. Dessa skulle elimineras, om överenskommelsemöjlighet infördes i samtliga berörda lagar.

Företrädarna för alla de berörda intresseorganisationerna utom en (RLF) har inför utredningen förklarat, att om de sålunda framförda önskemålen tillgodoses, några ytterligare lagstiftningsåtgärder icke är påkallade för att lösa de inom skogsbruket sysselsatta personalgruppernas problem inom det nu aktuella området. RLF:s representant i arbetsgruppen har anmält avvikande åsikt och hävdat, att lagstiftningsvägen är att föredraga framför avtalsvägen, då det gäller att säkra de berörda yrkesgruppernas arbetsrättsliga ställning.

Sedan intresseorganisationerna sålunda framfört sina önskemål till utredningen har, såsom förut antytts, FR den 16 mars 1961 träffat ett pleniavgörande av stor betydelse för förevarande yrkesgrupp. Målet gällde en så formulerad plenifråga: »Arrendator, som för ett sågverksaktiebolags räkning åtagit sig timmerkörning, vari ingår såväl körning med häst som körning med traktor (till 50 % vardera), skadas, när han lastar timmer på en kälke, som han skall köra fram till bilväg med traktorn. Arbetstagare enligt YFL?» FR anförde i sitt beslut bl. a. följande. »Förarbetena till YFL giva vid handen, att skogskörare med häst, som utför arbete enligt gällande ramavtal för skogsbruket eller under liknande förhållanden, i regel skall anses såsom arbetstagare i förhållande till vederbörande virkesägare såsom arbetsgivare. Enligt FR:s mening bör samma betraktelsesätt gälla därest skogskörningsarbetet — under eljest liknande förhållanden — i stället utföres med traktor. FR finner klaganden med avseende å det körningsarbete varom i målet är fråga vara att anse såsom arbetstagare i förhållande till aktiebolaget såsom arbetsgivare.»

Beslutet synes innebära, att FR accepterat den uppfattning rörande arbetstagarbegreppet, som kommit till uttryck i överenskommelsen den 14 december 1960. Om så är fallet, torde i fråga om förevarande yrkesgrupp samtliga de problem, som utredningen ställts inför, numera vara lösta.

Åkare m.fl., som utför körslor med häst, traktor eller bil

I Rfa:s anvisningar anföres under nedanstående rubriker följande.

Åkeriarbete

Den som åtager sig transporter med av honom tillhandahållen häst, bil eller traktor, är som regel icke att anse som arbetstagare vid utförandet av dessa transporter.

I vissa fall kan han dock vara att anse som arbetstagare. Härför förutsättes i allmänhet, att han mera stadigvarande utför körslor enbart åt en uppdragsgivare och därvid är inordnad i dennes verksamhet.

Beträffande körare inom skogsbruket gälla de särskilda regler, som upptagits under rubriken »Skogskörslor».

Jordbrukskörslor

Jordbrukare eller annan, som åtager sig jordbrukskörslor med av honom tillhandahållen häst eller traktor, är som regel icke att anse som arbetstagare med avseende å dessa körslor.

Rörande förenämnda yrkesutövare har utredningen inhämtat följande upplysningar.

I det närmaste alla yrkesmässigt verksamma åkare i landet är anslutna till Svenska lasttrafikbilägareförbundet. Flertalet av dessa är jämväl medlemmar i Biltrafikens arbetsgivareförbund. Även inom RLF finnes ett antal medlemmar som utför yrkesmässiga transporter. Utredningen har från lasttrafikbilägareförbundet erhållit vissa uppgifter rörande åkeriernas fördelning efter bilantal. Enligt en år 1957 verkställd utredning fanns i landet 11.687 åkerier, varav 8.115 med endast en bil. Motsvarande siffror enligt en i januari 1961 företagen undersökning var 13.099 respektive 8.908. Vid sistnämnda tidpunkt var antalet åkerier med två bilar 2.406 och med tre bilar 746. För övriga åkerier varierade antalet bilar från fyra och upp till 83. Uppgifterna visar sålunda, att antalet åkerier med en bil i förhållande till det totala antalet åkerier varit i stort sett oförändrat under senare år.

De till lasttrafikbilägareförbundet anslutna åkerierna är medlemmar jämväl i under förbundet sorterande ideella föreningar, s. k. länsföreningar respektive lokala åkeriföreningar. Flertalet åkare, i synnerhet de som endast har en bil, är vidare medlemmar av lastbilscentral, som fungerar som förmedlingsorgan för den lokala godstrafiken. Många åkare har därjämte träffat s. k. transportöravtal med något av de båda godsförmedlingsorganen för fjärrtrafik, Aktiebolaget Svenska Godscentraler (ASG) och Aktiebolaget Godstrafik & Bilspedition (Bilspedition). — Medlemmarnas skyldigheter gentemot lastbilscentralen innebär bl. a., att de har att utföra de transport- och därmed sammanhängande uppdrag, som förmedlats av centralen. Avtal om transport träffas mellan befraktaren och lastbilscentralen, och uppdraget överlämnas därefter till någon av lastbilscentralens medlemmar. För transportuppdragen utgår ersättning enligt fastställda taxor. Körlikviden erlägges till lastbilscentralen, som i sin tur utbetalar ersättning till transportören på vissa fastställda utbetalningsdagar. — Ett avtal mellan en åkare och ASG eller Bilspedition innebär skyldighet för åkaren att på anfordran av bolaget ombesörja transporter på i avtalet angiven sträcka, s. k. ortsrelation. I övrigt gäller i stort sett samma förhållanden, som ovan redovisats i fråga om lastbilscentralernas förmedlingsverksamhet.

Det ligger i åkeriarbetets natur att detta i allmänhet utföres åt flera befraktare. Uppdraget avser vanligen en bestämd transportuppgift men kan även gå ut på att åkaren ställer fordon jämte bemanning till förfogande för förekommande arbetsuppgifter. Någon personlig arbetsskyldighet föreligger ej för åkaren. Bestämd arbetstid förekommer inte på annat sätt än att åkaren stundom har att samarbeta med annan av befraktaren anlitad arbetskraft och därvid måste följa för denne gällande arbetstid. Ersättning för transportuppdrag utgår enligt uppgjorda taxor. Åkaren anställer och avlönar i regel själv sina medhjälpare.

Från såväl Biltrafikens arbetsgivareförbund som Svenska lasttrafikbilägareförbundet har framhållits, att utvecklingen gått mot att åkarna fått en allt självständigare ställning och att flertalet åkare är att anse som självständiga företagare. Att skilja ut en särskild grupp åkare, som på grund av stadigvarande körningar för en och samme uppdragsgivare kan anses stå i ett beroendeförhållande till denne, är förenat med stora svårigheter. Under alla förhållanden rör det sig om en relativt begränsad grupp.

Sistnämnda uppgifter har bekräftats av företrädare för arbetsgivarorganisationer inom industrin. Från Svenska stadsförbundets förhandlingsavdelning har upplysts, att mindre och medelstora städer vanligen har egen bilpark med anställd personal medan de större städerna i allmänhet anlitar åkerier. Förbundet har rekommenderat städerna att — för att undvika framtida tvister — antingen vända sig till åkerier eller direkt anställa åkare i stadens tjänst och att undvika den mellanform, där tveksamhet kan råda, om ett anställnings- eller uppdragsförhållande föreligger. Då åkerier anlitas, är det genomgående fråga om klart självständiga företagare. Den nyssnämnda mellanformen har enligt företrädare för förbundets förhandlingsavdelning numera praktiskt taget upphört. Från Stockholms stads gatukontor har lämnats bl. a. följande upplysningar. Staden brukar träffa avtal med åkare avseende körslor i samband med arbeten av skilda slag, som utföres i stadens regi, såsom gatuarbeten, byggnadsarbeten, renhållning, snöröjning, arbeten med parkanläggningar och maskintransporter. Avtalspart å uppdragstagarsidan är en åkeriförening eller en lastbilscentral. Det är här fråga om klara entreprenadavtal. Staden har även ett mindre antal egna lastbilar m. m. För dessa användes anställd personal. — Vidare har staden träffat avtal med några hundratal traktorägare att de på anmaning av staden skall ställa traktor jämte redskap (t. ex. lastskopa) samt förare till förfogande för snöröjning. Ägaren av traktorn är ansvarig för avtalets fullgörande men behöver ej utföra arbetet personligen. Uppdraget är av tillfällig natur, och uppdragsgivarens intresse är knutet till traktorn med redskap, inte till den person som kör traktorn. Traktorägaren betraktas därför som entreprenör. Liknande avtal har träffats mellan staden och vissa maskinägare, som sålunda har att efter anmaning av staden ställa maskin jämte bemanning till stadens förfo-

gande. Enligt stadens företrädare är i dylika fall entreprenadförhållandet ännu starkare accentuerat än vid avtal om snöröjning. Från stadens sida har ytterligare framhållits, att uppdragstagarens skyldighet att stå till förfogande icke innebär att han måste avbryta annat arbete, som han kan ha åtagit sig under tid, då staden ej påfordrat hans tjänster.

Företrädare för RLF har för utredningen uttalat, att bland förbundets medlemmar finnes jordbrukare med häst eller traktor, som under vissa tidsperioder stadigvarande utför körning för industrier, kommuner eller statliga verk, ofta i enlighet med mellan RLF och vederbörande huvudman träffat kollektivavtal. Nämnda företrädare har hävdat, att ifrågavarande transportörer — i den mån de icke betraktas som arbetstagare — till sina uppdragsgivare intager en beroende ställning, likartad den som en arbetstagare intager i förhållande till sin arbetsgivare, och har påyrkat, att dessa uppdragstagare måtte få samma ställning som arbetstagare inom sociallagstiftningen. Vad beträffar körare med lastbil har några allmännare önskemål om dylik likställighet icke kommit till utredningens kännedom.

Handelsagenter, handelsresande och platsförsäljare

Kartläggningsarbetet beträffande dessa grupper har i allt väsentligt bedrivits enligt samma linjer, som ovan redovisats i fråga om de inom skogsbruket sysselsatta personalkategorierna.

I Rfa:s anvisningar anföres i fråga om dessa yrkeskategorier följande.

Med handelsagenter, handelsresande och platsförsäljare är enligt lagen den 18 april 1914 om kommission, handelsagentur och handelsresande att förstå merkantila mellanhänder, som åtagit sig uppdrag att för en huvudmans räkning verka för avsättning av varor genom att upptaga köpeanbud (order) till huvudmannen eller i dennes namn sluta försäljningsavtal.

Handelsagenten driver därvid verksamheten som självständig yrkesidkare med eget kontor eller annan lokal (ev. hemmet) för sin rörelse, dit meddelanden angående denna kunna sändas. Affärsverksamheten är sålunda lokaliserad till viss ort och viss plats inom orten. Handelsagenten är icke att anse som arbetstagare.

Handelsresandena och *platsförsäljarna* äro antingen arbetstagare eller självständiga företagare.

Dessa ha — i motsats till handelsagenten — åtagit sig att besöka kunder. Skillnaden mellan handelsresanden och platsförsäljaren är, att den förre har att besöka kunder under resor från ort till annan, medan den senare skall besöka kunder endast inom den ort, där huvudmannen driver sin rörelse.

Vad i det följande anföres om handelsresande gäller i tillämpliga delar även platsförsäljare.

Som *arbetstagare* anses handelsresande, som åtnjuter fast lön eller fast lön jämte provision eller enbart provision, garanterad att uppgå till visst minimibelopp.

Som *arbetstagare* anses vidare handelsresande, vilken icke åtnjuter någon fast lön utan endast provision utan inkomstgaranti, såvida något av följande fall är för handen, nämligen

a) resanden är enligt avtal med huvudmannen förbjuden att utan dennes medgivande bedriva annan försäljningsverksamhet;

b) avtalet mellan parterna innehåller sådana förpliktelser för resanden, att denne för att rätt kunna fullgöra sitt åtagande mot huvudmannen är faktiskt förhindrad att bedriva annan försäljningsverksamhet av väsentlig omfattning (så är vanligen fallet, då resandens arbete ledes genom direktiv från huvudmannen, som exempelvis föreskriver viss resplan för försäljningsarbetet, fortlöpande rapportskyldighet angående företagna kundbesök etc.);

c) resanden är verksam i huvudsak endast för *ett* företags räkning och uppbär dagtraktamenten eller särskild ersättning för samtliga resekostnader i försäljningsarbetet.

Även i andra fall kan en handelsresande vara att anse som *arbetstagare*. Avgörande för bedömningen, huruvida så är förhållandet, är graden av resandens bundenhet till sin huvudman i dessa fall. Ju mer bunden resanden är, desto starkare äro skälen att anse honom som arbetstagare. Bland omständigheter, som kunna tyda på en sådan bundenhet, att ett arbetstagarförhållande föreligger, märkas överenskommelse om skyldighet att i viss omfattning utföra arbete på huvudmannens kontor eller lager eller ock överenskommelse om semesterförmåner, sjuklön eller andra pensionsförmåner än allmän tilläggspension.

Utredningens kartläggningsarbete har givit följande resultat.

Handelsagenter

I den för handelsresande m. fl. bildade arbetsgruppen har icke funnits företrädare för kategorien handelsagenter. Ej heller har under det inom arbetsgruppen bedrivna kartläggningsarbetet denna kategori berörts. Från företrädare för Svenska handelsagenters förening har under hand uttalats, att egentliga handelsagenter icke intager en så beroende ställning i förhållande till sina uppdragsgivare, att de kan betraktas som beroende uppdragstagare.

Handelsresande och platsförsäljare

Företrädarna för uppdragstagarsidan inom arbetsgruppen har uppgjort ett förslag till systematisering av omständigheter av betydelse vid bedömning av handelsresandenas (platsförsäljarnas) arbetsrättsliga ställning. Företrädarna för uppdragsgivarsidans intresseorganisationer har förklarat sig kunna godtaga det framlagda förslaget såsom en i allt väsentligt fullständig katalog över vid dylik bedömning relevanta förhållanden. Sistnämnda medlemmar i arbetsgruppen har dock betonat, att det icke rimligtvis är möjligt att på basis av några få omständigheter bedöma, huruvida en person är arbetstagare eller ej. Bedömningen får i förekommande fall ske med hänsyn till samtliga föreliggande relevanta omständigheter.

Förslaget till systematisering jämte därvid fogad kommentar är av följande lydelse.

Handelsresande och platsförsäljare

I. Fast lön.
II. Fast lön+provision.
III. Enbart provision *med* inkomstgaranti.
IV. Enbart provision *utan* inkomstgaranti+någon av följande förmåner, nämligen
1. dagtraktamente
2. separat ersättning för samtliga resekostnader
3. pension
4. sjuklön.
V. Enbart provision *utan* inkomstgaranti i övriga fall — — — — — — — — a)
A. Ersättning för försäljningskostnader.
1. Bidrag till försäljningskostnader — — — — — — — — — — — b)
2. Ingen som helst ersättning.
B. Semester.
1. Avtalad rätt till semester.
2. Icke avtalad rätt till semester.
C. Företagets kontroll av resandens verksamhet.
1. Resanden har rapportskyldighet — — — — — — — — — — — c)
2. Resanden har skyldighet att följa av företaget uppgjord resroute — d)
3. Resanden har skyldighet att utföra kontors- eller lagerarbete — — — e)
4. Resanden har skyldighet att inställa sig till konferenser hos företaget f)
5. Företaget utövar icke någon kontroll och resanden har full frihet att efter eget gottfinnande disponera sin tid.
D. Försäljning även för annat företag.
1. Totalt förbud.
2. Ej förbud men faktiskt förhinder — — — — — — — — — — — — g)
3. Medgivande att representera visst eller vissa företag — — — — — h)
4. Full frihet — — — — — — — — — — — — — — — — i)

Kommentar

Vad nedan anföres om handelsresande gäller i tillämpliga delar även platsförsäljare.

a) *Enbart provision utan inkomstgaranti i övriga fall (alltså andra fall än som avses i punkt IV).*

De i punkt V (A—D) angivna omständigheterna ha relevans för bedömningen, om en resande skall anses som arbetstagare, beroende uppdragstagare eller annan självständig företagare. Ytterlighetsfallet åt ena hållet (arbetstagare) är en kombination av omständigheterna A. 1, B. 1, C. 1 och D. 1. Ytterlighetsfallet åt andra hållet (självständig företagare) utgöres av en kombination av omständigheterna A. 2, B. 2, C. 5 och D. 4. Mellan dessa ytterlighetsfall föreligger en hel skala av kombinationsmöjligheter. Att schematisera dessa på ett tillfredsställande sätt låter sig knappast göra. De olika faktorerna ha icke lika stor relevans inbördes och äro för övrigt själva av skiftande karaktär(jfr nedan t. ex. om rapportskyldighet, följande av uppgjord resroute, medgivande att representera annat företag).

b) *Bidrag till försäljningskostnader.*

T. ex. utgifter för representation, telefon- och portokostnader. Hit hör också ersättning för bensin och service åt resande med egen bil. Om företaget däremot tillhandahåller resanden bil samt bekostar bensin och service, torde resanden få anses erhålla full ersättning för resekostnaderna (se punkt IV. 2).

c) *Resanden har rapportskyldighet.*
Rapporterna kunna vara skriftliga eller muntliga. De *skriftliga* rapporterna ha olika frekvens och utförlighet. Det kan vara dagliga rapporter, veckorapporter, halvmånadsrapporter etc. Vidare kunna rapporterna vara summariska (i huvudsak angivande namnen å besökta orter och kunder) eller mera utförliga med närmare redogörelse för kundbesöken och utfallet av dessa. De *muntliga* rapporterna lämnas i regel per telefon men stundom även vid inställelser hos företaget. Det förekommer, att resande dagligen stå i telefonkontakt med företaget. (Jfr NJA 1951, s. 815.)

d) *Resanden har skyldighet att följa av företaget uppgjord resroute.*
Uppgörandet av resroute sker mer eller mindre detaljerat. En mera utförlig resplan kan sålunda ange icke endast vilka orter, som skola besökas, utan även vilka dagar, resanden skall uppehålla sig på olika platser, och vilka kunder han där skall taga kontakt med.

e) *Resanden har skyldighet att utföra kontors- eller lagerarbete.*
Omfattningen av denna skyldighet kan vara mycket varierande. I en del fall utgår särskild ersättning för arbetet i fråga, i andra fall icke.

f) *Resanden har skyldighet att inställa sig till konferenser hos företaget.*
Konferenserna kunna vara av olika slag. I en del fall gälla konferenserna endast information om varusortimenten, i andra fall lämnas vid konferenserna (även) direktiv. Konferenserna kunna vidare förekomma någon enstaka gång eller mera regelbundet.

g) *Ej förbud mot försäljning för annat företag men faktiskt hinder härför.*
Med faktiskt förhinder menas, att avtalet ålägger resanden sådana förpliktelser, att han för deras rätta fullgörande faktiskt är förhindrad att bedriva annan försäljning av väsentlig omfattning. Det nu sagda får särskild accent, om resanden under lång tid representerat ett enda företag.

h) *Medgivande att representera visst eller vissa företag.*
Medgivandena kunna gälla försäljningar av större eller mindre omfattning. Det kan sålunda vara fråga om försäljningar, som taga väsentlig tid i anspråk och ge vederbörande resande större ekonomiskt utbyte. Oftast är det emellertid fråga om försäljningar av tämligen begränsat slag, vilka vederbörande resande kunna utföra utan någon nämnvärd tidsspillan och som ge resanden en mindre biinkomst.

i) *Full frihet att representera annat företag.*
Resanden kan i avtalet eller eljest uttryckligen ha erhållit full frihet att representera även andra företag. Det kan också förhålla sig så, att resanden visserligen icke fått något uttryckligt medgivande att sälja för andra företag men måste anses ha full frihet därtill, enär varken avtalets bestämmelser eller de faktiska förhållandena lägga några hinder i vägen för sådan försäljning.

Företrädare för intresseorganisationerna har vid sammanträde med arbetsgruppen upplyst: Inom yrkeskategorien handelsresande och platsförsäljare går en skiljelinje mellan å ena sidan försäljare, som vänder sig till köpmän, varmed här och i det följande förstås återförsäljare eller förbrukare, vilka använder varorna för eller i sin rörelse, och å andra sidan sådana försäljare, som säljer direkt till konsumenter. Denna uppdelning är av betydelse när det gäller försäljarnas organisationstillhörighet. I fråga om anställnings- och ar-

betsförhållanden föreligger emellertid principiellt sett icke någon skillnad mellan förenämnda båda typer av försäljare.

Rörande de i förslaget upptagna faktorerna samt övriga omständigheter, som kan ha betydelse vid bedömningen, har uppdragstagarsidans företrädare gjort ytterligare följande förtydliganden.

II. *Fast lön+provision*

Här avses fast lön, som icke är helt obetydlig i förhållande till provisionsinkomsten.

IV. 1. *Dagtraktamente*

Härmed avses, att resanden enligt avtal med uppdragsgivaren uppbär traktamente generellt, d. v. s. vid varje resa, där kostnad för uppehälle åsamkas honom, ofta dock med undantag för resa till plats belägen på visst kortare avstånd från resandens bostad.

IV. 3. *Pension,* IV. 4. *Sjuklön*

Båda dessa fall är sällsynta.

Inom arbetsgruppen har upplystes, att sjuklön — i de få fall då sådan förekommer — utgår i varierande former. I allmänhet torde en eller annan dags bortovaro ej föranleda någon åtgärd från huvudmannens sida med avseende å resandens inkomst. Vid längre tids sjukdom kan resanden ibland under någon tid vara bibehållen vid rätten till provision å inkommande order med avdrag för belopp motsvarande utgående sjukpenning, medan han därefter — vid fortsatt sjukdom efter utgången av en sådan tidsperiod — inte får någon provision alls. För resande som, då han är i arbete, äger rätt till provision å samtliga order från sitt distrikt, sålunda icke blott order vid vars tillkomst resanden medverkat (s. k. förmedlingsorder) utan även direkt till uppdragsgivaren inkommande order (s. k. direktorder), kan sjuklön utgå på det sättet att resanden vid sjukdom är bibehållen vid rätten till provision å direktorder. Om under resandens sjukdom vikarie tjänstgör för honom, kan sjuklön utgå i den formen att resanden får delprovision på de av vikarien upptagna försäljningsorderna. Några fasta regler torde mera sällan förekomma på detta område. Enligt uppgift från Svenska industritjänstemannaförbundet gäller inom dess område i någon mån den regeln att vid sjukdom utgår sjuklön under 90 dagar och (i allmänhet) provision på order inkomna under (men ej efter) denna period.

V. B. 1. *Avtalad rätt till semester*

För resande utan ordnad semesterledighet är semesterförmånen vanligen utformad som en rätt till särskild semesterlön, i allmänhet sex à åtta procent å föregående års provisionsinkomst. Även i sådant fall, då provisionsavlönad handelsresande har ordnad semesterledighet, uträknas semesterlönen ofta enligt nyss angiven procentmetod.

V. D. 2. *Faktiskt förhinder*

Sådant förhinder kan föreligga t. ex. på grund av att resanden enligt sina direktiv har att genomarbeta distriktet enligt visst system eller att han är skyldig att uppnå en fastställd försäljningssumma.

Avtalad uppsägningstid

Denna faktor har av uppdragstagarsidans företrädare icke ansetts äga sådan betydelse att den medtagits i förslaget. Företrädarna för uppdragsgivarsidans intresseorganisationer har ifrågasatt, om den ej bort medtagas.

Personlig arbetsskyldighet

I fråga om resande och platsförsäljare, som säljer till köpmän, föreligger så gott som undantagslöst personlig arbetsskyldighet. När det gäller försäljare, som vänder sig direkt till konsumenterna, förekommer fall, då försäljaren äger rätt att sätta annan i sitt ställe, t. ex. i fråga om försäljare av gravvårdar eller av färdigmonterade trähus.

Medhjälpare

Såvitt angår resande och platsförsäljare, som säljer till köpmän, anlitas nästan aldrig medhjälpare (undantag: uppackare eller mannekäng, som i förekommande fall anställes och avlönas av huvudmannen). I fråga om personer, som säljer direkt till konsumenterna, förekommer stundom medhjälpare, t. ex. åt försäljare av gravvårdar och trähus. Beträffande försäljare av sistnämnda båda artiklar förutsättes i allmänhet att försäljningen skall bedrivas med hjälp av underanställda försäljare. I dessa fall anskaffas och avlönas medhjälparna sålunda av uppdragstagarna. Från uppdragstagarsidan hävdas, att försäljaren i dylika fall är att likna vid en lagbas, som har det personliga ansvaret för arbetets rätta utförande.

Tillhandahållande av material

I den mån material erfordras, tillhandahålles detta av uppdragsgivaren.

Försäljningsdistrikt

De ojämförligt flesta handelsresandena tilldelas ett distrikt, som resanden har till uppgift att bearbeta. En mycket stor del av dem har ensamförsäljningsrätt inom sitt distrikt.

I fråga om en särskild grupp handelsresande, nämligen Husqvarnakoncernens symaskinsrepresentanter, har år 1960 ingåtts ett kollektivavtal mellan Husqvarnabolagen, å ena sidan, och Handelstjänstemannaförbundet, å andra sidan, enligt vilket nettoinkomsten av representanternas försäljnings- och inkassoprovision samt undervisningsersättning vid tillämpning av TPL

skall anses såsom inkomst av anställning. Avtalet innehåller även bestämmelser om andra representanterna tillkommande sociala förmåner, nämligen rätt till ledighet för rekreation samt s. k. rekreationsbidrag, av bolaget bekostad kollektiv olycksfallsförsäkring ävensom bidrag från bolaget till representanternas kostnader för frivillig sjukförsäkring enligt SFL. I avtalet angives, att representanterna bedriver agenturerna såsom självständiga företagare och således är oförhindrade att försälja även andra varor. Endast den inskränkningen gäller, att representanterna icke äger sälja symaskiner av annat fabrikat eller andra varor, som konkurrerar med av bolaget saluförda artiklar. Vidare förklaras, att representanterna som regel är att betrakta såsom beroende uppdragstagare enligt arbetsfredslagstiftningen.

Uppdragsgivarsidans representanter i arbetsgruppen har uttalat, att Rfa:s ovan återgivna anvisningar enligt deras mening ger ett i stort sett riktigt uttryck för gällande rätt. I vissa hänseenden kunde anvisningarna dock anses innebära en utvidgning i förhållande härtill. Beträffande uttalandet i anvisningarnas sjätte stycke, att handelsresande med fast lön jämte provision eller med enbart provision, garanterad att utgå till visst minimibelopp, anses som arbetstagare, vore sålunda att märka, att en mängd varianter inrymdes mellan ytterlighetsfallen »väsentlig provisionsgaranti» och »helt obetydlig fast lön»; att generellt bedöma alla resande, som föll inom denna ram, såsom arbetstagare skulle betyda ett avsteg från gällande rätt. Även det allmänt hållna momentet c) i anvisningarna kunde i sin tillämpning komma att innebära en utvidgning av gällande rätt.

Uppdragstagarsidans företrädare har förklarat sig kunna i stort sett godtaga innehållet i anvisningarna såsom uttryck för vad som är gällande rätt. De har dock hävdat, att handelsresande och platsförsäljare, som tillförsäkrats pension eller sjuklön, alltid är att beteckna som arbetstagare. Vidare bör resande med rätt till dagtraktamente eller särskild ersättning för samtliga resekostnader bedömas som arbetstagare även om verksamheten icke är begränsad till huvudsakligen en uppdragsgivare. Nämnda representanter har därjämte uttalat, att sådana omständigheter som rapportskyldighet och skyldighet att följa uppgjord resplan för försäljningsarbetet syntes dem ha självständig betydelse och icke endast utgöra belägg för att faktiskt hinder föreligger att i någon väsentlig omfattning bedriva försäljning för annat företag.

Framförda önskemål

Ett gemensamt önskemål hos uppdragstagarsidans företrädare är, att de handelsresande och platsförsäljare, som icke enligt gällande rätt kan bedömas som arbetstagare utan är att betrakta som beroende uppdragstagare, skall få samma ställning som arbetstagare inom sociallagstiftningen. Under utredningsarbetets inledningsskede hävdades från uppdragstagarsidan, att

likställighet som nyss nämnts lämpligen kunde åstadkommas på det sättet att i de berörda lagarna inskrevs en bestämmelse, motsvarande den som redan införts i arbetsfredslagstiftningen, att såsom arbetstagare vid tillämpningen av lagarna även skall anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares till arbetsgivaren. Uppdragstagarsidans företrädare har därefter av utredningen anmodats att angiva hur deras huvudmän önskar avgränsa den kategori handelsresande och platsförsäljare, som enligt deras uppfattning bör bli delaktiga i de sociala förmåner (semester, obligatorisk tilläggssjukpenningförsäkring, yrkesskadeförsäkring, försäkring för allmän tilläggspension på huvudmannens bekostnad) vilka tillkommer arbetstagare. Dessa företrädare har därvid uttalat den meningen, att någon kategoriklyvning mellan arbetstagare och självständiga företagare icke bör ske inom förevarande yrkesgrupp och att följaktligen i princip alla handelsresande och platsförsäljare bör bli delaktiga i de sociala förmåner som nyss nämnts. Endast för det fall att försäljningen bedrives fullt självständigt för flera uppdragsgivares räkning, under inregistrerad firma och med särskilt kontor och särskild personal för verksamheten och förhållandena sålunda i stor utsträckning överensstämmer med vad som är utmärkande för en handelsagent, har man ansett sådan obundenhet föreligga, att delaktighet i de sociala förmåner, som tillkommer arbetstagare, icke kan påyrkas. Uppdragstagarsidans företrädare har yrkat, att en i enlighet med de framförda önskemålen uppdragen gräns måtte lagfästas såvitt angår sociallagstiftningen. I andra hand har den tanken framförts, att arbetstagarbegreppet inom sociallagstiftningen utformas i nära anslutning till det skatterättsliga begreppet inkomst av tjänst. Genom en sådan lösning skulle, enligt dessa företrädare, betydande grupper beroende uppdragstagare, däribland handelsresande och platsförsäljare, komma att klassificeras som arbetstagare.

Företrädarna för intresseorganisationerna på uppdragstagarsidan har slutligen uttryckt det önskemålet att, om lagstiftningsvägen skulle visa sig icke vara framkomlig, utredningen genom uttalanden i betänkandet skulle vägleda rättstillämpningen i av organisationerna önskad riktning.

Uppdragsgivarsidans företrädare har tagit avstånd från de av motsidans representanter framlagda förslagen. De har pekat på att Rfa:s anvisningar med största sannolikhet kommer att leda till en fortsatt utvidgning av arbetstagarbegreppet. Möjligheten att träffa avtal om anställning ävensom den i TPL införda möjligheten att genom avtal likställa uppdragsinkomst med anställningsinkomst vore omständigheter, som kunde förväntas tillfredsställande lösa förefintliga problem. Med hänsyn till de mycket skiftande arbetsförhållandena inom handelsresandekåren syntes däremot kollektivavtalsvägen mindre ändamålsenlig för denna grupp.

Försäkringsfältmän

I Rfa:s anvisningar uttalas under rubriken »Försäkringsackvisitörer» följande.

Försäkringsackvisitörer äro antingen yrkesfältmän eller s. k. fritidsombud. Yrkesfältmännen utgöras i huvudsak av distriktschefer, reseinspektörer, platsinspektörer (inspektörer) samt generalagenter (huvudagenter, huvudombud).

Distriktschef, reseinspektör och platsinspektör (inspektör) svarar i regel för försäljningsresultatet inom visst angivet geografiskt område och har därvid såsom väsentlig arbetsuppgift att organisera ackvisitionsarbetet inom detta område. Den särskilda kontorsorganisation, som kan erfordras för verksamheten, tillhandahålles av vederbörande försäkringsföretag. Nu nämnda yrkesfältmän äro som regel att anse som arbetstagare.

Generalagent (huvudagent, huvudombud) bedriver i allmänhet sin verksamhet från eget kontor (med egen personal). Generalagenten är regelmässigt icke att betrakta som arbetstagare.

Vissa generalagenter äro jämväl distriktschefer. En sådan generalagent är med avseende å distriktschefsarbetet att anse som arbetstagare.

Fritidsombud bedriva vanligen ackvisitionsarbetet vid sidan av annan verksamhet i den omfattning, de själva önska, och äro då icke att anse som arbetstagare med avseende å detta arbete.

Undantagsvis kan såsom fritidsombud betecknade försäkringsackvisitörer vara att betrakta som arbetstagare. Så är förhållandet ifråga om sådana ombud, som helt ägna sig åt ackvisitionsarbete för ett försäkringsföretag och därvid av företaget äro tillförsäkrade viss minimiinkomst jämte vissa organisationsbidrag.

Försäkringsbolagens förhandlingsorganisation (FFO) har till utredningen överlämnat en så lydande promemoria.

P. M.

ang. fältmännen inom försäkringsbranschen ur arbetsrättslig synpunkt

Med ramavtalet avses i det följande det mellan Försäkringsbolagens Förhandlingsorganisation (FFO) och Försäkringstjänstemannaförbundet (FTF) upprättade ramavtalet för fälttjänstemän i stor livförsäkring och sakförsäkring. Med lokalt kollektivavtal avses ett i anslutning till ramavtalet upprättat kollektivavtal, som reglerar löne- och provisionsförmåner samt omkostnadsersättningar o. d.

A. *Yrkesfältmän*

a) *Distriktschefer (organisationschefer, regionchefer).*

Fältmän av denna typ förekomma såväl inom liv- som sakförsäkring. Distriktschefen är försäljningsledare för ett till sina gränser angivet område, som kan vara större eller mindre beroende på försäljningsorganisationen. Som exempel må nämnas, att Liv-Svea har landet uppdelat i 11 distrikt, Svea-Nornan i cirka 95 distrikt och Framtiden i cirka 225 distrikt. Organisationsstrukturen varierar med hänsyn till bolagets försäkringsbestånd, befolkningstätheten, branschtillhörighet och försäljningsinriktning. Under distriktschefen kunna sortera plats- resp. reseinspektörer samt agenturer av olika slag. Distriktschefen är i första hand organisatör, d. v. s. han har att leda försäljningsarbetet inom distriktet, anställa och utbilda ombud samt vid behov biträda ombuden i deras försäljningsarbete. Ofta kan distriktschefen vara chef för ett inom distriktet upprättat försäljningskontor.

Distriktschefen är anställd och hans förmåner regleras av kollektivavtal mellan FFO, å ena, samt FTF eller Försäkringsfunktionärernas Förbund (FFF), å andra sidan.

I några mycket få fall förekommer, att distriktschef har ett kontrakt baserat i huvudsak på provisionsförmåner, eventuellt i kombination med vissa fasta bidrag till resor, kontorskostnader o. d., varvid vederbörande bolag göra gällande, att anställningsförhållande icke föreligger.

Det bör i detta sammanhang anmärkas, att distriktscheferna i Framtiden, Trygg och Svenska Livs avd. II före den 1/1 1960 benämndes inspektörer.

b) *Reseinspektörer.*

En reseinspektör är en yrkesman, som i regel är underställd distriktschef och som är försäljningsledare för en del av ett distrikt. Reseinspektören arbetar i regel med ombudsorganisation och har inom sitt område i princip samma uppgifter som distriktschefen.

Reseinspektörer förekomma praktiskt taget uteslutande i sakförsäkring. De äro anställda, varigenom ramavtalet är tillämpligt. I vissa bolag finnas lokala kollektivavtal för denna kategori.

c) *Inspektörer (platsinspektörer).*

En inspektör är i regel underställd distriktschef eller chef för avdelningskontor och arbetar inom en stad eller annan tätort. I större städer kan finnas ett flertal inspektörer, som arbeta med eller utan begränsning till visst verksamhetsområde. Reseskyldighet föreligger icke utom undantagsvis inom närliggande delar av omgivande landsbygd. Inspektören är en direktförsäljare, som — ibland med ett försäkringsbestånd som underlag — genom kundbesök, per telefon o. d. bearbetar olika kundkategorier. Han arbetar dock icke alltid med ombudsorganisation. Antalet inspektörer har ökat kraftigt under de senaste åren, främst beroende på svårigheter att rekrytera fritidsombud med förutsättningar att arbeta självständigt. Ibland förekommer benämningen yrkesombud för denna kategori.

Inspektörer förekomma såväl inom stor livförsäkring som sakförsäkring.

Inspektör är ofta anställd, och ramavtalet är då gällande. I flera bolag regleras anställningsförhållandena då av lokala kollektivavtal. Det förekommer emellertid, att inspektörer ha uppdragstagarkontrakt med uteslutande provisionsförmåner. De måste då anses vara beroende uppdragstagare.

d) *Försäkringsassistenter.*

Denna titel användes inom Tryggs folklivorganisation för bolagets förutvarande yrkesinkasserare sammanlagt uppgående till ett 20-tal. Efter övergång till centralinkasso äro dessa fältmän med placering i de större städerna närmast att betrakta som platsinspektörer utan ombudsorganisation. De äro anställda, och villkoren regleras av kollektivavtal mellan FFO och FFF.

e) *Generalagenter (huvudagenter, huvudombud).*

Denna benämning användes för flera sinsemellan mycket olikartade fältmannagrupper. För dessa är emellertid gemensamt, att de arbeta uteslutande på provisionsbas och att de äro att betrakta som uppdragstagare. Flertalet generalagenter arbeta i sakförsäkring. Ett mindre antal generalagenter i livförsäkring finnas dock.

Följande olika slag av generalagenter kunna särskiljas.

1. Innehavare (ägare) av större försäkringsbyrå, ofta driven i form av aktiebolag, som innehar agentur för flera inbördes konkurrerande bolag i ett flertal branscher.

Ofta har generalagenten (bolaget) egna anställda, såväl kontorspersonal som för-

säljare. Som exempel på dylika större generalagenter kan nämnas AB Max Mathiesen i Stockholm (representerar bl. a. Städernas, Fylgia, Skandia och Land och Sjö), AB Lindahl & Collin i Göteborg (representerar bl. a. Svea-Nornan, Thulebolagen och engelska Lloyd samt driver en haveribyrå för besiktning av skador på uppdrag av in- och utländska sjöbolag) samt AB Frick & Frick i Malmö (representerar bl. a. Skandia, Öresund och ett flertal utländska bolag samt driver en haveribyrå).

Antalet generalagenter av detta slag är mycket begränsat.

I detta sammanhang bör observeras, att de utländska bolag, som driva rörelse i Sverige, göra detta genom generalagenter. Dessa generalagenter äro emellertid numera i regel anställda i vederbörande bolag, och från deras förhållanden torde i detta sammanhang helt bortses.

2. Yrkesman arbetande uteslutande för visst bolag på ren provisionsbas.

Detta slag av generalagenter innefattar i sin tur två olika grupper. Den ena gruppen består av dem, som uteslutande bedriva försäkringsförsäljning. Den andra gruppen består av dem, som vid sidan av försäkringsverksamheten i större eller mindre utsträckning syssla med annan förvärvsverksamhet, t. ex. som fastighetsmäklare eller med annan agenturverksamhet. Titeln kan inom båda grupperna vara generalagent, huvudagent eller huvudombud. Kontrakten tillåta i allmänhet icke, att vederbörande innehar agentur även för annat försäkringsbolag i samma branscher. Utöver provisioner kunna kontors- eller organisationsbidrag utgå. Agenturen är i sakförsäkring ofta baserad på en försäkringsstock, d. v. s. ett bestånd av försäkringar inom ett område. På generalagenten ställs då i allmänhet kravet, att han skall öka stocken eller åtminstone vidmakthålla den, d. v. s. bedriva en aktiv beståndsvård. Då en stock alltid är utsatt för en naturlig avgång, kan generalagenten sägas ha en viss anskaffningsfordran, som då är beroende av stockens storlek.

En generalagent kan ha egen ombudsorganisation, men det förekommer också, att sådan saknas.

Dessa fältmannakategorier, som för några årtionden sedan voro de vanligast förekommande, ha under senare år starkt minskat i omfattning. I samband med överförande av en del av den rörliga inkomsten till fast lön samt genom införande av olika sociala förmåner som semester, pension etc. har flertalet generalagenter numera övergått till anställningskontrakt. Denna utveckling fortgår, och antalet fältmän av denna typ är därför numera relativt obetydligt. Större kollektiv torde endast finnas i ett par bolag. I andra bolag kan den förekomma som undantag eller övergångsfall.

Flertalet generalagenter torde få betraktas som beroende uppdragstagare.

B. *Fritidsombud*

I såväl sak- som livförsäkring är det vanligt, att försäljningsorganisationen baseras på fritidsombud, d. v. s. personer som åtagit sig att vid sidan om huvudyrke eller huvudsyssla på fritid ägna sig åt att anskaffa försäkringar. Fritidsombuden sortera i regel under en yrkesfältman (distriktschef eller inspektör), som har till uppgift att anskaffa ombud, utbilda dessa samt leda och kontrollera deras arbete. Tidigare hade ombudet också hand om inkasseringen av premierna. Han hade därför ett bestånd av försäkringar, i sakförsäkring kallad stock. Beståndet utgjorde också ett underlag för försäljning, som kunde utnyttjas t. ex. i samband med premieinkasseringen. Successivt har emellertid skett en övergång till centralinkasso, till en början i stor livförsäkring. I sakförsäkring har likaså skett en övergång till centralinkasso, men det förekommer där undantagsvis, särskilt i mindre bolag, att ombud fortfarande anlitas vid inkasseringen. Beträffande de särskilda grupperna kan i övrigt följande anföras.

a) *Sakförsäkringsombud.*

I samband med övergång till centralinkasso ha stockarna i regel indragits till huvudkontoren. Det förekommer dock, att ombuden åtnjuta en mindre provision på av bolaget inkasserade förnyelsepremier för av ombudet anskaffade försäkringar. Ombudet har därigenom ett intresse av, att den av honom anskaffade stocken vidmakthålles. Hans huvuduppgift är emellertid att anskaffa försäkringar inom sin bekantskapskrets, i samband med sin yrkesverksamhet etc. Bolaget ställer i regel icke någon fordran på viss minimiförsäljning, men ombudet är givetvis utsatt för påverkan från bolagets (distriktschefen eller inspektören) sida att sälja så mycket som möjligt. Verksamhetsgraden är dock varierande, och den höga omsättningen i ombudskåren beror givetvis på, att icke verksamma ombud måste ersättas.

Fritidsombud, som icke ha inkassering av premier, kunna icke betraktas som beroende uppdragstagare.

b) *Ombud i stor livförsäkring.*

Centralinkasso är sedan länge genomförd i stor livförsäkring, och ombuden torde sällan anlitas för rena beståndsvårdsuppgifter, d. v. s. kontakt med försäkringstagare efter det att försäkring tecknats. Ombuden äro därför rena anskaffningsombud med provisionsersättning. Bolagens önskan är givetvis, att ombuden skola vara självverksamma, d. v. s. genomföra en försäljning helt på egen hand. Detta är emellertid icke alltid möjligt med hänsyn till de ofta tekniskt besvärliga problem t. ex. av skattenatur, som uppkomma vid en försäljning av försäkring av icke alltför standardiserat slag. Ombudets roll blir därför ofta endast att vara anvisare, d. v. s. att förmedla kontakten mellan yrkesfältmannen och kunden. Ombudet ger således anvisning på kunden, men affären genomföres av yrkesfältmannen med eller utan medverkan av ombudet. Provisionerna kunna dock variera, så att det självverksamma ombudet har en högre provision än det rena anvisarombudet.

Någon anskaffningsfordran förekommer icke, men ett icke verksamt ombud riskerar givetvis, att bolaget uppsäger uppdragsavtalet. Fritidsombuden i stor livförsäkring kunna icke betraktas som beroende uppdragstagare.

c) *Ombud i folklivförsäkring* (även ombud i Svenska Livs avd. II, som arbeta på liknande sätt som folklivbolagens ombud men med försäljning av storlivförsäkring).

Beträffande denna ombudskategori finnas kollektivavtal upprättade mellan FFO och FFF, till vilka hänvisas. I Svenska Liv har centralinkasso införts sedan ett par år. I Framtiden och Trygg sker övergången till centralinkasso för närvarande successivt i samband med att inkasserande ombud avgå eller själva önska frånträda inkassoarbetet. Sedan ett par år tillbaka har upprättats särskilda kollektivavtal för ombud utan inkassouppdrag i dessa bolag (anskaffnings- och platsombud).

I folklivbolagen är kravet på att ombuden skola arbeta självständigt större än i storlivbolagen. Å andra sidan äro yrkesfältmännens områden relativt sett mindre, varigenom yrkesmannen har större möjligheter att utöva en direkt arbetsledning och att vid behov hjälpa ombuden i deras försäljning. Yrkesfältmännen klaga emellertid över svårigheten att få fram verkligt självständiga ombud, och att för stor del av själva försäljningsarbetet måste ombesörjas av yrkesfältmännen själva.

FFO har tidigare i olika sammanhang hävdat, att de inkasserande ombuden kunna betraktas som beroende uppdragstagare, vilket också finnes inskrivet i det för ombuden gällande riksavtalet. Däremot äro samtliga ombud i Svenska Liv samt anskaffnings- och platsombuden i Framtiden och Trygg helt jämförbara med storlivombuden. De kunna således icke anses vara beroende uppdragstagare.

Anmärkningar

1) Det förekommer, att ett ombud, som till en början arbetat med försäkringsackvisition som fritidssyssla, av eget initiativ börjar ägna sig åt agenturarbetet i större utsträckning med övergivande helt eller delvis av sin tidigare huvudsyssla. Ett fritidsombud utan beroende uppdragstagareställning kan därigenom övergå till att bli hel- eller halvyrkesman. Därigenom blir han också att betrakta som beroende uppdragstagare. En sådan förändring av hans arbetsrättsliga status kan således ske helt utanför vederbörande försäkringsbolags kontroll.

2) Titeln generalagent är icke entydig. Som ovan angivits användes den i första hand för vissa yrkesfältmän. Det förekommer emellertid, att generalagenttiteln även användes för ackvisitörer, som närmast kunna betraktas som fritidsombud. Det är således icke möjligt att uppdraga klara gränser mellan olika fältmannagrupper uteslutande med utgångspunkt från vederbörande titlar eller i kontrakt använda benämningar.

3) Som av förestående redogörelse framgår, är det svårt att inom försäkringsbranschen klart angiva de olika fältmannagruppernas ställning ur arbetsrättslig synpunkt. En distriktschef eller inspektör kan vara anställd eller beroende uppdragstagare. En generalagent (huvudagent, huvudombud) kan vara beroende uppdragstagare eller självständig företagare. Ett fritidsombud kan vara självständig eller beroende uppdragstagare. För att särskilja de olika kategorierna måste man närmare studera den enskilde fältmannens faktiska ställning gentemot sitt bolag samt hans arbetssätt och arbetsvillkor. I det följande har ett försök gjorts att ange exempel på omständigheter, som enligt FFO:s uppfattning peka på att fältmannen kan hänföras till viss kategori (härvid bortses helt från använda titlar eller förekomsten av kollektivavtal, som faktiskt reglerar vederbörandes arbetsrättsliga ställning).

A. *Anställda*

Följande omständigheter tala för att fältmannen är anställd:

a) I förmånerna ingå fast lön eller provisionsgaranti.

b) Kostnader för kontor och resor betalas helt eller till väsentlig del av bolaget.

c) Fältmannen har ansvar för organisation och/eller försäljningsledning på viss ort eller inom visst område.

d) Förbud föreligger att inneha agentur för annat försäkringsbolag.

e) Anskaffningsfordran, som för uppfyllande fordrar personlig arbetsinsats under viss tid, är uppställd.

B. *Uppdragstagare*

Följande omständigheter tala för att fältmannen är uppdragstagare:

a) Fältmannen åtnjuter endast rörlig ersättning. (Viss del därav kan dock temporärt omräknas till arvode.)

b) Fältmannen har icke ansvar för organisation och/eller försäljningsledning på viss ort eller inom visst område.

c) Anskaffningsfordran är icke uppställd. (Om viss del av den rörliga inkomsten omräknats till arvode, kan dock temporär anskaffningsfordran motsvarande arvodet föreligga.)

1. *Beroende uppdragstagare.*

Följande omständigheter tala för att uppdragstagaren är beroende:

a) Förbud föreligger att inneha agentur för annat försäkringsbolag i samma bransch.

b) Fältmannen handhar inkasso eller är eljest ålagd att regelbundet besöka försäkringstagare inom visst bestånd.

c) Fältmannen har vissa andra direkta åligganden, t. ex. att stå till förfogande viss tid e. d.

2. *Oberoende uppdragstagare.*

Följande omständigheter tala för att uppdragstagaren är oberoende:

a) Premieinkassering eller liknande arbete åligger honom icke.

b) Fältmannen bestämmer själv omfattningen av sitt arbete för bolaget, d. v. s. när, hur och gentemot vem försäljningsförsök skall igångsättas.

Från *Försäkringsfunktionärernas förbund* (*FFF*) har till utredningen ingivits en sammanställning över försäljningsorganisationernas uppbyggnad i liv- och sakförsäkringsbolagen. Sammanställningen redovisas här:

Kortfattad sammanställning

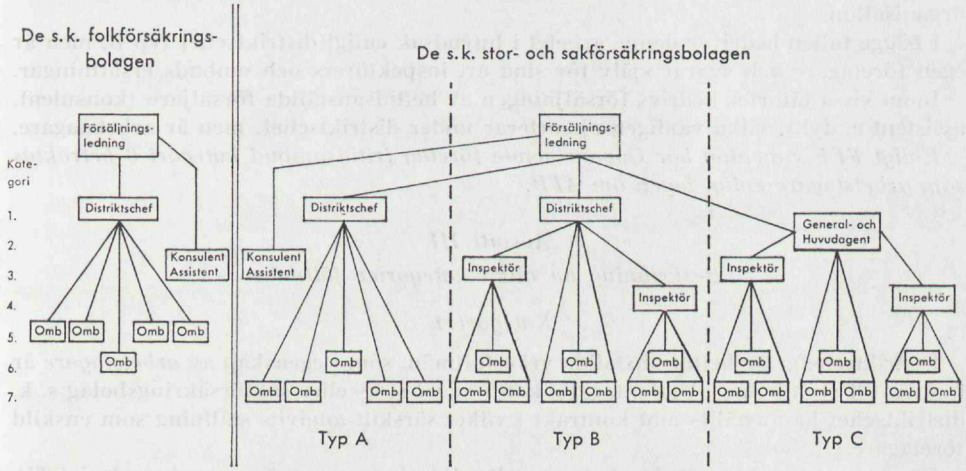
över försäljningsorganisationernas uppbyggnad i liv- och sakförsäkringsbolagen

Sammanställningen, som är grovt schematisk, består av tre avsnitt:

I. Skiss med beteckningar.
II. Beskrivning av olika försäljningsorganisationer.
III. Beskrivning av olika kategorier fältmän.

Avsnitt I

Skiss med beteckningar

Avsnitt II

Beskrivning av olika försäljningsorganisationer

De s. k. folkförsäkringsbolagen

Med de s. k. folkförsäkringsbolagen avser vi i denna sammanställning de fyra livbolagen Folksam, Framtiden, Svenska Liv och Trygg samt de två sakförsäkringsbolagen Folksam och Brand-Trygg.

Dessa bolag har landet indelat i ett antal geografiska försäljningsdistrikt. Ansvarig för försäljningen inom distriktet är en distriktschef (kategori 1).

Dennes distrikt är i sin tur uppdelat i geografiska ombudsområden. Ansvarig för försäljning och kundservice inom området är ett fritidsombud kategori 5.

Dessutom finns inom distriktet ett antal ombud kategori 6.

Vissa distrikt inom större städer är ej besatta med distriktschef.

Dessa distrikt bearbetas i stället av heltidsanställda försäljare som kallas assistenter eller konsulenter (kategori 3). De sorterar direkt under försäljningsledningen, och äger ej rätt arbeta med ombud.

Enligt FFF:s mening bör fritidsombuden i ovanstående företag betraktas som arbetstagare enligt lagen om ATP.

De s. k. stor- och sakförsäkringsbolagen

Med de s. k. stor- och sakförsäkringsbolagen avses alla bolag som ej nämnts ovan.

Även dessa bolag har vanligen landet indelat i ett antal geografiska distrikt.

Ansvarig för försäljningen inom distriktet är vanligen en distriktschef (kategori 1) eller i vissa fall en general- och huvudagent (kategori 2).

Distriktschef enligt typ A bearbetar sitt distrikt huvudsakligen genom egenförsäljning efter anvisning av ett antal anvisningsombud kategori 7. Han har dessutom ett mindre antal utbildade självverksamma ombud kategori 6.

Distriktschef enligt typ B bearbetar distriktet, dels själv enligt typ A, dels genom underställda inspektörer antingen av kategori 3 eller 4. Dessa arbetar också huvudsakligen som egenförsäljare men kan också ha anvisningsombud kategori 7 samt ett mindre antal ombud kategori 6.

General- och huvudagenter (kategori 2) kan antingen ingå som en del i organisationen genom tilldelat distrikt eller vara helt fristående från bolagets s. k. fasta organisation.

I bägge fallen bedriver denne arbetet i huvudsak enligt distriktschef typ B, men är egen företagare och svarar själv för sina ev. inspektörers och ombuds ersättningar.

Inom vissa tätorter bedrivs försäljningen av heltidsanställda försäljare (konsulent, assistent e. dyl.), vilka vanligen ej sorterar under distriktschef, men är arbetstagare.

Enligt FFF:s mening bör i ovanstående företag fritidsombud kategori 6 betraktas som arbetstagare enligt lagen om ATP.

Avsnitt III

Beskrivning av olika kategorier fältmän

Kategori 1

Distriktschefer är heltidsanställda yrkesfältmän, som i egenskap av *arbetstagare* är knutna till visst bolag. (Undantagsvis kan i något stor- eller sakförsäkringsbolag s. k. distriktschef ha anställts mot kontrakt i vilket särskilt angivits ställning som enskild företagare.)

För *stor och sakförsäkringsbolagens distriktschefer,* som är organiserade i FTF, gäller det s. k. ramavtalet, vilket reglerar anställnings- och liknande villkor, liksom förmånerna vid semester, sjukdom och pensionering.

Avlöningsförmånerna regleras närmare i särskilda kollektivavtal eller kontrakt.

Dessa bolags distriktschefer är i stor utsträckning egenförsäljare, men de arbetar dessutom med fritidsombud (huvudsakligen anvisningsombud). De kan i vissa fall också ha en eller flera underställda inspektörer, vilka i sin tur arbetar med ombud. Underställda inspektörer anställs vanligen av bolaget.

Inspektören kan antingen ha ersättning som arbetstagare (underställd ramavtalet) eller beroende uppdragstagare (kollektivavtal finns ej).

För *folkförsäkringsbolagens distriktschefer*, som är organiserade i FFF, gäller för varje företag upprättat kollektivavtal, vilket reglerar samtliga anställnings- och lönevillkor.

Dessa distriktschefer arbetar enbart med fritidsombud (huvudsakligen utbildade självverksamma ombud).

Kategori 2

General- och huvudagenter bedriver som yrkesfältmän försäkringsanskaffning åt ett eller flera bolag.

De har ställning som *enskilda företagare* och arbetar vanligen med underställda inspektörer samt fritidsombud.

Underställd personal (såväl på kontoret som fältet) är vanligen anställd av general- eller huvudagenten, vilken själv svarar för deras löner.

Kategori 3

Heltidsanställda yrkesfältmän, vilka i likhet med distriktscheferna är *arbetstagare* och för vilka resp. kollektivavtal eller kontrakt gäller.

Inspektör kan vara underställd distriktschef eller anställd av general- eller huvudagent och äger vanligen arbeta med ombud.

Konsulent eller *assistent* är i allmänhet icke underställd annan yrkesfältman och äger vanligen icke rätt att arbeta med ombud.

Kategori 4

Inspektörer, vilka som yrkesfältmän bedriver försäkringsanskaffning åt visst bolag eller viss general- eller huvudagent.

De intar f. n. icke arbetstagares ställning men betraktas vanligen som *beroende uppdragstagare*.

I de kontrakt som i vissa fall reglerar arbetsvillkoren kan bestämmelser finnas om fast lön, semesterersättning o. dyl.

Kategori 5

Självständigt arbetande *fritidsombud*, vilka av folkförsäkringsbolagen erkänts som *beroende uppdragstagare*.

För anställning som ombud fordras aspirantutbildning under minst 6 månader samt genomgång av företaget anordnade instruktionskurser.

Samtliga löne- och anställningsvillkor finns reglerade i med varje företag slutet kollektivavtal.

Dessa tillförsäkrar sådana ombud semesterersättning och ersättning vid yrkesskada.

I avtalen finns fastslaget att dessa ombud skall erhålla ett geografiskt arbetsområde samt register på inom området boende försäkringstagare.

Ombudet ansvarar för skötseln av beståndet samt har i avtalet fastställda fordringar på viss anskaffning per halvår. (Vissa ombud inkasserar också försäkringstagarnas premier.)

I avtalet föreskrives bl. a. viss fast månadslön.

Kategori 6

Självständigt arbetande *fritidsombud*, som genomgått föreskriven utbildning, men vanligen ej har i avtal eller kontrakt fastställda anskaffningsfordringar.

Även dessa ombud kan dock, speciellt när det gäller sakförsäkring, erhålla visst geografiskt arbetsområde samt inom detta befintligt bestånd.

Inom folkförsäkringsbolagen gäller kollektivavtalen för dessa ombud, vilka där erkänts som *beroende uppdragstagare.*

Inom stor- och sakförsäkringsbolagen har man hittills vägrat kollektiv förhandlingsrätt även för dessa ombud.

Kategori 7

Fritidsombud, som vanligen icke erhållit någon större grad av utbildning, och vars uppgift är att till yrkesfältmännen ge anvisning på ev. försäkringsobjekt.

Denna ombudskategori används praktiskt taget ej i folklivbolagen, men är däremot den dominerande inom övriga företag.

Av ovan återgivna promemorior och övrigt till utredningen ingivet material ävensom vad som förekommit vid sammanträden med företrädare för berörda intresseorganisationer framgår angående den arbetsrättsliga ställning, som fältmännen inom försäkringsbranschen intar, bl. a. följande. (Hänvisningarna till numrerade kategorier avser den i FFF:s sammanställning gjorda indelningen.)

Yrkesfältmän

a) *Distriktschefer* (*organisationschefer, regionchefer*).

Fältmän av denna kategori (kategori 1) är i allmänhet anställda. I fråga om en liten grupp distriktschefer gör emellertid vederbörande bolag gällande, att något anställningsförhållande icke föreligger. Från uppdragstagarsidan hävdas, att även dessa distriktschefer bör klassificeras som anställda. Sistnämnda distriktschefer är som grupp betraktade av mycket liten betydelse. Kontrakten är i huvudsak baserade på provisionsförmåner, eventuellt i kombination med vissa fasta bidrag till resor, kontorskostnader o. d.

b) *Reseinspektörer.*

Reseinspektörer (kategori 3) är alltid anställda.

c) *Platsinspektörer* (*inspektörer*).

Inspektörer av denna kategori är ofta anställda (kategori 3). Det förekommer emellertid även inspektörer (kategori 4), som har kontrakt med provisionsförmåner, ofta garanterade till visst minimibelopp. Från uppdragsgivarsidan hävdas, att sådana inspektörer icke kan betraktas som anställda, medan man å uppdragstagarsidan hyser den åsikten, att också dessa inspektörer är anställda.

Inspektörer av sistnämnda kategori förekommer framför allt inom sakförsäkring. Det torde finnas mellan 100 och 200 inspektörer av denna typ. Inspektören har i allmänhet till uppgift att bearbeta ett visst försäljningsdistrikt. Det förutsättes i regel att denne skall ägna hela sin tid åt arbete för bolaget. Undantagsvis utföres arbetet på deltid. I sådana fall har inspektören en ställning som mycket liknar fritidsombudets. Graden av bundenhet till bolaget varierar betydligt från fall till fall. Stundom tilldelas inspektören endast en kontorsplats, men i regel lämnar bolaget bidrag även till övriga

omkostnader. Inom förevarande kategori råder mycket hög omsättning. Att bolagen i vissa fall föredrager att anlita inspektörer med nu angivna arbetsvillkor torde i regel bero på att inspektörerna därigenom icke bindes så fast till bolagen.

Under år 1960 har för »platsinspektörer med ställning av uppdragstagare» i ett par försäkringsbolag, nämligen Ansvar och Winterthur, träffats avtal mellan respektive bolag och FFF av innehåll att inspektörernas ackvisitionsinkomst (eller del därav) vid tillämpning av TPL skall anses såsom inkomst av anställning.

d) *Försäkringsassistenter.*

Dessa fältmän (kategori 3) har numera avvecklats.

e) *Försäkringskonsulenter.*

Fältmän av denna kategori (kategori 3) är anställda.

f) *Generalagenter (huvudagenter, huvudombud).*

Försäkringsföreningen för general- och huvudagenter har till utredningen överlämnat en promemoria angående den ställning föreningens medlemmar i allmänhet intager gentemot försäkringsbolagen. Däri anföres bl. a.:

General- och huvudagenterna, i fortsättningen benämnda generalagenter, arbeta såsom helyrkesmän och ägna sig, med i detta sammanhang ovidkommande undantag, uteslutande åt försäljning av försäkringar. Generalagenten representerar härvid, med ett eller ett par undantag, endast ett bolag i varje bransch och är hänvisad till att tillföra detta bolag samtliga försäkringar som agenten ackvirerar i branschen.

Generalagenten innehar ej någon form av »ensamförsäljningsrätt» inom det område eller distrikt där han huvudsakligen driver försäljning, utan det egna bolaget konkurrerar som regel om kunderna både genom sina anställda tjänstemän och andra agenter.

Någon skillnad i avseende å verksamhet eller ställning gentemot bolaget föreligger ej mellan generalagent och huvudagent. Vid val av yrkesbenämning har varje bolag utbildat sin egen praxis.

Generalagenternas verksamhet bedrives i allmänhet från eget kontor. Generalagenten svarar för samtliga kostnader som är förbundna med hans rörelse såsom hyra, lön till anställd personal, resor m. m. Vissa agenter gottgöras mindre kostnader t. ex. porto, telefon och vissa resor direkt av bolaget.

Villkoren gentemot uppdragsgivaren-bolaget regleras genom individuella agenturkontrakt. Dessa gälla i vissa fall på bestämd tid t. ex. 10 år, men i allmänhet tills vidare med viss uppsägningstid. Kontraktet reglerar i huvudsak de förpliktelser som bolaget ålägger generalagenten. Vanligtvis innehåller kontraktet bestämmelser om att generalagenten efter bästa förmåga skall tillvarataga bolagets intressen, konfidentiellt behandla alla skrivelser, tariffer och andra handlingar från bolaget, inhämta bolagets godkännande för annonsering, icke arbeta för annat försäkringsbolag etc. Generalagenten är vid sitt ackvisitionsarbete förpliktad att följa förutom kontraktets bestämmelser även andra instruktioner som bolaget ger honom samt en överenskommelse, träffad 1949 mellan samtliga bolag, rörande anskaffningsverksamheten (Kungaöverenskommelsen). Åtskilliga kontrakt föreskriva eller innebära skyldighet för generalagenten att vidmakthålla eller utöka sitt försäkringsbestånd.

Såsom regel erhåller generalagenten enligt agenturkontraktet ej annan ersättning än provision, vilken beträffande sakförsäkring beräknas procentuellt på den premie, som den anskaffade försäkringen betingar, och beträffande livförsäkring enligt särskild ackvisitionsvärdestabell. Provisionen varierar mellan olika branscher. Såsom regel utgör provision generalagentens enda ersättning. Undantagsvis erhåller han dessutom bidrag till kontor, porto och telefon m. m.

Generalagenten åtnjuter inga pensions- eller semesterförmåner. Han bestämmer själv över semestertiden.

Ett stort antal generalagenter arbeta med underombud. Dessa äro registrerade som anvisningsombud eller specialombud och deras arbetsförhållanden regleras genom kontrakt antingen med generalagenten eller med bolaget. Generalagenten väljer själv sina underombud och bolaget har i allmänhet inte någon bestämmanderätt över underombuden. Underombud ersättas genom att de erhålla viss del av provisionen.

Vissa generalagenter ha fast anställda försäljare på sitt kontor. De flesta generalagenter ha kontorspersonal. Denna anställes och avlönas av generalagenten och förhållandet mellan såväl fast anställda försäljare som kontorspersonal är från generalagentens sida ett arbetsgivarförhållande.

Det föreligger ej någon principiell skillnad mellan generalagenter som arbeta för livbolag och sakbolag. De flesta generalagenter arbeta dock för sakbolag och driva livförsäkringen i anslutning därtill.

Från föreningens sida har vidare uttalats, att åtskilliga omständigheter beträffande general- och huvudagenternas arbetsförhållanden pekar på att dessa agenter intar en fri och självständig ställning gentemot bolagen.

g) *Distriktschefer, som tillika är generalagenter.*

Numera finnes blott ett ringa antal dylika fältmän. Intresseorganisationernas företrädare är ense om att dessa i egenskap av distriktschefer är anställda hos respektive bolag men att de bedriver sin verksamhet som generalagent såsom självständiga företagare. Någon svårighet att angiva, hur stor del av fältmannens inkomst av försäkringsackvisition, som härrör från agenturen, och hur stor del därav, som faller på distriktschefskapet, föreligger ej, då olika provisionssatser tillämpas för de båda inkomstslagen. De försäljningar, som sker för agenturen, tillför nämligen distriktschefen-generalagenten såväl ombudsprovision som distriktschefsprovision, medan han å försäljningar, som ombesörjes av underombud, endast får distriktschefsprovision.

Fritidsombud

När det gäller fritidsombudens arbetsrättsliga ställning råder delade meningar de olika intresseorganisationerna emellan. FFO:s företrädare menar, att endast sådana ombud, som handhar inkassouppdrag, kan betraktas som beroende uppdragstagare, medan övriga ombud är att anse som oberoende uppdragstagare. Företrädare för Folksam — som icke är anslutet till FFO — har ansett, att med hänsyn till de ingångna avtalen rörande fritidsombuden — varom mera nedan — det icke finnes anledning för bolaget att

taga ställning till hur gränsen mellan beroende och oberoende uppdragstagare bör dragas. Från uppdragstagarsidan hävdas, att de ombud som uppfyller vissa minimikrav i fråga om försäkringsanskaffning (kategori 5 och kategori 6) bör betraktas som beroende uppdragstagare och tillerkännas samma sociala förmåner som nu tillkommer arbetstagare. Övriga fritidsombud (kategori 7) kan däremot icke anses vara beroende uppdragstagare.

Under 1960 har — inom ramen för kollektivavtal — för fritidsombuden i följande bolag, nämligen Ansvar, Folksam, Framtiden, Svenska Liv och Trygg träffats avtal jämlikt 5 § andra stycket TPL, innebärande att ombudens inkomst av försäkringsanskaffning vid tillämpningen av nämnda lag skall anses såsom anställningsinkomst. Dessa överenskommelser gäller emellertid inte för alla fritidsombud utan blott för sådana som uppfyller viss minimifordran på försäkringsanskaffning. Gränsdragningen varierar något de olika bolagen emellan och har gjorts utan att man tagit ställning till om vederbörande är att betrakta som beroende eller oberoende uppdragstagare. Genomsnittligt sett torde krävas en årsinkomst av försäkringsanskaffning å minst 900 kronor för att inkomsten skall betraktas såsom anställningsinkomst enligt TPL. Vid denna prövning bortses från sådan inkomst som härflyter från s. k. förnyelsepremier. Om det för erhållande av pensionsrätt såsom anställd bestämda minimibeloppet uppnås, är emellertid även förnyelseprovision att anse som anställningsinkomst enligt TPL. — Förenämnda kollektivavtal innehåller även bestämmelser om semesterlön och om ersättning vid olycksfall i arbetet.

Framförda önskemål

Den i avtalen uppdragna inkomstgränsen utgör enligt uppdragstagarsidans företrädare en i stort sett godtagbar skiljelinje mellan de fritidsombud, som enligt uppdragstagarsidans mening bör erhålla sådana sociala förmåner, som tillkommer arbetstagare, och övriga fritidsombud. Emellertid har, enligt dessa representanters åsikt, avsaknaden av definition av begreppet beroende uppdragstagare skapat oklarhet och delade meningar när det gäller frågan vilka grupper av fritidsombud som omfattas av arbetsfredslagstiftningen. Att kollektivavtal träffats i fråga om fritidsombuden inom vissa bolag innebär, enligt vad företrädare för FFO uppgivit, icke något ställningstagande till spörsmålet om dessa ombud omfattas av arbetsfredslagstiftningen eller ej eller med andra ord om de är beroende eller oberoende uppdragstagare. Från FFF:s sida har för utredningen uppgivits, att ett bolag vägrat FFF förhandlingsrätt för bolagets fritidsombud med den motiveringen, att dessa ombud icke intager en sådan beroende ställning till bolaget, att arbetsfredslagstiftningen är tillämplig i fråga om dem. För att komma till rätta med detta enligt FFF otillfredsställande läge kunde man enligt förbundets mening tänka

sig två lösningar. Den ena vore att åstadkomma en klar definition av begreppet beroende uppdragstagare, vilken vad avser fritidsombuden skulle givas en sådan utformning att det blev fastslaget att ombud med arbetsuppgifter, motsvarande de som åvilar de ombud, vilkas inkomst enligt de ingångna kollektivavtalen skall anses såsom anställningsinkomst, är beroende uppdragstagare. Det skulle då bli möjligt att med de bolag, som hittills vägrat att ingå i förhandlingar, få till stånd sådana för hos bolagen sysselsatta ombud, som fölle in under den sålunda givna definitionen å beroende uppdragstagare. Den andra möjligheten som kunde övervägas vore att utvidga arbetsfredslagstiftningens tillämpningsområde till att omfatta alla som utför arbete för annans räkning. Om möjlighet till förhandlingar på så sätt öppnades för alla av förbundet företrädda fritidsombud, skulle enligt förbundets åsikt pensionsfrågan kunna lösas avtalsvägen för alla grupper av ombud, som rimligen kunde göra anspråk på likställighet med arbetstagare i berörda hänseende.

Uppdragsgivarsidans företrädare har framhållit, att enligt deras mening avtalsvägen är den enda framkomliga för att lösa föreliggande problem inom sociallagstiftningen. Förslaget från FFF om en utvidgning av arbetsfredslagstiftningens tillämpningsområde har FFO:s representant förklarat sig icke kunna biträda, medan från Folksams sida någon erinran mot förslaget icke framförts. Från FFO:s sida har som skäl för den intagna ståndpunkten anförts, att bolagen — oberoende av om förhandlingsrätt enligt lag föreligger eller inte — är beredda att ingå i förhandlingar med sådana ombudssammanslutningar som verkligen är representativa för ombudskåren. Som exempel härpå har anförts Ansvar, som ingått i förhandlingar beträffande sina fritidsombud, ehuru enligt FFO:s mening formell förhandlingsrätt icke torde ha förelegat.

Samtliga partsrepresentanter har vidare till utredningen framfört det önskemålet, att den möjlighet att genom avtal likställa uppdragsinkomst med anställningsinkomst, som gäller för tilläggspensioneringen, måtte införas jämväl inom sjuk- och yrkesskadeförsäkringen.

FFF:s företrädare har framhållit, att därest önskemålet om en utvidgning av tillämpningsområdet för arbetsfredslagstiftningen tillgodoses och den avtalsmöjlighet inom sjuk- och yrkesskadeförsäkringen, som partsrepresentanterna enstämmigt uttalat sig för, införes, förbundet icke påkallar några ytterligare lagstiftningsåtgärder för att tillgodose de berörda uppdragstagarnas intressen inom det nu aktuella området.

Bensindistributörer

Försäljning av motorbränsle sker dels från bensinstationer och dels från s. k. singelanläggningar.

Med *bensinstation* förstås bensinanläggning, som är försedd med särskilda expeditionslokaler. En del stationer är därjämte utrustade med serviceanläggningar (smörjning och tvättning). Från bensinstation försäljes i regel motorbränsle för allenast ett oljebolags räkning. Ett mindre antal stationer, de s. k. *samstationerna*, försäljer emellertid bränsle för flera oljebolags räkning.

Man skiljer mellan bensinstationsinnehavare och bensinstationsföreståndare Med *bensinstationsinnehavare* avses i allmänhet fysisk eller juridisk person, som driver bensinstation i eget namn men som i ett återförsäljningskontrakt iklätt sig särskilda förpliktelser med avseende å köp och försäljning av varor, som saluföres genom bensinbolagen. Med *bensinstationsföreståndare* avses i allmänhet fysisk person, som anställts som föreståndare för bensinstation, vilken drives antingen av bensinbolag i egen regi eller av bensinstationsinnehavare.

Singelanläggning är en anläggning med en eller flera pumpar, som icke har tillgång till särskilda expeditionslokaler eller serviceanordningar. Från dylik anläggning försäljes regelmässigt bränsle för allenast ett oljebolags räkning. Dessa anläggningar innehaves huvudsakligen av lanthandlare, ägare av motorverkstäder o. d., vilka bedriver bensinförsäljningen såsom ett led i sin övriga verksamhet eller såsom kundservice.

Mellan branschens intresseorganisationer, Petroleumbranschens arbetsgivareförbund och Sveriges bensinhandlares riksförbund, råder enighet därom att innehavarna av samstationer och innehavarna av singelanläggningar i regel icke är i sin verksamhet för vederbörande oljebolags räkning bundna på sådant sätt, att de bör betraktas som beroende uppdragstagare i förhållande till bolagen.

I fråga om bensinstationsinnehavare, som bedriver försäljning av drivmedel för endast ett oljebolags räkning, intar intresseorganisationerna, såsom av det följande kommer att framgå, helt oförenliga ståndpunkter, när det gäller den rättsliga bedömningen. Utredningen har under sitt arbete uteslutande sysslat med denna kategori bensindistributörer.

I Rfa:s anvisningar uttalas följande.

Bensindistributör, som enligt avtal med oljebolag driver bensinstation, är icke att anse som arbetstagare med avseende å denna verksamhet.

Sveriges bensinhandlares riksförbund (*SBR*) har i ett den 12 augusti 1960 dagtecknat yttrande till utredningen anfört bl. a.:

Bensinstationsinnehavare

Landets bensinstationsinnehavare betecknas i de mellan oljebolagen och innehavarna gällande försäljningskontrakten som »egna företagare».

Skillnaden mellan bensinstationsinnehavare och bensinstationsföreståndare bör observeras. Enligt den inom branschen gängse terminologien avses med bensinstationsinnehavare den fysiska eller juridiska person, som driver en egen eller en av

respektive oljebolag ägd bensinstation. Med bensinstationsföreståndare avses en fysisk person, som är anställd av ett oljebolag eller annan ägare till en bensinstation. En sådan föreståndare är alltså arbetstagare.

Äganderättsförhållande etc.

I en år 1957 inom branschen verkställd utredning »Oljan i svensk ekonomi» angives antalet bensinförsäljningsställen vara c:a 11.000. Av dessa var 3.200 verkliga service- och bensinstationer. Under åren 1958 och 1959 har nybyggts 400 bensinstationer, varför antalet per den 1/1 1960 bör vara minst 3.600. Tyvärr saknas uppgifter om dessa stationers äganderättsförhållande. Följande skiss kan emellertid åskådliggöra läget:

a) Stationen äges helt av vederbörande oljebolag och »utarrenderas» till en innehavare.

b) Stationen äges helt av innehavaren, som uthyr densamma till ett oljebolag.

c) Stationen äges formellt av innehavaren, som byggt densamma genom lån (helt eller delvis) från bolaget.

d) Stationen äges av tredje man, som hyr ut densamma — utan att själv driva rörelsen — antingen till ett bolag eller direkt till innehavaren.

Kommentarer

a) I det fall stationen äges av vederbörande oljebolag, upprättas mellan parterna ett avtal, som benämnes något olika av de skilda bolagen såsom återförsäljarkontrakt, försäljningskontrakt, stations- och leveransavtal etc. Stationsinnehavaren »arrenderar» således anläggningen men erhåller i inget fall något hyreskontrakt, i vilket bolaget står som hyresvärd. Svenska Shell har i sina försäljningskontrakt *§ 1* särskilt angivit följande:

»Kontraktet är icke avsett att vara ett nyttjanderättsavtal enligt gällande arrende- eller hyreslagstiftning utan innebär ett försäljningsuppdrag och utlöper i och med att försäljningsuppdraget upphör att gälla.»

Skulle bensinstationsinnehavaren även erhålla hyreskontrakt eller i det fall försäljningsavtalen betecknades som hyresavtal, skulle innehavarens trygghet i yrkesutövningen väsentligt ökas. Enligt vad förbundet tror sig veta, betraktar Hyresrådet ovannämnda försäljningsavtal som ett kombinerat försäljnings- och hyresavtal. Frågan har emellertid prövats av HD, Dom 1951 nr 73. HD fastställde därvid Svea Hovrätts dom av den 29/6 1951. Ur domen citeras:

»Av vad som upplystes rörande föremålet för Gulfs verksamhet framgår, att Gulfs syfte med upprättandet av bensinstationen i Östersund varit att Gulf därigenom skulle beredas möjlighet att på det sätt Gulf kunde finna mest ändamålsenligt ordna sin försäljning till förbrukare å orten. Det får även antagas, att när Gulf år 1934 ingick kontraktet med inköpscentralen detta skedde, emedan Gulf fann det för vinnande av detta syfte mest fördelaktigt att uppdraga försäljningen vid bensinstationen åt inköpscentralen såsom återförsäljare. Genom kontraktet har visserligen åt inköpscentralen även upplåtits nyttjanderätt till bensinstationsanläggningen såsom sådan. Att denna upplåtelse emellertid av parterna tillmätts en sekundär betydelse i jämförelse med själva försäljningsavtalet framgår — förutom av vad som sagts om det syfte Gulf, enligt vad jämväl inköpscentralen måste ha insett, önskat tillgodose genom kontraktet — av kontraktets avfattning och innehåll i sak. I sistnämnda avseende äro särskilt att bemärka att ett flertal i kontraktet intagna bestämmelser, varigenom inköpscentralens befogenheter vid försäljningsverksamhetens utövande begränsats och vilka bestämmelser äro av en helt annan innebörd än de som vanligen pläga förekomma i hyresförhållanden. Inköpscentralen har sålunda förbundit

sig att vid anläggningen endast försälja Gulfs produkter samt tillämpa dess priser och rabatter, att hålla stationen öppen å tider, som Gulf kunde bestämma, samt att tillhandahålla Gulfs egna kunder varor mot uppvisande av kreditbevis som utfärdats av Gulf. Kontraktet innefattar visserligen även upplåtelse av vissa lokaler, vilka icke äga direkt samband med försäljningsverksamheten, såsom utrymmen för tvättning och smörjning av bilar, samt lokaler, avsedda att användas såsom väntrum m. m. till en å platsen befintlig busstation. Varken angivna omständigheter eller det av inköpscentralen åberopade förhållandet att inköpscentralen å bensinstationen utan gensaga från Gulfs sida saluför bildelar och tillbehör synes emellertid giva anledning till antagande, att nyttjanderättsupplåtelsen varit det huvudsakliga föremålet för 1934 års kontrakt. Det måste nämligen anses, att såväl de lokala anordningarna för anknytning av busstationen till platsen som tillhandahållandet vid bilstationen av service i olika avseenden varit ägnade att leda trafikanterna till bensinstationen samt härigenom länt till gagn för försäljningsverksamheten. Rådhusrätten finner alltså, att 1934 års kontrakt i allt väsentligt innefattar ett försäljningsavtal, varför kontraktet icke kan för inköpscentralen grunda någon hyresrätt, fristående från kontraktets bestämmelser i övrigt.

Det är väl upplyst, att i anslutning till det mellan Gulf och staden år 1947 ingångna avtalet mellan Gulf och inköpscentralen träffats en särskild uppgörelse, varigenom inköpscentralen förbundit sig att till Gulf fullgöra vissa periodiska inbetalningar. Dessa innefatta emellertid enligt vad parterna sammanstämmande uppgivit allenast en ersättning för de merutgifter, vilka uppkommit för Gulf till följd av avtalet med staden, och nu ifrågavarande uppgörelse mellan parterna synes så mycket mindre kunna åberopas till stöd för ett antagande att parternas mellanhavande enligt kontraktet av 1934 numera skulle till övervägande delen innefatta ett hyresavtal, som uppgörelsen ifråga tillkommit vid en tidpunkt då Gulf energiskt och konsekvent hävdat kontraktets egenskap av försäljningsavtal.»

b) Då innehavaren äger bensinstationen, tecknas mellan denne och bolaget dels under a) nämnda försäljningsavtal, dels ett hyreskontrakt med oljebolaget som hyresgäst. Bolagen har konsekvent tillförsäkrat sig dylikt hyreskontrakt. De i stort sett enda undantagen torde vara de få fall, då SBR medverkat vid kontraktsskrivningen, och därvid drivit fram ett försäljningsavtal utan att hyreskontrakt tecknats samtidigt.

Detta förhållande är av vikt, emedan oljebolagen ofta gör gällande, att innehavare, som själva äger sin anläggning, står i ett avsevärt mindre beroende till respektive bolag. Denna uppfattning har blivit så allmän, att till och med ifrågavarande innehavare tror att så är förhållandet. Visserligen får dessa innehavare en bättre bruttomarginal än övriga, men det bör därvid ihågkommas, att den del av marginalen, som överstiger den gängse, utgör hyra eller dispositionsersättning för anläggningen. Med denna hyra skall innehavarna bland annat amortera och förränta det kapital, som nedlagts i rörelsen.

Hyresförhållandet skänker inte innehavaren utan i stället bolaget den största säkerheten. Avtalen är som regel skrivna på 5 år, 10 år eller längre tid. På grundval av försäljningskontraktets bestämmelser har bolaget möjlighet att säga upp detsamma med iakttagande av 3 månaders och kortare uppsägningstid. Med stöd av hyreskontraktet kan sedan bolaget tillsätta en egen innehavare på den av den ursprungliga innehavaren ägda stationen. — — —

c) Samma förhållande råder här, med det tillägget att sådan innehavare, som byggt sin station med ekonomiskt bidrag från ett oljebolag, är ännu hårdare bunden genom lånehandlingar och de inteckningar bolaget erhållit som säkerhet för sitt lån.

d) I detta fall kan de mest komplicerade kontraktsförhållanden uppstå. Bilfirmor och andra företag brukar teckna försäljningskontrakt med ett oljebolag och sedan antingen driva stationen i egen regi med anställd föreståndare eller hyra ut anläggningen till en innehavare. Ägare kan även hyra ut anläggningen till ett oljebolag, som i sin tur tecknar försäljningsavtal med en av oljebolaget utsedd innehavare. Ett stort antal andra flerpartsförhållanden förekommer även. En del sådana avtal, som SBR tagit del av, har avslöjat miserabla förhållanden, som ofta inneburit ruin för den avtalspart, som i sista ledet svarar för stationens drift.

SBR hävdar nu, att bensinstationsinnehavarna är socialt och ekonomiskt likställda med arbetstagare och därför enligt gällande rätt i regel beroende uppdragstagare. Beträffande innehavare av samstationer (bensinstation, som försäljer petroleumprodukter av mer än *ett* varumärke) är det däremot tveksamt, huruvida dessa är att betrakta som oberoende eller beroende uppdragstagare. I det fall dessa innehavare är bundna av ovannämnda hyresavtal finns emellertid skäl för antagandet, att även innehavare av samstationer är i sitt förhållande till respektive uppdragsgivare så bundna, att de även är att betrakta som beroende uppdragstagare. För dagen vill SBR inte fälla ett definitivt omdöme i frågan. Samstationernas antal är emellertid så obetydligt i förhållande till det totala antalet bensinstationer i landet, att problemet har mindre principiell betydelse.

Av de mellan parterna upprättade kontrakten framgår klart, att bensinstationsinnehavarnas bundenhet gentemot oljebolagen är betydande. På förekommen anledning har förbundet anledning ifrågasätta, huruvida det påstådda företagareförhållandet i många fall inte endast är ett maskerat arbetstagareförhållande. Om hänsyn tages till samtliga omständigheter i avtalsförhållandet samt till den praxis, som utvecklats i parternas inbördes förhållande, framträder enligt SBR:s uppfattning en bild, som företer stora likheter med ett arbetstagareförhållande. Således får innehavaren endast köpa varor från det bolag han har kontrakt med. Bolaget bestämmer öppethållningstiderna, hur personalen skall vara klädd etc. Genom bolagets inspektörer (stationskonsulenter) utövas en noggrann kontroll över stationens skötsel, såsom renhållning m. m., och vid dessa inspektioner utövas i de flesta fall en inte obetydlig befälsrätt av bolagens personal.

Beträffande *Arbetstidsutredningens betänkande* SOU 1957: 14 sid. 92 ff. kan erinras:

Ersättningsförmånernas utformning

Petroleumbranschens Arbetsgivareförbund har till Arbetstidsutredningen framhållit, att innehavaren genomgående köper varorna i fast räkning till för orten gällande pris och får sedan behålla den vinst han kan göra vid försäljningen av varorna. Det är riktigt, men av denna vinst uttager bolaget en hyresersättning (dispositionsersättning) för anläggningen. Vissa bolag har under senare år kraftigt höjt denna dispositionsersättning — — —. (Bolagen bestämmer återförsäljarnas bruttoinkomst genom fasta och temporära maximipriser ex. pump. Härom hänvisas till vad som sägs längre fram.)

Graden av bundenhet

Arbetstidsutredningen har härvidlag angivit att i vissa fall är innehavaren oförhindrad att köpa vissa varor, exempelvis smörjoljor, från annan leverantör, om denne kan erbjuda förmånligare priser. Av kontraktens nuvarande utformning finnes ingen sådan möjlighet, emedan innehavaren av bestämmelserna är direkt förbjuden att sälja andra varor än bolagets. Petroleumbranschens Arbetsgivareförbund

har vidare anfört, att stationsinnehavaren i allt har ställning som egen företagare. Enligt SBR:s uppfattning är detta fria företagareförhållande behäftat med många inskränkningar.

Det avtal avseende reglering av detaljhandeln av petroleumprodukter, vanligen kallat ramavtal, som av Arbetstidsutredningen refererats, tecknades mellan SBR och vart och ett av oljebolagen år 1949 och sades sedermera upp i och för reglering av villkoren. Någon enighet om nytt avtal kunde emellertid inte träffas, men vid förhandlingar inför opartisk ordförande den 4/5 1951 förlängdes avtalet tills vidare i avvaktan på fortsatta förhandlingar. SBR aktualiserade åberopade avtals bestämmelse bland annat angående dispositionsersättningens storlek år 1958, varefter Svenska Petroleum Institutet på uppdrag av samtliga oljebolag den 26/6 1958 sade upp avtalet att gälla. Förhandlingar om nytt avtal skall upptagas under hösten 1960 men för närvarande råder ett avtalslöst förhållande mellan parterna.

Preceptor Axel Adlercreutz har med sikte på HD:s och i någon mån AD:s praxis schematiskt angett de faktorer, som mer allmänt har tillmätts betydelse vid bedömningen, huruvida en person skall betecknas som arbetstagare eller icke. (Soc. Medd. n:r 6: 1956.) SBR önskar med utgångspunkt från dessa faktorer göra vissa kommentarer med anledning av oljebolagens kontraktsbestämmelser.

1) *En arbetstagare har personlig arbetsskyldighet, en uppdragstagare däremot kan låta arbetet helt eller delvis utföras av andra.*

Rent formellt har en bensinstationsinnehavare icke någon kontraktsenlig arbetsskyldighet och bör följaktligen kunna disponera sin tid som han själv finner lämpligt. Då ett oljebolag har återförsäljare, som även driver bilfirmor, bilverkstäder eller andra företag, kan bolaget icke begära att återförsäljaren ägnar hela sin arbetstid åt bensinstationen. Det är emellertid känt att oljebolagen, speciellt under senare år, är mindre benägna att låta dylika företag distribuera petroleumprodukter. Att så ändå sker beror på, att vederbörande bolag hellre låter ett dylikt företag företräda bolaget än att detsamma icke alls skulle bli representerat. Detta i all synnerhet, som återförsäljaren i dessa fall själv uppför sin anläggning. Vad beträffar majoriteten av landets bensinhandlare, utväljes återförsäljaren av oljebolaget, varvid som regel stor vikt fästes vid vederbörandes branschkännedom. Oljebolagen tar därvid sikte på återförsäljarens personliga kvalifikationer och dennes möjlighet till kundkontakter. På grund av relativt blygsam lönsamhet inom branschen tvingas återförsäljaren till mycket stor personlig arbetsinsats, även om en sådan icke påfordras i kontraktet. Den opartiska lönsamhetsutredningen, som oljebolagen och SBR gemensamt lät utföra år 1959, visar att i normalfallet ger en bensinstation icke någon egentlig företagarvinst, utan nettoresultatet är till största delen beroende på innehavarens personliga arbetsinsats.

Nämnda utredning, som utfördes under ledning av civilekonom Nils Östlind, undersökte det ekonomiska resultatet och uppgjorde kalkyler för stationer med fullständig service inom nedanstående tre storleksgrupper (i m^3):

Grupp	*Antal*	*Årsförsäljning*	*Årsinkomst kr*
1	8	559	14.000
2	12	800	14.600
3	8	1.219	31.300
Medelvärde	28	851	19.100

Det bör därvid observeras, att inkomsterna anger bruttot och beträffande innehavarens arbetstid citeras ur utredningen:

»Det kanske kan vara rimligt att med ledning av de inkomna uppgifterna våga

slutsatsen att innehavarna i genomsnitt är på sina stationer något sådant som cirka 1,5 ordinarie arbetstid. I denna marginalutredning har dock icke någon sådan beräkning för huvudinnehavaren fått påverka kalkylresultaten, utan inkomsterna är räknade brutto och skall sålunda icke ökas med någon innehavaren redan gottskriven och kalkylen belastad timersättning i motsats till i 1947 års marginalutredning.»

— — — — — — — — — — — — — — — —

Vid förhandlingar har olika bolag flerfaldiga gånger hävdat åsikten att respektive bensinstations driftsresultat i högsta grad är beroende av dels innehavarens personliga kvalifikationer, dels hans närvaro vid stationen för ledning och fördelning av arbetet samt för kundkontakter. Under senare år har allt större avseende fästs vid den senare säljande funktionen. De olika bolagen framhåller i cirkulär, reklambroschyrer och interna personaltidningar betydelsen av att innehavaren per telefon och genom kundbesök fungerar som *försäljare* av bolagets produkter.

Övervägande flertalet av de nu gällande återförsäljarkontrakten är tecknade mellan respektive bolag och en fysisk person, som befunnits mest lämplig i varje enskilt fall. Det är därvid underförstått — och har som ovan nämnts även uttalats — att innehavaren personligen i största möjliga utsträckning bör aktivt deltaga i arbetet på stationen. Förhållandet understrykes av det faktum, att vid samtliga av SBR kända fall, där innehavaren av en eller annan anledning t. ex. familjeskäl önskat bilda handelsbolag eller aktiebolag, har respektive oljebolag vägrat att gå med på ett sådant förfarande. Samma vägran har konstaterats, då en innehavare önskat få återförsäljarkontraktet omskrivet att gälla kompanjonskap med en på stationen arbetande son eller annan nära anhörig eller att få kontraktet överfört på denne. Orsaken till av respektive återförsäljare i dessa fall framförda önskemål har varit att tillförsäkra respektive anhörig, att denne i händelse av återförsäljarens sjukdom eller frånfälle icke skulle mista sin försörjning utan kunna fortsätta rörelsen, dock liksom andra stationsinnehavare med risken att få kontraktet uppsagt. Uppsägningstiden är i regel tre månader men ofta endast en månad. I ett antal fall har kontraktets personliga art åberopats av respektive oljebolag, då änka efter avliden återförsäljare velat fortsätta med makens rörelse. I inget av SBR kända fall har sådana önskemål beaktats, även om änkan bevisligen tidigare varit sin make behjälplig med skötseln av stationen och således väl insatt i arbetets art.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Punkten 2 angående huruvida stationsinnehavaren själv faktiskt utför arbetet eller på eget ansvar anlitar medhjälpare samt punkten 3 rörande frågan om stationsinnehavaren ställer sin arbetskraft till förfogande eller endast åtagit sig en, eventuellt flera, bestämda arbetsuppgifter sammanhänger med ovanstående.

4) *En arbetstagare är varaktigt och exklusivt anknuten till en uppdragsgivare, en egen företagare däremot är oförhindrad att åtaga sig arbete eller uppdrag även för andra.*

Bensinstationsinnehavarna förbinder sig att varken direkt eller indirekt sälja, utbjuda eller överlåta de från bolaget inköpta produkterna till firmor eller personer, som direkt eller indirekt konkurrera med bolaget. Innehavaren har ingen rätt att samarbeta med eller inköpa varor från annan grossist. Beträffande de bestämmelser, som tidigare fanns intagna i det numera uppsagda ramavtalet mellan oljebolagen och SBR, innebärande, att bensinstationsinnehavaren kunde på egen bekostnad saluföra för bilägarna lämpade varor med skyldighet att inköpa dessa från bolaget, såvida bolaget tillämpade lika goda villkor, som ledande grossister inom respektive tillbehörsbransch, är att märka, att bolagen numera skärpt villkoren, innebärande att oavsett de inköpspriser, som återförsäljaren kan erhålla på annat håll,

måste enligt kontrakten dessa biltillbehör inköpas från bolaget. En del av oljebolagen har under senare år skaffat sig mycket stora biltillbehörsavdelningar och lanserat vissa märken t. ex. Esso:s Atlas-däck, Atlas-batterier etc.

Försäljningskontraktens bestämmelser angående bundenheten till uppdragsgivaren är mycket klara. Återförsäljaren förbinder sig således, att inte vare sig direkt eller indirekt på något sätt samarbeta med någon med uppdragsgivaren konkurrerande firma. Detta innebär bland annat, att återförsäljaren icke får inköpa eller tillhandahålla petroleumprodukter från annan än uppdragsgivaren så länge avtalet är i kraft. Om således en bensinstationsinnehavare, som driver försäljning för t. ex. Svenska Esso vid en station i Stockholm av någon anledning själv skulle vilja uppföra och driva ytterligare en bensinstation i t. ex. Malmö och där idka försäljning för annat bolag, är detta icke möjligt, även om innehavaren själv helt skulle äga den sistnämnda anläggningen. Här har starkt ifrågasatts om inte bland annat en skadlig konkurrensbegränsning föreligger.

5) *En arbetstagare är underkastad arbetsgivarens arbetsledning och kontroll, har bestämd arbetstid och skall utföra arbetet på anvisad arbetsplats, en egen företagare bestämmer själv sin arbetstid och sättet för arbetets utförande.*

På grund av vad som bland annat framhållits under 1) ovan, är det i praktiken av underordnad betydelse, att försäljningskontraktet ej innehåller uttalade bestämmelser av innebörd, att bensinstationsinnehavaren har personlig arbetsskyldighet och bestämd arbetstid. På grund av gällande återförsäljarmarginaler, oljebolagens utfärdade instruktioner om stationernas drift och skötsel, äganderättsförhållanden m. m., är bensinstationsinnehavaren i praktiken underkastad en arbetsledning av väsentligen samma art som en arbetstagare. Således är han vad beträffar sättet för arbetets utförande skyldig följa bolagets instruktioner. Som exempel kan andragas den s. k. gratisservice, som oljebolagen under löpande kontraktstid och ofta utan stöd i någon kontraktsbestämmelse föreskrivit skall förekomma vid stationen. Sådan gratisservice omfattar vid tankning av bilar följande moment: torkning av bilens rutor, kollning av motoroljan, kollning och eventuellt påfyllning av destillerat vatten i batteriet, kollning och eventuellt påfyllning av kylarvatten somt luftning av däck.

Vid införandet av återbäringssystemet år 1959 pålades stationsinnehavarna en del extra arbete. Utan innehavarnas hörande eller godkännande ålade t. ex. Svenska Shell sina återförsäljare att av kunderna mottaga och kontrollräkna kundernas inköpskvitton. Den enligt dessa kvitton å kundernas varuuttag belöpande återbäringen bestämde Svenska Shell ensidigt att stationsinnehavarna skulle förskottera åt bolaget. Återförsäljaren fick svara för eventuell felräkning samt även stå för förlusten i det fall en kund erhållit återbäring utan att minimikvantiteten inköpts under året och således ej var berättigad till bonus enligt bolagets normer. Trots protester från SBR genomdrevs denna åtgärd och med hot om eventuell uppsägning av avtalen för dem, som inte ville acceptera bolagets beslut. Till yttermera visso erhöll bensinstationsinnehavarna ingen som helst ersättning för arbetet att infria ett löfte till kunderna, som lämnats av bolaget och ej av stationsinnehavarna.

Som skäl för uppsägningar av gällande återförsäljningskontrakt anföres ofta från bolagets sida klagomål över stationens skötsel eller ohörsamhet mot givna instruktioner. En vanlig anmärkning brukar vara påståendet om bristande renhållning på stationen. SBR har fört flera förhandlingar med oljebolagen angående sådana upp sägningar.

— — — — — — — — — — — — — — —

Bolagens bestämmanderätt och arbetsledande funktion framgår vidare av den kontroll, som utövas av oljebolagen gentemot stationsinnehavarna då det gäller förhållandet gentemot kunderna. Dessa känner naturligt nog som regel inte till avtalsförhållandet mellan parterna, utan har ofta den uppfattningen, att stationerna drivas i respektive oljebolags regi. Då kunder anser sig ha anledning till klagomål i ett eller annat avseende, vänder man sig ofta direkt till vederbörande oljebolag, som sedan infordrar förklaring av respektive innehavare. Dessa kan vid sådana tillfällen få anmärkningar och allvarliga varningar från sina uppdragsgivare, om dessa anser att stationsinnehavarna iakttagit oskickligt uppträdande, handlat vårdslöst etc.

Skulle nu stationsinnehavaren i praktiken vara »egen företagare», som han formellt kallas i kontrakten, borde han inte enbart ha de skyldigheter, som åvilar en självständig företagare, utan avtalsförhållandet skulle i så fall även präglas av de rättigheter, som följer med en dylik ställning. Vi citerar ur Svenska Esso AB:s försäljningskontrakt § 3: 1 angående »Servicestations drift»:

»I sin egenskap av egen företagare är distributören skyldig att göra erforderlig handelsanmälan samt sådan anmälan om handel med eldfarlig olja, varom Kungl. Förordningen av den 7 oktober 1921 talar. Distributören är ensam ansvarig såväl beträffande efterlevnad av lagar, förordningar och övriga föreskrifter som i avseende å ansvar gentemot tredje man. *Härav följer, att Distributören är skyldig ersätta Esso för dess utlägg, där inbegripet eventuellt skadestånd, på grund av verksamheten vid servicestationen.*»

Stationsinnehavarna har accepterat detta sitt ansvar gentemot tredje man, och SBR har framhållit betydelsen av att medlemmarna tecknar ansvarighetsförsäkring för rörelsen. Detta innebär emellertid rimligen, att då en skada inträffar vid en bensinstation och skadeståndsanspråk riktas mot innehavaren från en kund, bör stationsinnehavaren och dennes försäkringsbolag ensamma bedöma kravets skälighet och handla därefter utan inblandning från bolagets sida. Den åberopade kontraktsparagrafen innebär i sin nuvarande utformning, att Esso kan bedöma ett skadeståndsanspråk och av t. ex. kundintresse betala ut ersättning till en kund, utan att kravet behöver vara rättsligt grundat samt därefter under åberopande av kontraktet framställa regresskrav mot stationsinnehavaren.

— — — — — — — — — — — — — — —

6) *Arbetstagaren använder arbetsgivarens redskap, maskiner och råvaror, företagaren bekostar dessa själv.*

Enligt tidigare normer inom branschen bekostade bolaget i stort sett all stationsutrustning. En märkbar förändring har under senare år här inträffat. Som allmän regel för närvarande gäller, att oljebolagen bekostar underjordiska cisterner, rörledningar, bensinpumpar och dylikt. Utrustning för serviceverksamheten samt stationens lösa inventarier brukar innehavaren själv få inköpa, vilket ofta sker på det sättet, att bolaget placerar ut materielen, som sedan får amorteras av innehavaren. Observeras bör emellertid, att ett par av oljebolagen fortfarande i stor utsträckning tycks bekosta och underhålla i stort sett all materiel.

7) *Arbetstagaren har garanterad lön, företagaren är helt beroende av verksamhetens ekonomiska resultat.*

Stationsinnehavaren har som regel icke någon garanterad lön, men återförsäljarmarginalen är i stort sett lika för hela kåren. Dispositionsersättningen, som erlägges för nyttjanderätten av anläggningen, däremot varierar högst betydligt, vilket är fullt naturligt med tanke på den varierande lönsamheten, stationens läge, kapacitet etc.

Speciellt Svenska Gulf har under de senaste åren på ett konsekvent sätt använt dispositionsersättningen som ett medel att reglera bensinstationsinnehavarens nettoinkomst. —

Av vad som ovan helt summariskt framhålles, förefaller det SBR som om det fria företagareförhållandet inom branschen endast är ett allmänt språkbruk, och att de verkliga faktiska omständigheterna pekar mot en bundenhet av så stor omfattning, att SBR anser att ett arbetstagareförhållande i själva verket föreligger.

Vid kostnadsökningar av skilda slag borde, om ett fritt företagareförhållande vore för handen, återförsäljaren ha rätt att medelst en höjning av bensinpriset kompensera sig för utgiftsstegringen. Detta är icke möjligt på grund av att oljebolagen infört maximipriser. Två av bolagen har formellt icke i kontrakten föreskrivit sådana. 1956 höjde bensinstationsinnehavarna bensinpriset med ett öre. De bolag, som hade maximipriser, tillhöll sina återförsäljare att omedelbart sänka priserna. De två bolag, som saknade maximipriser, införde sådana temporärt vid detta tillfälle.

— — — — — — — — — — — — — — —

Serviceverksamheten

Vid servicestationerna bedrivs inte enbart försäljning av petroleumprodukter och andra för bilägare lämpade varor, utan även — där så är möjligt — utförs service i form av tvättning och smörjning av bilar. I viss omfattning förekommer däckservice och på större, moderna stationer i mindre omfattning hjulbalansering, strålkastarinställning etc. Det har i detta samanhang framförts den uppfattningen, huruvida icke bensinstationsinnehavaren med avseende på ovannämnda serviceverksamhet är så självständig att, vad beträffar denna gren av verksamheten, innehavaren skulle kunna betraktas som egen företagare.

Till detta vill SBR erinra, att det enligt förbundets mening icke går att draga någon gräns, då det gäller bundenheten och beroendet till uppdragsgivaren mellan försäljnings- och serviceverksamheten. En bensinstation måste i alla hithörande avseenden betraktas som en enhet, vilket även klargjorts vid tolkning av gällande kollektivavtal mellan Petroleumbranschens Arbetsgivareförbund och Svenska Transportarbetareförbundet.

Kontrakten mellan oljebolagen och bensinstationsinnehavarna gäller hela stationen, således även serviceverksamheten. Någon skillnad mellan försäljnings- och serviceverksamheten ifråga om oljebolagens kontroll och inflytande har inte gjorts. (Jämför exemplet om skada gentemot tredje man.) Något fall av uppsägning från vare sig ett oljebolags eller en stationsinnehavares sida som endast skulle avsett den ena av de nämnda verksamhetsgrenarna vid en station har SBR veterligen aldrig förekommit. Observeras bör vidare, att de i kontrakten befintliga konkurrensklausulerna även gäller serviceverksamheten. En stationsinnehavare är således förhindrad att — inte enbart försälja utan även i serviceverksamheten använda andra produkter än bolagets. I serviceverksamheten ingående oljor, fett och dylikt måste alltså inköpas hos det »egna bolaget». Det har förekommit tvister, där ett bolag t. o. m. ansett uppsägningsorsak föreligga, om andra varor än bolagets (däck, oljor etc.) endast *tillfälligtvis förvarats* inom stationsområdet.

I anslutning till den tidigare åberopade lönsamhetsutredningen av Östlind kan påpekas, att utredningen visade, att serviceverksamheten som sådan gick med förlust. I nämnda utredning har således servicen i kalkylerna fått belasta bensinförsäljningen med inte mindre än ett öre per försåld liter bränsle.

Allmänna synpunkter

Då svensk rätt saknar ett enhetligt arbetstagarebegrepp har det uppstått en viss förvirring på detta område, vilket bland annat lett till, att arbetstagarebegreppet tolkats olika då det gäller sociallagstiftningens skilda tillämpningsområden. Vad sociallagstiftningen beträffar har en del grupper av beroende uppdragstagare genom bestämmelser i kollektivavtal lyckats uppnå viss likställdhet med arbetstagare, och på så sätt fått åtminstone vissa sociallagar tillämpliga på sitt område. De beroende uppdragstagarna har ställts vid sidan av de senaste årtiondenas stora sociala reformer därför att de inte betraktas som arbetstagare i civilrättslig mening. Vissa enskilda grupper av beroende uppdragstagare har emellertid genom lagstiftning tillförsäkrats sociala förmåner enligt sociallagstiftningen, och därmed har det civilrättsliga arbetstagarebegreppet definitivt kolliderat med det socialrättsliga, vilket enligt SBR:s uppfattning med nödvändighet måste få till följd, att arbetstagarebegreppet genom klarare uttryck i lagstiftningen utvidgas att gälla även de beroende uppdragstagarna.

Kostnaderna för de s. k. sociala förmånerna utgör för närvarande en icke obetydlig del av ett företags samlade lönekostnader. I och med ATP:s införande kommer dessa kostnader att ytterligare avsevärt stiga under de närmaste åren.

Olika fackliga organisationer har under senare år kunnat konstatera, att inom vissa områden av näringslivet har en ökning av s. k. uppdragsavtal varit märkbar, speciellt inom serviceyrken. Det finns skäl för antagandet, att man i många fall sökt kringgå arbetstagareförhållandet i akt och mening att därigenom slippa ifrån kostnaderna för nämnda sociala förmåner, som följer med ett arbetstagareförhållande. Sedan ATP införts med ökade personalkostnader som följd, är farhågorna för en utökad strävan hos företag, där så är möjligt att genomföra, att mera metodiskt gå in för uppdragsavtal icke ogrundad. Skulle så bli fallet raseras för många inkomsttagare den sociala trygghet, som lagstiftarna velat giva medborgarna. Enda säkra sättet att eliminera en sådan tänkt utveckling samt att avveckla de orättvisor, som för närvarande råder i berört avseende, torde enligt SBR:s uppfattning vara, att en lagändring snarast kommer till stånd, så att de beroende uppdragstagarna kommer att falla under sociallagstiftningens tillämpningsområde.

SBR är medvetet om, att bland annat besvärliga gränsdragningsspörsmål kommer att uppstå, men förbundet tror inte att svårigheterna härvidlag behöver bli större än för närvarande, då olika definitioner tillämpas vid bestämmande av tillhörigheten till de olika lagarna inom sociallagstiftningen.

Vad beträffar ATP torde vissa svårigheter föreligga att bestämma bensinstationsinnehavarnas nettoinkomst och därmed det belopp på vilket pensionsavgiften skall beräknas. Dessa svårigheter är dock ej oöverstigliga. Det bör vara möjligt att i lagtext fixera vissa grunder för beräkning av nettoinkomsten och därjämte bereda möjlighet för parterna att i kollektivavtal fastställa avvikande grunder om detta skulle vara mera ändamålsenligt.

Med anledning av detta yttrande har *Petroleumbranschens arbetsgivareförbund* till utredningen överlämnat en av ordföranden i förbundet, advokaten Åke Skiöld, utarbetad promemoria (7/12 1960), så lydande:

I. *Affärsavtal i allmänhet*

Ett affärsförhållande mellan parter, vilket reglerats genom avtal, brukar skapa ömsesidiga rättigheter och skyldigheter, d. v. s. principiellt sett ett inbördes beroende. Det finns ju inom affärslivet ett otal avtalstyper och för varje typ många

varianter. Beroendet kan vara finansiellt så att en part är helt hänvisad till en annan parts ekonomiska stöd för att kunna driva verksamhet. I ett annat fall kan beroendet ha tagit formen av en begränsning i den kommersiella rörelsefriheten genom att rättigheter på grund av en parts s. k. industriella rättsskydd upplåtes till annan part på villkor, att denne iakttager vissa förhållningsregler ägnade att inskränka hans handlingsfrihet. Ett tredje fall är det att part helt enkelt fordrar för en affärsförbindelse att den andra parten skall handla efter vissa anvisningar och i dem kan även ingå sådana beroendemoment som angives i de två förstberörda typfallen. De slag av beroende, som uppstår enligt ovanstående beskrivning, kan till graden variera och typfallen särskiljas icke genom beroendestyrkan, som icke kan ha inflytande på företagarskapets bestånd.

Ett affärsavtal utmärkes ofta därav, att en part övertager en funktion, som eljest skulle utföras av den andra parten. Inom handeln är detta en allmän företeelse. Distributionen av en vara begynner hos fabrikanten och innan varan når förbrukaren har den vanligen gått genom flera led: grossist och detaljist. Mellan leden kan formerna för avtal om varubefordran skifta. Mellanhanden kan vara fasträkningsköpare, men han kan också handla såsom kommissionär eller agent för sin föregångare, som i så fall är huvudman. I samtliga dessa fall av köp eller uppdrag kan affärsmomentet i partsförhållandet vara lika utpräglat. Att i detta förhållande ett uppdrag utföres, betager icke avtalet dess affärskaraktär. Handelskommissionär eller handelsagent kan vara företagare likaväl som den vilken köper och säljer i fast räkning. Dessa personer utför en affärsfunktion i en egen rörelse. En köpman (i inskränkt bemärkelse) kan vara mera bunden eller beroende av sin egen leverantör eller avnämare än vad en kommissionär eller agent är av sin huvudman.

II. *Arbetsavtal i jämförelse med affärsavtal*

En arbetstagare är i sitt förhållande till arbetsgivaren enligt arbetsavtalet i en beroendeställning, såtillvida att arbetstagaren har en *personlig* arbetsplikt och inom vissa gränser skall fullgöra denna plikt på tid, plats och sätt, som arbetsgivaren bestämmer. Arbetstagaren åtnjuter viss lön, fast eller rörlig eller bådadera, och arbetsinkomsten är i regel och huvudsakligen oberoende av företagets rörelseresultat. Dessa utmärkande drag hos arbetsavtalet skiljer detsamma från affärsavtal mellan köpmän samt mellan kommissionär eller agent å ena och vederbörande huvudman å andra sidan. Affärsavtal inom varudistributionen förutsätter icke *personliga* prestationer utan på sin höjd, att ett visst prestationsresultat uppnås, och om så sker av den ena parten är det i regel likgiltigt för den andra parten *hur* resultatet kommer till. Arbetsgivaren har att till arbetstagaren fullgöra en viss betalningsplikt, nämligen att betala lön och andra sociala förmåner enligt arbetsavtalet och lag, men å andra sidan har arbetstagaren ingen rätt till företagets vinstresultat, och affärsspekulation av honom i tjänsten uppstår ej, under det att enligt affärsavtalet spekulationsmomentet å båda sidor är väsentligt. Detta är i stora drag den principiella skillnaden mellan affärsavtal och arbetsavtal.

III. *Stationsinnehavarnas ställning enligt äldre lag*

Med beaktande av de grundsatser, som i det föregående framkommit beträffande begreppen företagare och arbetstagare skall nu behandlas frågan, huruvida enskild person eller bolag, som innehar bensinstation, enligt kontrakt av sedvanlig typ mellan honom och vederbörande bensinbolag är att betrakta som företagare. Saken har behandlats av Arbetsdomstolen år 1938 (nr 112) och avsåg tillämpningen av 3 kap. lagen om förenings- och förhandlingsrätt i denna lags dåvarande lydelse. AD förklarade stationsinnehavarna vara självständiga företagare, när de för sin utkomst

var helt beroende av utbytet av verksamheten och icke hade personlig arbetsskyldighet.

Den ställning i förhållande till ett bensinbolag, som stationsinnehavare hade vid slutet av 30-talet, var med avseende å självständighet svagare än vad som nu blivit fallet. Stationerna och försäljningsvolymen har i allmänhet blivit större och kvalifikationskraven på innehavaren har skärpts. 1938 fanns det ännu stationsinnehavare, som åtnjöt garanti från bensinbolaget om minimiinkomst. Såvitt bekant torde detta ej längre förekomma. En del stationsföretag är ombildade från enskilda firmor till aktiebolag.

IV. *1945 års lagbestämmelser beträffande beroende uppdragstagare*

Ovanberörda AD:s dom av 1938 var ett uttryck för en strikt civilrättslig tillämpning av arbetstagarbegreppet. En vidsträcktare innebörd av begreppet hade givits av vissa myndigheter, framförallt i Försäkringsrådets praxis med hänsyntagande till socialrättsliga aspekter, och dessa tendenser fick gehör i lagstiftningen, när år 1945 arbetsfredslagarna erhöll utvidgat tillämpningsområde, så att de skulle avse icke endast arbetstagare utan även s. k. beroende uppdragstagare. Avgörande för frågan, vilka som dit skall hänföras, bör icke vara, huruvida vederbörande tillhör en viss yrkeskategori. Under förarbetena till lagändringen omnämndes (av Socialstyrelsen) grupper av yrkesutövare, som utvidgningen kunde komma att omfatta, men domstols beslut i en tvistefråga av detta slag måste grundas på en jämförande värdering av uppdragstagarens särskilda och en arbetstagares allmänna beroendeställning till huvudmannen respektive arbetsgivaren.

V. *Stationsinnehavarens merkantila ställning*

I belysning av det som anföres under I må nämnas, att enligt vad bensinbolagen funnit får distributionen av bensin och vissa andra petroleumprodukter sitt mest effektiva utförande genom att utminuteringen i detaljistledet, d. v. s. från bensinstationer till trafikanter anförtros självständiga företagare. Om bensinbolagen själva skulle fullgöra denna funktion, måste distributionen bli tungrodd och otymplig. Den uppdelning av distributionen inom handeln i flera led, som beskrives i I, är naturlig, traditionell och inom hela vårt näringsliv förhärskande. Avvikelser från detta system kan påvisas, men dessa undantag har sina särskilda, ofta icke kommersiella orsaker. Försök har gjorts till en vertikal integration i detaljistledet inom bensinbranschen, men efter några år har vederbörande funnit denna organisationsform så besvärlig och osmidig, att densamma måst övergivas. Inom bensinbranschen i dess helhet är en decentralisering genomförd så att detaljhandeln utövas av småföretag (enskilda näringsidkare eller bolag) vilka sålunda på visst sätt befordrar rörligheten i branschens liv och utgör ett hinder mot de byråkratiska tendenser, som gärna vill verka, då ett storföretag utför försäljningen i en hela landet omfattande detaljhandel.

När ett bensinbolag vill anlita som detaljist en handelsidkare (stundom aktiebolag), träffas mellan dem ett kontrakt, varigenom den sistnämnde blir innehavare av en bensinbolaget tillhörig bensinstation, varifrån skall bedrivas detaljistverksamhet. Den fastighet, vari stationen är inrymd, kan vara ägd eller förhyrd av bensinbolaget, som då genom kontraktet kan anses göra en vidareupplåtelse av stationslokalen, men kontraktets primära och huvudsakliga syfte och innebörd är upplåtelse av en försäljningsverksamhet. Det kan också förhålla sig så att stationsinnehavaren äger fastigheten samt hyr ut densamma eller stationslokalen såsom del därav till bensinbolaget, som därefter genom kontraktet ger stationsinnehavaren försäljningsuppdraget. Andra arrangemang kan förekomma i större eller mindre omfattning, men de har knappast intresse i detta sammanhang.

VI. *Stationsinnehavarens rättsställning enligt kontraktet*

Stationsinnehavaren skall enligt kontraktet bedriva egen rörelse i konkurrens med andra bensinstationer på platsen. Bensinbolaget har på innehavarens rekvisition leveransplikt och är blott fri därifrån, när hinder utanför bolagets kontroll uppstår. Innehavaren är oftast fasträkningsköpare och betalar varan kontant. Stationsutrustningen tillhör bensinbolaget och innehavaren är vårdnadsskyldig. Till slitaget har också tagits hänsyn i priskalkylen, så att bensinbolaget därför anses ha kompenserats. Bensinbolaget kräver att dess stationsanläggning icke utnyttjas för andra än dess egna petroleumprodukter i bolagets konkurrens inom branschen. Detta är i innehavarens rörelsefrihet en inskränkning, som är legitim och även självklar samt betingad av innehavarens fördel att få ensam utnyttja bensinbolagets stationsanläggning. Han åtnjuter också den fördelen att för stationsverksamhetens goodwill få skylta med bensinbolagets namn och använda dess varumärken, som är starkt inarbetade på marknaden. Att under dessa omständigheter betrakta den kommersiella inskränkningen i rörelsefriheten såsom ett beroende av det slag som gäller för en arbetstagare i hans tjänsteutövning är felaktigt. Inskränkningen är inget annat än ett affärsmässigt moment i ett avtalsförhållande, där prestation och motprestation vägts mot varandra. Helt absurd vore tanken att innehavaren under bolagets täckmantel och med dess investeringar skulle få taga in i sin rörelse främmande och konkurrerande varor.

De kännetecken, som angives i II för att en person skall betraktas som arbetstagare och icke som företagare, är icke till finnandes hos stationsinnehavaren. Personlig arbetsplikt saknas. Han ensam bestämmer vem som vid stationen skall arbeta och i vilken omfattning detta skall ske. Endast de för öppethållande av vissa stationer föreskrivna tiderna måste iakttagas. Ej heller denna bundenhet kan inverka på bedömningen av innehavarens sociala beroendeställning. Öppethållandet är stundom en offentlig kommunikationsangelägenhet och bestämmes därvid i samråd med myndigheterna och under hänsyntagande till deras önskningar. Innehavaren kan sköta stationen hur mycket eller hur litet han vill. Om han själv arbetar en halv gång längre än den normala arbetstiden för personal (SBR:s uppgift), är väl det snarast ägnat att till karaktären skilja detta uppdrag från en tjänst. Innehavaren kan använda sin arbetsdag för vilken sysselsättning som helst, blott den icke utgör en konkurrens med bolaget inom bensinbranschen.

Antalet anställda vid en station varierar. Den rekryteras uteslutande genom innehavarens försorg och bensinbolaget saknar befogenhet att blanda sig i saken. Såsom arbetsgivare antager innehavaren det eller de kollektivavtal, som upprättas mellan arbetsgivare — och arbetare — inom branschen, därvid SBR deltager på arbetsgivarsidan och hävdar sin mening och ståndpunkt. Hänsyn tages därtill och det har ännu ej hänt att ett avtal påtvingats SBR. Dessa omständigheter är yttermera ett belägg för att stationsinnehavare är arbetsgivare och företagare.

Stationsinnehavaren är såsom varje annan köpman för sin försörjning hänvisad till den behållning, som årligen uppstår på stationsrörelsen. Hans rörelseinkomst är som förut sagts icke garanterad av bensinbolaget. Han driver en lokal affärsrörelse och såsom varje köpman löper han affärsrisk, men hans affärsvinst behåller han oavkortad, hur stor densamma än må vara.

VII. *Stationsinnehavarens beroendeställning*

Både formellt och reellt uppfyller stationsinnehavaren fordringarna på att vara företagare. SBR har i sin inlaga till Utredningen ifrågasatt detta förhållande men framför allt hävdat att stationsinnehavaren är en uppdragstagare med en beroende ställning av väsentligen samma art som arbetstagares till arbetsgivaren och att förty

stationsinnehavare skall likställas med arbetstagare vid tillämpningen av de lagar som ingår i den svenska arbetsfredslagstiftningen. Enligt ordalag och innebörd i dessa lagbestämmelser är det icke fråga om vilket beroende som helst utan detsamma skall vara av viss art, nämligen det slags beroende som råder för en arbetstagare i hans tjänsteförhållande. För att konstatera en sådan överensstämmelse eller likhet skall man taga fasta på de konstitutiva momenten i begreppet arbetstagare, som kan sammanfattas sålunda:

1) personlig arbetsplikt,
2) frånvaron av bestämmande inflytande på företagets affärsekonomi samt av del i rörelseresultatet,
3) rättighet till ersättning för utfört arbete i form av lön, som är på visst sätt bestämd och utgår oavsett rörelseresultatet,
4) subordination till arbetsgivaren, vilket oftast tar sig uttryck i en viss lydnadsplikt, d. v. s. skyldighet att utföra arbetet efter de anvisningar, som arbetsgivaren tid efter annan kan lämna.

Därest stationsinnehavarens ställning till bensinbolaget innehåller drag, som väsentligen (se lagtexten) kan jämställas med de uppräknade konstitutiva momenten, kan det vara fog att inordna stationsinnehavarna under begreppet »beroende uppdragstagare» i arbetsfredslagarnas bemärkelse. Beroendet må däremot icke förväxlas med det merkantila eller ekonomiska beroende, vari en företagare kan vara till en annan. Sålunda är återförsäljare till en producent ofta skyldig att uteslutande göra sina inköp från den sistnämnde samt iakttaga vissa föreskrifter för vidareförsäljningen. Återförsäljarens rörelsefrihet blir härigenom i hög grad beskuren, men även med aldrig så starka inskränkningar av detta slag förblir dock återförsäljaren företagare.

VIII. *Granskning av SBR:s argumentation*

Till stöd för sitt påstående om stationsinnehavarens ställning av beroende uppdragstagare har SBR i sin inlaga till Utredningen gjort en vidlyftig utläggning, som i det följande i princip skall granskas, men först senare skall den i detalj bemötas av Petroleumbranschens Arbetsgivareförbund efter det en undersökning slutförts beträffande de faktiska förhållanden, som av SBR beröres.

Till en början behandlar SBR frågan om *personlig arbetsskyldighet* och finner, att denna icke föreligger för stationsinnehavarna, men det anföres, att »på grund av relativt blygsam lönsamhet inom branschen tvingas återförsäljaren till mycket stor personlig arbetsinsats även om en sådan icke påfordras i kontraktet». Statistik åberopas till belysning av inkomstläget. Bensinbolagen framhåller för innehavarna — säges det vidare — att driftsresultatet är beroende av deras personliga kvalifikationer och att innehavaren bör per telefon och kundbesök fungera som försäljare. Slutligen påstås, att bensinbolaget brukar motsätta sig bildandet av bolag, som ersätter det personliga innehavet samt att vid dödsfall änka vägrats fortsätta avliden makes stationsrörelse.

Denna framställning torde giva en skev bild av verkligheten men kan bortsett därifrån icke vara stöd för att personligt arbete kräves och är en underförstådd förutsättning för stationsverksamhetens bedrivande. Kundackvisition är i hård konkurrens en svår uppgift, som i regel stationsinnehavaren själv utför och förvisso kräver personlig omsorg och tid. I samma mån måste annan person ägna sig åt det stationsarbete, som vanligen och i väsentlig utsträckning utföres av personal. En väl skött station med normal omsättning brukar ge en god handelsvinst. Bolagen söker fackkunniga innehavare och motsätter sig att som sådana antages aktiebolag och efterlevande änkor, om därigenom det personliga ansvaret för fullgö-

randet av ekonomiska förpliktelser och för god stationsskötsel och god ackvisition försvagas. Det händer dock icke så sällan att bolag godtages såsom innehavare, när en sådan risk ej anses föreligga.

SBR åberopar såsom rekvisit för ställningen av *egen företagare, att vederbörande är oförhindrad åtaga sig arbete för annan än uppdragsgivaren.* Detta är felaktigt enligt vad som anförts i VI. Exemplen på en sådan bundenhet inom affärslivet är legio. Naturligtvis har SBR rätt uti att detta är en slags konkurrensbegränsning. Huruvida densamma är av skadlig verkan är däremot en annan fråga. Den saken tillhör ett särskilt forum. Det av SBR påtalade fallet synes ha goda skäl för sig.

SBR anmärker, att *innehavarens arbetstid och sättet för arbetets utförande bestämmes av bensinbolaget.* Detta är felaktigt såsom anförts i VI. Frågan sammanhänger med innehavarens rätt att anställa personal. Innehavaren äger såsom arbetsgivare att leda och fördela personalens arbete och att fastställa varje anställds arbetstid och medger icke i dessa angelägenheter någon inblandning från bolagets sida.

SBR finner anmärkningsvärt, att inventarier å stationen tillhör bensinbolaget och icke innehavaren. Detta är en fråga mellan avtalsparterna, som de bör kunna få reglera hur som helst utan att detta skall bli prejudicerande för bedömningen av den rättsliga karaktären av innehavarens förhållande till bolaget.

SBR erinrar om att en företagare *är helt beroende av verksamhetens ekonomiska resultat och tror sig ha konstaterat, att detta förhållande har eliminerats hos ett av bensinbolagen* genom att detta begagnat s. k. dispositionsersättning (bolagets hyra för stationslokal, som innehavaren uthyrt till bolaget) såsom en regulator för innehavarens rörelsevinst, så att när vinsten ökat, skulle också dispositionsersättningen gjort detsamma. Fallet lär i verkligheten ligga till annorlunda, — — — Det bör kunna vitsordas av SBR att stationsinnehavare är helt beroende av stationsrörelsens nettoinkomst, vilken liksom så ofta eljest i handeln mellan grossist och dennes fasta detaljister uppstår ur en lika för alla bestämd mellanhandsmarginal (ett visst belopp per inköpt liter). Att denna marginal är allmänt rådande inom branschen är likaledes en vanlig företeelse inom affärslivet. Något intresse för de spörsmål, som är föremål för Utredningens arbete, saknar dessa av SBR berörda omständigheter.

IX. *Slutord*

Det material i form av bensinbolagens olika formulär till kontrakt angående bensinstationer och de upplysningar i övrigt angående bensinbranschen, som Utredningen fått mottaga från bolagen, måste ge full klarhet om att stationsinnehavarna är företagare och icke arbetstagare. Såsom ett genmäle till SBR:s yttrande av den 12 augusti 1960 torde denna skrift övertyga Utredningen att stationsinnehavarna *icke* är beroende uppdragstagare i den bemärkelse, som angives i § 1 av lagen om förenings- och förhandlingsrätt och motsvarande lagrum i den övriga arbetsfredslagstiftningen. Det synes icke finnas skäl till en sådan ändring i lagstiftningen att denna företagargrupp inordnas i begreppet beroende uppdragstagare, än mindre att utanför arbetsfredslagstiftningen gällande lagregler om arbetstagare göres tillämpliga å sådan verksamhet som nu bedrives av innehavare av bensinstationer enligt mellan dem och bensinbolagen upprättade kontrakt.

SBR har gjort en hänvisning till juris doktor Axel Adlercreutz uppsats »De s. k. beroende uppdragstagarna och arbetstagarbegreppets utveckling» införd i Sociala Meddelanden, häfte 6, årgång 1956. Denna framställning utvisar hur svårt det varit att begreppsmässigt bemästra detta rättsproblem, ävensom att domstolarna icke åstadkommit en enhetlig och klar rättspraxis. Författaren belyser hurusom vid sidan av det civilrättsliga ett socialrättsligt arbetstagarbegrepp uppstått, först inom viss administrativ praxis, vilken sedermera efterföljts av en tendens hos de allmänna

domstolarna att tillämpa en socialt betonad civilrättslig metod vid avgörande av arbetstagarfrågan. Författaren har funnit, att det gamla civilrättsliga begreppet vidgats att omfatta många, som enligt tidigare betraktelsesätt varit att anse som uppdragstagare och att av allt att döma man går »mot ett läge kännetecknat av att det civilrättsliga arbetstagarbegreppet har samma omfång som arbetsfredslagstiftningens utvidgade arbetstagarbegrepp, omfattande beroende uppdragstagare».

En sådan rättspolitisk utveckling är måhända icke otänkbar. Man må dock hoppas, att lagstiftaren skall med försiktighet och urskiljning behandla rättsbegreppen. För bedömningen av frågan om vem som skall räknas som arbetstagare förordar sagde författare som en ledande synpunkt huruvida vederbörande uppdragstagare »vid utförande av arbetsprestationen är inlemmad i uppdragsgivarens företagsorganisation, d. v. s. ingår — om ock endast tillfälligt — bland dennes personal eller utför prestationen såsom innehavare av eller såsom inlemmad i en företagsorganisation med självständigt syfte». Ett sådant betraktelsesätt skulle innebära bland annat att en delning av en affärsorganisation icke skulle kunna bringa till upphörande de anställningsförhållanden, som dessförinnan varit rådande. Detta skulle bli ett hinder för att i rationaliseringens intresse en sådan omorganisation komme till stånd. Den rättspolitiska frågan kan ha en viss betydelse för näringslivets framtida struktur. Om småföretag, som utför service eller gör speciella arbetsinsatser för en stordrift, skulle bli betraktade som delar av densamma med avseende å ägare och personal, kunde detta bli för uppdragsgivaren en sådan ekonomisk belastning att dessa småföretag icke vidare anlitades utan uppdragsgivarna måste övertaga verksamheten ifråga i egen regi. De som icke önskar en sådan utveckling i vårt näringsliv, måste motsätta sig en rättspolitik, som har denna verkan.

Petroleumbranschens arbetsgivareförbund har till utredningen ingivit ännu en promemoria (18/1 1961), vari anföres bl. a.:

I det följande skall redovisas vissa faktiska förhållanden i relationerna mellan oljebolag och stationsinnehavare på basis av uppgifter, som lämnats från bolagen.

Innan redovisning av dessa faktiska uppgifter sker, vilja vi bringa i erinran det cirkulär, som i oktober 1960 utfärdades av Riksförsäkringsanstalten. Detta cirkulär betitlades »Vem är arbetstagare?» och anges vara en »vägledning vid bedömande av frågan vem som är att anse som arbetstagare i allmän eller enskild tjänst enligt lagen om allmän sjukförsäkring (SFL), lagen om yrkesskadeförsäkring (YFL) och lagen om försäkring för allmän tilläggspension (TPL).»

I cirkuläret har redovisats olika yrkesgrupper med angivande av huruvida yrkesgruppen ifråga skall vara att anse såsom arbetstagare. På sid. 4 i cirkuläret säges sålunda med avseende å yrkesgruppen »bensindistributör»:

»Bensindistributör, som enligt avtal med oljebolag driver bensinstation, är icke att anse som arbetstagare med avseende å denna verksamhet.»

I cirkuläret anges på första sidan under vissa punkter vad som i allmänhet är utmärkande för en *självständig företagare*, och nämnda punkter komma att var för sig redovisas.

1. *Den egna företagaren är oförhindrad på eget ansvar låta arbetet utföras helt eller delvis av annan.*

I SBR:s inlaga anföres, att en bensinstationsinnehavare rent formellt icke har någon kontraktsenlig arbetsskyldighet utan följaktligen bör få disponera sin tid som han själv finner lämpligt.

I och för sig borde detta konstaterande vara tillfyllest. SBR söker emellertid ge-

nom viss argumentation göra troligt, att innehavaren rent faktiskt är skyldig att personligen utföra arbetet.

Det må framhållas, att den egna företagaren självfallet i så stor utsträckning som möjligt deltager i det arbete, som förekommer på bensinstationen. Alla mindre företagare med intresse för sin verksamhet torde förfara på detta sätt, och skälet är uppenbart. Genom att deltaga i arbetet får företagaren möjlighet att personligen leda och övervaka arbetet och erhålla kontakt med kundkretsen på annat sätt än vad som bleve fallet, om han överlät dessa uppgifter åt anställd personal. Han sparar självfallet också lönekostnader. Å andra sidan ankommer det på stationsinnehavaren att även ägna sig åt affärens utveckling och därmed åt kundackvisition. Omfattningen av detta arbete växlar på olika stationer med hänsyn till innehavarens affärsegenskaper och konkurrensförhållandena på orten. Erhållna upplysningar ha gett vid handen, att ungefär 20 % av innehavarens verksamhetstid åtgår för den utåtriktade verksamheten.

2. *Den egna företagaren anlitar för arbetets utförande medhjälpare för vilka han själv svarar.*

I de flesta fall är ett antal bensinstationsarbetare anställda på stationen. Medeltalet synes enligt erhållna uppgifter vara cirka 4 st.[1] Maximalt ha vi funnit 13 st.[2] arbetare anställda på en station.

Innehavaren anställer, avskedar och avlönar dessa arbetare och är även i övrigt såsom arbetsgivare ansvarig för dem.

Det förtjänar i detta sammanhang att omnämnas, att representanter för SBR deltaga i den förhandlingsdelegation på arbetsgivaresidan, som med Svenska Transportarbetareförbundet förhandlar om kollektivavtal avseende arbete vid bensinstationer. Uppgörelse om sådana avtal träffas aldrig annat än i samförstånd med SBR:s representanter.

3. *Den egna företagaren är varken på grund av avtal eller de faktiska arbetsförhållandena förhindrad att samtidigt utföra arbeten av någon betydenhet åt annan.*

Innehavaren driver vid sidan av försäljning av petroleumprodukter tvätt- och smörjhall, där han för olika uppdragsgivares räkning utför tvättning och smörjning av fordon. Enligt lämnade uppgifter torde av samtliga stationer, som ha affärsförbindelse med bolagen cirka 65 % driva dylika tvätt- och smörjhallar. Därjämte brukar innehavaren låta utföra ringbyten, smärre reparationer samt s. k. underredsbehandlingar.

Från vår sida ha vi sökt bilda oss en uppfattning om fördelningen av bruttoförtjänsten mellan å ena sidan försäljning av petroleumprodukter och å andra sidan övrig verksamhet. Naturligtvis är det svårt för oljebolagen att erhålla ett fast grepp på en sådan fråga, då materialet för en sådan undersökning är stationsinnehavarens egendom, för vilken han är obenägen att redovisa. Därför måste vi nöja oss med stickprovsiakttagelser, och dessa ha givit oss anledning antaga följande:

Bruttoförtjänst å petroleumprodukter: cirka 60 %.

Bruttoförtjänst å övriga produkter: cirka 40 %.

4. *Den egna företagaren bestämmer själv sin arbetstid, arbetsplats och sättet för arbetets utförande.*

Såsom SBR själva anger i sin inlaga har innehavaren icke någon kontraktsenlig arbetsskyldighet.

[1] Inkl. innehavaren.

[2] Dessa äro fast anställda. Vid rusningstider kan däremot även 10 extra biträden tillfälligt anställas.

Såsom ovan anförts har innehavaren såsom egen företagare starkt intresse av att så mycket som möjligt uppehålla sig på stationen för att leda och övervaka arbetet och uppehålla kontakt med kundkretsen. Det är honom emellertid obetaget att välja sin arbetstid och sättet för arbetets utförande.

Under hänvisning till vad SBR anför i sin inlaga vilja vi påpeka, att det måste ligga i sakens natur, att var och en som överlämnar en vara för försäljning åt annan vänder sig till person, som han bedömer branschkunnig och kompetent.

5. *Den egna företagaren använder i arbetet egna maskiner, redskap och råvaror.*

Varorna (petroleumprodukter, biltillbehör etc.) inköpes av innehavaren i fast räkning och är följaktligen hans egendom. Med undantag för pumpar och cisterner i vissa fall äger innehavaren i regel de för driften nödvändiga redskapen.

6. *Den egna företagaren har själv att stå för utgifterna för arbetets utförande.*

Det torde icke ifrågasättas från något håll, att innehavaren betalar samtliga utgifter, som sammanhänger med driften såsom kostnader för anskaffande av varor, löner, el. kraft, vatten etc.

7. *Den egna företagaren är ifråga om vederlaget för arbetsprestation helt beroende av verksamhetens ekonomiska resultat.*

Regelmässigt erlägger innehavaren ett visst pris för de varor, som han köper, antingen från bolaget eller andra avnämare (biltillbehör m. m.). Det ankommer sedan på innehavaren att fastställa utförsäljningspriset på de olika varorna. På grund av konkurrens, i första hand inom samma ort, komma av naturliga skäl utförsäljningspriset för samma vara att bli enahanda för samtliga innehavare inom orten. Detta är ju en företeelse, som kan observeras inom de flesta branscher. Innehavaren fastställer också själv priset för tvättning och smörjning samt övrigt, som han tillhandahåller kundkretsen (ringbyten, smärre reparationer etc.).

8. *Den egna företagaren erhåller personligt tillstånd eller auktorisation av myndighet för viss verksamhet.*

För försäljning av eldfarlig olja fordras särskilt tillstånd och meddelas innehavaren personligen.

Utöver vad ovan anförts vilja vi lämna följande faktiska upplysningar:

Totala antalet stationer, som ha affärsförbindelse med medlemmarna inom vårt förbund, uppgår till cirka 3.700 st., fördelade enligt SBR:s uppdelning enligt följande:

a) 1.397,
b) o. c) 2.021,
d) 282.

Av angivna stationer drivas åtminstone cirka 500 st. såsom aktiebolag.

Innehavarna av ovan redovisade stationer åtnjuta icke inkomstgaranti från vederbörande oljebolag. Det kan dock hända, att då en nyuppförd station skall omhändertagas av en innehavare, denne under de första månaderna erhåller ett visst ekonomiskt stöd från oljebolaget, innan rörelsen kommit ordentligt igång. Härefter upphör stödet.

Slutligen må framhållas, att därest småföretag skulle jämställas med arbetstagare med avseende å vissa sociala förmåner såsom ATP, SFL och YFL och till grund för dessa förmåner för småföretagen skulle läggas deras affärsinkomst, skulle det vara omöjligt att avgöra detta förhållande på samma sätt, som när det gäller arbetstagarnas förmåner på grund av lönen.

— — — — — — — — — — — — — — —

Petroleumbranschens arbetsgivareförbund har ytterligare utvecklat sina principiella synpunkter i en promemoria (3/7 1961) av advokat Skiöld. Däri uttalas:

Såsom i en föregående promemoria (7/12 1960) anförts, har år 1945 i arbetsfredslagstiftningen införts den bestämmelsen att såsom arbetare skall vid tillämpning av lagstiftningen även avses den, som utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetares till arbetsgivaren, och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom en arbetsgivare.

Den beroende uppdragstagaren förutsättes sålunda utföra ett *arbete* för annans räkning, d. v. s. tjänster. Uppdragstagaren är sålunda att finna i något av servicefacken. Om däremot en person har träffat avtal med en annan om att inköpa den sistnämndes varor och vidareförsälja desamma till allmänheten, bedriver den förstnämnde personen handel, och hans ställning till den andre är icke av »samma art som en arbetares till arbetsgivaren», även om ett mer eller mindre starkt beroende till varuleverantören föreligger. Det karaktäristiska momentet i verksamheten är köpenskap icke utförande av tjänster.

En handelsidkare av nu berörda slag är i sitt förhållande till sin varuleverantör underkastad förmögenhetsrättens regler. Framför allt bestämmes hans rättigheter och skyldigheter av köpelagens innehåll, men även andra obligationsrättsliga stadganden eller grundsatser kommer i tillämpning. Underlåter en av parterna att fullgöra sina åtaganden enligt dem emellan träffat kontrakt och därigenom åsamkar den andra parten skada, äger denna utkräva skadestånd av den felande. Någon begränsning i den sistnämndes ansvarighet stadgas icke i lag.

Inom affärslivet är det numera icke ovanligt att avtal träffas mellan sammanslutningar av företagare för dessas räkning om villkor vid individuella affärsuppgörelser. Det kan vara avtal mellan företagare inom olika branscher eller mellan företagare inom olika led i en bransch och gälla villkor mellan säljare och köpare. Dessa kollektiva branschavtal, som är av förmögenhetsrättslig beskaffenhet, har rättslig bundenhet för respektive företagare såsom medlemmar av sammanslutningarna under förutsättning att dessas stadgar möjliggör sådan bundenhet. De enskilda försäljningskontrakten mellan företagare å ömse sidor såsom säljare resp. köpare, vilka träffas i anslutning till det kollektiva avtalet, är underkastade samma rättsregler som om de ingåtts oberoende av sådant kollektivt avtal. Vad som i detta hänseende angivits i föregående stycke äger följaktligen giltighet.

Såsom ovan antytts, kan mellan säljare och köpare ett beroende råda, som till graden varierar. Inom kartellväsendet har detta ofta förekommit. Såsom exempel må nämnas olika slag av exklusivavtal, som alltjämt lämnas utan erinran av de konkurrensövervakande myndigheterna, därest icke konkurrensbegränsning av ur allmän synpunkt skadlig verkan uppstår. Ett annat exempel på beroende hämtat från ett annat rättsområde är de restriktioner i näringsverksamheten, som vid upplåtelse av immateriella rättigheter pålägges licenstagaren.

De inskränkningar i handlingsfrihet, som införes i avtal mellan köpmän, kan icke få till följd att avtalet förvandlas till ett arbetsavtal eller att arbetsrättsliga regler blir tillämpliga å det förmögenhetsrättsliga avtalsförhållandet. Dessa regler kan som sagt endast ha avseende å, förutom ett anställningsförhållande, ett arbete, vilket utföres av en beroende uppdragstagare, som till huvudmannen har en ställning likartad med en arbetstagares. I sådant fall skall kollektivavtalslagen gälla, så att när ett kollektivavtal träffats, som enligt samma lag omfattar den beroende uppdragstagaren

1. denne skall vara underkastad fredsplikt under avtalets giltighetstid men tillika äga företaga sympatiåtgärd, allt enligt § 4 av lagen,

2. skadeståndsskyldighet för den beroende uppdragstagaren i händelse av överträdelse av kollektivavtalet eller lagen skall vara modifierad och maximerad på sätt stadgas i § 8 av lagen.

Att tänka sig dessa lagregler gällande på det rättsområde, som omfattar förhållandet mellan säljare och köpare såsom köpmän är förvisso helt uteslutet. Det måste vara främmande för affärslivet och oförenligt med god affärssed att under affärsavtalets bestånd den ena parten skulle äga bryta detsamma för att utföra en sympatiaktion såsom en stridsåtgärd utan rättsliga konsekvenser, och lika orimligt skulle det vara att därest under avtalets giltighetstid den ena parten företog en handling, som vore stridande mot avtalet och lagen och medförde för den andra parten utomordentlig skada, den felande skulle röna den mildhet, som § 8 av kollektivavtalslagen föreskriver beträffande enskild arbetare.

De synpunkter, som i det föregående framförts, har betydelse för de frågor, som Utredningen angående beroende uppdragstagare har att behandla med avseende å förhållandet mellan bensinbolagen och innehavarna av bensinstationer. Skulle det bli så, att stationsinnehavarna betraktas som beroende uppdragstagare i kollektivavtalslagens bemärkelse, kan bolagen tvingas att avhålla sig från träffandet av kollektiva avtal med stationsinnehavarnas organisation. Bolagen kan icke godtaga, att deras försäljningskontrakt med stationsinnehavare till väsentlig del förlorar sin rättskraft genom en utvidgning av arbetsrättsliga lagreglers tillämplighetsområde. I stor utsträckning har stationsinnehavarna anförtrotts distributionsapparaten inom bensinhandeln och bedriver med densamma en köpenskap i egen regi, låt vara i ett visst beroende till ett bensinbolag. Parternas mellanhavanden måste bedömas uteslutande efter den allmänna handelsrättens grundsatser. Införandet av strejkrätt för den kontraktsbundne köparen — stationsinnehavaren — skulle kunna med en ruinerande verkan äventyra bensinbolagets rättssäkerhet. Det synes underteckknad uteslutet, att bensinbolagen skulle kunna utsätta sig för en dylik risk.

Det är min personliga mening, att stationsinnehavares angelägenheter i deras förhållande till bensinbolag skall kunna göras till föremål för avtal under medverkan av de förstnämndas organisation, därest i berörda förhållande parterna lagligen blir betraktade uteslutande som företagare utan det slags beroende, som i arbetsfredslagstiftningen angives för vissa uppdragstagare. När därvidlag fråga om vinstmöjlighet för stationsinnehavarna och deras kostnadskalkyl bedömes, må alla kostnader medtagas, däribland dem, som gäller avgifter till socialförsäkringen.

Till bemötande av arbetsgivareförbundets argumentering har *Sveriges bensinhandlares riksförbund* till utredningen överlämnat ytterligare en promemoria (20/7 1961), vari bl. a. anföres:

Lagändringarna år 1945 avsåg att ge de beroende uppdragstagarna en plattform för att de genom kollektivavtal skulle kunna tillförsäkra sig de förmåner, som arbetstagare erhåller. Man kan också uttrycka saken så, att lagstiftaren ville ge uppdragsgivarna en chans att genom kollektiva uppgörelser med de beroende uppdragstagarna tillförsäkra dem skäliga trygghetsförmåner och därigenom undvika en utvidgning av arbetstagarlagstiftningen. Advokat Skiölds inlaga visar tydligt, att 1945 års lagstiftning var nödvändig, och den ger även belägg för önskvärdheten av en utvidgning, varigenom de viktigaste trygghetsförmånerna tillförsäkras de beroende uppdragstagarna genom lagstiftning. Bensinstationsinnehavarna har uttryckligen

nämnts i förarbetena till 1945 års lagstiftning, och det rättsliga avgörandet i Arbetsdomstolen 1938 som innebar att bensinstationsinnehavarna ej räknades som arbetstagare, var i själva verket en av de avgörande omständigheterna, som drev fram 1945 års lagstiftning. Vill oljebolagen ej acceptera denna lagstiftning får denna fråga avgöras vid annat forum, dvs. Arbetsdomstolen.

I övrigt vill SBR framhålla, att även arbetsrättens regler ingår i förmögenhetsrätten. Det är alltså ej så att dessa faller utanför förmögenhetsrätten, vilket advokat Skiöld synes vilja göra gällande. Advokat Skiöld har särskilt framhållit skadeståndsreglerna i kollektivavtalslagen och pekat på den s. k. 200-kronorsregeln. Här skall endast nämnas att denna regel är dispositiv.

Sammanfattningsvis vill SBR framhålla följande skillnader mellan köpmän och andra fria företagare å ena sidan och bensinstationsinnehavarna å andra sidan:

bensinstationsinnehavarna har ej rätt att överlåta sin »rörelse»;
»rörelsen» kan ej ärvas;
stationsinnehavaren har ej rätt till den goodwill hans verksamhet kan skapa;
stationsinnehavaren kan ej driva stationen längre tid än oljebolaget vill;
stationsinnehavaren kan ej byta »varuleverantör».

Därtill kommer, att stationsinnehavaren är underkastad kontroll och får bedriva verksamheten efter direktiv från oljebolaget. Slutligen skall nämnas, att verksamheten bedrivs i oljebolagets namn och att stationsinnehavarens namn oftast ej finns angivet på stationen. I de fall innehavarens namn finns angivet får detta betraktas närmast som en kundupplysning, och har för bedömning av innehavarnas rättsliga ställning en synnerligen underordnad betydelse. Det är uppdragsgivarens firma, som genom märkesskyltar, flaggor och annan reklamrekvisita dominerar.

Den av advokat Skiöld framhållna omständigheten, att i svenskt affärsliv vissa köpmän eller fria företagare undantagsvis faktiskt binds på ett sätt som i realiteten innebär ett visst beroende till leverantören kan givetvis ej få till följd, att bensinstationsinnehavarnas ställning som beroende uppdragstagare rubbas. Det normala är, att den frie företagaren äger och förfogar fritt över sin rörelse, medan det normala för stationsinnehavaren är, att han för sin utkomst är beroende av vederbörande oljebolag.

Petroleumbranschens arbetsgivareförbund har med anledning av sistnämnda promemoria tillställt utredningen ännu en skrivelse (22/8 1961). Däri uttalas bl. a.:

Sammanfattningen i SBR:s skrivelse av den 20 juli 1961 gör oriktiga distinktioner mellan köpmän och bensinstationsinnehavare såsom framgår av det följande.

1) En köpman kan åtaga sig att bedriva handel uteslutande med varor, som tillverkas eller saluföres av ett annat företag. Denna exklusivitet kan icke köpmannen överföra till annan, om icke kontraktet med företaget medger detta. Ej heller kan den exklusiva rörelsen ärvas, om icke kontraktet ifråga ger stöd härför.

2) Stationsinnehavaren har rätt till den goodwill han skapar i sin verksamhet på samma sätt som den omförmälte köpmannen. Värdet av goodwill kan dock för båda påverkas av huruvida försäljningsrätten blir bestående.

3) Stationsinnehavaren hyr ofta men icke alltid lokal av bensinbolaget för sin distributionsverksamhet. På samma sätt kan en annan köpman hyra butikslokal av det företag för vars varor han arbetar. Båda är i sin verksamhet underkastade avtalad tidsbegränsning med avseende å förhyrningen.

4) Stationsinnehavaren kan byta varuleverantör, när försäljningskontraktet med bolaget upphör. Detta torde icke vara alldeles ovanligt tack vare det stora och stigande antalet bensinstationer i landet och tillkomsten av nya bensinbolag.

Intresseorganisationernas åsikter om den rättsliga bedömningen av förhållandet mellan oljebolagen och bensindistributörerna har vid sammanträden med utredningen sammanfattats på följande sätt. Petroleumbranschens arbetsgivareförbund anser, att det väsentliga i parternas mellanhavande är bensindistributörens åtagande att köpa och för avsalu tillhandahålla uteslutande ett oljebolags produkter och att det sålunda är fråga om ett affärsförhållande. Visserligen intar bensindistributören en beroende ställning i skilda hänseenden i förhållande till bolaget, men distributören utför inte något arbete för oljebolagets räkning, och beroendet är inte heller av samma art som det en arbetstagare intar i förhållande till sin arbetsgivare utan är ett rent affärsberoende. Enligt arbetsgivareförbundets mening faller bensindistributörerna alltså inte in under arbetsfredslagstiftningens definition på beroende uppdragstagare, varför denna lagstiftning inte är tillämplig i fråga om distributörerna i deras förhållande till oljebolagen. — Sveriges bensinhandlares riksförbund hävdar för sin del, att förhållandet mellan oljebolagen och bensindistributörerna innehåller komponenter av så olika slag, att det inte faller in under någon traditionell rättslig rubricering. I vissa avseenden påminner förhållandet om ett arrendeavtal. I jämförelse med ett affärsförhållande föreligger väsentliga olikheter, bl.a. att bensindistributören endast har en leverantör, inte kan köpa eller sälja vilka varor han vill och inte kan överlåta verksamheten eller därur tillgodogöra sig eventuell goodwill. Enligt detta förbunds åsikt faller bensindistributörerna i sitt förhållande till oljebolagen in under arbetsfredslagstiftningens definition å beroende uppdragstagare.

Sveriges bensinhandlares riksförbund har till utredningen framfört det önskemålet, att bensindistributörerna — oavsett hur förhållandet mellan oljebolagen och distributörerna rättsligt bedömes — måtte tillerkännas samma ställning som arbetstagare inom sociallagstiftningen. Som skäl för denna ståndpunkt har förbundet åberopat bensindistributörernas starka bundenhet till oljebolagen i olika hänseenden och därav följande otrygghet. Det har särskilt påpekats, att med hänsyn till avtalens konstruktion de distributörer, som själva äger mark eller distributionsanläggning, intar en lika otrygg ställning som övriga distributörer. Förbundet har uttalat, att endast lagstiftningsvägen syntes framkomlig för att tillgodose det framförda önskemålet. Den lämpligaste metoden för en sådan lagstiftning är enligt förbundets mening att i de berörda lagarna införa en generell regel så utformad att bl. a. förevarande yrkesgrupp likställes med arbetstagare vid tillämpning av lagarna.

Petroleumbranschens arbetsgivareförbund har tagit avstånd från det av

motsidans intresseorganisation framlagda förslaget. Från arbetsgivareförbundets sida har framhållits, att med hänsyn till den pågående utvecklingen inom sociallagstiftningen innebörden av den av motsidans organisation förordade lagstiftningsåtgärden endast vore, att skyldigheten att erlägga avgifter för bensindistributörernas socialförsäkring överflyttades från distributörerna själva till oljebolagen. Att lagstiftningsvägen framtvinga en sådan kostnadsöverflyttning vore helt främmande för ett affärsförhållande. Enligt arbetsgivareförbundet borde distributörerna inkalkylera dessa avgifter vid beräknande av återförsäljningsmarginalen på samma sätt som sker i fråga om andra utgifter i distributionsverksamheten.

Utkörare och vissa nederlagsföreståndare

Rfa har i sina anvisningar uttalat följande.

Utkörare

Utkörare, vilken utför distribution och försäljning av bröd, charkuterivaror m. m. åt ett företag mot viss provision eller rabatt å varornas försäljningspris, är, om han för distributionen använder företagets bil(ar), regelmässigt att anse som arbetstagare i förhållande till detta. Jämväl för arbetskraft, som utköraren sysselsätter i arbetet åt företaget, är detta att anse som arbetsgivare.

Även om utköraren använder en egen bil för distributionen är han, därest han enligt avtal med vederbörande företag förbundit sig att icke utan dettas medgivande försälja andra än företagets varor, i regel att betrakta som arbetstagare i förhållande till företaget som arbetsgivare. Företaget är då även arbetsgivare för utkörarens medhjälpare i arbetet.

I övriga fall, där utköraren använder egen bil för distributionen och erhåller ersättning i form av provision eller rabatt, är han i allmänhet icke att anse som arbetstagare.

Beträffande ölutkörare, som jämväl är nederlagsföreståndare (ombud) vid bryggeri, se särskild rubrik angående nederlagsföreståndare.

Nederlagsföreståndare (ombud) vid bryggeri

I de fall bryggeriet tillhandahåller såväl nederlagslokal som bil(ar) för distributionen av varor från nederlaget, är föreståndaren för detta — om han vanligen själv deltager i arbetet vid nederlaget eller med distributionen och icke bedriver annan verksamhet, såsom svagdricks- eller läskedryckstillverkning — i regel att betrakta som arbetstagare i förhållande till bryggeriföretaget som arbetsgivare. Jämväl för arbetskraft, som genom nederlagsföreståndaren sysselsättes i arbetet för nederlaget, är härvid bryggeriet att anse som arbetsgivare. I övriga fall är nederlagsföreståndare, såvida han icke uppbär fast lön eller enligt avtal med bryggeriet förbundit sig att icke utan dettas medgivande försälja andra än bryggeriets varor, i allmänhet icke att betrakta som arbetstagare.

Utkörare av bröd

I skrivelse till utredningen från Bageri- och konditoriarbetsgivareförbundet har anförts, att man inom bageribranschen kan särskilja tre kategorier utkörare. Dessa beskrives på följande sätt.

»1) Utkörare, vilka med användande av företagets bil distribuerar av företaget mottagna order till dettas kunder. I många fall sker inkassering och orderupptagning av utkörarna. Denna kategori erhåller fast lön och betraktas som anställd vid företaget, som tillämpar kollektivavtalet för dessa utkörare.

2) S. k. provisionsutkörare, vilka företrädesvis förekommer i Skåne. Dessa använder till alldeles övervägande del företagets bilar och åtnjuter fast lön+provision på försålda varor. Dessa utkörare bearbetar själva kundkretsen, vilken till största delen består av återförsäljare. På landsbygden förekommer dock försäljning till konsumenter. Anställningsförhållandena regleras i kollektivavtal.

3) S. k. frikörare, vilka betrakta sig själva och av företaget betraktas som egna företagare under förutsättning att utköraren använder egen bil, helt svarar för dess underhålls- och driftskostnader, köper företagets produkter i fast räkning med viss rabatt och ej har utbytes- eller returrätt samt har egen kundkrets. Ett antal sådana utkörare förekommer framför allt i södra och västra delarna av Sverige. I Göteborg finns en särskild intressesammanslutning, Brödutkörarnas Intresseförening (BIF), vilken kan betraktas som en grossistsammanslutning.»

På uppdragsgivarsidan har alltså intagits den ståndpunkten, att utkörare av kategorierna 1) och 2) ovan är arbetstagare, medan utkörare av kategori 3) är att bedöma som självständiga företagare.

Mot den ovan redovisade kategoriindelningen och den rättsliga bedömningen av de skilda utkörarkategorierna har från uppdragstagarsidan icke framställts någon erinran.

Vid sammanträde med företrädare för berörda partsorganisationer har emellertid framkommit, att utöver de redovisade kategorierna finnes ytterligare en kategori utkörare, under sammanträdet betecknad 3 a). I likhet med utkörare av kategori 3) använder de egen bil, svarar helt för bilens underhålls- och driftskostnader, köper företagets produkter i fast räkning med viss rabatt, har ej utbytes- eller returrätt samt har egen kundkrets. Härtill kommer emellertid att de enligt avtal med vederbörande företag förbundit sig att icke utan dettas medgivande försälja andra än företagets varor. Antalet dylika utkörare torde röra sig mellan 10 och 20.

Enligt Rfa:s anvisningar bör utkörare av kategori 3 a) i regel bedömas som arbetstagare. På uppdragstagarsidan har man helt anslutit sig till denna bedömning. Från företrädare för denna sida har hävdats, att innehavet av egen bil blott är en formalitet och att förbudet att sälja andra företags varor innebär sådan bundenhet, att dessa utkörare måste anses vara arbetstagare. Enligt samma företrädare är utkörare av kategori 3 a) anslutna till intresseorganisation av arbetstagare.

Företrädare för uppdragsgivarsidan har ansett, att utkörare av kategori 3 a) bör betraktas som självständiga företagare. De kan emellertid enligt dessa företrädare rubriceras som beroende uppdragstagare. Från denna sida har riktats kritik mot Rfa:s åsikt att en utkörare, som enligt avtal med vederbörande företag förbundit sig att icke utan dettas medgivande försälja andra än företagets varor, bör bedömas som arbetstagare. Enligt uppdragsgivarsidans företrädare är förekomsten av ett dylikt avtal icke av avgörande betydelse för den rättsliga bedömningen av förhållandet mellan företaget och utköraren inom bageribranschen. Trots att sådant avtal ingåtts, kan det föreligga full enighet mellan företaget och utköraren om att den sistnämnde bör betraktas som självständig företagare. Rfa:s anvisningar har, enligt nämnda företrädare, icke tillräckligt beaktat de rent affärsmässiga momenten i överenskommelserna mellan företag och utkörare.

Partsrepresentanterna å ömse sidor har förklarat, att de föreliggande meningsskiljaktigheterna i fråga om den rättsliga bedömningen av utkörare av kategori 3 a) torde kunna överbryggas avtalsvägen, och att några lagstiftningsåtgärder följaktligen icke är påkallade för att lösa dessa problem.

Vid kontakt, som utredningen haft med företrädare för ett större bageriföretag i södra Sverige, har upplysts, att till detta företag knutits bl. a. ett 30-tal utkörare enligt villkor, något avvikande från de ovan återgivna avtalstyperna. Dessa utkörare använder företagets bil, och företaget svarar även för bilens underhålls- och driftskostnader. Utkörarna köper företagets produkter i fast räkning med viss rabatt, har egen kundkrets och bestämmer själva sin arbetstid. De har returrätt i begränsad omfattning. De har vidare förbundit sig att icke sälja andra än företagets bagerivaror, och har inte heller rätt att för avsalu i bilen medföra annat än sådana varor. Utkörarna bestämmer själva sin semestertid och har att själva anställa och avlöna eventuella vikarier. Någon särskild semesterersättning utgår ej, utan provisionen är avpassad så att den skall täcka även kostnaden för semestervikarie. Personliga kontrakt har tecknats med utkörarna, och kollektivavtal gäller ej. Från företagets sida har för utredningen framhållits, att man parterna emellan är ense om att dessa utkörare är att betrakta som självständiga företagare. Samtidigt har emellertid uttalats, att företaget är berett att medverka till att utkörarnas inkomst vid tillämpning av de olika socialförsäkringslagarna likställes med anställningsinkomst.

Utkörare av charkuterivaror, frukt m.m.

Upplysningar från ett antal intresseorganisationer har givit vid handen, att utkörarnas ställning inom förevarande branscher icke bereder några problem. Utkörarna betraktas nämligen genomgående som arbetstagare.

Utkörare av öl och läskedrycker samt vissa nederlagsföreståndare

Företrädare för såväl uppdragsgivar- som uppdragstagarsidan har uppgivit, att utkörare av öl och läskedrycker av parterna själva genomgående betraktas som arbetstagare.

Vad avser nederlagsföreståndare (ombud) vid bryggeri har från uppdragsgivarsidan framställts den erinran mot Rfa:s anvisningar, att sista meningen fått en oklar utformning genom uttrycket »andra än bryggeriets varor». Denna formulering kan, påpekas det, tolkas antingen så, att man därmed blott avser *andra bryggerivaror* eller också mera vidsträckt, så att med densamma avses *över huvud taget andra varor än bryggeriprodukter*. Enligt vad företrädare för Rfa uppgivit skall den sistnämnda tolkningen gälla. Efter detta förtydligande har man från uppdragsgivarsidan förklarat sig kunna godtaga anvisningarna såsom uttryck för gällande rätt. Även företrädare för uppdragstagarsidan har godtagit anvisningarna i den tolkning, som nyss angivits. Från ömse sidor har uttalats, att i verksamhet av förevarande slag så gott som alltid gäller, att föreståndaren förbundit sig att icke utan medgivande från bryggeriets sida försälja andra företags bryggerivaror. Parterna är ense om att det förhållandet, att en dylik begränsning i föreståndarens handlingsfrihet föreligger, icke bör få avgörande betydelse när det gäller frågan huruvida föreståndaren bör bedömas som arbetstagare eller självständig företagare.

Representanter för partsorganisationerna har för utredningen förklarat, att man organisationerna emellan i stort sett är ense när det gäller gränsdragningen mellan anställda och självständiga företagare. Endast i fråga om en handfull personer kan det råda tveksamhet i fråga om bedömningen. Kännetecknande för dessa är i allmänhet, att de har ett eget hus med garage samt egen bil. I huset inrymmes nederlaget. De köper öl och läskedrycker i fast räkning med viss rabatt. De säljer blott ett företags produkter. Det kan röra sig om före detta svagdricksbryggare med fyra à fem bilar. För samtliga föreståndare av förevarande kategori gäller, att de ej har någon ordnad arbetstid.

Det råder enighet om att s. k. frikörare (ombud) tillhörande Skånes ombudsförening bör bedömas som självständiga företagare.

Glass- och korvförsäljare

I Rfa:s anvisningar anföres:

Glassförsäljare

Glassförsäljare, som å allmän plats försäljer glass från glassleverantörs kiosk, stånd eller vagn, är — därest leverantören innehar vederbörande myndighets tillstånd att försälja glassvaror å denna plats och enligt avtal försäljaren äger saluföra

endast av leverantören tillhandahållen vara — i regel att anse som arbetstagare i förhållande till leverantören som arbetsgivare.

I övriga fall är glassförsäljaren, såvida han icke har fast lön för sitt arbete, regelmässigt icke att anse som arbetstagare.

Korvförsäljare

Frågan, huruvida korvförsäljare skall anses som arbetstagare, är att bedöma efter normer, motsvarande dem, som angivas under rubriken »Glassförsäljare».

Ett större företag för glasstillverkning har lämnat utredningen följande upplysningar. Företaget säljer glass i fast räkning till glassförsäljare. Returrätt blir aldrig aktuellt. Företaget tillhandahåller erforderlig kiosk, stånd eller vagn. Om glassförsäljaren har t. ex. en konfektyrkiosk, tillhandahåller företaget en frysbox. Myndighets tillstånd till försäljningen innehas i regel av glassförsäljaren, i undantagsfall av företaget. Försäljaren för endast ett företags glassvaror. Företaget betraktar förhållandet till försäljaren som ett rent affärsförhållande. Försäljaren får sin handelsvinst i form av rabatt å inköpta varor.

Från ett annat stort företag för bl. a. glasstillverkning har för utredningen uppgivits: Företaget säljer glass i fast räkning till återförsäljare, varvid dessa erhåller en överenskommen återförsäljarrabatt. Företaget ställer i allmänhet material såsom kiosk, frysbox o. d. till förfogande. Myndighets tillstånd till glassförsäljning innehas stundom av företaget, stundom av försäljaren. Om företaget innehar tillståndet, utövas från dettas sida kontroll över förhållandena på platsen. Kontrollen avser såväl att ur hälsovårdssynpunkt uppställda villkor för tillståndet iakttagas som att försäljningen bedrives på ett i övrigt tillfredsställande sätt. Om försäljaren missköter försäljningen, uppsäges avtalet och annan försäljare får träda i hans ställe. I sådant fall, då försäljaren själv innehar tillstånd, utövas ej någon kontroll. Företaget utfärdar i intet fall några bestämmelser om öppethållande utan nöjer sig med att rekommendera tider, då försäljningen skall ske. Något uttryckligt avtal om att försäljaren äger saluföra endast av företaget tillhandahållna varor, föreligger inte. I de fall då företaget äger kiosk, stånd eller vagn, varifrån varorna försäljes, måste det anses underförstått, att inte varor från andra leverantörer skall saluföras där. Om försäljaren — såsom kan förekomma i undantagsfall — har egen kiosk eller motsvarande, anser sig företaget icke kunna göra någon erinran mot att han säljer glass från mer än en leverantör. Företaget betraktar glassförsäljarna som självständiga företagare.

Ett företag, som tillverkar korv för avsalu i korvstånd och liknande, har upplyst: Med av företaget anlitade korvförsäljare har träffats överenskommelser av skilda typer enligt följande.

a) Företaget äger kiosk, stånd eller motsvarande samt innehar vederbörligt tillstånd till försäljningen. Försäljaren har fast lön jämte provision. I dylika fall betraktar företaget försäljaren som arbetstagare.

b) Försäljaren äger själv kiosken eller hyr den av företaget samt innehar myndighets tillstånd till försäljningen. Han köper korven i fast räkning med viss rabatt och har ej någon returrätt. Försäljare, som använder företagets kiosker, har i kontrakt förbundit sig att sälja endast företagets varor, och dessa kiosker är försedda med skyltar, som utvisar att det är företagets korv som saluföres. Försäljaren får själv svara gentemot myndigheterna för att för tillståndet gällande hälsovårdsbestämmelser iakttages. Trots detta har i kontrakt mellan företaget och försäljaren givits föreskrifter om skötseln av och ordningen på platsen. Sålunda har bl. a. föreskrivits, att affischering inte får förekomma. Företaget kontrollerar, att kontraktsbestämmelserna iakttages. Företaget utfärdar icke några bestämmelser angående öppethållandetider. Försäljare av denna kategori betraktas av företaget som självständiga företagare.

c) Utöver förenämnda båda grupper finnes en äldre, alltmera försvinnande typ av korvförsäljare, som säljer på platser, där företaget har försäljningstillstånd, men som i övrigt arbetar på i stort sett samma villkor som försäljarna under b) ovan. Av förevarande kategori återstår blott ett mycket ringa antal. Företaget anser dessa försäljare vara självständiga företagare.

Ett annat företag i branschen har uppgivit: Av företaget anlitade korvförsäljare köper varan i fast räkning med rabatt. De har ej returrätt. Försäljaren äger själv kiosk, stånd och övriga tillbehör. Kontrakt upprättas ej mellan företaget och korvförsäljarna. Om försäljaren så önskar, får han disponera företagets skyltar, men företaget uppställer ej något villkor om att dess skyltar skall finnas på platsen. Försäljaren äger efter eget gottfinnande köpa korv även från andra leverantörer. Försäljaren får själv skaffa erforderligt tillstånd. Företaget har ingen bestämmanderätt i fråga om tider för öppethållande och utövar ej heller någon kontroll över ordningen på platsen eller andra förhållanden. Företaget betraktar korvförsäljarna som helt självständiga företagare.

Från ytterligare ett företag i samma bransch har upplysts: Korvförsäljarna köper korv i fast räkning med viss rabatt. Företaget innehar vederbörande myndighets tillstånd till försäljning, och korvförsäljarna disponerar företagets försäljningsställen. Kiosker och övrig materiel äges av företaget. Försäljaren erlägger en avgift per kg vara till företaget såsom hyra för kiosk m. m. Företagets skyltar finns på platsen. Försäljaren har förbundit sig att blott sälja företagets varor. Företaget kontrollerar, att försäljaren iakttager av myndighet utfärdade ordningsföreskrifter och att förhållandena i övrigt på försäljningsstället är tillfredsställande. Tider för öppethållande fastställes av myndigheterna. Företaget anser, att korvförsäljarna bör betraktas som självständiga företagare.

Småentreprenörer

I Rfa:s anvisningar göres bl. a. följande uttalanden angående yrkesgrupper, bland vilka s. k. småentreprenörer kan vara att finna.

Bergsprängare

Bergsprängare är med avseende å åtagna bergsprängningsarbeten, till vilka han själv har att hålla erforderlig maskinell utrustning, icke att anse som arbetstagare.

Brunnsborrare

Innehavare av brunnsborrningsmaskin är med avseende å arbeten, som han åtager sig med denna, icke att anse som arbetstagare.

Byggnadsarbete

Den som åtager sig byggnadsarbete och därvid själv har att svara för materialkostnader och arbetslöner, såsom förhållandet är vid arbeten på entreprenad, är icke att anse som arbetstagare. Detta gäller även när fråga är om arbeten åtagna på »löpande räkning». Däremot är den som endast brukar ställa sin arbetskraft till förfogande mot daglön, timlön eller ackordsersättning efter uppmätning att betrakta som arbetstagare med avseende å de arbeten, som han därvid utför. Bilda personer, som bruka arbeta på sistnämnda sätt, arbetslag för utförande av byggnadsarbete, äro samtliga att anse som arbetstagare i förhållande till vederbörande byggherre. Detta är förhållandet även om en av dem såsom lagbas uppbär något högre ersättning än de övriga medlemmarna i laget.

Dykare

Dykare med egen dykarutrustning, som mot timpenning jämte i förekommande fall viss särskild ersättning för utrustningen utför dykningsarbete, exempelvis i samband med kaj-, bro- eller kraftverksbygggen åt byggnadsföretag, är — om arbetet utföres under företagets omedelbara ledning och med biträde av företagets personal — i allmänhet att anse som arbetstagare med avseende å sådant arbete. I övriga fall är dykare, som har egen utrustning, regelmässigt icke att anse som arbetstagare.

Elektriker

Elektriker, som åtager sig installations- eller andra elektriska arbeten åt allmänheten, är — oberoende av om han innehar affär eller verkstad eller sysselsätter anställda — icke att anse som arbetstagare med avseende å dessa arbeten. Har sådan elektriker antagits till *föreningsmontör* av elektriskt distributionsföretag, är han dock med avseende å de arbeten åt företaget, som han på grund av sitt avtal med detta har att personligen utföra eller såsom arbetsförman övervaka, i allmänhet att anse som arbetstagare.

Fönsterputsare

Den som driver verksamhet som fönsterputsare, är icke att anse som arbetstagare med avseende å arbete inom denna verksamhet, även om ersättningen för arbetet bestämmes efter timpenning.

Golvslipare

Golvslipare, som åtager sig golvslipningsarbeten med maskinell utrustning åt allmänheten, är icke att anse som arbetstagare med avseende å dessa arbeten.

Hantverkare

Hantverkare av olika slag med egen verkstad är icke att anse som arbetstagare med avsende å sådana arbeten, som falla inom ramen för deras yrkesmässiga verksamhet, oavsett om arbetet utföres i eller utom verkstaden.

Hovslagare

Hovslagare (smed e. d.) är icke att anse som arbetstagare med avseende å hovvårdsarbeten, som han åtager sig. Såsom arbetstagare betraktas ej heller hovslagare, som antagits av hovvårdsförening och enligt av föreningen fastställd taxa utför hovvård hos föreningens medlemmar.

Murare

Vid bedömning av frågan, huruvida murare skall anses som arbetstagare, gälla normer, motsvarande dem, som angivas under rubriken »Byggnadsarbete». Murare, som i sitt arbete tillhandahåller cementblandningsmaskin mot särskild ersättning, torde vanligen bedriva sin verksamhet på sådant sätt, att han med avseende å denna icke kan anses som arbetstagare.

Målnings- och tapetseringsarbete

Frågan, huruvida person, som åtager sig att utföra byggnadsmålning eller tapetsering i byggnad, med avseende å sådant arbete är att betrakta som arbetstagare, skall i regel bedömas efter de under rubriken »Byggnadsarbete» angivna riktlinjerna. Beträffande målare eller tapetserare, som bedriver verkstadsrörelse, gäller dock i fråga om arbete, som faller inom ramen för deras yrkesmässiga verksamhet, vad som angives under rubriken »Hantverkare».

Mätare och vägare

Mätare för uppmätning av ackordsarbete (*ackordsmätare*), som för sitt arbete erhåller ersättning i form av fast lön (månadslön, veckolön eller timpenning) eventuellt jämte viss procent på ackordssummorna för uppmätt arbete, är att anse som arbetstagare. Om ersättningen till honom utgöres enbart av procent på ackordssummorna, är han i regel att betrakta som arbetstagare endast om arbetsgivar- eller arbetstagarorganisation, som utsett honom till mätare, svarar för hans ersättning. Vederbörande organisation är då att anse som hans arbetsgivare.

Virkesmätare hos virkesmätningsförening är att betrakta som arbetstagare i förhållande till föreningen som arbetsgivare.

Av offentlig myndighet antagen mätare och vägare med skyldighet att verkställa mätning och vägning enligt i fastställt reglemente närmare angivna bestämmelser, är i regel icke att betrakta som arbetstagare.

Skorstensfejarmästare

Av kommun godkänd skorstensfejarmästare är icke arbetstagare med avseende å det sotningsarbete han har att ombesörja.

Stenkrossning

Innehavare av stenkross är med avseende å åtagna stenkrossningsarbeten icke att anse som arbetstagare.

Trädgårdsmästare

Trädgårdsmästare är med avseende å planerings- och trädgårdsarbete, som han utför åt trädgårdsägare, som regel icke att anse som arbetstagare. Jfr även under rubriken »Trädskötare».

Trädskötare

Av fruktodlarförening antagen trädskötare, vilken hos föreningens medlemmar utför besprutning och beskärning av träd och härför direkt av respektive medlemmar uppbär ersättning för sitt arbete efter en av föreningen fastställd taxa, är som regel icke att anse som arbetstagare med avseende å dylikt arbete.

Vedkapning m. m.

Innehavare av vedkap, sågverk eller hyvelmaskin är med avseende å arbeten, som han utför med denna utrustning, i regel icke att anse som arbetstagare.

Vägbyggnadsarbete m. m.

Frågan, huruvida den som åtager sig vägbyggnadsarbeten eller dikningsarbeten, skall med avseende å sådana arbeten anses som arbetstagare, är att bedöma efter normer, motsvarande dem, som angivas under rubriken »Byggnadsarbete».

Av förteckningen ovan framgår, att s. k. småentreprenörer är att finna inom en rad olika yrkesområden. Redan detta förhållande har medfört, att utredningen icke ansett det vara ändamålsenligt att för denna grupp företaga en kartläggning av det slag, som skett i fråga om andra yrkeskategorier. En granskning av det material, som redovisats i arbetstidsutredningens betänkande, och underhandskontakter med företrädare för skilda intresseorganisationer — huvudsakligen inom byggnads-, murar-, måleri- och vägbyggnadsbranscherna — har därjämte visat, att de förhållanden under vilka s. k. småentreprenörer utför sina uppdrag är så mångskiftande, att det framstår som praktiskt taget omöjligt att inom denna grupp genomföra någon för utredningens syften lämplig systematisering. Sålunda torde bland dessa entreprenörer finnas representerade hela skalan yrkesutövare, från sådana i utpräglat självständig ställning till dem som i förhållande till sina uppdragsgivare intar en beroende ställning, likartad den som en arbetstagare intar till sin arbetsgivare. Under beteckningen småentreprenörer kan i undantagsfall även förekomma personer, som rätteligen är att bedöma som arbetstagare. Helt allmänt kan sägas, att entreprenörer, som intager en beroende ställning av nyss angivet slag, inte torde vara särskilt talrika, och några allmännare önskemål från dessa yrkesutövares sida att inom sociallagstiftningen uppnå likställighet med arbetstagare har inte kommit till utredningens kännedom. Till detta kan ha bidragit föreliggande svårigheter att komma i direkt kontakt med denna speciella grupp bland entreprenörerna. Dessa entreprenörer står nämligen i allmänhet utanför intresseorganisationerna; då de sällan utför arbete såsom arbetstagare, är de, med vissa undantag, inte anslutna till någon arbetstagarorganisation, och då de i allmänhet inte har underanställda, saknar de anledning att ingå som medlemmar i någon organisation på arbetsgivarsidan.

De problemställningar, som uppkommer i fråga om olika grupper av småentreprenörer, torde i allt väsentligt framgå av ovan intagna delar av Rfa:s anvisningar.

Musiker, sångare, skådespelare m. fl.

Rfa meddelar i sina anvisningar följande.

Musiker, sångare m. fl.

Musiker, sångare och andra konstutövare äro, då fråga är om kortvariga eller tillfällig engagemang vid restaurang, danssalong, varieté eller liknande företag, som re-

gel icke att anse som arbetstagare med avseende å dessa engagemang. Avser sådant engagemang orkester eller annan ensemble, gäller detta såväl ledaren för ensemblen som övriga medlemmar i densamma.

När det gäller andra än kortvariga eller tillfälliga engagemang — såsom oftast är fallet i fråga om musikutövning å restauranger och danssalonger — äro ovannämnda personer i allmänhet att anse som arbetstagare i förhållande till företaget som arbetsgivare. Härvid är ifråga om orkester eller annan ensemble envar medlem i denna att anse som arbetstagare gentemot företaget.

Beträffande engagemang, anordnade av Folkrörelsernas Programaktiebolag eller Folkets Parkers Centralstyrelse, äro de engagerade som regel icke att anse som arbetstagare, såvida icke engagemanget avser dessa organisationers egna turnéer.

Medlemmar i orkesterförening, tillhörande Sveriges Orkesterföreningars Riksförbund, äro icke att anse som arbetstagare med avseende å sitt deltagande i föreningens musikutövning.

Musiker, som av Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen uttagits till s. k. musikerhjälp och på grund härav av arbetslöshetsnämnd hänvisats till musikorganisation, är med avseende å arbetet åt denna att anse som arbetstagare i förhållande till musikorganisationen som arbetsgivare. Har musiker hänvisats till flera samverkande musikorganisationer, är han med avseende å arbetet åt envar av dessa att betrakta som arbetstagare i förhållande till respektive musikorganisation som arbetsgivare.

Skådespelare

Frågan, huruvida skådespelare skall anses som arbetstagare, är att bedöma efter normer motsvarande dem, som angivas under rubriken »Musiker, sångare m. fl.».

Beträffande förenämnda och dem närstående yrkesgrupper har utredningens kartläggningsarbete givit följande resultat.

Restaurangmusiker

Engagemangstiden för restaurangmusiker är varierande, men utgör vanligen en à tre månader med möjlighet till förlängning. Kortare engagemang än en månad förekommer sällan. Dansmusiker engageras att under säsongen spela ett par kvällar i veckan under tid som vanligen varierar mellan en och sex månader. Kollektivavtal, upptagande bl. a. bestämmelser om minimilöner, arbetstider m. m., har träffats mellan Musiketablissementens förening och Svenska musikerförbundet. Restaurangerna tecknar stundom personliga kontrakt med de enskilda musikerna, men i regel upprättas kontraktet mellan restaurangen och kapellmästaren såsom företrädare för hela musikkapellet. I sistnämnda fall uppbär kapellmästaren ersättning med ett belopp i ett för allt. Kapellmästaren har sedan att fördela beloppet å omkostnader och arvode, det senare uppdelat mellan kapellmästaren och de enskilda musikerna.

Mellan intresseorganisationerna å ömse sidor föreligger enighet om att samtliga här avsedda musiker, kapellmästare såväl som övriga musiker och

eventuella vikarier, bör bedömas som arbetstagare i förhållande till restaurangen. Till denna uppfattning har Rfa:s företrädare uttalat sin anslutning i princip.

Musiker av showkaraktär samt varietéartister

Här avsedda musiker och artister skiljer sig från de ovan behandlade restaurangmusikerna framför allt därigenom att de presenterar ett av dem på förhand instuderat program. Från uppdragsgivarsidan har hävdats, att sådana engagemang kan liknas vid köp av en »färdigförpackad vara»: uppdragsgivaren tillhandahålles nämligen mot det avtalade gaget en fullt färdig produktion. Uppdragsgivarsidans företrädare har därför ansett, att förevarande musiker och artister icke kan betraktas som arbetstagare. Från uppdragstagarsidan har anförts, att motsidans argumentering möjligen kan godtagas, då det är fråga om estradartister med engångsuppträdanden, men att vid engagemang av något längre varaktighet även dessa yrkesutövare bör bedömas som arbetstagare. Med stöd av FR:s avgörande klassificerar Rfa dessa yrkesutövare i regel som självständiga företagare.

Cirkusartister

I allmänhet gäller, att en cirkusartist binder sig för engagemang vid ett cirkusföretag för en hel säsong. Förutom att han utför sitt artistnummer har han att deltaga i förekommande göromål av skilda slag, t. ex. fungera som vaktmästare, och han är på så sätt under engagemangstiden inordnad i cirkusrörelsen. Cirkusartister av detta slag bedömes av Rfa i allmänhet som arbetstagare.

Teaterskådespelare

Teaterskådespelare kan vara engagerade per år, per säsong eller per pjäs. Mellan Teatrarnas riksförbund och Svenska teaterförbundet har ingåtts kollektivavtal, upptagande bl. a. bestämmelser om minimilöner och sjuklön. Så gott som undantagslöst tecknas individuella kontrakt enligt tryckta formulär. I perpjäsavtalen garanteras repetitionsersättning för minst 15 dagar, och såvitt gäller privatteatrarna i Stockholm innehåller kontraktsformulären för perpjäsengagemang bestämmelser om minst 30 dagars engagemang. Något avvikande bestämmelser gäller för vissa friluftsteatrar. Partsorganisationernas företrädare är ense om att teaterskådespelare bör bedömas som arbetstagare. I ett av Rfa infordrat yttrande i ämnet har uppdragsgivarsidans intresseorganisation, Teatrarnas riksförbund, härom anfört bl.a. följande.

Skådespelare, engagerade på sedvanligt sätt och för sedvanliga arbetsförhållanden enligt kollektivavtalen kunna icke betraktas annat än som arbetstagare. De utföra icke någon självständig konstnärlig prestation, utan äro inlemmade i ett större kollektiv, där arbetsinsatser och arbetstider äro strängt reglerade avtalsmässigt och

underkastade en mycket sträng arbetsledning även i fråga om arbetsdisciplin. De äro avlönade icke för en speciell prestation — exempelvis såsom vid filmen, där förhållandena äro annorlunda — utan med ersättning per dag eller månad. — — — Vi kunna även meddela, att kollektivavtalens allmänna bestämmelser i fråga om exempelvis sjuklön sedan länge varit anslutna till sociallagstiftningen och att skådespelarna äro berättigade till sjuklön vid frånvaro med avdrag enligt gängse avdragstabeller för ersättning från sjukkassan. Det synes oss naturligt, att en anställd med reglerad arbetstid, reglerad arbetsledning, tidlön och sjuklön klart svarar mot begreppet arbetstagare.

Från detta förbunds sida har ytterligare framhållits, att vad sålunda anförts endast gäller den sedvanliga teaterverksamheten. Inom teaterområdet kan, uttalas vidare i yttrandet till Rfa, naturligtvis uppkomma gränsfall, och teaterföretagen kan vid sidan av eller under den vanliga teaterverksamhetens uppehåll ha produkter, som har exempelvis engångs- eller specialkaraktär och tidvis sysselsätter personal på det tillfälliga sätt, som förutsatts för exempelvis varietéer.

Rfa:s företrädare har förklarat sig dela intresseorganisationernas åsikt att teaterskådespelare engagerade enligt ovannämnda kollektivavtal bör bedömas som arbetstagare.

Musiker, kör och balettpersonal vid teatrarna

Även för dessa yrkeskategorier har slutits kollektivavtal, upptagande bl. a. föreskrifter om minimilöner och sjuklön. Engagemang sker enligt individuella kontrakt. Intresseorganisationernas företrädare är helt ense om att även dessa yrkesutövare är arbetstagare. Rfa:s representanter har anslutit sig till denna uppfattning.

Teaterstatister

För teaterstatister har ingåtts kollektivavtal, som bl.a. innehåller bestämmelser om tjänstgöringsskyldighet och minimilöner.

Teatrarnas riksförbund har i förenämnda yttrande till Rfa anfört bl. a.:

För teaterstatister gäller i stort sett samma förhållanden som ovan redovisats i fråga om teaterskådespelare, dock att statisterna icke äro berättigade till sjuklön. I vissa avseenden ansluter sig statisternas arbetsuppgifter icke endast till skådespelarnas utan även till scenarbetarnas. En åtskillnad i betraktelsesättet mellan statister och scenarbetare skulle kunna innebära, att den scenarbetare, som bär fram rekvisita till en statist, är arbetstagare, medan statisten, som hanterar densamma inne på scenen, icke blir arbetstagare. Teatrarna kunna också i vissa fall välja mellan att använda statister eller mot avtalsenlig ersättning utnyttja scenarbetare tillfälligtvis iförda kostym.

Även i fråga om teaterstatister råder enighet mellan intresseorganisationernas representanter om att de bör klassificeras som arbetstagare. Rfa:s företrädare har förklarat sig dela denna uppfattning.

Teaterregissörer

Mellan Teatrarnas riksförbund och Svenska teaterförbundet har slutits kollektivavtal avseende engagemang av till Svenska teaterförbundet anslutna regissörer vid till Teatrarnas riksförbund anslutna teatrar enligt särskild förteckning. I förteckningen upptages så gott som samtliga mera betydande teatrar i landet. Kollektivavtalet innehåller bl. a. bestämmelser om minimilön och sjuklön samt om regissörens skyldigheter och rättigheter.

En teaterregissör är engagerad antingen per spelår eller per pjäs. I det förra fallet utgår månadslön, i det senare fallet bestämmes ersättningen till ett belopp i ett för allt. Under det första arbetsskedet, då regissören läser in manuskriptet och planlägger arbetet, förekommer ej någon egentlig kontroll från produktionsledningens sida. Regissören håller dock givetvis kontakt med teaterledningen, dekoratör m. fl. För det därefter följande repetitionsarbetet beräknas enligt regissörsavtalet en minimitid av 23 dagar.

I förenämnda yttrande till Rfa har Teatrarnas riksförbund även framfört vissa synpunkter rörande regissörer, engagerade per pjäs. Förbundet anför bl. a.:

> Vad ovan sagts beträffande skådespelare torde icke i samma mån äga giltighet vad gäller regissörer engagerade endast per pjäs. En sådan regissör fungerar visserligen under en viss tid även såsom en sorts arbetsledare men åtnjuter en helt annan självständighet i fråga om konstnärligt skapande och tidsplanering än de personalgrupper med vilka regissören samarbetar. Självfallet kunna arbetsförhållandena för denna grupp av regissörer variera från fall till fall och från teater till teater, men det torde nog för denna personalgrupp kunna diskuteras, om den icke i många fall mer närmar sig de beroende uppdragstagarna än de rena arbetstagarna.

Det råder allmän enighet om att teaterregissörer, engagerade per spelår, är arbetstagare. Uppdragstagarsidans företrädare har ansett, att även regissörer engagerade per pjäs bör anses vara arbetstagare. Från denna sida har alternativt hävdats, att sistnämnda regissörer under alla förhållanden bör bedömas som arbetstagare under den tid repetitionsarbetet pågår. Såsom framgår av det anförda är man på uppdragsgivarsidan icke benägen att godtaga motsidans ståndpunkt i fråga om dessa regissörer. Rfa:s företrädare har uttalat den meningen, att teaterregissörer engagerade per pjäs i princip icke bör betraktas som arbetstagare.

I det kollektivavtal, som ingåtts för tiden den 1 juli 1961—den 30 juni 1963, har angivits, att parterna är ense om att ersättningen till regissörer engagerade per program är att betrakta som inkomst av anställning i enlighet med TPL och att avgifterna sålunda skall erläggas av teatern.

Det kan i detta sammanhang nämnas, att beträffande en yrkesgrupp, som under kartläggningsarbetet endast i förbigående uppmärksammats, nämligen *scendekoratörer,* ingåtts ett för tiden den 1 juli 1961—den 30 juni 1963 gällande kollektivavtal mellan Teatrarnas riksförbund och Svenska teater-

förbundet. Avtalet avser engagemang per pjäs av till Svenska teaterförbundet ansluten scendekoratör vid till Teatrarnas riksförbund ansluten teater och upptager bl. a. bestämmelser om minimiersättning och sjuklön samt om dekoratörens rättigheter och skyldigheter. I protokollsanteckning till avtalet anges, att parterna är ense om att ersättning till dekoratör engagerad per program skall betraktas som inkomst av anställning enligt TPL.

Filmskådespelare

Allmänna bestämmelser om engagemang av skådespelare för filminspelning är upptagna i ett mellan Föreningen Sveriges filmproducenter och Svenska teaterförbundet ingånget kollektivavtal. Engagemang av skådespelare sker endera per roll eller per speldag. Oavsett engagemangsformen måste den engagerade vara beredd att stå till förfogande viss tidsperiod, inom vilken uppgiften skall fullgöras. Inspelningsarbetet pågår som regel under hela dagen och ledes av regissör. Varje scen repeteras in framför kamera, varefter tagning sker. Inspelning kan ske antingen i producentens studio eller i det fria. Vid exteriörtagningar är s. k. väntedagar på inspelningsplatsen vanliga. Gage per speldag varierar mellan 100 kr. (avtalsenligt minimum) och 500 kr. Gage per roll varierar mellan 2.000 kr. och 20.000 kr.

Från uppdragsgivarsidan har uttalats att filmskådespelare icke bör betraktas som arbetstagare. Härvid har anförts i huvudsak följande. Det föreligger väsentliga skillnader mellan teater- och filmarbete. En teaterskådespelare har vanligen fyra à sex veckors repetitionstid samt är i allmänhet garanterad minst en månads arbete på scenen. Filmskådespelarens engagemang avser i de flesta fall blott en eller några få dagar. Endast ett fåtal skådespelare per film är engagerade för längre tid. Kontrakt tecknas visserligen för viss tidsperiod, inom vilken uppgiften skall utföras, men i kontraktet anges även det i allmänhet väsentligt lägre antal dagar som själva arbetet beräknas ta i anspråk. Under den med kontraktet avsedda tiden har skådespelaren ofta annat arbete, t. ex. inom teatern. Kontraktets huvudsakliga funktion är att tillförsäkra en filmproducent förhandsrätt till skådespelaren i förhållande till andra filmproducenter under en viss tidsperiod. Skillnaden mellan teater- och filmengagemang består sålunda framför allt däri att en teaterskådespelare genom de upprepade föreställningarna är fastare knuten till huvudmannen än vad fallet är i fråga om en filmskådespelare, vars arbetsuppgift är av utpräglat tillfällig natur. Själva arbetet skiljer sig däremot inte på annat sätt än som direkt föranledes av att det rör sig om skilda konstnärliga medier. En annan skillnad återspeglas däri att arvodena per dag räknat är väsentligt lägre inom teatern än vid filmen. Inom teatern betalar man för det arbete, som utföres vid repetitioner och föreställningar, medan när det gäller film ersättning utgår för den engångsprestation, som upptages på filmremsan och som filmproducenten förvärvar rätten till.

Uppdragstagarsidans företrädare har förklarat sig icke kunna godtaga den sålunda förda argumenteringen. Inom andra yrkesområden har, framhålles från denna sida, det förhållandet att ett arbete är av tillfällig natur icke ansetts utesluta att den arbetspresterande parten bedömes som arbetstagare, och anledning saknas att i fråga om förevarande yrkeskategori anlägga annat betraktelsesätt. Uttalandet att betalning erlägges för en engångsprestation ger inte heller underlag för att icke betrakta en filmskådespelare som arbetstagare. Det för bedömningen avgörande måste nämligen vara att en filmskådespelare — i likhet med en teaterskådespelare — under arbetsledning utför en honom förelagd arbetsuppgift.

Rfa har i visst fall bedömt filmskådespelare som självständiga företagare.

Musiker, kör och balettpersonal vid filmen

För yrkesutövare av ovanstående kategorier, som »tillfälligtvis anlitas vid filminspelning», har ingåtts kollektivavtal, upptagande bl. a. bestämmelser om arbetstid och minimilöner. Uppdragsgivarsidans företrädare har ansett, att dessa yrkesutövare icke bör klassificeras som arbetstagare och har därvid särskilt framhållit uppdragens tillfälliga natur. Från uppdragstagarsidan har hävdats, att dessa kategorier, i likhet med motsvarande yrkesutövare vid teatern, bör anses vara arbetstagare. Rfa:s företrädare har under framhållande av att det här vanligen är fråga om arbetsuppgifter av engångsnatur ansett, att förevarande grupper i allmänhet bör bedömas på samma sätt som ovannämnda fall av filmskådespelare eller således som självständiga företagare.

Filmstatister

För statister som »tillfälligtvis anlitas vid filminspelning» har upprättats kollektivavtal. Detta innehåller bl. a. föreskrifter om arbetstid och minimilöner. Från uppdragsgivarsidan har anförts, att den personkrets som anlitas för statistuppdrag vid filmen är betydligt större än den som kommer i fråga för statistengagemang inom teatern och att ett uppdrag som filmstatist därför oftast är av väsentligt mera tillfällig natur än motsvarande engagemang vid teatern.

I fråga om den rättsliga bedömningen har från personalorganisationernas sida intagits motsvarande ståndpunkter som ovan redovisats beträffande för filminspelning engagerade musiker m. fl. Rfa har i samband med prövningen av ovan angivet fall angående filmskådespelare även bedömt filmstatister som självständiga företagare.

Filmregissörer

Från uppdragsgivarsidan har framhållits: Regiuppdraget innebär i allmänhet att regissören har att självständigt inspela en film efter ett av pro-

ducenten godkänt manuskript. Uppdraget är en självständig prestation, och det är regissörens konstnärliga krav som bestämmer hur lång tid som bör åtgå för detta. Vissa regissörer intar en mindre självständig ställning i förhållande till producenten. En väsentlig uppgift för flertalet regissörer är att fungera som arbetsledare.

Företrädare för uppdragstagarsidan har anfört: Även beträffande regissörer med mycket fria händer i fråga om den konstnärliga gestaltningen gäller att de i betydelsefulla avseenden är bundna av producenten. Sålunda har de att arbeta i av producenten tillhandahållna lokaler och tillsammans med av producenten utvalda skådespelare, fotografer och övrig personal. Producenten bestämmer alla produktionstekniska detaljer. I fråga om regissörer med mindre konstnärlig frihet blir bundenheten än större, och producenten ingriper då i arbetet på ett mera påtagligt sätt.

Årsengagerade filmregissörer förekommer i mindre omfattning. Att dessa är arbetstagare råder allmän enighet om. Flertalet regissörer engageras emellertid per film mot ett bestämt arvode och dessa betraktas från uppdragsgivarsidan som självständiga företagare, medan man på uppdragstagarsidan anser, att även de bör bedömas som arbetstagare. Rfa:s företrädare har ansett sistnämnda regissörer vara självständiga företagare.

Skådespelare, sångare m.fl. vid radio och television

Svenska teaterförbundet har lämnat utredningen följande allmänna upplysningar rörande teater- och underhållningsprogram i radio och television.

Radioprogram

Dessa program inspelas nästan undantagslöst i förväg på band. Direktsändning förekommer ytterligt sällan.

Teaterpjäser repeteras i studio vanligtvis i 3-timmarsperioder (normalt en repetitionsperiod per dag). Antalet repetitioner varierar mellan 3 och 20. Repetitionsarbetet sker under ledning av regissör. Mellan studiorepetitionerna arbetar artisten själv på sin roll hemma. När programmet är färdigrepeterat sker inspelning i studio. Minimigaget för medverkan i radioteater av »färdiga» skådespelare är 235 kronor. Gaget utgör ersättning för sex inställelser om 3 timmar (fem repetitioner+inspelning). Ytterligare inställelser honoreras med 15 % per gång. För pjäser som fordrar högst tre inställelser utgör gaget $^2/_3$ av vederbörande ordinarie teatergage.

Underhållningsprogram. Repetitionsarbetet sker i studio under ledning av regissör eller producent och vanligtvis i direkt anslutning till inspelningen. Repetitionstiden brukar omfatta 2—3 timmar för ett program men kan vara kortare då artisten medverkar med ett redan instuderat nummer. Det senare är relativt vanligt beträffande sångare och kan i övrigt förekomma beträffande enstaka revynummer. Minimigaget för underhållningsprogram utgör 160 kronor. Gaget gäller »ett för allt», oavsett repetitionstidens längd.

Kontrakt tecknas mellan Sveriges Radio och vederbörande skådespelare om det gage som skall tillämpas då skådespelaren medverkar i uppläsning eller i radioteater.

Kontraktet innebär inte skyldighet för skådespelaren att medverka i de uppgifter Sveriges Radio erbjuder. De i kontrakten angivna gagerna kan ändras genom individuell överenskommelse eller genom kollektivavtal mellan Sveriges Radio och Teaterförbundet. För underhållningsprogram gäller fri gagesättning ovanför i avtal angivna minimigager.

Televisionsprogram

Teaterpjäser och underhållningsprogram av dramatisk karaktär repeteras i repetitionslokal eller studio i 3 1/2-timmarsperioder, en eller två per dag. Minimiantalet repetitioner är 4, men normalt uppgår antalet repetitioner till mellan 12 och 25. Repetitionsarbetet och inspelningen sker under ledning av regissör. Mellan repetitionerna arbetar artisten hemma på sin roll. De två sista dagarna före sändningen (eller inspelningen) sker repetitionerna i studio med kameror och belysning. För teaterprogram utgår ett visst grundgage (minimum 335 kronor), vartill kommer ersättning för varje repetition om 3 1/2 timme med 15 % av det överenskomna grundgaget. Detta fastställes i kontrakt från gång till gång.

Underhållningsprogram som bygger på individuella framträdanden, vilka ingår i artistens repertoar eller som denne delvis kunnat instudera på förhand, repeteras oftast direkt i studio. Repetitionsarbetet äger rum på själva inspelnings- eller utsändningsdagen och/eller dagarna före. Repetitionerna och inspelningen ledes av regissör eller producent. För underhållningsprogram utgår ett visst grundgage (minimum 335 kronor), som även innefattar ersättning för repetitionsarbete på inspelnings- eller utsändningsdagen. För andra repetitioner utgår ersättning med 15 % per period om 3 1/2 timma. Överenskommelse om gagets storlek träffas från gång till gång, antingen genom kontrakt eller genom muntlig överenskommelse.

Beträffande radio- och TV-teater gäller liksom vid filminspelning, att arbetsprestationens längd och förläggning till tiden inte helt kan överblickas vid engagemangets uppgörande. Speciellt gäller detta vid s. k. serieprogram. Även om radio- eller TV-arbetet inte fyller den engagerades arbetsvecka är han således förhindrad att åtaga sig ett nytt engagemang, som skulle kunna kollidera med engagemanget hos Sveriges Radio.

För rubricerade yrkeskategorier har träffats kollektivavtal mellan Sveriges radio och Svenska teaterförbundet. Det råder inga delade meningar om att skådespelare, som ingår i Sveriges radios fasta ensemble för televisionsteater, är arbetstagare. Beträffande övriga här avsedda yrkesutövare har Sveriges radio under åberopande av ett uttalande av FR intagit den ståndpunkten att de icke är att anse som arbetstagare, medan från uppdragstagarsidan hävdats, att också dessa personer bör betraktas som arbetstagare. Emellertid har för ifrågavarande yrkeskategorier inom ramen för kollektivavtal träffats en från och med den 1 juli 1960 gällande överenskommelse av innehåll att då ersättning till person, som engagerats per program för radio och/eller televisionsmedverkan uppgår till minst 900 kr. per kalenderår, inkomsten skall betraktas som anställningsinkomst enligt TPL.

I enlighet med den inställning som kommit till uttryck i FR:s ovannämnda uttalande bedömer Rfa sistnämnda yrkesgrupper som självständiga företagare.

Regissörer vid radio- och TV-teatern

I fråga om regissörer engagerade per pjäs intager parterna å ömse sidor såväl som Rfa:s företrädare enahanda ståndpunkter som i fråga om skådespelare m. fl. engagerade per program vid radio- och television. Ovannämnda överenskommelse mellan Sveriges radio och Svenska teaterförbundet att inkomst under vissa förutsättningar skall betraktas som anställningsinkomst gäller jämväl sådana regissörer.

Musiker verksamma inom radio och television

Rörande dessa yrkesutövare har Svenska musikerförbundet uppgivit följande.

Vid Sveriges radio finns två orkestrar med fast anställda musiker, nämligen radioorkestern och underhållningsorkestern. I dessa orkestrar kan även medverka tillfälligt engagerade musiker med varierande engagemangstid, från ett par dagar upp till 14 dagar, allt per månad. Vidare finns s. k. årsvikarier. Dessutom medverkar tillfälligt engagerade musiker, korister och ensembler i speciella radio- och televisionsprogram. Repetitionsarbetets längd varierar allt efter programmets art. För underhållningsprogram med artistframträdanden kan repetitionsarbetet pågå en vecka eller mera, men ett framträdande kan också ske utan förberedande repetitioner på studio med s. k. färdiga program.

Kollektivavtal har träffats mellan Sveriges radio och Svenska musikerförbundet för samtliga här avsedda musiker. Parterna är eniga om att de fast engagerade musikerna i radioorkestern och underhållningsorkestern är arbetstagare. Sveriges radio anser, under åberopande av ett uttalande av FR, att tillfälligt engagerade musiker, t. ex. musiker i dans- och jazzorkestrar, icke är arbetstagare, medan från uppdragstagarsidan hävdas, att även sistnämnda musiker bör bedömas som arbetstagare. Enligt kollektivavtalsuppgörelse gällande från den 1 februari 1960 skall, då ersättningen till musiker, som engagerats per program för radio- och/eller televisionsmedverkan, uppgår till minst 900 kr. per kalenderår, inkomsten betraktas som inkomst av anställning enligt TPL.

Rfa:s företrädare har uttalat, att de fast engagerade musikerna i radioorkestern och underhållningsorkestern, inklusive eventuella vikarier, bör klassificeras som arbetstagare men att — i enlighet med FR:s ovannämnda uttalande — tillfälligt engagerade musiker i regel icke bör bedömas som arbetstagare.

Musiker, skådespelare m.fl. engagerade för Folkets parkers centralorganisations, Folkrörelsernas programaktiebolags och Riksteaterns egna turnéer

För dessa grupper har ingåtts kollektivavtal mellan Teatrarnas riksförbund och Svenska musikerförbundet resp. Svenska teaterförbundet. Engagemang sker för viss turné, som kan vara ända upp till tre à fyra månader. Organisationen etc. som anordnar turnén har ställning av producent och står

för alla med turnén förenade kostnader. Skådespelare, musiker m. fl. engageras enligt personliga kontrakt. Det råder enighet om att personer engagerade för dylika turnéer — med undantag för regissörer — bör klassificeras som arbetstagare. Av Rfa:s ovan intagna anvisningar framgår, att anstalten delar denna uppfattning.

Beträffande regissörer, som engagerats för att sätta upp pjäser för dylika turnéer, intar företrädarna för partsorganisationerna såväl som Rfa i princip samma ståndpunkter som ovan redovisats i fråga om andra per program engagerade teaterregissörer. Det ovan omnämnda mellan Teatrarnas riksförbund och Svenska teaterförbundet ingångna kollektivavtalet för teaterregissörer gäller även förevarande regissörsgrupp, och deras arbetsersättning skall alltså anses som inkomst av anställning vid tillämpning av TPL.

Yrkesmusiker verksamma i Folkets parker eller Folkets hus i andra fall

Folkets parkers centralorganisation och Folkrörelsernas programaktiebolag engagerar musikensembler för tillfälliga framträdanden i folkparkerna. Programbolaget engagerar även orkestrar för likartade framträdanden i folketshusetablissemang, bygdegårdar och liknande. Såvitt angår folkparkerna har engagemangen stundom karaktär av s. k. genomgående turnéer, vilket innebär, att centralorganisationen respektive programbolaget garanterar musikensemblen ett visst belopp för ett angivet antal dagars engagemang i olika parker. Ersättning utbetalas av parkerna med varierande belopp, och i den mån den sammanlagda summan ej uppgår till garantibeloppet erlägger organisationen respektive bolaget skillnaden. Vad nu sagts om orkestrar gäller i princip även enstaka musiker och andra artister. En del orkestrar och artister engageras av folkparkerna eller folketshusföretagen själva genom folkparkernas artistförmedling eller annan arbetsförmedling.

Från uppdragsgivarsidan har anförts: Avtal om engagemang av en orkester träffas med kapellmästaren, som i sin tur anskaffar erforderligt antal musiker och träffar avtal med dem. I det kontrakt, som tecknas mellan å ena sidan den engagerande organisationen resp. arrangören och å andra sidan kapellmästaren, brukar i allmänhet endast angivas det antal musiker som skall ingå i ensemblen. Ofta känner uppdragsgivaren inte till vilka musiker kapellmästaren träffar överenskommelse med. I undantagsfall, då uppdragsgivaren önskar förvissa sig om någon speciellt publikdragande musikers deltagande i ensemblen, namnges vederbörande musiker i kontraktet. Ersättningen avtalas med och erlägges till kapellmästaren med ett belopp i ett för allt. Hur detta belopp fördelas på omkostnader respektive arvode till kapellmästaren och övriga musiker vet uppdragsgivaren ej något om. Kapellmästaren bekostar i regel viss utrustning såsom noter och kläder för estradframträdande och svarar i allmänhet för orkesterns resor till och från arbetsplatserna.

I fråga om den rättsliga bedömningen har företrädare för uppdragsgivarsidan hävdat, att kapellmästaren är att betrakta som producent och de enskilda orkestermedlemmarna därför att bedöma som arbetstagare hos kapellmästaren. Härvid har särskilt understrukits, att mellan engagemang vid å ena sidan restauranger och å andra sidan folkparker och folketshusföretag föreligger den väsentliga skillnaden, att de förstnämnda engagemangen vanligen sträcker sig över en eller flera månader, medan de senare för det mesta blott avser ett enstaka tillfälle.

Enligt uppdragstagarsidans företrädare bör såväl kapellmästaren som de enskilda musikerna betraktas som arbetstagare i förhållande till folkparkerna respektive folketshusföreningarna som arbetsgivare. Från denna sida hävdas, att förhållandena för dessa yrkesutövare i princip överensstämmer med vad som gäller för restaurangmusikerna, som ju bedömes som arbetstagare hos restaurangerna. För båda slagen av engagemang gäller, att kapellmästaren gottgör sig för vissa kostnader såsom noter, resor m. m. och att gaget i övrigt fördelas mellan honom och de övriga musikerna. I något enstaka fall har vid engagemang i folkpark förekommit en mera entreprenadbetonad överenskommelse. Det har då varit fråga om någon av de mest kända dansorkesterledarna.

Med stöd av FR:s avgörande bedömer Rfa i stort sett samtliga här ifrågavarande musiker — kapellmästaren såväl som de enskilda musikerna — som icke arbetstagare.

Amatörmusiker (fritidsmusiker) verksamma i Folkets parker eller Folkets hus

För denna grupp har träffats kollektivavtal (riksavtal) mellan å ena sidan bolag och föreningar, anslutna till Folketshusföreningarnas riksorganisation eller Folkets parkers centralorganisation och å andra sidan Svenska musikerförbundet. Det rör sig undantagslöst om dansmusiker. Ifrågavarande dansorkestrar engageras i regel från den plats, där den lokala festarrangören (uppdragsgivaren) har sin lokal. I undantagsfall engageras dessa orkestrar för framträdande på annan plats än orkestermedlemmarnas hemort. Från Svenska musikerförbundet har upplysts, att denna yrkeskategori utgör förbundets största grupp, omfattande cirka 8.000 musiker. Dessa har i regel annat huvudyrke och utövar musik på sin fritid. Många av dessa har engagemang varje dag, andra blott någon dag i veckan. Någon klar gräns mellan förevarande grupp och den ovannämnda kategorien yrkesmusiker existerar inte, och gränsfall är inte ovanliga. I fråga om den rättsliga bedömningen av förevarande musiker har partsorganisationernas företrädare i princip intagit samma ståndpunkter som beträffande den närmast ovan behandlade kategorien yrkesmusiker. Uppdragsgivarsidans representanter har emellertid framhållit, att orkesterledaren (kapellmästaren) i en amatöror-

kester är väsentligt mera jämställd med de övriga orkestermedlemmarna än vad fallet är i fråga om kapellmästaren i en yrkesorkester.

Mellan parterna i ovannämnda kollektivavtal har träffats överenskommelse om att all inkomst enligt avtalet skall anses som anställningsinkomst vid tillämpning av TPL.

I enlighet med av FR intagen ståndpunkt bedömer Rfa förevarande yrkeskategori på enahanda sätt som den närmast ovan nämnda gruppen yrkesmusiker.

Orkesterföreningarnas musiker

Sveriges orkesterföreningars riksförbund är en sammanslutning av orkesterföreningar, vilkas konsertverksamhet i stor utsträckning bygger på medverkan av fritidsmusiker, som tillhör dessa föreningar. Musikerna erhåller i regel ingen eller mycket blygsam ersättning för sitt deltagande, och arbetet torde få anses ingå som ett led i föreningarnas ideella verksamhet. I enlighet med av FR träffat avgörande bedömer Rfa icke dessa musiker som arbetstagare. I vissa fall har dessa föreningar fast engagerade yrkesmusiker för förstärkning av orkestern. Dessa är, i likhet med yrkesmusiker, som är fast engagerade hos andra orkesterföreningar än de nu nämnda, givetvis att betrakta som arbetstagare.

Orkesterföreningarna engagerar stundom en dirigent för en eller flera konserter eller en solist för ett enstaka framträdande vid en konsert. FR har i visst fall ansett, att den engagerade i dylikt fall icke är att bedöma som arbetstagare.

Framförda önskemål

Uppdragstagarsidans önskemål framgår av den framställning till Kungl. Maj:t från Svenska musikerförbundet och Svenska teaterförbundet, vilken överlämnats till utredningen för att tagas i övervägande vid fullgörande av utredningsuppdraget. Däri anföres:

Stora grupper inom undertecknade förbund har genom en rad beslut under senare tid av Riksförsäkringsanstalten och Försäkringsrådet berövats sin tidigare allmänt erkända status som arbetstagare. Följden har blivit att de gått miste om väsentliga delar av det skydd de tidigare åtnjutit från socialförsäkringarna. De rättsförluster och den osäkerhet som genom de ovannämnda besluten skapats har självfallet vållat stor oro bland våra medlemmar.

Enligt vår uppfattning är Riksförsäkringsanstaltens respektive Försäkringsrådets beslut grundade på en felaktig tolkning av begreppet arbetstagare, vilket i sin tur sammanhänger med att de berörda lagarna inte innehåller någon definition av detta begrepp.

Försäkringsrådet E. Bormann har av oss som sakkunnig anlitats för en närmare granskning av arbetstagarebegreppet. Sakkunnigutlåtandet bifogas i form av en PM. I anslutning till denna anhåller vi, att en definition av begreppet införes i

respektive lagar, så att den osäkerhet och de olägenheter, som bristen på en stadgad och konsekvent uppfattning om innebörden av arbetstagarebegreppet medför så långt möjligt kan undvikas. Vi ansluter oss till det av försäkringsrådet Bormann lämnade förslaget till formulering av en sådan definition.

Förslaget har följande lydelse:

»Arbetstagare enligt denna lag är den, som enligt avtal mot vederlag eller för vinnande av yrkesutbildning utför arbete åt motparten, under förutsättning att han därvid är med avseende å den yttre ordningen för arbetets fortskridande underkastad sådan lydnadsplikt och sådan kontroll, som brukar utmärka den arbetstagande partens ställning i anställningsförhållanden i ifrågavarande eller jämförbart yrke. Detta gäller oavsett arbetets art och omfattning och även där arbetet är allenast tillfälligt och kortvarigt eller där det icke utföres i förvärvssyfte utan av ideella eller därmed jämförbara skäl.»

Skulle en sådan lagändring inte befinnas lämplig, får vi som ett alternativ föreslå, att i respektive lagar införes en bestämmelse, enligt vilken Konungen äger utfärda de anvisningar till myndigheterna, som må befinnas lämpliga för att erhålla en tillämpning av arbetstagarebegreppet som motsvarar lagstiftningens syfte och för att ernå konsekvens i tillämpningen.

Det nuvarande tillståndet innebär enligt vår mening en orättfärdig diskriminering av vissa grupper av konstnärliga yrkesutövare. Dessa är i samma mån som andra yrkesutövare i behov av det skydd som ges av yrkesskadeförsäkringslagen, sjukförsäkringslagen och lagen om allmän tilläggspension.

Från uppdragstagarsidan har vidare understrukits behovet av klara principer och nödvändigheten av att eliminera rådande osäkerhet angående arbetstagarbegreppets omfattning i fråga om här avsedda yrkesutövare. Företrädare för denna sida har ytterligare uttalat: Lagstiftningsvägen är av flera skäl att föredraga framför möjligheten att genom avtal likställa uppdragsinkomst med anställningsinkomst. De yrkesutövare, som står utanför intresseorganisationerna, torde i praktiken ha begränsade möjligheter att ingå sådana avtal, och för intresseorganisationerna innebär det ett synnerligen tidsödande arbete att skaffa sig kännedom om alla nytillkommande arbetstillfällen för att lämna sina medlemmar erforderligt bistånd vid förhandlingar om likställighetsavtal. Att beakta är vidare, att vid varje förhandlingstillfälle det som kan uppnås är begränsat; förhandlingsresultatet måste därför bli bättre, om uppdragstagaren i lag tillförsäkrats de sociala förmåner det här gäller, och dessa sålunda ligger utanför förhandlingsramen. Därest lagstiftning i enlighet med de av uppdragstagarsidans intresseorganisationer i skrivelsen till Kungl. Maj:t framförda förslagen icke kommer till stånd, yrkas alternativt, att den möjlighet att genom avtal likställa uppdragsinkomst med anställningsinkomst, som f. n. föreligger inom tilläggspensioneringen, måtte införas jämväl för sjuk- och yrkesskadeförsäkringens del.

Litterära och vissa andra konstnärliga yrkesutövare

Företrädare för vissa grupper av litterära och dem närstående konstnärliga yrkesutövare har sökt kontakt med utredningen för att framföra synpunkter på dessa yrkeskategoriers ställning inom sociallagstiftningen. Utredningen har sålunda hållit överläggningar med representanter för Fria litterära yrkesutövares centralorganisation (Flyco), vari som medlemmar ingår följande sammanslutningar, nämligen Minerva, förening för vetenskapliga och populärvetenskapliga författare, Svenska översättarförbundet, Sveriges författareförening och Sveriges ungdomsförfattareförening. Vidare har utredningen överlagt med företrädare för Konstnärernas riksorganisation (KRO), Svenska fotografernas förbund och Svenska tecknares förening. Vid dessa överläggningar har framkommit, att de problem inom sociallagstiftningen, som är aktuella för dessa yrkesgrupper, endast i mindre grad berör utredningens arbete. Det är i allmänhet fråga om yrkesutövare, som arbetar under fria och självständiga former, och som inte kan sägas till sina uppdragsgivare intaga en beroende ställning, likartad den som arbetstagaren intar till sin arbetsgivare. Från uppdragstagarsidan har emellertid hävdats, att förevarande uppdragstagare i vissa fall intar en beroende ställning av nyss angivet slag. Utredningens uppmärksamhet har härvid särskilt fästs vid nedan angivna yrkeskategorier.

Vissa författare

Företrädare för uppdragstagarsidan har framhållit, att enstaka skönlitterära författare intar en sådan ställning gentemot bokförlagen, att det kan ifrågasättas, om de inte bör betraktas som beroende uppdragstagare. Det rör sig om författare, som enligt överenskommelse med visst förlag till detta överlämnar sina manuskript allt eftersom de blir färdiga och som får sina honorar kontinuerligt utbetalade med visst överenskommet belopp per månad. Utbetalningarna äger i princip rum utan avseende å hur författarskapet framskrider, och syftet med denna betalningsform är att skapa ekonomisk trygghet för författaren. I sitt arbete står dessa författare i likhet med övriga författare helt fria i förhållande till förlagen.

Översättare

I Rfa:s anvisningar uttalas i fråga om översättare följande.

> Den som verkställer översättningar åt tidnings- eller bokförlag mot styckeersättning eller ock ersättning för timme, sida e. d. är i regel icke att anse som arbetstagare med avseende å ifrågavarande verksamhet.

Från ett större bokförlag har upplysts: Förlaget har inga anställda översättare och har inte heller träffat några överenskommelser med översättare om kontinuerligt arbete för förlagets räkning. De uppdrag som lämnas av-

ser alltid ett visst bestämt översättningsarbete. Från förlagets sida strävar man emellertid efter att ha en stående grupp översättare att tillgå. Ett förlag kan emellertid inte förhindra, att en av förlaget anlitad översättare utför översättningar jämväl för andra uppdragsgivares räkning. Ersättning för översättningsarbetet utgår med visst belopp per ark. Ersättningstaxan varierar efter arbetets svårighetsgrad.

Företrädare för uppdragstagarsidan har framhållit: Ett översättningsuppdrag är i allmänhet begränsat till en viss bok. Det finns emellertid även heltidssysselsatta översättare, som — utan att vara anställda — kontinuerligt står till ett förlags förfogande för översättningsarbeten, och det finns personer, som alltid anlitas för översättning av en viss författares böcker. Den starkaste bundenheten gentemot förlagen uppkommer vid en kombination av de två nu nämnda situationerna. Översättare med uppdrag enligt någon av dessa typer torde vara att bedöma som beroende uppdragstagare. Att beakta vore vidare, att en översättare är bunden av sin uppdragsgivare på det sättet, att hans arbete ofta måste vara färdigt vid en på förhand bestämd tidpunkt med hänsyn till att tid för tryckning, bindning m. m. i allmänhet har måst reserveras lång tid i förväg.

Lektörer

I fråga om denna grupp uttalas i Rfa:s anvisningar:

Lektör — d. v. s. person, som åt tidnings- eller bokförlag utför bedömning av romaner, noveller m. m. — vilken för sitt arbete erhåller styckeersättning eller ock ersättning per timme, sida e. d. för varje bedömd roman eller novell m. m., är som regel icke att anse som arbetstagare med avseende å denna verksamhet.

Ett bokförlag har upplyst: Gruppen lektörer är mycket liten. I allmänhet anlitar förlaget sin fast anställda personal för här avsedda uppgifter. För bedömning av lyrik anlitar förlaget regelbundet några utanför förlaget stående personer. De erhåller ersättning per arbete. De står helt fria gentemot förlaget och kan avböja de uppdrag som erbjudes dem.

Recensenter

Företrädare för uppdragstagarsidan har anfört: Recensionsarbete är för det mesta en fritidssyssla. En recensent är ofta bunden vid en tidning eller tidskrift på det sättet, att han åtagit sig att under viss tid av året i denna recensera de böcker som överlämnas till honom. Ibland kan recensenten ha förbundit sig att inte skriva recensioner för annan uppdragsgivares räkning. Även i fall då sådan utfästelse inte föreligger, måste en recensent, som brukar medarbeta regelbundet i en tidning, anses ha skyldighet att inhämta tidningsledningens medgivande till att skriva recensioner i annan tidning. Ersättning för uppdragen utgår oftast per arbete. I undantagsfall förekommer månadsarvode. I ett speciellt fall föreligger skyldighet att leverera en artikel (recension) i månaden mot ett bestämt årligt arvode.

Tecknare

Med tecknare förstås i det följande tidningstecknare och bokillustratörer. Företrädare för dessa yrkesutövare har för utredningen framhållit: Här avsedda tecknare arbetar i allmänhet på frilansbasis, dvs. de har inte förbundit sig att kontinuerligt arbeta för viss uppdragsgivare utan erbjuder sina arbeten till de företag de själva finner lämpligt. Man kan bland frilanstecknarna urskilja en grupp, som företrädesvis tecknar för en uppdragsgivares räkning utan att dock vara bundna av något åtagande att icke arbeta för någon annan. Vissa tecknare är fast knutna till ett företag och är tveklöst att betrakta som anställda. Såsom anställda bör även bedömas tecknare, som med oregelbundna mellanrum levererar teckningar till en tidning eller ett förlag och som är tillförsäkrade fast månadslön. Därjämte finns en grupp tecknare, som enligt avtal med ett företag har att leverera ett bestämt antal teckningar per månad mot ersättning per styck. Även sådana tecknare bör betraktas som arbetstagare.

Fotografer

Från uppdragstagarsidan har anförts: Bland fotograferna kan urskiljas följande huvudgrupper: 1) fast anställda pressfotografer, 2) fotografer som arbetar på frilansbasis för tidningar, bokförlag och television samt 3) fotografer med egen ateljé. Det finns även en liten grupp fotografer, som utan att vara anställda tämligen kontinuerligt arbetar åt ett företag. En del fotografer pendlar mellan anställning och frilanssystem. Bland de två sistnämnda grupperna kan beroende uppdragstagare möjligen vara att finna.

Allmänt om vissa förut ej behandlade yrkesgrupper

Som ovan framhållits har avsikten med utredningens kartläggningsarbete inte varit att framlägga en fullständig katalog över sådana yrkeskategorier, bland vilka beroende uppdragstagare möjligen kan vara att finna, utan att klarlägga de förhållanden under vilka stora och typiska grupper sådana uppdragstagare är verksamma. I syfte att få belyst under hur olikartade förhållanden skilda kategorier beroende uppdragstagare arbetar, har även en del mindre grupper medtagits. Under kartläggningsarbetet har utredningen även kommit i kontakt med en del yrkeskategorier, beträffande vilka det starkt kan ifrågasättas, om de över huvud taget till sina uppdragsgivare intager en sådan beroende ställning som åsyftades, då begreppet beroende uppdragstagare tillskapades. Några sådana yrkeskategorier har redovisats ovan. Det har under kartläggningsarbetet klart framstått, hur vanskligt för att inte säga omöjligt det är att på ett tillfredsställande sätt avgränsa de yrkesutövare, som faller in under benämningen beroende uppdragstagare.

Utredningen har vid kartläggningen i huvudsak utgått från de yrkeskategorier, som upptagits i socialstyrelsens utredning med förslag till ändringar i arbetsfredslagstiftningen och i arbetstidsutredningens år 1957 avgivna betänkande. Av de däri redovisade yrkesgrupperna förekommer *stenhuggare,* som verkställer uttagning av sten i egna eller av dem själva arrenderade berg, numera praktiskt taget inte längre. I fråga om *televerkets föreståndare vid växelstationer, samtalsstationer och telegramexpeditioner* må här endast hänvisas till framställningen i SOU 1957:14. Rörande dessa yrkesutövare uttalas i Rfa:s anvisningar följande.

»*Kontraktsanställd*» *växelstationsföreståndare,* som icke endast i oväsentlig omfattning personligen ägnar sig åt stationens skötsel, är att anse som arbetstagare i förhållande till Televerket som arbetsgivare. För de vid ifrågavarande växelstationer anställda biträdena är vederbörande föreståndare att anse som arbetsgivare.

»*Kontraktsanställd*» *föreståndare för samtalsstation med telegramexpedition (utan förening med växelstation) eller enbart samtalsstation eller enbart telegramexpedition* är i regel icke att anse som arbetstagare.

Utredningen har även uppmärksammat de problem, som kan föreligga vid bedömning av *hemarbetarnas* arbetsrättsliga ställning. Hemarbetare finnes inom en rad olika branscher, bland vilka må nämnas konfektionsindustrin, pälssömnadsindustrin, skoindustrin, handsk- och skinnindustrin, metallindustrin (huvudsakligen guldvaruindustrin), plast- och gummiindustrin, träindustrin (framför allt hemslöjdsbranschen) samt tapetserarbranschen. Något uttalande rörande hemarbetarna har icke gjorts i Rfa:s anvisningar. Underhandskontakter med företrädare för skilda branscher har utvisat, att hemarbetarna utför sitt arbete under mycket skiftande förhållanden. Inom en del branscher synes några gränsdragningsproblem inte ha uppstått, och hemarbetarna betraktas där regelmässigt som arbetstagare. Inom andra branscher gäller, att hemarbetare utan andra medhjälpare än familjemedlemmar anses vara arbetstagare, medan bedömningen blir mera tveksam, då medhjälpare anlitas i större omfattning och hemarbetaren i viss mån får karaktär av mellanman. Även i sådana fall, då en hemarbetare samtidigt utför arbete åt flera företag, har tvekan uppstått huruvida vederbörande är att betrakta som arbetstagare eller självständig företagare. Om en hemarbetare av sist angivet slag använder egna maskiner, redskap och andra tillbehör och dessutom har egen firma inregistrerad, torde han betraktas som självständig företagare. Inom vissa branscher t. ex. handsk- och annan sömnadsindustri finns yrkesutövare, som företer både för arbetstagare och för självständig företagare utmärkande drag. En del personer inom denna mellankategori benämnes *förläggare.* Utmärkande för hemarbetare av denna typ är att de åtager sig mer sömnadsarbete än de kan utföra personligen och därför — jämte det de i de flesta fall arbetar själva — anlitar andra personer för utförande av en del av arbetet. Ett ytterligare steg i riktning mot en mera

företagsliknande arbetsform innebär s. k. *lönsömnad*. Denna innebär, att fabrikant uppdrager sömnadsarbete åt annan person eller annat företag, som utför arbetet med anlitande av arbetskraft vilken anskaffas av den som åtagit sig lönsömnaden. Lönsömnad skiljer sig från vanligen förekommande företagsformer bl. a. däri att vid lönsömnaden icke förekommer någon tillverkning för egen räkning. Både vid sömnadsarbete, som ombesörjes av förläggare, och vid lönsömnad tillhandahålles material i allmänhet av uppdragsgivaren. Arbetsredskap tillhandahålles ibland av uppdragsgivaren och ibland av den som åtagit sig sömnaden. Vid lönsömnad inom konfektionsbranschen äges den maskinella utrustningen oftast av den sistnämnde. Inom vissa branscher torde hemarbetare och liknande yrkesutövare vara att finna inom en mycket vid skala mellan å ena sidan klara arbetstagare och å andra sidan yrkesutövare i helt självständig ställning. Belysande för de problemställningar, som kan uppkomma i fråga om mellanskikten är rättsfallet ADD 1958 nr 17, refererat i kap. IV. Emellertid har för utredningen uppgivits, att förevarande yrkesutövare i allmänhet arbetar under sådana förhållanden att de är antingen klara arbetstagare eller helt självständiga företagare och att personer inom de mellankategorier, där beroende uppdragstagare möjligen kan vara att finna, är förhållandevis fåtaliga.

KAPITEL VI

Överväganden och förslag

Inledning

Ett avtal, varigenom en person åtager sig att utföra arbete för annans räkning, kan vara antingen ett anställnings- (tjänste-) avtal eller ett uppdragsavtal. I förra fallet kallas avtalsparterna arbetsgivare och arbetstagare (arbetare, anställd), i senare fallet benämnes de uppdragsgivare och uppdragstagare. En uppdragstagare intar i allmänhet en mera självständig ställning till sin uppdragsgivare än en arbetstagare gör till sin arbetsgivare. Självständigheten kan emellertid vara mer eller mindre utpräglad och man brukar därför tala om två grupper av uppdragstagare, av vilka den ena kallas beroende och den andra oberoende. Denna uppdelning har rättslig betydelse endast inom arbetsfredslagstiftningen, som sedan år 1945 helt likställer de s. k. beroende uppdragstagarna med arbetstagarna. Det innebär, att de beroende uppdragstagarna åtnjuter samma skydd för sin förenings- och förhandlingsrätt som arbetstagarna och har samma möjligheter som dessa att organisationsvägen tillvarataga sina intressen vid uppgörelser om arbetsvillkor och dylikt.

Inom sociallagstiftningen i övrigt göres inte någon skillnad mellan beroende och oberoende uppdragstagare. Däremot gäller i flera avseenden olika regler för arbetstagare och för andra förvärvsarbetande. Till den senare kategorin hänföres härvid alla uppdragstagare, de må vara beroende eller oberoende.

Sedan lång tid tillbaka har strävanden gjort sig gällande att likställa de beroende uppdragstagarna med arbetstagarna även vid tillämpningen av andra lagar av social natur än arbetsfredslagarna. Frågan härom har senast prövats av arbetstidsutredningen, som år 1957 avgav ett betänkande om beroende uppdragstagare (SOU 1957:14). Vid en avvägning emellan å ena sidan behovet av lagstiftning i ämnet och å andra sidan de svårigheter, som skulle uppkomma vid lagstiftningens tillämpning, fann arbetstidsutredningen enhälligt, att svårigheterna var av den art och grad, att de med hänsyn till det jämförelsevis ringa behovet borde leda till ett avstyrkande av lagstiftning.

Att spörsmålet om de beroende uppdragstagarnas ställning inom sociallagstiftningen ansetts böra bli föremål för en ny prövning beror framför allt på den utbyggnad av socialförsäkringssystemet, som kommit till stånd genom 1959 års lagstiftning om försäkring för allmän tilläggspension. Utred-

ningens uppdrag är emellertid inte begränsat till sistnämnda lagstiftning utan avser sociallagstiftningen i dess helhet. De lagar, som främst åsyftas, torde vara — förutom TPL — SFL, YFL och SemL. Endast under förutsättning att dessa lagar anses böra ändras i syfte att likställa de beroende uppdragstagarna med arbetstagarna torde det finnas anledning att överväga, huruvida motsvarande ändringar bör vidtagas i vissa andra lagar som är av intresse i sammanhanget och då främst 17 kap. 4 § HB.

Begreppet beroende uppdragstagare m.m.

Såsom förut nämnts är de s. k. beroende uppdragstagarna likställda med arbetstagarna vid tillämpningen av arbetsfredslagstiftningen. Likställigheten genomfördes år 1945, då i lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister, lagarna den 22 juni 1928 om kollektivavtal och om arbetsdomstol samt lagen den 11 september 1936 om förenings- och förhandlingsrätt — av vilka den sistnämnda använder termen arbetstagare och de övriga termen arbetare — infördes ett stadgande av följande lydelse: »Såsom arbetare (arbetstagare) skall vid tillämpningen av denna lag även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetares (arbetstagares) till arbetsgivaren; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagen.» Stadgandet är avfattat i så allmänna ordalag att det ger föga ledning när det gäller att bedöma vilken personkrets som omfattas av detsamma. Såvitt utredningen känner till har stadgandets innebörd inte i något fall varit föremål för domstols eller annan myndighets prövning, och någon ledning av praxis kan därför ej heller erhållas. För att förstå dess rätta innebörd är man därför hänvisad till förarbetena till 1945 års ändringar i arbetsfredslagstiftningen. Vad som därvid förekom måste i sin tur ses i belysning av den praxis, som AD vid tiden för lagändringarna tillämpade då den hade att pröva vem som var arbetstagare i arbetsfredslagstiftningens bemärkelse.

I vårt land finns inte någon allmän lagstiftning, som definierar begreppet arbetstagare. I allmänhet anges inte heller i de särskilda lagar, vari uttrycket användes, vad som skall förstås därmed. Dessa lagar har tillkommit vid skilda tidpunkter, deras syfte har varierat och de har tillämpats av olika myndigheter, som för sin bedömning ibland haft en viss ledning i motivuttalanden och dylikt men i stort sett varit hänvisade till allmänna rättsgrundsatser och förefintlig praxis. Följden härav har blivit, att innebörden av begreppet arbetstagare bedömts olika i olika sammanhang. Genom FR:s praxis vid tillämpningen av 1916 års olycksfallsförsäkringslag utbildades sålunda ett särskilt arbetstagarbegrepp, som brukar benämnas det sociala eller det socialrättsliga. I motsats härtill brukar sättas det s. k. civilrättsliga arbets-

tagarbegreppet, vilket utbildats främst genom HD:s och AD:s praxis. Det sociala arbetstagarbegreppet utmönstrades i och med att 1916 års lag om olycksfallsförsäkring år 1954 ersattes av YFL, och det civilrättsliga arbetstagarbegreppet anses numera vara tillämpligt på hela det rättsområde, som täckes av utredningens uppdrag.

En grundläggande princip i svensk rätt är att två parter, av vilka den ene utför arbete för den andres räkning, äger inom ramen för tvingande lagbestämmelser genom avtal fritt reglera sina inbördes mellanhavanden. Deras rättigheter och skyldigheter säges härflyta av avtalet, som i händelse av tvist får tolkas enligt vedertagna civilrättsliga regler. Detta är själva grunden till att man talar om ett civilrättsligt arbetstagarbegrepp. En sak är emellertid vad som avtalats, en annan sak är hur rättsförhållandet mellan parterna faktiskt gestaltar sig. Den arbetspresterande parten kan exempelvis enligt avtalet ha frihet att låta annan utföra arbetet men underlåta att begagna sig av denna frihet och kanske rent av befinna sig i en sådan situation, att han inte har någon annan möjlighet än att utföra arbetet själv. Enligt avtalet kan han, för att fortsätta exemplifieringen, ha rätt att själv bestämma när, var och hur arbetet skall utföras, men det oaktat kan han i fråga om arbetstid, arbetsställe och arbetsledning faktiskt följa föreskrifter som lämnas av den för vars räkning arbetet utföres. När det gäller att tolka innebörden av det civilrättsliga arbetstagarbegreppet, kan skilda synpunkter läggas på frågan, vilken betydelse som bör tillmätas dylika utanför avtalet liggande faktiska förhållanden.

Det karakteristiska för den bedömningsprincip, som i mitten av 1940-talet tillämpades av AD, var att domstolen strikt höll sig till de rättigheter och skyldigheter, som kunde framtolkas av själva avtalet. Omständigheter som låg utanför avtalet kunde med detta strängt civilrättsliga betraktelsesätt inte påverka rättsförhållandets natur annat än möjligen i särskilda undantagsfall; lika avtal ansågs böra i fråga om den rättsliga rubriceringen behandlas lika, oavsett hur förhållandena mellan parterna i de särskilda fallen rent faktiskt gestaltade sig eller kunde förväntas gestalta sig. Om, för att återgå till ett av de nyssnämnda exemplen, avtalet ansågs böra givas den innebörden, att den arbetspresterande parten hade rätt att låta annan utföra arbetet, kunde hänsyn ej tagas därtill att vederbörande själv utförde eller kunde förväntas utföra detsamma. Än mindre kunde sådana omständigheter som den arbetspresterande partens sociala och ekonomiska ställning tillmätas någon betydelse. Med denna praxis, för vilken en mera utförlig redogörelse lämnats i kap. IV, gavs arbetstagarbegreppet givetvis en snäv innebörd.

Syftet med de ändringar, som år 1945 genomfördes i arbetsfredslagstiftningen, var att utvidga denna lagstiftnings tillämpningsområde till att omfatta vissa personer, som ej var arbetstagare i civilrättslig mening men som stod dessa nära. Som en sammanfattande benämning på den personkrets som

härvid åsyftades användes under förarbetena till lagändringarna uttrycket beroende uppdragstagare. En väsentlig fråga blev då att bestämma var gränsen skulle dragas mellan beroende och oberoende uppdragstagare. Socialstyrelsen framhöll i den utredning, som lades till grund för lagändringarna, att avgörande vid gränsdragningen borde vara den helhetsbild, som erhölls av samtliga föreliggande omständigheter, och inte något visst moment i avtalet eller någon viss faktisk omständighet som på förhand angivits. Gränsdragningen kunde därför enligt styrelsens mening göras endast på grundval av en skälighetsprövning. Utgångspunkten för en sådan borde vara arten och graden av det beroende, vari uppdragstagarna stod till sina huvudmän. Inte varje form av beroende kunde få betydelse, sålunda inte sådant beroende som avsåg priser eller försäljningsvillkor utan endast sådant som gällde t. ex. anställande av biträden, skötseln av eller ordningen inom uppdragstagarnas företag, dessas öppethållande och därmed jämförliga förhållanden. Hänsyn borde emellertid tagas inte blott till avtalets rättsliga innehåll utan även till det sätt, varpå detsamma tillämpades, och de faktiska omständigheter, under vilka arbetet utfördes. Vederbörandes sociala och ekonomiska ställning borde också spela en viss roll. Det syntes vidare böra tillmätas betydelse, om uppdragstagarna själva betraktade sig som likställda med arbetstagare och givit denna sin uppfattning tillkänna genom en efter fackliga principer uppbyggd organisation. Den omdiskuterade gränsen kunde därför enligt socialstyrelsens mening inte bestämmas på annat sätt än att förenings- och förhandlingsrätt tillerkändes uppdragstagare i de fall, då uppdragstagarna intog en så beroende ställning gentemot uppdragsgivarna, att förhållandet mellan parterna var väsentligt likartat med förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare. Socialstyrelsen uppräknade i sin utredning vissa yrkesgrupper, inom vilka de åsyftade uppdragstagarna sannolikt var att finna, men underströk samtidigt dels att uppräkningen inte gjorde anspråk på att vara fullständig och dels att styrelsen inte tagit ståndpunkt till frågan, huruvida samtliga uppräknade yrkesgrupper med säkerhet inneslöt medlemmar, på vilka den föreslagna lagstiftningen kunde bli tillämplig.

De synpunkter, som socialstyrelsen lade på gränsdragningsfrågan, synes ha godtagits i lagstiftningsärendet.

Den strikt civilrättsliga bedömning, som AD vid ifrågavarande tidpunkt tillämpade då den hade att avgöra huruvida ett anställnings- eller ett uppdragsförhållande förelåg, är inte längre vedertagen. Belysande för de allmänna domstolarnas nuvarande inställning är följande principuttalande av HD i ett år 1949 avgjort mål om tillämpning av SemL (NJA 1949 s. 768): »Frågan huruvida någon i lagens mening är arbetstagare hos annan eller icke är att bedöma efter vad dem emellan kan anses avtalat, varvid man icke kan inskränka sig till något visst avtalsvillkor såsom ensamt avgörande utan har att beakta alla i samband med avtalet och anställningen förekom-

mande omständigheter. Härvid kan de avtalsslutandes ekonomiska eller sociala ställning vara ägnad att belysa, huru avtalet bör uppfattas. Att förhållandena i varje särskilt fall bliva avgörande hindrar icke att, om avtalet är av en mera allmänt förekommande typ, ledning kan hämtas från den uppfattning om rättsläget som eljest mera allmänt gjort sig gällande.» De bedömningsprinciper, åt vilka HD givit uttryck i detta uttalande, torde numera tillämpas även av AD och FR.

HD:s nyss citerade principuttalande överensstämmer ganska väl med socialstyrelsens uttalande i förarbetena till 1945 års ändringar i arbetsfredslagarna. Skiljaktigheten synes huvudsakligen bestå däri att HD i motsats till socialstyrelsen starkt betonar den civilrättsliga metoden i bedömningen. Enligt HD:s uttalande är tolkningen av parternas avtal det primära; omständigheterna i samband med anställningen, varmed torde åsyftas det sätt på vilket rättsförhållandet faktiskt gestaltar sig, parternas ekonomiska och sociala ställning, branschkutymer och den allmänna uppfattningen om rättsläget är faktorer som skall beaktas då det gäller att bedöma vad som kan anses avtalat. Även den av socialstyrelsen rekommenderade bedömningsmetoden har ett civilrättsligt inslag, men styrelsen framhäver inte på samma sätt som HD avtalets centrala betydelse. Sannolikt har styrelsen avsett, att de rent faktiska omständigheter, under vilka arbetet bedrives, samt sociala och ekonomiska faktorer, branschkutymer och dyl. skulle tillerkännas mera självständig betydelse än som data för avtalets tolkning. I vad mån dessa och övriga skiljaktigheter, som må föreligga mellan de båda uttalandena, i de enskilda fallen leder till olika resultat är vanskligt att säga. Uppenbart är dock, att arbetstagarbegreppet numera har ett vidare innehåll än det hade enligt AD:s praxis i mitten på 1940-talet och att det täcker i varje fall en del av den personkrets, som lagstiftaren år 1945 med utgångspunkt från det då rådande rättsläget åsyftade med begreppet beroende uppdragstagare.

Utredningens kartläggningsarbete

Bakgrunden till utredningens uppdrag är, att vissa yrkeskategorier, som av de rättstillämpande myndigheterna inte ansetts vara arbetstagare i den bemärkelse detta uttryck numera har, framställt önskemål om att lagstiftningsvägen tillerkännas samma ställning som arbetstagarna. Gemensamt för dessa yrkeskategorier är, att de alla rubriceras såsom beroende uppdragstagare. För utredningen har den rättsliga rubriceringen av ifrågavarande grupper framstått som mindre betydelsefull; det väsentliga har varit att undersöka, i vad mån önskemålen är befogade i sak och huruvida de är av beskaffenhet att böra och kunna tillgodoses genom lagstiftning. För att kunna taga ståndpunkt till dessa frågor har utredningen i nära samarbete med berörda intresseorganisationer sökt klarlägga de förhållanden, under vilka de olika yrkesgrupperna arbetar. Det har härvid visat sig, att bakom de utta-

lade önskemålen döljer sig problem, som skiftar starkt från bransch till bransch. I det följande skall lämnas en översiktlig redogörelse för de mera väsentliga problemen inom vissa branscher, som utredningen sysslat med, och för intresseorganisationernas synpunkter på frågan hur dessa problem bör lösas.

Inom *skogsbruket* är det vanligt, att hemmansägare, småbrukare, arrendatorer m. fl. åtager sig att med begagnande av egen häst eller traktor utföra skogskörslor för vederbörande virkesägares räkning. I praxis anses en sådan skogskörare såsom arbetstagare, om han själv regelmässigt deltager i arbetet och utför körslorna med häst. Virkesägaren betraktas därvid i regel såsom arbetsgivare inte bara för skogsköraren utan även för de personer denne anlitar till hjälp i arbetet. I fråga om skogskörare, som utför sina körslor med egen traktor, gällde under utredningens överläggningar med partsorganisationerna en annan praxis, som dock numera brutits genom FR:s nedannämnda utslag den 16 mars 1961. Enligt denna äldre praxis ansågs en skogskörare med egen traktor i regel inte som arbetstagare och i konsekvens härmed behandlades han som arbetsgivare i förhållande till de medhjälpare han anlitade. En av anledningarna till den åtskillnad, som sålunda gjordes mellan hästkörslor och traktorkörslor, torde ha varit, att en traktor kräver en betydligt större kapitalinsats än en häst; och ju större kapitalinsatsen är, desto starkare anses skälen vara att betrakta vederbörande som rörelseidkare och alltså som självständig företagare. I undantagsfall kunde emellertid det indicium på självständig företagsamhet, som traktorinnehavet ansågs innebära, uppvägas av andra faktorer, som talade i motsatt riktning, och en helhetsbedömning av samtliga föreliggande omständigheter kunde då resultera i att traktorköraren av de tillämpande myndigheterna betraktades som arbetstagare.

Redan i början av utredningsarbetet stod det klart att de problem inom skogsbruket, som angick utredningen, så gott som uteslutande gällde traktorkörarna. Från uppdragstagarsidan hävdades med skärpa, att körare med egen traktor borde betraktas som arbetstagare lika väl som körare med egen häst. Det antyddes att önskemålet härom kunde tillgodoses på tre olika sätt, nämligen genom ändrad praxis i fråga om tolkningen av arbetstagarbegreppet, genom avtal, som tillerkändes giltighet inte bara vid tillämpningen av SemL och TPL utan också vid tillämpningen av SFL och YFL, eller genom direkt lagstiftning. På skogsägarsidan ställde man sig icke avvisande till tanken att tillerkänna vissa traktorförare ställning som arbetstagare men man menade, att vissa begränsningar vore erforderliga och att frågan bäst kunde lösas förhandlingsvägen. Under utredningens gång har förhandlingar ägt rum och resulterat i att tre kollektivavtal den 14 december 1960 slutits mellan å ena sidan domänstyrelsen, Föreningen Skogsarbeten, Svenska lantarbetsgivareföreningen samt Värmlands och västra Bergslagens skogsarbets-

givareförening och å andra sidan Riksförbundet Landsbygdens folk, Svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet och Trävaruindustridepartementet inom Sveriges arbetares centralorganisation. Enligt kollektivavtalen skall såsom arbetstagare i förhållande till arbetsgivaren (virkes- eller skogsägaren) räknas — förutom vissa personalkategorier som redan enligt den praxis, som gällde vid tiden för avtalens tillkomst, ansågs som arbetstagare — »skogskörare, som utför körnings- eller skogsvårdsarbete med egen traktor, om denna är av sådan beskaffenhet och storlek att typen vanligen användes i jordbruket eller är jämförbar med sådan». Avtalen innehåller vidare en bestämmelse, enligt vilken personer, som i arbetet använder egna traktorer av annan typ än den nyss angivna eller andra egna maskiner än traktorer, skall anses såsom arbetstagare i förhållande till virkes- eller skogsägaren, såvida de genom personligt anställningsavtal stadigvarande knutits till denne och därvid inordnats i hans verksamhet. Slutligen föreskrives, att om en traktorkörare eller maskinägare, som själv enligt avtalen är att anse som arbetstagare, använder medhjälpare, även dessa skall räknas som arbetstagare i förhållande till virkes- eller skogsägaren, i den mån medhjälparna anlitas enligt överenskommelse med denne. Avtalen kompletteras genom protokollsanteckningar och särskilda bestämmelser, som bl. a. innehåller regler om hur stor del av den totala arbetsersättningen som skall anses utgöra arbetslön.

Vid överläggningar i februari 1961 med företrädare för de avtalsslutande organisationerna framhöll dessa, att uppgörelsen saknade avgörande betydelse, såvitt angick sjukförsäkringen och yrkesskadeförsäkringen, eftersom det inom dessa båda försäkringsgrenar — i motsats till vad som gäller inom tilläggspensioneringen och semesterlagstiftningen — inte var möjligt att genom avtal utvidga det legala arbetstagarbegreppet. Med hänsyn härtill och då det ansågs ovisst, om den rättsuppfattning, som kommit till uttryck i överenskommelsen, kom att accepteras av rättstillämpningen, uttalade sig organisationerna på ömse sidor för att sådana ändringar skulle vidtagas i SFL och YFL, att överenskommelsen kom att lända till efterrättelse även vid tillämpningen av dessa lagar. Om detta förslag genomfördes, ansågs ytterligare lagstiftningsåtgärder ej påkallade. En av organisationerna på uppdragstagarsidan hävdade dock att lagstiftningsvägen var att föredraga framför avtalsvägen, då det gällde att säkra de berörda yrkesgruppernas arbetsrättsliga ställning.

Efter utredningens överläggningar med partsorganisationerna har FR den 16 mars 1961 i plenum träffat ett avgörande (se kap. IV), vilket såvitt utredningen kan bedöma innebär ett godkännande av den rättsuppfattning rörande arbetstagarbegreppet, som kommit till uttryck i överenskommelsen den 14 december 1960. Genom denna praxisändring torde de problem inom skogsbruket, som utredningen ställts inför, i stort sett vara lösta.

De överläggningar, som utredningen haft med företrädare för *försäkrings-*

branschen, har huvudsakligen rört de s. k. fritidsombudens rättsliga ställning. Med fritidsombud avses personer, som åtagit sig att vid sidan av sitt egentliga yrke eller sin huvudsakliga sysselsättning bedriva ackvisitionsverksamhet för försäkringsbolags räkning. Intensiteten av ackvisitionsarbetet varierar starkt. Somliga ombud utövar ingen annan funktion än att de, då de uppsökes av någon som är intresserad av att teckna försäkring, ombesörjer att vederbörande kommer i kontakt med en yrkesfältman. Andra ombud, som ursprungligen utövat sin ackvisitionsverksamhet på fritid, har så småningom övergått till att helt ägna sig åt dylik verksamhet. Mellan dessa båda ytterlighetsfall finns alla variationer representerade. Ersättning till ombuden utgår i form av provision. I undantagsfall utges även organisationsbidrag.

Enligt Rfa:s anvisningar är fritidsombud endast i undantagsfall att betrakta som arbetstagare. Så anges i regel vara förhållandet i fråga om sådana ombud, som helt ägnar sig åt ackvisitionsarbete för ett försäkringsföretag och därvid av företaget är tillförsäkrade viss minimiinkomst jämte vissa organisationsbidrag.

Mellan försäkringsbolagen och Försäkringsfunktionärernas förbund, vilket under utredningen företrätt fritidsombudens intressen, råder enighet såtillvida, att somliga ombud varken kan anses som arbetstagare eller som beroende uppdragstagare. Däremot är meningarna delade i frågan, hur i övrigt de olika ombudskategorierna enligt gällande rätt bör klassificeras.

Under utredningsarbetets gång har mellan förbundet och fem försäkringsbolag slutits kollektivavtal, varigenom vissa fritidsombuds inkomst av försäkringsanskaffning likställts med anställningsinkomst såvitt angår tillämpningen av TPL. Avtalen är så konstruerade, att den grad av intensitet, som ett fritidsombud nedlägger på sin ackvisitionsverksamhet, blir avgörande för huruvida ombudet skall vid tillämpningen av TPL betraktas som arbetstagare i förhållande till vederbörande bolag. Som mätare på intensitetsgraden användes ombudets inkomst av nyanskaffade försäkringar. Överstiger denna inkomst för en viss tidsperiod ett visst belopp, anses ombudets samtliga inkomster från bolaget under den perioden eller den därpå följande såsom inkomst av anställning.

De träffade kollektivavtalen har ingåtts utan att ståndpunkt tagits till frågan, huruvida de av avtalen omfattade ombuden är beroende uppdragstagare eller ej. Enligt vad som uppgivits av Försäkringsfunktionärernas förbund har ett försäkringsbolag vägrat att ingå i förhandlingar med förbundet under motivering att fritidsombuden hos detta bolag inte är beroende uppdragstagare i arbetsfredslagstiftningens bemärkelse och att denna lagstiftning därför inte är tillämplig. Förbundet har med anledning härav yrkat, att arbetsfredslagstiftningen antingen förtydligas eller också utvidgas till att omfatta alla som utför arbete för annans räkning. Om förhandlingsmöjligheter öpp-

nades, skulle nämligen enligt förbundets åsikt pensionsfrågan kunna lösas kollektivavtalsvägen för alla grupper, som rimligen kunde göra anspråk på likställighet med arbetstagare i pensionshänseende.

Bolagens företrädare har som sin mening uttalat att förhandlingsvägen är den enda framkomliga för att lösa de föreliggande problemen. Från bolagens sida har man — på ett undantag när — ställt sig avvisande till det framförda förslaget om en utvidgning av arbetsfredslagstiftningens tillämpningsområde. Som skäl för denna ståndpunkt har anförts, att bolagen — oberoende av om förhandlingsrätt enligt lag föreligger eller ej — är beredda att ingå i förhandlingar med sådana ombudssammanslutningar, som verkligen är representativa för ombudskåren.

Samtliga partsrepresentanter har uttryckt önskemål om att samma möjlighet att genom avtal likställa uppdragsinkomst med anställningsinkomst, som föreligger inom tilläggspensioneringen, införes inom sjuk- och yrkesskadeförsäkringen.

Försäkringsfunktionärernas förbund har uttalat att om sistnämnda önskemål tillgodoses och arbetsfredslagstiftningen vidgas till att gälla alla uppdragstagare, ytterligare lagstiftningsåtgärder inte är påkallade för att tillgodose fritidsombudens intressen.

De förhållanden, under vilka *handelsresandena* arbetar, är starkt varierande. Bortsett från vissa, klart avgränsade grupper, t. ex. Husqvarnakoncernens symaskinsagenter, är deras arbetsvillkor inte normerade genom kollektivavtal. Försök har gjorts att genom tryckta kontraktsformulär åstadkomma en standardisering av de enskilda avtalen, men försöken lär inte ha krönts med någon större framgång. Enligt vad som uppgivits för utredningen begagnar sig de firmor, som anlitar resande, i stor utsträckning av »hemmagjorda» kontrakt, som ofta är så ofullständiga att man inte av dem kan utläsa, huruvida resanden är anställd eller ej.

Resandena åtnjuter i somliga fall fast lön, i andra fall fast lön och provision samt i andra fall åter enbart provision, som ibland är garanterad att uppgå till visst minimibelopp och ibland inte är på något sätt garanterad. Vid sidan om den egentliga ersättningen utgår i somliga fall rese- och traktamentsersättning. Det förekommer också, att resande av sin huvudman är tillförsäkrad semesterersättning, sjuklön, pension och annan dylik förmån.

Vissa resande är enligt avtal med sina huvudmän förbjudna att utan särskilt medgivande bedriva annan försäljningsverksamhet. Å andra sidan finns resande, som uttryckligen förbehållit sig full frihet i detta avseende. Ibland innehåller avtalet ingenting om resandens rätt att idka annan försäljning. Avtalet kan emellertid ålägga resanden sådana förpliktelser, att han — oavsett om han har rätt därtill eller ej — är faktiskt förhindrad att i nämnvärd omfattning idka annan försäljning. Ibland händer det, att flera köpmän anlitar en resande.

Handelsresande, som säljer till återförsäljare och producenter, är så gott som undantagslöst skyldiga att personligen utföra de uppgifter de åtagit sig. Den arbetsledning, som utövas av resandenas huvudmän, kan vara mer eller mindre stark. Somliga resande är bundna av detaljerade reseplaner, som uppgöres av huvudmännen, och har en omfattande rapporteringsskyldighet. Andra resande sköter sitt arbete i stort sett efter eget omdöme och är inte ålagda annan rapporteringsskyldighet än den som ligger däri, att de till huvudmännen insänder upptagna försäljningsorder. Det förekommer ibland, att resande tidvis tjänstgör på huvudmannens kontor eller lager.

Enligt Rfa:s anvisningar, som uppgivits återspegla gällande praxis, är handelsresande, som åtnjuter fast lön eller fast lön jämte provision eller enbart provision, garanterad att uppgå till visst minimibelopp, att anse som arbetstagare. Detsamma gäller handelsresande, som åtnjuter enbart provision utan inkomstgaranti, såvida något av följande fall är för handen, nämligen a) resanden är enligt avtal med huvudmannen förbjuden att utan dennes medgivande bedriva annan försäljningsverksamhet, b) avtalet mellan parterna innehåller sådana förpliktelser för resanden, att denne för att rätt kunna fullgöra sitt åtagande mot huvudmannen är faktiskt förhindrad att bedriva annan försäljningsverksamhet av väsentlig omfattning, c) resanden är verksam i huvudsak endast för *ett* företags räkning och uppbär dagtraktamenten eller särskild ersättning för samtliga resekostnader i försäljningsarbetet.

I anvisningarna framhålles, att en resande även i andra fall kan vara att anse som arbetstagare. Avgörande för bedömningen, huruvida så är förhållandet, är enligt anvisningarna graden av resandens bundenhet till sin huvudman. Ju mer bunden resanden är, desto starkare är skälen att anse honom som arbetstagare. Bland omständigheter, som kan tyda på en sådan bundenhet att ett arbetstagarförhållande föreligger, nämnes skyldighet att i viss omfattning utföra arbete på huvudmannens kontor eller ock överenskommelse om semesterförmåner, sjuklön eller andra pensionsförmåner än allmän tilläggspension.

Under utredningens arbete har handelsresandenas företrädare framhållit, att gällande praxis enligt deras mening är betydligt mera restriktiv när det gäller att klassificera handelsresande som arbetstagare än när det är fråga om motsvarande klassificering inom andra yrkesgrupper. Den främsta anledningen härtill har förmodats vara, att handelsresandenas rättsliga ställning är reglerad genom lagen om kommission, handelsagentur och handelsresande, vilken tillkom år 1914 och återspeglar rättsuppfattningen före första världskriget. Enligt dåtida uppfattning var, framhålles det, avlöningsformen en betydelsefull faktor då det gällde att avgöra huruvida en resande var anställd hos sin huvudman. Var resanden avlönad enbart med provision, betraktades han i regel icke som anställd utan som självständig företagare. I

fråga om handelsresandena synes praxis alltjämt i princip fasthålla vid denna ståndpunkt. Inom andra yrkesområden tillmätes däremot avlöningsformen numera inte så stor betydelse vid prövningen huruvida någon är anställd. Enligt organisationernas mening är det inte sakligt motiverat, att snävare bedömningsprinciper tillämpas beträffande handelsresandekåren än i fråga om andra yrkesgrupper. Det väsentliga borde vara, att handelsresandena ställer sin arbetskraft till sina huvudmäns förfogande för att verka för avsättning av deras varor. I förhållande till detta kraftiga arbetstagarindicium borde, menar man, avlöningsformen och de faktiska förhållanden, under vilka arbetet bedrives, spela en relativt underordnad roll.

Uppdragstagarsidans företrädare har av utredningen uppmanats att klargöra, var gränsen enligt deras mening bör dragas mellan å ena sidan sådana resande, som vid tillämpningen av sociallagstiftningen bör likställas med arbetstagare, och å andra sidan övriga resande. I de svar som lämnats har uttalats, att någon kategoriklyvning mellan arbetstagare och självständiga företagare inte bör ske inom förevarande yrkesgrupp och att följaktligen alla handelsresande i princip bör betraktas som arbetstagare; undantag bör emellertid göras för sådana resande, som under inregistrerad firma samt med särskilt kontor och särskild personal fullt självständigt bedriver försäljning för flera uppdragsgivares räkning. Från uppdragstagarsidan har yrkats att det sålunda framlagda förslaget lagfästes, såvitt angår sociallagstiftningen. I andra hand har det uppslaget framförts, att arbetstagarbegreppet inom sociallagstiftningen utformas i nära anslutning till det skatterättsliga begreppet inkomst av tjänst. Samtliga organisationer på handelsresandesidan har uttalat sig för en praxisuppmjukning för den händelse lagstiftningsvägen skulle visa sig oframkomlig.

Företrädarna för uppdragsgivarsidan har under utredningsarbetet tagit avstånd från de av motsidan framlagda förslagen.

Vad som förekommit under utredningens överläggningar med organisationerna synes ge vid handen, att förutsättningar i vart fall för närvarande inte föreligger för att lösa ifrågavarande gränsdragningsspörsmål genom kollektivavtal.

Försäljning av drivmedel inom *petroleumbranschen* sker i betydande utsträckning från bensinstationer, som oljebolagen upplåter åt särskilda bensindistributörer. De problem, som utredningen ställts inför inom denna bransch, har uteslutande gällt innehavare av sådana bensinstationer, där försäljning av drivmedel för endast *ett* oljebolags räkning bedrives (s. k. servicestationer). Den mark, där stationen är belägen, äges eller arrenderas av bolaget. I den mån själva distributionsanläggningen tillhör annan än oljebolaget, har bolaget i regel träffat ett särskilt hyresavtal med anläggningens ägare, som kan vara antingen bensindistributören eller tredje man. Villkoren för upplåtelsen och försäljningsverksamheten regleras i ett mellan bolaget

och distributören ingånget s. k. försäljningsavtal (servicestationsavtal, återförsäljarekontrakt). För av bolaget upplåten distributionsanläggning erlägger distributören en särskild dispositionsavgift. Försäljningen från oljebolagen till distributörerna sker i allmänhet i fast räkning. Tidigare förekommande konsignationskontrakt användes numera endast i undantagsfall. Försäljningskontrakten varierar något de olika bolagen emellan men har i princip likartad uppbyggnad och innehåller detaljerade bestämmelser rörande distributionsverksamheten. Sålunda innehåller kontrakten vanligen föreskrifter om öppethållande, ordningen på försäljningsstället, personalens klädsel m. m. Försäljningen vid bensinstationen bedrives under bolagets varumärke. Distributören svarar för samtliga kostnader för stationens drift. En del bolag har särskilda konsulenter med uppgift att lämna distributörerna råd eller anvisningar i deras verksamhet. Bensindistributionen är i regel kombinerad med försäljning av smörjoljor och biltillbehör, såsom tändstift, putsmedel, kylarvätskor, batterier m. m. Petroleumprodukter får distributören köpa uteslutande hos vederbörande bolag. Även i fråga om av oljebolagen salufördа tillbehör stadgar kontrakten i regel förbud för distributören att göra inköp hos annan än bolaget. Vissa bolag har förbehållit sig att även beträffande biltillbehör, som bolaget ej tillhandahåller, bestämma distributörens inköpskälla. I anslutning till bensindistributionen ombesörjer många stationsinnehavare tvättning och smörjning av fordon, hjulbalansering och annan serviceverksamhet. Även försäljning av campingutrustning, glass och andra förfriskningar samt kaféverksamhet kan förekomma. Någon gång kan bensinförsäljningen vara kombinerad med motellrörelse. Försäljningskontrakten tecknas för viss tid med förlängningsklausul och gäller med vanligen tre månaders uppsägningstid. Utan bolagets samtycke kan distributionsverksamheten icke överlåtas eller efter distributörens död fortsättas av hans arvingar. Möjlighet för distributören att då han upphör med verksamheten tillgodogöra sig eventuell goodwill saknas.

Enligt Rfa:s anvisningar är bensindistributör, som enligt avtal med oljebolag driver bensinstation, icke att anse som arbetstagare med avseende å denna verksamhet.

Mellan Petroleumbranschens arbetsgivareförbund såsom företrädare för oljebolagen och Sveriges bensinhandlares riksförbund, som under utredningen företrätt distributörerna, synes i stort sett råda enighet om att den form för distribution av petroleumvaror, som för närvarande praktiseras, är lämplig ur såväl oljebolagens som distributörernas synvinkel. Däremot råder starkt delade meningar angående hur förhållandet mellan parterna rättsligt bör bedömas och vilken ställning inom sociallagstiftningen, som kan vara motiverad för bensindistributörernas del. Arbetsgivareförbundet hävdar, att bensindistributörerna icke kan betecknas som beroende uppdragstagare i arbetsfredslagstiftningens mening. Förbundets ståndpunkt bygger på i huvud-

sak följande överväganden. Enligt arbetsfredslagstiftningen förutsättes den beroende uppdragstagaren utföra ett arbete för annans räkning, d. v. s. tjänster. Om däremot en person har träffat avtal med en annan om att inköpa den sistnämndes varor och vidareförsälja desamma till allmänheten, bedriver den förstnämnde personen handel, och hans ställning till den andre är icke av samma art som en arbetares till arbetsgivaren, även om ett mer eller mindre starkt beroende till varuleverantören föreligger. I enlighet med det sagda är bensindistributörerna att betrakta som handelsidkare. Det karakteristiska i deras verksamhet är nämligen köpenskap, icke utförande av tjänster. Från arbetsgivareförbundets sida har särskilt framhållits, att det är helt uteslutet att tänka sig att kollektivavtalslagens regler om rätt att företaga sympatiåtgärd och om begränsning av skadeståndsskyldigheten vid överträdelse av kollektivavtalet eller nämnda lag skulle gälla i fråga om det mellan oljebolagen och bensindistributörerna rådande affärsförhållandet. — Bensinhandlareförbundet anser för sin del, att förhållandet mellan parterna icke kan hänföras under någon traditionell rättslig rubricering men att det innehåller starka inslag av den art, som brukar utmärka ett arbetstagarförhållande. Enligt detta förbunds mening intar bensindistributörerna en sådan ställning i förhållande till oljebolagen att de i vart fall bör betraktas som beroende uppdragstagare enligt arbetsfredslagstiftningen. Från förbundets sida har framhållits, att bensinstationsinnehavarna uttryckligen nämnts i förarbetena till 1945 års lagändringar och att arbetsdomstolens avgörande år 1938, som innebar att bensinstationsinnehavarna ej räknades som arbetstagare, var en av de avgörande omständigheter, som drev fram denna lagstiftning.

Sveriges bensinhandlares riksförbund har uttryckt önskemål om att bensindistributörerna måtte tillerkännas samma ställning som arbetstagare inom sociallagstiftningen. Enligt detta förbund är med hänsyn till oljebolagens inställning i frågan lagstiftningsvägen den enda framkomliga för att tillgodose detta önskemål. Petroleumbranschens arbetsgivareförbund har ställt sig avvisande till det av motsidans intresseorganisation framförda yrkandet om lagstiftning. Från arbetsgivareförbundets sida har uttalats, att en sådan lagstiftning i princip endast skulle få betydelse i fråga om avgifterna för bensindistributörernas socialförsäkring och innebära en överflyttning av avgiftsskyldigheten från distributörerna till oljebolagen. En lagstiftning med sådant syfte vore helt främmande för ett affärsförhållande. Enligt arbetsgivareförbundet bör avgifterna för socialförsäkringen i likhet med andra omkostnader i distributionsverksamheten medtagas vid uppgörandet av bensindistributörernas allmänna kostnadskalkyl.

Under utredningens gång har förhandlingar förts i syfte att genom överenskommelser lösa föreliggande problem inom sociallagstiftningen. Förhandlingarna har emellertid inte länt till resultat.

Bland *musiker, sångare, skådespelare och dem närstående konstnärliga yrkesutövare* förekommer mycket varierande engagemangs- och arbetsförhållanden. Inom vissa grupper, t. ex. restaurangmusiker, teaterskådespelare och andra yrkesutövare inom teaterbranschen, gäller i allmänhet en engagemangstid av minst en eller ett par månader. Andra kategorier, såsom varietéartister, filmstatister och flertalet filmskådespelare samt inom folkparkerna verksamma musiker och artister, har oftast tillfälliga eller kortvariga engagemang. Mellanformer av skilda slag förekommer även. Konstutövarens beroendeställning till huvudmannen är av varierande slag, men genomgående torde föreligga personlig arbetsskyldighet och en mer eller mindre markant arbetsledning från arrangörens sida. Vissa artister tillhandahåller en så att säga färdig produktion, och i fråga om dessa inskränker sig uppdragsgivarens åtgöranden i allmänhet till att fastställa tidpunkt och plats för framträdandet.

För stora grupper har arbetsvillkoren normerats genom kollektivavtal. Så är fallet för så gott som alla yrkesutövare inom teaterfacket, filmskådespelare och flertalet andra vid filminspelning anlitade personer, musiker vid restauranger och danssalonger, skådespelare, sångare, musiker och vissa andra, som medverkar i radio- eller televisionsprogram, samt vissa musiker och andra yrkesutövare, engagerade för framträdanden i folkparkerna eller folketshusetablissemang.

Rfa har i anslutning till FR:s praxis i sina anvisningar uttalat, att här avsedda konstutövare som regel icke är att anse som arbetstagare, då fråga är om kortvariga eller tillfälliga engagemang, men att de i allmänhet är att bedöma som arbetstagare i förhållande till vederbörande företag, när det gäller andra än kortvariga eller tillfälliga engagemang, såsom oftast är fallet i fråga om musikutövning å restauranger och danssalonger.

Mot den rättstillämpning, som återspeglas i Rfa:s anvisningar, har från uppdragstagarsidans intresseorganisationer under utredningen riktats stark kritik. Enligt företrädare för dessa organisationer är det helt oriktigt att icke betrakta förevarande konstutövare som arbetstagare även när det är fråga om kortvariga eller tillfälliga engagemang. Uppdragsgivarsidans inställning i denna fråga synes icke vara helt enstämmig. På vissa håll har man delat den uppfattning, som kommit till uttryck i Rfa:s anvisningar, medan man från några organisationers sida ställt sig mera positiv till motsidans argumentering och i stort sett ansett, att arbetstagarställning är utesluten endast i sådana fall, då den engagerade tillhandahåller en fullt färdig produktion. De meningsskiljaktigheter, som förelegat mellan företrädarna å ömse sidor, har huvudsakligen gällt, hur gränsen mellan arbetstagare och självständiga företagare bör dragas, medan frågan om gränsdragningen mellan beroende och oberoende uppdragstagare mera skjutits i bakgrunden.

För vissa grupper har under utredningsarbetets gång slutits kollektivavtal,

varigenom den engagerades inkomst av konstnärlig verksamhet likställts med anställningsinkomst vid tillämpningen av TPL. Sådana avtal har ingåtts mellan Sveriges radio och vederbörande intresseorganisationer i fråga om musiker, skådespelare och regissörer m. fl., som engagerats per program för medverkan i radio eller television, vidare mellan till Folketshusföreningarnas riksorganisation och Folkets parkers centralorganisation anslutna bolag och föreningar, å ena, och Svenska musikerförbundet, å andra sidan, i fråga om amatörmusiker (fritidsmusiker), verksamma enligt det mellan parterna ingånga riksavtalet, samt därjämte mellan Teatrarnas riksförbund och Svenska teaterförbundet, såvitt gäller teaterregissörer och scendekoratörer, engagerade per program. De för radio- och televisionsområdet träffade avtalen är — synbarligen med överenskommelserna för fritidsombuden inom försäkringsbranschen som förebild — begränsade till sådana fall, då ersättningen uppgår till minst 900 kr. per kalenderår, medan de övriga avtalen gäller utan annan inskränkning än som följer av den lagstadgade 300-kronorsregeln.

Den kritik som från uppdragstagarsidans intresseorganisationer riktats mot FR:s och Rfa:s rättstillämpning har, i syfte att uppnå en enligt dessa organisationer riktig tolkning av arbetstagarbegreppet, utmynnat i ett yrkande att en definition av detta begrepp måtte införas i de olika sociallagarna. Organisationerna har föreslagit följande lydelse: »Arbetstagare enligt denna lag är den, som enligt avtal mot vederlag eller för vinnande av yrkesutbildning utför arbete åt motparten, under förutsättning att han därvid är med avseende å den yttre ordningen för arbetets fortskridande underkastad sådan lydnadsplikt och sådan kontroll, som brukar utmärka den arbetstagande partens ställning i anställningsförhållanden i ifrågavarande eller jämförbart yrke. Detta gäller oavsett arbetets art och omfattning och även där arbetet är allenast tillfälligt och kortvarigt eller där det icke utföres i förvärvssyfte utan av ideella eller därmed jämförbara skäl.» Alternativt har föreslagits, att Kungl. Maj:t i lagarna måtte bemyndigas att utfärda de anvisningar till myndigheterna, som kan befinnas lämpliga för att uppnå en konsekvent och mot lagstiftningens syfte svarande tillämpning av arbetstagarbegreppet. I sista hand har från uppdragstagarsidan hemställts, att den möjlighet att genom avtal likställa uppdragsinkomst med anställningsinkomst, som föreligger inom tilläggspensioneringen, måtte införas jämväl inom sjuk- och yrkesskadeförsäkringen.

Allmänna synpunkter på frågan om lagstiftning i ämnet

Den sociala skyddslagstiftningen tog från början främst sikte på industriarbetare och därmed likställda, vilka för sin försörjning i regel var helt beroende av sin arbetsförmåga, och syftade till att bereda dessa ett visst skydd

mot ohälsa och olycksfall i arbetet samt en viss garanti mot inkomstbortfall, som hade sin grund i arbetsförhållandena. Kostnaderna härför ansågs böra bäras av arbetsgivarna. Redan på ett tidigt stadium kom man till insikt om att garantin mot inkomstbortfall bäst kunde lämnas genom försäkring. Tanken härpå kom först till uttryck i 1901 års lag angående ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete och fick sitt definitiva genombrott genom 1916 års lag om försäkring för olycksfall i arbete, varigenom i princip alla arbetsgivare ålades att ha sina anställda försäkrade för sådana olycksfall. Parallellt härmed framväxte en annan tanke, nämligen att genom en allmän pensionsförsäkring bereda hela befolkningen trygghet för ålderdomen. Planerna härpå realiserades år 1913, då vi fick vår första lag om allmän pensionsförsäkring. Vårt nuvarande socialförsäkringssystem kan sägas ha sin upprinnelse i de nu angivna lagarna, av vilka de båda förstnämnda alltså tog sikte på arbetstagarna under det att den sistnämnda i princip omfattade hela befolkningen och därför kan betecknas som en folkförsäkringslag. Detta dubbla ursprung sätter alltjämt sin prägel på lagstiftningen.

Under de senaste årtiondena har socialförsäkringen reformerats och byggts ut i snabb takt. Härvid har folkförsäkringsidén mer och mer skjutits i förgrunden. Reformarbetet är ännu ej avslutat. Helt nyligen har 1958 års socialförsäkringskommitté (SOU 1961: 29) föreslagit att den obligatoriska försäkringen för tilläggssjukpenning utsträckes till att omfatta även självständiga företagare. Åtskilliga spörsmål återstår att utreda, främst frågan om yrkesskadeförsäkringens framtida roll i försäkringssystemet. Såvitt utredningen kan bedöma skulle det ligga helt i linje med den hittillsvarande utvecklingen, om reformarbetet resulterade i ett enhetligt socialförsäkringssystem, som beredde samma försäkringsskydd för självständiga företagare som för arbetstagare.

Då utredningen tillsattes, gällde enligt TPL i ett betydelsefullt hänseende olika regler för arbetstagare och andra förvärvsarbetande. Inkomst av anställning var nämligen i sin helhet pensionsgrundande mellan en minimi- och en maximigräns, under det att inkomst av annat förvärvsarbete inte i full utsträckning var pensionsgrundande inom nämnda gränser. Denna olikhet, som torde ha ansetts som ett särskilt starkt motiv för att på nytt pröva frågan om likställighet mellan de s. k. beroende uppdragstagarna och arbetstagarna, har undanröjts genom lagändringar vid årets riksdag, vilka givits retroaktiv verkan från lagens ikraftträdande. All inkomst av förvärvsarbete är alltså numera pensionsgrundande i samma utsträckning.

Efter nyssnämnda lagändringar består den skillnad, som på socialförsäkringens förmånssida göres mellan arbetstagare och självständiga företagare, huvudsakligen däri, att de förra är obligatoriskt försäkrade för yrkesskada och för erhållande av tilläggssjukpenning från den allmänna sjukförsäkringen under det att de senare är hänvisade till frivillig försäkring, om de vill

skaffa sig motsvarande försäkringsskydd. Inom sjukförsäkringen kan de i regel få sådant skydd endast om de uppfyller vissa ålders- och hälsovillkor, som inte gäller för arbetstagarna. Önskemålet att göra försäkringen i dessa delar obligatorisk även för de s. k. beroende uppdragstagarna är beaktansvärt, men det kan enligt utredningens mening inte med fog göras gällande att just denna grupp skulle vara i större behov av obligatorisk sjukpenning- och yrkesskadeförsäkring än många grupper klart självständiga företagare, t. ex. vissa hantverkare och fiskare. Såsom ovan anförts har förslag framlagts om att göra tilläggssjukpenningförsäkringen obligatorisk för alla självständiga företagare. Genomföres detta förslag, kommer frågan om de s. k. beroende uppdragstagarnas likställighet med arbetstagarna att, såvitt angår sjukförsäkringens förmånssida, lösas i det större sammanhang, där frågan rätteligen hör hemma. I så fall kommer beträffande försäkringsskyddets omfattning skillnad mellan arbetstagare och icke arbetstagare att göras endast inom yrkesskadeförsäkringen. Chefen för socialdepartementet har efter bemyndigande av Kungl. Maj:t den 29 augusti 1961 tillkallat sakkunniga för att göra en översyn av lagstiftningen om yrkesskador. Enligt de direktiv som utfärdats skall de sakkunniga bl. a. uppmärksamma det stundom framförda önskemålet att föra in även andra förvärvsarbetande än arbetstagare under yrkesskadeförsäkringsreglerna. Även för yrkesskadeförsäkringens del kommer alltså spörsmålet om de s. k. beroende uppdragstagarnas försäkringsskydd att prövas i ett större sammanhang.

Den skillnad, som på socialförsäkringens avgiftssida göres mellan arbetstagare och självständiga företagare, består företrädesvis däri att de självständiga företagarna genom egna avgifter får finansiera sin försäkring under det att arbetstagarnas försäkring i betydande utsträckning finansieras genom arbetsgivaravgifter eller arbetsgivarbidrag. Denna skillnad har accentuerats genom TPL, som vad förmånerna beträffar innehåller enhetliga regler för arbetstagare och självständiga företagare men i fråga om avgiftsbetalningen har skilda system för de båda grupperna. De självständiga företagarnas avgifter beräknas individuellt och erlägges av dem själva, medan avgifterna för arbetstagarnas försäkring beräknas kollektivt och betalas av arbetsgivarna. Under utredningens arbete har från uppdragstagarsidan framhävts, att denna olikhet, som kommer att bli mer och mer framträdande allteftersom avgifterna stiger, gör det särskilt angeläget att de s. k. beroende uppdragstagarna likställes med arbetstagarna.

Om man ser till förhållandena i stort och på något längre sikt torde det inte med fog kunna göras gällande, att socialförsäkringens avgiftssystem är mera gynnsamt för arbetstagarna än för de självständiga företagarna. De avgifter och bidrag, som arbetsgivarna betalar för de anställdas försäkring, är nämligen i realiteten att anse som en del av dessas totallön. Hur totallönen fördelas på egentlig lön, försäkringsavgifter etc. är en sekundär

fråga, som främst rör arbetstagarna själva. Ju större avgifter, som arbetsgivarna ålägges att betala för de anställdas försäkring, desto mindre del av totallönen återstår att utbetala kontant. Arbetstagarnas bidrag till försäkringen kan sägas bestå däri, att de genom lagstiftningen betagits möjligheten att fritt disponera över så stor del av det till buds stående löneutrymmet, som motsvarar arbetsgivarnas försäkringskostnader för dem. Den samlade effekten härav torde bli densamma som om hela löneutrymmet tagits i anspråk för kontant utbetalning till arbetstagarna och dessa ålagts att själva betala sina försäkringspremier.

Även arbetstagarnas semesterförmåner är att anse som en del av deras totallön. De s. k. beroende uppdragstagarna torde i allmänhet utföra sina uppdrag under sådana omständigheter, att det ej kan anses tillkomma uppdragsgivarna att vaka över hur uppdragen utföres. I detta hänseende är de alltså i regel att jämställa med s. k. okontrollerade arbetstagare, som enligt SemL inte har rätt till semesterledighet utan till s. k. särskild semesterlön. Om de beroende uppdragstagarna inordnas under SemL, skulle alltså konsekvensen för deras vidkommande i allmänhet inte bli någon annan än att de bleve berättigade till sådan semesterlön. Enligt lagen är denna förmån konstruerad som ett tillägg till den avtalade lönen, men i praxis har hinder ej ansetts möta för parterna att avtala om en totallön, som inkluderar en på något sätt specificerad semesterlön.

Med det anförda har utredningen ej velat säga att det för de s. k. beroende uppdragstagarna skulle vara likgiltigt, om de i socialrättsligt hänseende betraktas som arbetstagare eller uppdragstagare. Den arbetsersättning, som en fackorganisation kan utverka åt sina medlemmar eller en enskild kan utverka åt sig, är i hög grad beroende på det förhandlingsläge som råder. Förhandlingsläget bestämmes visserligen främst av de allmänna konjunkturerna, lönsamheten inom olika branscher och andra dylika faktorer, men även sociallagstiftningen har sin betydelse i sammanhanget. Den omständigheten, att de s. k. beroende uppdragstagarna enligt lag själva får betala sina socialförsäkringsavgifter och inte är berättigade till någon semesterförmån, innebär ur förhandlingssynpunkt ett visst handikapp för dessa i jämförelse med arbetstagarna. Vidare bör beaktas, att de socialförsäkringsförmåner, som är tillförsäkrade arbetstagarna och bekostas genom arbetsgivaravgifter eller arbetsgivarbidrag, utgår oavsett huruvida dylika avgifter eller bidrag i de enskilda fallen erlägges eller ej. Någon motsvarande garanti lämnas inte uppdragstagarna, ty deras förmåner från försäkringen är f. n. i princip beroende av att de betalt sina försäkringsavgifter. Lagstiftningen kan därför sägas bereda arbetstagarna ett större mått av trygghet än uppdragstagarna. Slutligen bör inte förbises de rent psykologiska verkningarna av att vissa personer, som utför arbete för annans räkning, själva får erlägga sina försäkringsavgifter, under det att andra dylika personer får sina försäkrings-

avgifter betalda av sina motparter utan att detta kommer till synes genom något avdrag på den avtalade arbetsersättningen. Från de synpunkter som här anförts är det naturligt att önskemål finns hos vissa grupper uppdragstagare att uppnå likställighet med arbetstagarna såvitt angår socialförsäkrings- och semesterlagstiftningen. I vad mån dessa önskemål, som i och för sig måste anses beaktansvärda, bör tillgodoses genom lagstiftning är enligt utredningens mening främst beroende på huruvida likställigheten kan åvägabringas utan att alltför stora komplikationer uppstår vid lagstiftningens tillämpning.

Under utredningens överläggningar med olika intresseorganisationer har framhållits, att den nuvarande gränsen mellan arbetstagare och uppdragstagare inte är någon naturlig skiljelinje, eftersom personer, som arbetar under i stort sett likartade förhållanden, ibland hänföres till den ena och ibland till den andra sidan om gränsen, beroende på omständigheter, som inte borde tillmätas någon betydelse från socialrättslig synpunkt. Till stöd för denna åsikt har framdragits exempel, som förmenats visa, att fall, som är varandra tämligen lika, behandlats olika i socialrättsligt hänseende. Härtill må framhållas, att det inom det gränsskikt, där arbetstagargruppen så att säga sammansmälter med uppdragstagargruppen, kan vara ytterst vanskligt att avgöra om en viss person tillhör den ena eller den andra gruppen. De avgöranden, som träffas och med nödvändighet måste träffas, kan därför lätt framstå såsom grundade på subtila distinktioner. Detta gäller särskilt då gränslinjen skär rakt igenom en yrkesgrupp, såsom fallet är t. ex. beträffande handelsresandekåren. Så länge sociallagstiftningen gör skillnad mellan arbetstagare och icke arbetstagare — och utredningen kan inte utgå från annat än att denna skillnad kommer att upprätthållas — torde emellertid tveksamma gränsfall komma att uppstå, var skiljelinjen mellan de båda grupperna än drages.

Ur principiell synpunkt synes något hinder inte möta mot att utvidga SemL och de regler, som inom socialförsäkringslagstiftningen gäller för arbetstagare, till att avse även sådana uppdragstagare, som befinner sig i huvudsakligen samma ställning som arbetstagarna. En viktig förutsättning för att så skall kunna ske är emellertid, att en någorlunda klar gränslinje kan dragas mellan de uppdragstagare, som anses böra omfattas av utvidgningen, och övriga uppdragstagare. Betydelsen härav framstår klart om man betänker, att det vid tillämpningen av TPL är nödvändigt att årligen sortera upp praktiskt taget hela befolkningens förvärvsinkomster i sådana poster som härrör från anställning och sådana som härrör från annat förvärvsarbete. För att denna procedur skall kunna genomföras på ett tillfredsställande sätt är det nödvändigt, att sistnämnda båda begrepp är så fixerade att de utan större svårighet kan hållas isär. Även från andra synpunkter är det angeläget att ifrågavarande gränslinje är så klar som möjligt. Inte minst de en-

skilda personer, som träffar arbetsavtal med varandra, har ett berättigat anspråk på att lagstiftningen utformas på sådant sätt, att de med någorlunda säkerhet själva kan bedöma, huruvida den arbetspresterande parten i socialrättsligt hänseende är att anse som arbetstagare eller ej.

Den närmast tillhands liggande metoden att likställa de s. k. beroende uppdragstagarna med arbetstagarna är att i de lagar, vilkas tillämpningsområde man vill utvidga, införa bestämmelser motsvarande dem, som år 1945 infördes i arbetsfredslagarna. I utredningens inledningsskede var det en utbredd uppfattning på uppdragstagarsidan, att detta tillvägagångssätt skulle innebära en tillfredsställande lösning av de föreliggande problemen. Under utredningens gång har det emellertid visat sig ytterst svårt att avgöra vilka personer som är beroende uppdragstagare. Arbetsfredslagstiftningens definition av detta begrepp ger föga ledning för bedömningen. Förklaringen härtill är, att begreppet beroende uppdragstagare tillskapades i ett begränsat syfte nämligen för att kunna vidga arbetsfredslagstiftningen till att avse vissa fackligt organiserade uppdragstagare i ungefär samma ställning som de egentliga arbetstagarna. Vid tillämpningen av arbetsfredslagstiftningen behöver någon prövning i regel ej ske av de enskilda fackföreningsmedlemmarnas arbetsrättsliga ställning, eftersom de motstridiga intressena på detta rättsområde huvudsakligen tillvaratages av organisationerna på arbetsmarknaden. Begreppet beroende uppdragstagare kunde till följd härav ges och gavs också fullt medvetet en ganska vag innebörd. Det framhölls bl. a. att den helhetsbild, som erhölls av samtliga föreliggande omständigheter, borde vara avgörande, att gränsdragningen mellan beroende och oberoende uppdragstagare kunde göras endast på grund av en skälighetsprövning samt att utgångspunkten härvid borde vara arten och graden av det beroende, vari uppdragstagarna stod till sina huvudmän. Befanns beroendet vara av väsentligen samma art som en arbetstagares beroende till arbetsgivaren, skulle uppdragstagarna omfattas av arbetsfredslagstiftningen. Genom dessa och övriga uttalanden under förarbetena till 1945 års lagändringar markerades en tydlig principiell skillnad i förhållande till den strikt civilrättsliga bedömningsmetod, som AD vid tiden för lagändringarna tillämpade då den hade att avgöra vem som var arbetstagare.

Till följd av den rättsutveckling, som ägt rum i fråga om tolkningen av uttrycket arbetstagare, har den principiella skillnaden mellan arbetstagarbegreppet och begreppet beroende uppdragstagare fördunklats. Företrädare för Rfa har uppgivit, att avgörandet huruvida en person är arbetstagare eller ej i socialförsäkringens mening sker på grundval av en prövning av samtliga föreliggande omständigheter; arbetstagarindicier och indicier på självständig företagsamhet väges mot varandra och utgången blir beroende på huruvida det ena eller det andra slaget av indicier anses väga tyngst. Vid en prövning enligt denna metod tages självfallet hänsyn även till arten och graden av det

beroende, vari vederbörande kan stå till sin huvudman. Man frågar sig då efter vilken metod prövningen skall ske huruvida en viss person — för den händelse han vid en helhetsbedömning av angivet slag inte befunnits vara arbetstagare — likväl i förhållande till sin huvudman intar en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagare till sin arbetsgivare. Något svar på denna fråga har hittills inte varit erforderligt, eftersom begreppet beroende uppdragstagare inte behövt konkretiseras i rättstillämpningen. Möjligen är det rätta svaret, att en ny helhetsbedömning skall verkställas, varvid de faktorer, som konstituerar beroende i förhållande till huvudmannen, skall tillmätas en större tyngd än vid den första bedömningen.

Var gränsen mellan arbetstagare och uppdragstagare än drages, kommer det alltid att finnas vissa personer, som rättsligt sett inte bedömes som arbetstagare men som står dessa nära och därför anser sig skäligen böra inom sociallagstiftningen likställas med arbetstagare. Med den innebörd uttrycket arbetstagare har enligt gällande praxis är det ytterst svårt att på ett tillfredsställande sätt avgränsa denna personkrets. Dessa svårigheter kommer man inte förbi genom att kalla de personer som åsyftas beroende uppdragstagare och helt allmänt föreskriva, att dylika uppdragstagare skall vara likställda med arbetstagare. Begreppet beroende uppdragstagare måste, i varje fall om det skall användas inom socialförsäkringen, fixeras på ett helt annat sätt än som krävs för tillämpningen av arbetsfredslagstiftningen.

Under sina överläggningar med företrädare för olika organisationer på uppdragstagarsidan har utredningen försökt att från dessa erhålla klart besked om vilka kriterier, som enligt deras mening måste vara uppfyllda för att någon skall betraktas som beroende uppdragstagare. Varje organisation har i sitt svar anknutit till de speciella förhållanden, under vilka dess medlemmar arbetar, och i anslutning härtill argumenterat för att just dessa personer eller i varje fall en del av dem vid sociallagstiftningens tillämpning bör betraktas som eller likställas med arbetstagare. Något allmängiltigt svar på den uppställda frågan har inte stått att få. Emellertid synes det råda en utbredd uppfattning att någon principiell skillnad inte föreligger mellan arbetstagarbegreppet enligt nuvarande praxis och begreppet beroende uppdragstagare. Den argumentering som förts har nämligen i stor utsträckning gått ut på att visa, att arbetstagarindicier undervärderas och indicier på självständig företagsamhet övervärderas vid prövningen huruvida någon enligt gällande rätt är arbetstagare. Önskemålet om de s. k. beroende uppdragstagarnas likställighet med arbetstagarna har i enlighet härmed på många håll ansetts kunna förverkligas genom en mera liberal praxis i fråga om tolkningen av arbetstagarbegreppet.

Utredningen finner det inte möjligt att sammanfatta begreppet beroende uppdragstagare i en definition, som ger de tillämpande myndigheterna erforderlig ledning för bedömningen. Om begreppet, sådant det blivit bestämt

inom arbetsfredslagstiftningen, skulle användas inom socialförsäkringen, skulle det innebära, att den nuvarande gränsen mellan arbetstagare och uppdragstagare övergåves över hela linjen och en ny gräns uppdroges ett stycke längre in på det område, som f. n. anses ligga på uppdragstagarsidan. Den praxis, som utbildat sig kring arbetstagarbegreppet och som ger en viss stadga åt sagda begrepp, bleve därmed inaktuell, och det finge överlämnas åt de rättstillämpande myndigheterna att bestämma innehållet i begreppet beroende uppdragstagare. För att kunna göra detta måste de alltjämt använda arbetstagarbegreppet. Enligt arbetsfredslagstiftningens definition är nämligen en beroende uppdragstagare inte arbetstagare utan självständig företagare, ehuru han till sin huvudman intar en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares till arbetsgivaren. För att bestämma, huruvida en viss person skulle kunna anses som beroende uppdragstagare, måste man alltså jämföra hans situation med en arbetstagares. Utredningen kan inte rekommendera detta tillvägagångssätt för att lösa de problem, varom här är fråga. Därest en utvidgning av det nuvarande arbetstagarbegreppet anses önskvärd, bör utvidgningen komma till stånd utan användande av den rättsbildning, som begreppet beroende uppdragstagare är. Till sin konstruktion är denna rättsbildning så snarlik det nuvarande arbetstagarbegreppet, att det i begreppsredans intresse tvärtom är önskvärt, att densamma helt utmönstras ur lagstiftningen. Utredningen kommer i ett senare avsnitt att föreslå att så sker.

Under utredningsarbetet har ifrågasatts, om inte begreppet arbetstagare skulle kunna på ett uttömmande sätt definieras i lag och därvid ges ett så vidsträckt innehåll att det komme att omfatta även sådana personer som brukar kallas beroende uppdragstagare. Att genom lagstiftning fastslå vem som skall anses som arbetstagare är ett spörsmål av så stor räckvidd, att utredningen med sitt begränsade uppdrag inte ansett sig kunna eller böra närmare analysera detsamma. Vissa allmänna synpunkter må dock anföras.

Med hänsyn till de starkt växlande förhållandena inom näringslivet och den frihet, som de enskilda människorna har att gestalta sina mellanhavanden efter vad som passar dem bäst, torde det inte vara möjligt att i lag lämna en så utförlig beskrivning av arbetstagarbegreppet, att man av lagtexten klart kan utläsa hur varje enskilt fall skall bedömas. Detta gäller oavsett om gränsen mellan arbetstagare och uppdragstagare skall dragas där den enligt nuvarande praxis går eller ett stycke längre in på uppdragstagarsidan. En sådan lagtext skulle nämligen, hur omfångsrik och detaljerad den än gjordes, ändå aldrig kunna bli komplett; den skulle dessutom sannolikt bli föråldrad ganska snart. Inte heller torde det vara möjligt att utan en väsentlig inskränkning av det nuvarande arbetstagarbegreppet i lag angiva ett eller ett fåtal kriterier, som skulle vara av utslagsgivande betydelse vid prövningen av vem som är arbetstagare. Visserligen skulle man genom ett

dylikt tillvägagångssätt kunna under arbetstagarbegreppet inordna speciella grupper, som enligt nuvarande praxis är att betrakta som uppdragstagare, men samtidigt skulle andra och måhända än större grupper, som nu anses som arbetstagare, bli att betrakta som uppdragstagare. Vad nu sagts gäller oavsett vilket eller vilka kriterier som utvaldes. Såvitt utredningen kan bedöma måste man därför, om man vill genom lagstiftning fastslå vad som menas med arbetstagare utan att samtidigt åstadkomma en inskränkning av arbetstagarbegreppet, nöja sig med en i allmänna ordalag avfattad regel, som lämnar de tillämpande myndigheterna möjlighet att ta hänsyn till omständigheter av den mest skiftande beskaffenhet. Det är enligt utredningens mening orealistiskt att föreställa sig, att man genom en allmän regel av antytt slag skulle kunna på ett tillfredsställande sätt lösa de problem, som är förknippade med gränsdragningen mellan de s. k. beroende uppdragstagarna och övriga uppdragstagare.

Till utredningen har framförts ett uppslag, enligt vilket man skulle utgå från begreppet uppdragstagare i stället för begreppet arbetstagare. Bland de personer, som utför arbete för annans räkning, skulle man enligt detta uppslag utplocka uppdragstagarna och behandla övriga som arbetstagare. Utplockningen skulle ske enligt sådana normer, att det gränsskikt, till vilket de s. k. beroende uppdragstagarna hör, hänfördes till arbetstagarsidan. En lösning enligt denna grundtanke skulle enligt förslagsställaren inte i och för sig innebära en ny metod för gränsdragningen utan blott en mera radikal gränsförskjutning. Uppslaget kan förefalla tilltalande men dess realiserande förutsätter att en gränslinje uppdrages mellan personer, som skulle behandlas som uppdragstagare, och övriga personer, som utför arbete för annans räkning. Det torde inte vara möjligt att på annat sätt än genom helt allmänna uttalanden antyda, var en dylik skiljelinje skulle gå, och det finge därför överlämnas åt rättstillämpningen att söka lösa alla de svårigheter, som otvivelaktigt skulle uppstå, då den nya regeln konfronterades med verkligheten. Detta kan inte anses tillrådligt. Vidare bör beaktas, att om den nuvarande gränsen mellan arbetstagare och uppdragstagare genom lagstiftning flyttas alltför långt in på uppdragstagarsidan, komplikationer i olika hänseenden lätt kan uppkomma exempelvis då det gäller att uttaga försäkringsavgifter. Även från denna synpunkt framstår den ifrågasatta lösningen som betänklig. Utredningen kan därför inte förorda densamma.

I och för sig vore det inte otänkbart att komplettera den nuvarande lagstiftningen med särbestämmelser för sådana yrkesgrupper, inom vilka beroende uppdragstagare anses vara att finna. Så skulle exempelvis kunna föreskrivas, att vissa försäkringsombud, handelsresande, bensinstationsinnehavare etc. vid tillämpningen av SemL, SFL, YFL och TPL skall anses vara anställda hos sina huvudmän, oavsett hur rättsförhållandet mellan parterna eljest är att bedöma. Särbestämmelser av antydd art skulle uppenbarligen

vara av störst intresse för sådana uppdragstagargrupper, som av någon anledning inte avtalsvägen kunnat uppnå likställighet med arbetstagarna. Det skulle enligt utredningens mening bli förenat med mycket stora svårigheter att på ett rättvist sätt utvälja de grupper, som skulle komma i åtnjutande av ifrågavarande förmån. Särbestämmelser till förmån för viss eller vissa grupper skulle med stor sannolikhet medföra anspråk på motsvarande förmån för andra grupper, som ansåge sig vara i lika stort behov därav. Ett tillbakavisande av dessa anspråk skulle lätt tolkas som uttryck för godtycke och orättvisa, ett tillgodoseende av dem skulle dra med sig nya anspråk och till slut skulle man kunna hamna i ett alldeles oformligt system. Även avgränsningen av varje särskild grupp skulle medföra stora svårigheter. I många fall skulle avgränsningen knappast kunna ske på annat sätt än genom regler av den typ, som influtit i de kollektivavtal, varigenom vissa traktorkörare och fritidsombud likställts med arbetstagare. Dessa regler har framkommit som ett resultat av ingående förhandlingar mellan partsorganisationerna och bär sin prägel därav. Enligt utredningens uppfattning bör man undvika att införliva dylika regler med lagstiftningen. På grund av vad sålunda anförts kan utredningen inte förorda att den nu diskuterade utvägen anlitas.

Företrädare för handelsresandekåren har som ett alternativ till lösning av de föreliggande problemen föreslagit, att arbetstagarbegreppet inom socialförsäkringslagstiftningen anknytes till det skatterättsliga begreppet inkomst av tjänst. Härigenom skulle, menar man, åtskilliga grupper beroende uppdragstagare, däribland handelsresande och platsförsäljare, komma att klassificeras som arbetstagare. Men anledning härav må erinras om att allmänna pensionsberedningen i sitt år 1957 avgivna betänkande om förbättrad pensionering förordade, att den pensionsgrundande inkomsten skulle bestämmas med utgångspunkt från det skatterättsliga begreppet inkomst av tjänst medan avgiften skulle erläggas av den som civilrättsligt vore att betrakta som arbetsgivare. Denna lösning, som förordades med tanke främst på vissa administrativa fördelar, blev föremål för stark kritik under remissbehandlingen av betänkandet och godtogs inte av statsmakterna. I den proposition med förslag till lag om försäkring för allmän tilläggspension, som förelades 1959 års riksdag, anknöts både på förmånssidan och avgiftssidan till det civilrättsliga arbetstagarbegreppet, och propositionen godkändes i detta avseende av riksdagen utan meningsskiljaktigheter. Att nu i stället anknyta till det skatterättsliga begreppet inkomst av tjänst skulle innebära, att försäkringssystemet rubbades i en av sina grundvalar. Detta bör inte komma i fråga utan synnerligen starka skäl och sådana kan ej anses föreligga. En anknytning till sistnämnda begrepp skulle f. ö. inte innebära någon lösning över hela linjen av de problem, som utredningen har att pröva, utan tvärtom skapa nya problem. Som belägg kan anföras, att jordbrukare, som med avse-

ende å skogskörslor betraktas som arbetstagare i civilrättslig mening, i allmänhet får sina körningsersättningar beskattade som inkomst av jordbruksfastighet samt att vissa grupper som brukar hänföras till beroende uppdragstagare, t. ex. bensinstationsinnehavare och smååkare, i beskattningshänseende torde räknas som rörelseidkare.

Utredningen har i det föregående uppehållit sig vid olika lagstiftningsmetoder, som skulle kunna tänkas komma till användning för att likställa s. k. beroende uppdragstagare med arbetstagare vid tillämpningen av socialförsäkrings- och semesterlagstiftningen. Av vad som därvid anförts framgår, att utredningen inte kan förorda någon av de metoder som övervägts. De problem, som är förknippade med gränsdragningen mellan beroende och oberoende uppdragstagare, är enligt utredningens mening av sådan natur, att de över huvud taget inte är ägnade att lösas genom lagstiftning. Utredningen anser sig därför ej kunna tillstyrka lagstiftning i ämnet. Under sådana omständigheter saknar utredningen anledning att behandla vissa andra problem, som skulle aktualiseras om lagstiftningsvägen anlitades. Det må blott erinras om att arbetstidsutredningen som motiv för avstyrkande av lagstiftning åberopade inte bara gränsdragningssvårigheterna utan även svårigheterna att beräkna nettoarbetsförtjänsten för beroende uppdragstagare och att vid tillämpningen av YFL avgöra, huruvida en beroende uppdragstagare som skadats ådragit sig skadan i det arbete han åtagit sig att utföra för huvudmannens räkning.

Några synpunkter på rättstillämpningen

Arbetstagarbegreppet är inte definierat i lag. Dess innehåll bestämmes alltså av rättstillämpningen. I samband med tillkomsten av ny lagstiftning har ibland framhållits att begreppet inte är i sig givet eller oföränderligt. Härmed torde man ha velat säga, att begreppet kan — om blott dess principiella innehåll bibehålles — modifieras genom praxisförskjutningar i den mån så anses önskvärt och ändamålsenligt. De principer, som numera tillämpas vid prövningen huruvida ett arbetstagarförhållande föreligger, ger ett relativt stort utrymme för dylika förskjutningar. Om, såsom utredningen föreslår i nästa avsnitt, begreppet beroende uppdragstagare utmönstras ur lagstiftningen, torde detta utrymme komma att bli något större, eftersom de rättstillämpande myndigheterna i så fall slipper att räkna med en särskild mellangrupp bestående av personer, som inte är arbetstagare i rättslig mening men som i förhållande till sina huvudmän intar en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares till arbetsgivaren.

Den rättsutveckling, som ägt rum under senare år, kännetecknas i stort sett av en successiv, försiktig utvidgning av det arbetstagarbegrepp, från vilket lagstiftaren utgick, då begreppet beroende uppdragstagare år 1945 införlivades med arbetsfredslagstiftningen. Härigenom har vissa grupper för-

värvsarbetande, som tidigare bedömts som självständiga företagare och betecknats som beroende uppdragstagare, kommit att rättsligen betraktas som arbetstagare. Det senaste exemplet härpå erbjuder skogskörare med egen traktor, vilka förut i regel bedömts som självständiga företagare men genom ett av FR under utredningens gång meddelat principbeslut hänförts till kategorien arbetstagare. Den ökade användningen av kollektivavtal, som möjliggjorts genom 1945 års ändringar i arbetsfredslagstiftningen, har sannolikt bidragit till denna utveckling, som av allt att döma ännu ej är avslutad, men även andra omständigheter torde ha medverkat därtill, bl. a. uttalanden som statsmakterna vid skilda tillfällen gjort till förmån för mera liberala bedömningsprinciper.

Utredningens expert preceptorn Axel Adlercreutz har på utredningens uppdrag gjort en sammanfattning av den rättspraxis, som rått under olika tidsperioder. Sammanfattningen, som är intagen i kap. IV, innehåller inte bara en redovisning av det rättsfallsmaterial som föreligger utan också en del kritiska synpunkter på nuvarande praxis, som enligt Adlercreutz' mening i vissa avseenden är väl snäv. Utredningen anser sig inte böra taga ståndpunkt till de särskilda rättsfrågor, som behandlats av Adlercreutz. Hans uttalanden härom får alltså stå för hans egen räkning och verka med den tyngd de har sakligt sett. Däremot vill utredningen helt allmänt uttala sina sympatier för den grundsyn, som präglar Adlercreutz' inställning till hithörande frågor. Härtill vill utredningen foga några synpunkter, som främst har avseende på socialförsäkringen.

Genom tilläggspensioneringen har frågan om vem som är arbetstagare och vem som är uppdragstagare skjutits i förgrunden på ett helt annat sätt än tidigare. Eftersom försäkringsavgiften i ena fallet skall betalas av den, för vars räkning arbetet utföres, och i andra fallet av den, som utför detsamma, blir det vid varje arbetsavtal som träffas av betydelse för båda parterna att i förväg veta, huruvida avtalet är ett anställnings- eller ett uppdragsavtal. TPL ger dem en viss frihet att genom överenskommelser disponera över denna fråga. Inkomst av uppdrag skall nämligen vid lagens tillämpning anses som inkomst av anställning, såvida parterna är ense därom. Kollektiva överenskommelser av detta slag har redan träffats för vissa yrkesområden och kan förväntas bli träffade för andra. I de fall, där ovisshet råder om den rättsliga karaktären av ett arbetsavtal och tillämpligt kollektivavtal ej finnes, bör det ligga i parternas intresse att själva genom ett enskilt avtal undanröja ovissheten. Det kan därför antagas, att den legala gränsdragningen mellan anställnings- och uppdragsavtal i många fall förlorar betydelse, såvitt angår tilläggspensioneringen. Enligt utredningens mening skulle det vara önskvärt om detsamma kunde bli fallet inom övriga socialförsäkringsgrenar, där ifrågavarande gränsdragning förekommer. Utredningen återkommer senare till denna fråga.

Även om man får samma avtalsmöjligheter inom sjuk- och yrkesskadeförsäkringen, som nu föreligger inom tilläggspensioneringen, måste man emellertid räkna med att det i ett stort antal fall blir nödvändigt att pröva, huruvida personer, som utför arbete för annans räkning, rättsligen är att anse som arbetstagare eller som självständiga företagare. Inom vissa yrkesområden, på vilka s. k. beroende uppdragstagare är verksamma, är denna prövning förenad med stora vanskligheter. Såsom förut anförts använder man sig både inom doktrinen och i praxis av vissa kännetecken, som anses utmärkande för en arbetstagare, och andra kännetecken, som anses utmärkande för en uppdragstagare, men samtidigt understrykes, att visst eller vissa kännetecken inte är utslagsgivande utan att hänsyn måste tagas till samtliga omständigheter i varje särskilt fall.

Denna bedömningsmetod, som utmärkes av stor smidighet, har utformats av HD och är väl ägnad att komma till användning i tvistemål vid de allmänna domstolarna och arbetsdomstolen, där processförfarandet är muntligt och kontradiktoriskt och avgörandet grundas på den utredning som parterna förebringar i målet. Inom socialförsäkringen har metoden sedan år 1955 tillämpats såvitt angår yrkesskadeförsäkringen och sjukförsäkringen. Den är avsedd att komma till användning även inom tilläggspensioneringen, vilken trätt i funktion den 1 januari 1960.

Vad yrkesskadeförsäkringen beträffar ställs frågan om vem som är arbetstagare ej sällan på sin spets först efter det att någon blivit skadad, och prövningen går då ut på att fastställa om han vid skadans inträffande var anställd hos annan. Härvid tillämpas den s. k. undersökningsprincipen, vilket innebär att vederbörande prövningsinstans ex officio införskaffar all den utredning som erfordras för sakens rätta bedömande. Enligt vad utredningen har sig bekant nedlägger försäkringsinrättningarna — liksom också FR, om talan fullföljes dit — stor möda på att i varje särskilt fall få så fullständiga och tillförlitliga upplysningar som möjligt om alla omständigheter som kan inverka på bedömningen. Även inom sjukförsäkringen tillämpas undersökningsprincipen.

Inom tilläggspensioneringen verkställes prövningen huruvida ett anställnings- eller ett uppdragsförhållande föreligger i första instans av de lokala skattemyndigheterna, som varje år har att sortera upp praktiskt taget hela den förvärvsarbetande befolkningens inkomster i sådana poster som härrör från anställning och sådana som härrör från annat förvärvsarbete. Denna uppsortering har i stort sett ingen annan betydelse än att försäkringsavgiften i det förra fallet skall betalas av arbetsgivaren och i det senare av den försäkrade själv. Det primärmaterial som står till skattemyndigheternas förfogande utgöres av allmänna självdeklarationer och kontrolluppgifter från arbetsgivare. Av detta material torde ofta inte kunna utläsas stort mer än att parterna är ense eller oense om vilken av dem som skall betala försäk-

ringsavgiften. I de fall, där enighet inte kan konstateras, har det förutsatts, att skattemyndigheterna ex officio skall införskaffa den utredning som erfordras för att ett avgörande skall kunna träffas. Det är uppenbart, att skattemyndigheterna härvid kommer att ställas inför stora svårigheter både när det gäller att få fram ett tillförlitligt och allsidigt utredningsmaterial och när det gäller att bedöma själva rättsfrågan.

Den praxis i fråga om tolkningen av arbetstagarbegreppet, som tillämpas av HD och AD och som förutsatts skola följas inom socialförsäkringen, har utbildats utan tanke på att den skulle lända till efterrättelse vid det praktiska handhavandet av en hela befolkningen omfattande socialförsäkring, som innehåller olika regler för arbetstagare och andra förvärvsarbetande. En på dylikt sätt konstruerad försäkring har ett mycket starkt behov av enkla och fasta normer för prövningen av vilka som är arbetstagare och vilka som icke är arbetstagare. I det stora flertalet fall torde några svårigheter ej föreligga att avgöra, vilka som hör till den ena och vilka som hör till den andra kategorien. Inom vissa yrkesgrupper, som befinner sig i skar ven mellan de rena arbetstagarna och de rena uppdragstagarna, är arbetstagar- och uppdragstagarindicierna emellertid så blandade med varandra och kombinerade i så många variationer, som ofta är svåra att klarlägga, att socialförsäkringens behov av enkla och fasta gränsdragningsnormer inte synes kunna tillgodoses om målsättningen samtidigt skall vara att i varje enskilt socialförsäkringsfall uppnå samma resultat, som skulle kunna förväntas om fallet prövades i en process vid HD eller AD. Om socialförsäkringen skall kunna fungera på ett tillfredsställande sätt, torde det i fråga om dylika yrkesgrupper bli nödvändigt att tillämpa en något schabloniserad bedömningsmetod, som mera anknyter till vad som anses normalt för de olika grupperna än till de speciella förhållandena i det enskilda fallet. En sådan bedömningsmetod är inte helt främmande för socialförsäkringen. Det mest markanta exemplet härpå är, att vissa kategorier inom skogsbruket verksamma personer på ett tämligen schablonartat sätt av försäkringsorganen klassificeras som arbetstagare. Härigenom har för skogsbrukets vidkommande åstadkommits en gränsdragning, som i stort sett synes tillfredsställa både de tillämpande myndigheternas och de berörda intressenternas behov av klarhet om vilka som är att anse som arbetstagare och vilka som är att anse som självständiga företagare. I den mån så bedöms önskvärt och ändamålsenligt synes hinder inte böra möta mot att förfara på motsvarande sätt beträffande andra yrkesgrupper, om blott arbetstagarbegreppets kärna bibehålles. Det synes härvid ligga närmast till hands att — i linje med den hittillsvarande utvecklingen och i överensstämmelse med vad som skett på skogsbrukets område — företrädesvis söka genomföra sådana praxisförskjutningar, att de yrkesgrupper, varom det kan bli fråga, helt och hållet

eller med vissa klart avgränsade undantag hänföres till kategorien arbetstagare.

Mot en praxisutveckling inom socialförsäkringen efter de linjer, som här antytts, skulle kunna invändas, att försäkringens arbetstagarbegrepp skulle komma att skilja sig från arbetstagarbegreppet på andra rättsområden. På något längre sikt torde dock risken härför inte vara särskilt stor. Sedan det väl fastslagits, att personer tillhörande en viss yrkesgrupp är att anse som arbetstagare i socialförsäkringens bemärkelse, är det nämligen troligt att arbetsförhållandena för de enskilda gruppmedlemmarna kommer att normaliseras så att ett anställningsförhållande i regel kan konstateras även vid en fingranskning av det slag som är vanlig t. ex. i mål vid de allmänna domstolarna. Socialförsäkringens bedömning av var gränsen går mellan arbetstagare och självständiga företagare kan också förväntas påverka den allmänna rättsuppfattningen och härigenom bidraga till att skapa branschkutymer, som kan få betydelse även utanför försäkringen.

Då utredningen uttalat sig till förmån för en i viss mån schablonartad bedömningsmetod, har utredningen främst haft i tankarna sådana yrkesgrupper, som framstår som tämligen enhetliga men inom vilka de enskilda gruppmedlemmarnas arbetsförhållanden företer schatteringar, som enligt nuvarande praxis kan få avgörande betydelse vid prövningen av medlemmarnas arbetsrättsliga status. Utredningen skall i det följande försöka att något närmare klargöra sina tankegångar genom att anknyta sitt resonemang till några dylika yrkesgrupper, nämligen handelsresande och vissa artister.

I fråga om handelsresande — varmed här och i det följande avses även platsförsäljare — är det nuvarande rättsläget ytterst oklart. Beträffande sådana resande, som avlönas uteslutande med provision, är det i många fall praktiskt taget omöjligt att förutse, huruvida vederbörande vid en domstolsprövning kommer att betraktas som anställd hos sin huvudman eller som fri företagare. Om inte denna yrkesgrupp skall behandlas rent slumpartat vid tillämpningen av socialförsäkringen, är det därför nödvändigt att försöka komma fram till klara gränsdragningsregler. Enligt Rfa:s anvisningar, som beträffande handelsresandegruppen är tämligen schablonartade i jämförelse med rådande praxis, betraktas resande, som åtnjuter fast lön eller fast lön jämte provision eller enbart provision, garanterad att uppgå till visst minimibelopp, alltid såsom arbetstagare. Detsamma gäller enligt anvisningarna beträffande resande, som inte åtnjuter fast lön utan endast provision utan inkomstgaranti, såvida resanden antingen enligt avtal med sin huvudman är förbjuden att utan dennes medgivande bedriva annan försäljningsverksamhet eller enligt avtalet med huvudmannen har sådana förpliktelser, att han rent faktiskt är förhindrad att bedriva dylik verksamhet i väsentlig omfattning, eller är verksam för i huvudsak endast *ett* företags räkning och uppbär dagtraktamenten eller särskild ersättning för samtliga resekostnader i för-

säljningsverksamheten. I fråga om övriga provisionsresande anges i anvisningarna, att graden av resandens bundenhet till sin huvudman skall vara avgörande för bedömningen, huruvida han är att anse som arbetstagare. Utredningen vill starkt ifrågasätta, huruvida det är möjligt för socialförsäkringens lokala instanser att verkställa erforderlig utredning om bundenhetsgraden i varje tvistigt fall, som kan komma under bedömande. Bundenhet är dessutom ett så vagt och mångtydigt uttryck, att utrymme finns för mycket skiftande bedömningar. Det kan därför ifrågasättas, om inte schabloniseringen bör drivas längre än som skett i Rfa:s anvisningar. En praktikabel regel, som skulle kunna tillämpas såvida inte särskilda skäl till undantag visas föreligga, synes vara att räkna varje provisionshandelsresande som arbetstagare i socialförsäkringens bemärkelse, såvida han i huvudsak är verksam för endast en huvudmans räkning och inte har egen kontorsorganisation. En sådan gränsdragning skulle innebära en viss praxisförskjutning, som emellertid ej kan anses utgöra något principiellt avsteg från vedertagna bedömningsnormer. Sådana provisionsresande, som är verksamma huvudsakligen för endast en huvudmans räkning och som inte har egen kontorsorganisation till sitt förfogande, torde nämligen ytterst sällan intaga en ställning, som motiverar att de betraktas som självständiga företagare. Övriga provisionsresande torde däremot i regel vara så obundna i sin verksamhet, att de inte kan betraktas som arbetstagare.

Enligt Rfa:s anvisningar, som får anses återspegla FR:s praxis, är musiker, sångare, skådespelare och andra konstutövare »som regel» inte att anse som arbetstagare, då fråga är om »kortvariga eller tillfälliga» engagemang, men däremot »i allmänhet» att betrakta som arbetstagare, när det gäller »andra än kortvariga eller tillfälliga» engagemang. Under utredningens överläggningar med företrädare för de berörda yrkesgruppernas organisationer har denna praxis utsatts för stark kritik, som främst riktas mot att kortvariga och tillfälliga engagemang i regel anses utesluta ett arbetstagarförhållande. Oavsett huruvida kritiken kan anses befogad eller ej, synes det utredningen uppenbart, att ifrågavarande praxis är ägnad att skapa villrådighet både hos de berörda konstutövarna och deras huvudmän och att den dessutom är ytterst svår att följa vid det praktiska handhavandet av socialförsäkringen. Enligt utredningens mening borde ifrågavarande konstutövare, vilka alltid torde ha personlig arbetsskyldighet och mestadels är pliktiga att rätta sig efter arrangörens anvisningar, vid socialförsäkringslagstiftningens tillämpning kunna betraktas såsom arbetstagare, oavsett huruvida engagemanget är långvarigt eller kortvarigt, tillfälligt eller mindre tillfälligt. Undantag från denna regel skulle kunna göras i vissa fall, t. ex. då konstutövaren har egen företagsorganisation och således utövar sin verksamhet som ett led i en rörelse eller då han tillhandahåller en fullt färdig produktion. En bedöm-

ning enligt vad här ifrågasatts skulle i varje fall inte på ett mera markant sätt strida mot de principer som eljest tillämpas.

Utredningen vill understryka, att vad som här anförts beträffande handelsresande och artister inte är att fatta som förslag till bindande anvisningar till myndigheterna. Avsikten har endast varit att ge exempel på hur det starka behov av klara gränsdragningsregler, som föreligger inom socialförsäkringen, enligt utredningens mening skulle kunna tillgodoses genom praxisförskjutningar inom det nuvarande arbetstagarbegreppets ram. I vad mån sådana praxisförskjutningar bör genomföras är en fråga, som inte kan i detalj besvaras av lagstiftarna och som därför bör prövas av de rättstillämpande myndigheterna. Vid denna prövning bör självfallet beaktas, att socialförsäkringen inte bara har behov av enkla och fasta normer för gränsdragningen mellan arbetstagare och andra förvärvsarbetande utan också behov av att gränsdragningen sker på ett sådant sätt, att alltför stora komplikationer ej uppstår, då det gäller att uttaga avgifter av dem som är att anse som arbetsgivare och att fastställa hur stor del av arbetsersättningen, som är arbetslön, och hur stor del, som är att anse som omkostnadsersättning.

Frågan om vidgade avtalsmöjligheter

Under förarbetena till 1945 års ändringar i arbetsfredslagstiftningen väcktes från ett par håll frågan, huruvida inte alla uppdragstagare borde vid tillämpningen av denna lagstiftning likställas med arbetstagare. I den proposition, som förelades riksdagen, avvisades emellertid tanken härpå under motivering att behov ej visats föreligga att utvidga arbetsfredslagstiftningen till att omfatta andra uppdragstagare än sådana, som intog en beroende ställning av samma art som en vanlig arbetstagare. Detta uttalande föranledde ej någon erinran från riksdagens sida.

Enligt TPL har alla uppdragstagare — beroende såväl som oberoende — möjlighet att träffa avtal med sina huvudmän om att uppdragsinkomst skall likställas med anställningsinkomst. Utredningens överläggningar med olika intresseorganisationer har givit vid handen, att dylika likställighetsavtal inom flera yrkesområden bäst kan åstadkommas genom kollektiva uppgörelser. Arbetsfredslagstiftningens regler om förenings- och förhandlingsrätt, medling, kollektivavtal m. m. är emellertid, såsom framgår av det förut anförda, inte tillämpliga på de s. k. oberoende uppdragstagarna och deras organisationer. Enligt utredningens mening kan detta medföra vissa olägenheter. Gränsen mellan beroende och oberoende uppdragstagare är synnerligen diffus och ingen torde i dagens läge kunna ange var den egentligen går. De meningar härom, som råder på uppdragsgivarsidan och uppdragstagarsidan, går i varje fall beträffande vissa yrkesområden starkt isär. Det skulle vara olyckligt, om denna gränsdragningsfråga, som hittills huvud-

sakligen haft teoretiskt intresse, skulle behöva aktualiseras vid den praktiska tillämpningen av arbetsfredslagstiftningen. Följden härav skulle kunna bli att vissa uppdragstagare, som utför sitt arbete under tämligen fria former, skulle — trots att de är sammanslutna i fackorganisationer — vägras förhandlingsrätt under motivering att de inte till sina huvudmän intar en beroende ställning av väsentligen samma art som arbetstagares till arbetsgivare.

Ur samhällets synpunkt måste det anses önskvärt, att intressekonflikter mellan uppdragstagare och uppdragsgivare löses förhandlingsvägen, oavsett huruvida uppdragstagarna är beroende eller ej. Några principiella betänkligheter mot att utvidga arbetsfredslagstiftningen så att den blir tillämplig även på oberoende uppdragstagare torde inte kunna anföras. Blott i tämligen få fall torde det mellan oberoende uppdragstagare och deras huvudmän förekomma förbindelser av sådant slag, att tillämpning av lagstiftningen blir aktuell. En dylik utvidgning synes för de därav berörda parterna inte komma att medföra andra förpliktelser än att de blir skyldiga att förhandla och medverka vid medling samt, om kollektivavtal kommer till stånd, avstå från stridsåtgärder och låta AD i stället för de allmänna domstolarna avgöra tvister, som kan uppkomma rörande kollektivavtalets rätta tolkning. Visserligen kan, i den mån kollektivavtal träffas, en viss ändring i rättsläget inträda genom att vissa för kollektivavtalsområdet säregna regler blir tillämpliga. Det gäller principen att uppsägningstid inte behöver iakttagas vid arbetsinställelse, vidtagen såsom stridsåtgärd, samt begränsningarna i skadeståndsskyldigheten enligt 8 och 9 §§ KAL. Men parterna kan avtalsvägen påtaga sig en längre gående fredsförpliktelse liksom en mera omfattande skadeståndsskyldighet än vad KAL innehåller och därmed eliminera berörda ändring i rättsläget. Dessutom torde frågan om stridsåtgärder inom här aktuella verksamhetsområden knappast bli av praktisk betydelse.

Några särskilda tillämpningssvårigheter torde inte behöva befaras, om arbetsfredslagstiftningen utvidgas på sätt som här ifrågasatts. Gränsen mellan arbetsavtal och andra avtal är visserligen inte alltid lätt att dra, vilket måhända kan föranleda viss tveksamhet om lagstiftningens räckvidd. Frågan härom torde emellertid huvudsakligen vara av teoretiskt intresse och får, i den mån den uppkommer, besvaras av rättstillämpningen. Utredningen vill nämna, att den endast på ett verksamhetsområde, nämligen inom petroleumbranschen, kommit i kontakt med ifrågavarande problem. Från bensinbolagens sida har sålunda gjorts gällande, att bensinstationsinnehavarna inte är uppdragstagare i förhållande till bolagen utan köpare av dessas produkter samt att rättförhållandet mellan bolagen och bensinstationsinnehavarna således regleras av köprättens regler och inte av de regler, som gäller för uppdrag. Bensinstationsinnehavarna skulle alltså enligt denna uppfattning inte omfattas av arbetsfredslagstiftningen i dess nuvarande lydelse och inte heller beröras av en sådan utvidgning av nämnda lagstiftning, att den kom att av-

se alla uppdragstagare. Utredningen vill med anledning härav endast påpeka, dels att rättsförhållandet mellan bensinbolagen och bensinstationsinnehavarna i allmänhet utmärkes av åtskilliga faktorer, som tyder på anställningsförhållande, och dels att bensinstationsinnehavarna tillhör de yrkeskategorier, som lagstiftarna hade i tankarna, då arbetsfredslagstiftningen år 1945 utvidgades till att avse beroende uppdragstagare.

På grund av vad sålunda anförts föreslår utredningen, att arbetsfredslagarna utvidgas så att de kommer att omfatta alla uppdragstagare. Bifalles detta förslag, kommer det förut uttalade önskemålet om att begreppet beroende uppdragstagare helt utmönstras ur lagstiftningen att bli förverkligat.

Enligt TPL äger den, som utför arbete för annans räkning utan att vara anställd i dennes tjänst, träffa överenskommelse med sin huvudman om att inkomsten av arbetet skall anses som inkomst av anställning. I dylikt fall anses vid lagens tillämpning den som utför arbetet såsom arbetstagare och den för vilkens räkning det utföres såsom arbetsgivare. En överenskommelse av detta slag — ett s. k. likställighetsavtal — har inte någon betydelse för pensionens storlek. All inkomst av förvärvsarbete är nämligen i lika mån pensionsgrundande, oavsett om den härrör från anställning eller från förvärvsarbete av annat slag. Däremot får ett likställighetsavtal till följd att pensionsavgiften skall erläggas av den för vilkens räkning arbetet utföres och inte av den som utför detsamma.

Kollektiva överenskommelser av angivet slag har, såsom förut framhållits, träffats för vissa yrkesgrupper och kan förväntas bli träffade för andra grupper. Det finns också anledning räkna med att enskilda likställighetsavtal kommer till stånd. I den mån sådana överenskommelser träffas, elimineras de svårigheter som kan föreligga att avgöra, huruvida ett arbetsavtal rättsligt sett är ett anställnings- eller ett uppdragsavtal. Så snart parterna i ett arbetsförhållande är överens om att den arbetspresterande skall behandlas som arbetstagare vid tillämpningen av TPL, skall vederbörande försäkringsorgan godtaga honom som sådan utan att efterforska, huruvida han inte egentligen är uppdragstagare. Detta måste innebära en betydande lättnad för försäkringsorganen. Även för parterna är det en fördel att kunna träffa likställighetsavtal. I detta sammanhang är av särskilt intresse att notera, att parterna kan, för den händelse de är tveksamma om den rättsliga rubriceringen av deras arbetsförhållande, undanröja oklarheten genom ett likställighetsavtal. De behöver i så fall inte avvakta beslut i frågan från vederbörande försäkringsorgan och slipper besväret att prestera den mången gång vidlyftiga utredning, som kan krävas för en prövning av arbetsförhållandets rättsliga natur.

Enligt utredningens mening är den enligt TPL föreliggande möjligheten att träffa likställighetsavtal förknippad med så stora fördelar, att det är

önskvärt att samma möjlighet öppnas även inom övriga socialförsäkringsgrenar, där gränsdragningen mellan arbetstagare och andra förvärvsarbetande är av betydelse för tillämpningen, d. v. s. inom sjuk- och yrkesskadeförsäkringen. Härigenom skulle för socialförsäkringen i dess helhet enhetliga bestämmelser komma att gälla för gränsdragningen mellan å ena sidan sådana försäkrade, som är eller skall anses som arbetstagare, och å andra sidan övriga försäkrade.

Vad sjukförsäkringen beträffar synes något hinder inte föreligga mot att tillerkänna likställighetsavtal samma verkan som sådant avtal har inom tilläggspensioneringen.

SFL är f. n. så konstruerad, att endast arbetstagare är obligatoriskt försäkrade för tilläggssjukpenning. Storleken av den inkomst, som arbetstagaren åtnjuter av tjänst, är avgörande för vilken sjukpenningklass han skall tillhöra. Inplacering i sjukpenningklass verkställes av sjukkassorna på grundval av en förhandsberäkning av vederbörandes framtida årsinkomst av tjänst. Härvid tages sikte på inkomstförhållandena under ett à två år framåt. Varje försäkrad är skyldig att så snart ske kan och senast inom 14 dagar anmäla sådan stadigvarande ändring av arbetsinkomsten, som är av betydelse för hans sjukpenningförsäkring. Om anmälningsskyldigheten utan giltigt skäl försummas, kan sjukkassan vid inträffat sjukdomsfall besluta om indragning eller nedsättning av sjukpenningen. Enligt en förordning av den 21 maj 1954 (nr 269) är arbetsgivare, som anställer arbetstagare, skyldig att göra anmälan härom till sjukkassan under förutsättning att anställningen är avsedd att vara längre än fyra veckor. Motsvarande anmälningsskyldighet föreligger då anställningsförhållande upphör.

Med den konstruktion SFL har kan vissa svårigheter väntas uppstå för sjukkassorna att i likställighetsfallen verkställa den inkomstberäkning som erfordras för en riktig klassplacering. Inkomstberäkningen tar nämligen som nyss nämnts sikte på framtida förhållanden, och när det gäller personer, som åtager sig korttidsuppdrag för olika uppdragsgivares räkning, kan det vara vanskligt att bedöma, i vad mån de i framtiden kommer att träffa likställighetsavtal med sina uppdragsgivare. 1958 års socialförsäkringskommitté har i sitt betänkande SOU 1961: 29 föreslagit, att den obligatoriska tilläggssjukpenningförsäkringen utsträckes till att omfatta inte blott arbetstagare utan även andra förvärvsarbetande. Genomföres detta förslag, kommer skillnaden mellan inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete visserligen att få betydelse endast på försäkringens avgiftssida. SFL blir alltså i detta avseende i princip konstruerad på samma sätt som TPL. Emellertid skall, med hänsyn till avgiftsdebiteringen, vid förhandsberäkning av försäkrads inkomst åtskillnad fortfarande göras mellan nyssnämnda båda inkomstslag. De ovan berörda svårigheterna i fråga om inkomstberäkningen i likställighetsfallen kommer alltså att kvarstå även om socialförsäkrings-

kommitténs förslag genomföres. Dessa svårigheter torde dock inte bli större än att de kan bemästras.

Utredningen föreslår alltså, att möjlighet öppnas att även för sjukförsäkringens del träffa överenskommelse med verkan att inkomst, som eljest skulle vara att hänföra till inkomst av annat förvärvsarbete, blir att betrakta som inkomst av anställning. Stadgandet härom bör erhålla samma utformning som motsvarande stadgande i TPL. Godtages detta förslag bör nyssnämnda förordning den 21 maj 1954 kompletteras så att anmälningsskyldighet kommer att föreligga även i överenskommelsefallen.

Frågan huruvida likställighetsavtal bör få träffas även med avseende å yrkesskadeförsäkringen är mera komplicerad. Denna försäkring är för arbetstagarnas vidkommande inte bara obligatorisk utan även automatisk. En arbetstagare är sålunda försäkrad enligt lagen, oavsett om arbetsförhållandet anmälts till vederbörande försäkringsorgan och oavsett om avgift för försäkringen erlagts eller ej. Om likställighetsavtal skulle medföra, att den arbetspresterande parten redan i och med avtalets träffande bleve försäkrad för yrkesskada, skulle med all sannolikhet betydande svårigheter uppkomma både när det gäller att ta ut försäkringsavgift av den, för vilkens räkning arbetet utföres, och då det, i händelse av inträffad yrkesskada, gäller att utreda, huruvida parterna före skadefallet träffat likställighetsavtal. Dessa svårigheter skulle kunna elimineras, om man stadgade, att ett likställighetsavtal enligt YFL inte bleve gällande, förrän det anmälts till vederbörande försäkringsorgan. Den arbetspresterande parten skulle i så fall vid inträffad yrkesskada inte få någon ersättning, för den händelse anmälningsskyldigheten av en eller annan anledning ej fullgjorts. Detta skulle åtminstone i vissa fall kunna leda till stötande resultat. Ett anmälningsförfarande beträffande likställighetsavtal skulle dessutom vara betungande ur administrativ synpunkt.

Yrkesskadeförsäkringen har i stort sett lämnats utanför det reformarbete, som under senare år ägt rum beträffande socialförsäkringen. Det har ansetts att de problem, som är förknippade med yrkesskadeförsäkringens anknytning till socialförsäkringssystemet i övrigt, är så många och så stora, att de borde göras till föremål för en särskild utredning. Denna utredning har helt nyligen igångsatts. Med hänsyn härtill och till de komplikationer som skulle uppstå, om TPL:s regel om likställighetsavtal införlivades med yrkesskadeförsäkringen i dess nuvarande utformning, anser sig utredningen böra avstå från att framlägga förslag härom. Frågan torde lämpligen kunna prövas i samband med den allmänna översynen av yrkesskadeförsäkringen.

Fördelarna med ett likställighetsavtal kan inte helt vinnas, med mindre avtalet avser såväl tilläggspensioneringen som sjukförsäkringen och yrkesskadeförsäkringen. Av skäl som nyss anförts anser utredningen emellertid, att dylika avtal åtminstone tillsvidare inte bör kunna träffas med avseende å

yrkesskadeförsäkringen. En fullständig samordning är därför inte möjlig. Med hänsyn härtill och då ett antal likställighetsavtal, som har avseende uteslutande på tilläggspensioneringen, redan träffats samt ett visst behov kan antagas föreligga att även framdeles träffa dylika avtal utan att sjukförsäkringen beröres därav, synes separata avtal med avseende å tilläggspensioneringen böra tillåtas i varje fall tillsvidare. Däremot bör likställighetsavtal med avseende på sjukförsäkringen bli gällande endast under förutsättning att motsvarande avtal föreligger beträffande tilläggspensioneringen. Något större intresse för att träffa separata avtal med avseende å sjukförsäkringen torde nämligen inte föreligga, och sådana avtal skulle dessutom vara förbundna med vissa risker för att arbetsgivarbidrag i avtalsfallen ej bleve erlagt.

Lagförslag

De ändringar i arbetsfredslagstiftningen, som förordats av utredningen, har sammanfattats i förslag till lagar om ändrad lydelse av 1 § lagen den 11 september 1936 (nr 506) om förenings- och förhandlingsrätt, 1 § lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister, 1 § lagen den 22 juni 1928 (nr 253) om kollektivavtal och 1 § lagen den 22 juni 1928 (nr 254) om arbetsdomstol. Förslagen torde inte kräva några kommentarer utöver vad som tidigare anförts. Lagändringarna synes böra träda i kraft dagen efter den då de utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Inom socialdepartementet har nyligen upprättats förslag till lag om allmän försäkring, avsedd att fr. o. m. den 1 januari 1963 ersätta bl. a. TPL och SFL (SOU 1961:39). Efter samråd med utredningen har lagtexten i departementsförslaget utformats på sådant sätt, att det blir möjligt att, på sätt utredningen förordat, jämväl för sjukförsäkringens del träffa överenskommelse med verkan att inkomst, som eljest skulle vara att hänföra till inkomst av annat förvärvsarbete, blir att betrakta som inkomst av anställning. Bestämmelserna härom återfinnes i departementsförslagets 3 kap. 1 § och 19 kap. 1 §. Med hänsyn härtill har utredningen ansett sig sakna anledning att framlägga ett särskilt förslag till ändring i SFL.

FÖRSLAG

till

Lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 11 september 1936 (nr 506) om förenings- och förhandlingsrätt

Härigenom förordnas, att 1 § lagen den 11 september 1936 om förenings- och förhandlingsrätt [1] skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Gällande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
1 §	
Denna lag — — — — — — — — —	underkastade ämbetsmannaansvar.
Såsom arbetstagare skall vid tillämpningen av denna lag även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning *och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetstagares till arbetsgivaren*; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagen.	Såsom arbetstagare skall vid tillämpningen av denna lag även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagen.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

---

[1] Senaste lydelse av 1 §, se SFS 1945:155.

FÖRSLAG

till

Lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister

Härigenom förordnas, att 1 § lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister [1] skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Gällande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
1 §	
För vart — — — — — — — — äga tillämpning.	
Därest så — — — — — — — — särskild förlikningsman.	
Såsom arbetare skall vid tillämpningen av denna lag även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning *och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetares till arbetsgivaren*; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagen.	Såsom arbetare skall vid tillämpningen av denna lag även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagen.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

[1] Senaste lydelse av 1 §, se SFS 1945: 156.

FÖRSLAG

till

Lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 22 juni 1928 (nr 253) om kollektivavtal

Härigenom förordnas, att 1 § lagen den 22 juni 1928 om kollektivavtal[1] skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Gällande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
1 §	
Avtal mellan — — — — — — — — ock gällande.	
Såsom arbetare skall vid tillämpningen av denna lag även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning *och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetares till arbetsgivaren*; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagen.	Såsom arbetare skall vid tillämpningen av denna lag även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagen.
Beträffande kollektivavtal — — — — — — — — lag stadgas.	
Bestämmelser i — — — — — — — — deras medlemmar.	

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

[1] Senaste lydelse av 1 §, se SFS 1945:158.

FÖRSLAG

till

Lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 22 juni 1928 (nr 254) om arbetsdomstol

Härigenom förordnas, att 1 § lagen den 22 juni 1928 om arbetsdomstol [1] skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Gällande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
1 §	
För upptagande — — — — — — — — — i Stockholm. Om skyldighet — — — — — — — — — särskilt stadgat.	
Såsom arbetare skall vid tillämpningen av denna lag även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning *och därvid till denne intager en beroende ställning av väsentligen samma art som en arbetares till arbetsgivaren*; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagen.	Såsom arbetare skall vid tillämpningen av denna lag även anses den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning; och skall den för vars räkning arbetet utföres anses såsom arbetsgivare enligt lagen.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

---

[1] Senaste lydelse av 1 §, se SFS 1945:159.

KUNGL BIBL.
21 NOV 1961
STO

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1961

1. Den nordiske husholdshøgskolen.
2. Nordens folkelige akademi.
3. Nordisk filmsamarbeid.
4. Internordiske flytteattester.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Begravningsplatser och gravar. [5]
Underrätterna. [6]
Den allmänna brottsregistreringen. [11]
Pensionsstiftelser. I. [14]
Kriminalvård i frihet. [16]
Vissa frågor rörande allmänna val. [20]
Författningsutredningen. V. Organisationer. Beslutsteknik. Valsystem. [21]
Redareansvarets begränsning. [33]
Djurplågeri, vetenskapliga djurförsök samt djurskyddsordning. [45]
Reviderad hyreslag. [47]
Utsökningsrätt. I. Partiella reformer. [53]

Utrikesdepartementet

Administrationsutredningen för biståndet till utvecklingsländerna. 1. Den svenska utvecklingshjälpens administration. [22] 2. Den svenska utvecklingshjälpen. Expertrekrytering och stipendiatmottagning. [50]

Försvarsdepartementet

Enhetlig ledning av krigsmakten. [7]
Totalförsvarets upplysningsverksamhet. [18]
Flygbuller som samhällsproblem. [25]

Socialdepartementet

Byggnadsindustrins arbetskraft. [19]
Förtidspensionering och sjukpenningförsäkring m. m. [29]
Handläggning av bostadslån. [32]
Ändamålsenliga studentbostäder. [35]
Stöd åt barnaföderskor. [38]
Lag om allmän försäkring, m. m. [39]
Bostadsbyggnadsbehovet. [51]
Effektivare arbetsförmedling för tjänstemän. [55]
Sociallagstiftningen och de s. k. beroende uppdragstagarna. [57]

Kommunikationsdepartementet

Statliga belastningsbestämmelser av år 1960 för byggnadsverk. [12]
1953 års trafikutredning. 1. Svensk trafikpolitik. I. [23] 2. Svensk trafikpolitik. II. Bilagor. [24]
Byggnadsstyrelsens organisation. [48]

Finansdepartementet

Sparstimulerande åtgärder. [2]
Automatisk databehandling inom folkbokförings- och uppbördsväsendet. [4]
Preliminär nationalbudget för år 1961. [10]
Reviderad nationalbudget för år 1961. [26]
Stämpel- och expeditionsavgifter. [37]
Mål och medel i stabiliseringspolitiken. [42]
Förenklingar i utskänkningslagstiftningen — Cider-frågan. [52]
Ändrade bestämmelser om ackumulerad inkomst [56]

Ecklesiastikdepartementet

1957 års skolberedning. 5. Hjälpmedel i skolarbetet [17] 6. Grundskolan. [30] 7. Läroplaner för grundskola och fackskolor. [31]
Kungl. Teatern. Verksamhet och ekonomi. [28]
Tandsjukvården vid de odontologiska läroanstalterna. [36]
Användningen av August Abrahamsons stiftelse i Nääs. [43]
Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet. [44]

Jordbruksdepartementet

Totalisatorverksamheten. [1]
Lantbrukets yrkesskolor. [13]
Förslag till jordförvärvslag m. m. [49]

Handelsdepartementet

Effektivare prisövervakning. [3]
Skifferoljefrågan. [27]

Inrikesdepartementet

Om läkarbehov och läkartillgång. [8]
Principer för en ny kommunindelning. [9]
Polisens brottsbekämpande verksamhet. [15]
Huvudmannaskapet för polisväsendet m. m. [34]
Länsindelningen inom Stockholms- och Göteborgsområdena. [40]
Reviderad giftlagstiftning. [41]
Boxningssportens skadeverkningar. [46]
Ersättning för kommunala förtroendeuppdrag. [54]

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG, ESSELTE AB, STOCKHOLM 1961